

Молодь і ринок

ЩОМІСЯЧНИЙ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ЖУРНАЛ

№ 7-8 (193-194) липень-серпень 2021

Видається з лютого 2002 року

УДК 051 Журнал “Молодь і ринок” внесений до переліку наукових фахових видань України (**категорія “Б”**) у галузі педагогічних наук: 011 – Освітні педагогічні науки, наказ Міністерства освіти і науки України від 02.07.2020 №886 (додаток 4). Спеціальності: 012 – Дошкільна освіта; 013 – Початкова освіта; 014 – Середня освіта (за предметними спеціалізаціями); 015 – Професійна освіта (за спеціалізаціями); 016 – Спеціальна освіта, наказ МОН України від 24.09.2020 № 1188 (додаток 5).

Засновник і видавець: Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
Україна, 82100, Львівська область, Дрогобич, вул. Івана Франка, 24
Видання зареєстровано в Міністерстві юстиції України.
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
Серія КВ №12270–1154 ПР від 05.02.2007 р.

ISSN 2308-4634 (Print)

“Молодь і ринок” індексується у таких базах даних: Google Scholar; Polish Scholarly Bibliography (PBN); **ERIH PLUS**; **Index Copernicus** (ICV 2017: 69.05; ICV 2018: 80.20; ICV 2019: 85.80)

ISSN 2617-0825 (Online)

DOI: <https://doi.org/10.24919/2617-0825.7/193.2021>

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор: **Микола ГАЛІВ** – д.пед.н., доц.,

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

Іван БАХОВ – д.пед. н., проф., *Міжрегіональна академія управління персоналом*

Наталія БИШЕВЕЦЬ – к.пед.,н.,

Національний університет фізичного виховання і спорту України

Галина БЛАВИЧ – д.пед.н., проф.,

ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”

Ірина ЗВАРИЧ – д.пед. н., проф.,

Київський національний торговельно-економічний університет

Микола ПАНТЮК – д.пед.н., проф.,

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Тетяна ПАНТЮК – д.пед.н., проф.,

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Лукаш ТОМЧИК – д.,соц., н., (педагогіка), *Педагогічний університет в Кракові, Польща*

Надія Лаура СЕРДЕНЦЮК – к.пед.,н.,

Сучавський університет імені Штефана чел Маре (м.Сучава, Румунія)

Даніель УОЛЛЕР – д.філос.,н., *Університет Центрального Ланкаширу*

(м.Престон, Великобританія)

Марія ЧЕПІЛЬ – д.пед. н., проф., академік *АНВО України,*

Заслужений діяч науки і техніки України,

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Олександра ЯНКОВИЧ – д.пед., н., проф.,

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка;

д. хабіліт., проф., Куявсько-Поморська вища школа (м.Бидгош, Польща)

Адреса редакції: Україна, 82100, Львівська область, Дрогобич, вул. Івана Франка, 24

Тел., +38 (068) 502-45-49; e-mail: molodirynok@gmail.com; веб-сайт: <http://mir.dsru.edu.ua>

Рекомендовано до друку вченою радою Дрогобицького державного педагогічного університету
(протокол №9 від 31.08.2021 р.)

Посилання на публікації “Молодь і ринок” обов’язкові

Редакція зберігає за собою право скорочувати і виправляти матеріали. Статті, підписані авторами, висловлюють їх власні погляди, а не погляди редакції.
За достовірність фактів, цитат, власних імен, географічних назв, статистичних даних та інших відомостей відповідають автори публікацій.

Підписано до друку 07.09.2021 р. Ум. друк. арк. 17,22.

Папір офсетний. Друк офсетний. Наклад 100 прим. Формат 60 x 84 1/8. Гарнітура Times New Roman.

Віддруковано у поліграфічній фірмі “ШВИДКОДРУК”

82100, Львівська обл., м. Дрогобич, вул. Данила Галицького, 1
тел.: (0324) 41-08-90

© Молодь і ринок, 2021

Молодь і ринок

№7-8 (193-194) липень-серпень 2021

ЗМІСТ

Віта Безлюдна, Вікторія Мартинюк

Форми та методи формування національної ідентичності студентської молоді в позааудиторній роботі...6

Катерина Біницька, Галина Бучківська

Музична освіта у школах Республіки Польща в умовах дистанційного навчання.....12

Андрій Цина

Сутність та структура особистісно орієнтованої професійної підготовки майбутніх фахівців сфери обслуговування.....18

Юрій Костюшко, Наталія Сейко

Конфлікти в педагогічному процесі та компетентнісні засади їх вирішення.....24

Оксана Ісаєва

Вектор реформування вищої освіти в умовах глобалізації.....29

Оксана Васюк, Світлана Виговська, Андрій Виговський

Вивчення патріотизму студентської молоді.....33

Юлія Колісник-Гуменюк

Особливості підготовки вчителів мистецтвознавства у закладах вищої освіти України.....38

Вадим Рижиков, Анатолій Юрков

Розробка моделі формування готовності майбутніх військових психологів до вирішення конфліктних ситуацій у професійній діяльності.....43

Галина Білавич

Організація розвивального освітнього середовища для дітей в українському приватному дошкільлі (кінець XIX – 30-ті рр. XX ст.).....48

Наталія Яремчук, Назар Сениця

Педагогічні умови формування віртуального освітнього простору закладу вищої освіти.....54

Надія Дудник

Педагогічні новації в естетичному вихованні дітей старшого дошкільного віку.....61

Ірина Іванюк, Вікторія Соловійова

Створення безпечного шкільного середовища: протокол безпеки при суїцидальній поведінці підлітків...67

Любомира Глійчук

Моніторинг як важлива складова системи забезпечення якості вищої освіти.....73

Tetiana Storchova Gender in English language education: perspectives of teaching strategies.....	78
Анна Огар Художній простір творів для дітей Галини Вдовиченко: лінгвостилістичний і лінгводидактичний аспект....	84
Ірина Розман Використання здобутків педагогічної біографістики в професійній підготовці майбутніх педагогів.....	89
Олена Аксьонова, Юлія Півненко, Анастасія Косман Методичні особливості використання wow-ефекту на уроках основ здоров'я.....	93
Євгенія Гончарова, Олена Бєляєва Застосування інноваційних засобів навчання в умовах сьогодення.....	99
Sergii Sharov, Hanna Gladkykh The importance of communicative competence for the professional formation of future computer science specialists.....	104
Світлана Яців Методичні аспекти процесу формування іншомовної компетентності майбутніх учителів англійської мови (у контексті “Загальноєвропейських рекомендацій”).....	108
Неля Сірант, Ольга Мисик Актуальність застосування ділової гри у закладах початкової освіти.....	114
Світлана Яцюк, Марія Хомяк, Валентина Юнчик, Тетяна Чепрасова Особливості навчання веб-технологій розробки навчальних систем майбутніх вчителів інформатики та методика створення на їх основі власних освітніх ресурсів.....	118
Ірина Гуменюк Дослідницький підхід у методиці навчання української мови за професійним спрямуванням.....	123
Ірина Дубровіна, Діана Оболонник Використання інформаційно-комунікаційних технологій у діяльності педагога-дорадника.....	127
Наталя Галицька Вплив самостійної роботи учнів на розвиток дослідницьких умінь учнів на уроках природничо-математичних дисциплін у період кінця 50 – початку 90-х рр. XX ст.....	131
Катерина Латишевська Формування моральної культури у майбутніх учителів початкових класів засобами інформаційно-комунікаційних технологій (методичний аспект).....	135
Оксана Сухомлин Формування системи мотивації підвищення цифрової грамотності для навчання протягом життя...	141
Юлія Ляховська Методологічні підходи до формування громадянської культури в майбутніх учителів іноземної мови...	146
Галина Однорог Експертне оцінювання ключових компетентностей для професій швейного профілю.....	154

Youth & market

MONTHLY SCIENTIFIC-PEDAGOGICAL JOURNAL

№7-8 (193-194) July-August 2021

Published since February 2002

UDC 051 The journal "Youth and market" is included into the list of scientific professional publications of Ukraine (**category "B"**) in the field of pedagogical sciences: 011 – Educational, pedagogical sciences, the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine from 02.07.2020 No. 886 (Appendix 4). Specialties: 012 – Preschool education; 013 – Primary education; 014 – Secondary education (due to subject specializations); 015 – Professional education (according to specializations); 016 – Special education, order of the Ministry of Education and Science of Ukraine from 09.24.2020 No. 1188 (Appendix 5).

Founder and published: Drohobych State Pedagogical University by I. Franko

Ivan Franko, 24 Str., Drohobych, Lviv region, Ukraine 82100

The journal is registered in the Ministry of Justice of Ukraine

Published State registration license: Series KB № 12270 – 1154 IIP since 05.02.2007

ISSN 2308-4634 (Print) "Youth and market" is indexed in such databases: Google Scholar; Polish
ISSN 2617-0825 (Online) Scholarly Bibliography (PBN); **ERIH PLUS**; **Index Copernicus (ICV 2017: 69.05; ICV 2018: 80.20; ICV 2019: 85.80)**

DOI: <https://doi.org/10.24919/2617-0825.7/193.2021>

EDITORIAL BOARD

Head editor: Mykola HALIV – *Doctor of Pedagogic Sciences, Associate Prof., Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*

EDITORIAL BOARD MEMBERS

Ivan BAKHOV – *Doctor of Pedagogic Sciences, Prof.,*

Interregional Academy of Personnel Management

Nataliya BYSHEVETS – *Candidate of Pedagogic Sciences,*

National University of Physical Education and Sports of Ukraine

Halyna BILAVYCH – *Doctor of Pedagogic Sciences, Prof.,*

SHEE "Vasyl Stefanyk Precarpathian National University"

Iryna ZVARYCH – *Doctor of Pedagogic Sciences, Prof.,*

Kyiv National University of Trade and Economics

Mykola PANTYUK – *Doctor of Pedagogic Sciences, Prof.,*

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

Tetyana PANTYUK – *Doctor of Pedagogic Sciences, Prof.,*

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

Lukasz TOMCZYK – *Doctor of Social Sciences (Pedagogic),*

Pedagogical University of Cracow, Poland

Nadia Laura SERDENCUC – *Candidate of Pedagogic Sciences,*

Stefan cel Mare University from Suceava (Romania)

Daniel WALLER – *Doctor of Philosophy Sciences, University of Central Lancashire (Preston, UK)*

Mariya CHEPIL – *Doctor of Pedagogic Sciences, Prof.,*

Academician of the Academy of Higher Education of Ukraine,

Honored Worker of Science and Technology of Ukraine,

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

Oleksandra YANKOVYCH – *Doctor of Pedagogic Sciences, Prof.,*

Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University;

Dr. habilit., Prof., Kuyavian-Pomeranian High School (Bydgoszcz, Poland)

Editorial office: Ukraine 82100, Lviv region, Drohobych, Ivan Franko, 24 str,

Tel. +38 (068) 502-45-49; e-mail: molodirynok@gmail.com; website: <http://mir.dspu.edu.ua>

Recommended for publication by Academic Council of Drohobych State Pedagogical University
(protocol № 9, 31.08.2021)

Links to the publication of "Youth and market" obligatory

Edition reserves the right to shrink and correct the matter. Articles signed by author express their own point of view. Authors of publications are responsible for the accuracy of facts, quotations, private names, geographical names, statistics etc.

Signed to print 07.09.2021

Offset paper. Offset print. Edition of 100 copies. Size 60 x 84 1/8. Letter Times New Roman

Printed in the printing firm "Shwydkodruk" ("FastPrint")

Danylo Halytsky str., 1, Drohobych. Lviv Region 82100

tel.: (0324) 41-08-90.

Youth & market, 2021

Youth & market

№7-8 (193-194) July-August 2021

CONTENTS

- Vita Bezliudna, Viktoria Martyniuk**
Forms and methods of formation of national identity of student youth in extracurricular activities.....6
- Kateryna Binytska, Galyna Buchkivska**
Music education in schools of the republic of Poland in the conditions of distance learning.....12
- Andriy Tsyna**
Essence and structure of personally oriented professional training of future service professionals.....18
- Yuriy Kostiushko, Natalia Seiko**
Conflicts in the pedagogical process and competence foundations of their resolution.....24
- Oksana Isayeva**
The course of reforming higher education in the conditions of globalization.....29
- Oksana Vasiuk, Svitlana Vyhovska, Andriy Vyhovskyi**
Studying the patriotism of student youth.....33
- Yuliya Kolisnyk-Humenyuk**
Peculiarities of training of teachers of art science in higher education institutions of Ukraine.....38
- Vadym Ryzhykov, Anatoliy Yurkov**
Development of the establishment model of the readiness of future psychologists
for resolving conflict situations in the professional activity.....43
- Halyna Bilavych**
Organization of development educational environment for children in Ukrainian
private preschool studying (end of XIX – 30s of XX century).....48
- Nataliya Yaremchuk, Nazar Senytsia**
Pedagogical conditions for the formation of a virtual educational space of a higher education institution.....54
- Nadiya Dudnyk**
Pedagogical innovations in aesthetic education of preschool children.....61
- Iryna Ivaniuk, Victoria Solovyova**
Creating a safe school environment: protocol of safety in teenagers' suicidal behavior.....67
- Liubomyra Iliyuchuk**
Monitoring as an important component of the quality assurance system of higher education.....73

Tetiana Storchova Gender in English language education: perspectives of teaching strategies.....	78
Anna Ohar Artistic space of Halyna Vdovychenko's works for children: linguistylistic and linguodidactic aspects.....	84
Iryna Rozman Use of achievements of pedagogical biography in professional training of future teachers.....	89
Olena Aksyonova, Yulia Pivnenko, Anastasiia Kosman Methodological features of using the wow-effect at health fundamentals lessons.....	93
Yevheniya Honcharova, Olena Bieliaieva Current use of the advanced teaching aids in the academic process.....	99
Sergii Sharov, Hanna Gladkykh The importance of communicative competence for the professional formation of future computer science specialists.....	104
Svitlana Yatsiv Methodological aspects of the process of formation of foreign language competence of future English teachers (in the context of "European recommendations on language education").....	108
Nelya Sirant, Olga Mysyk Relevance of application of business game in primary education institutions.....	114
Svitlana Yatsiuk, Maria Khomyak, Valentyna Yunchik, Tatiana Cheprasova Features of teaching web-technologies development of educational systems for future teachers of informatics and methods of creation on the basis of own educational resources.....	118
Iryna Humeniuk The research approach in the context of teaching Ukrainian language for professional purposes.....	123
Iryna Dubrovina, Diana Obolonnyk Use of information and communication technologies in the activity of teacher-advisor.....	127
Natalia Halytska The influence of students' independent work on the development of students' research skills in the lessons of natural and mathematical disciplines in the period late 50's – early 90's of the XX century.....	131
Kateryna Latyshevska Formation of moral culture of future primary school teachers by means of information and communication technologies (methodic aspect).....	135
Oksana Sukhomlyn Formation systems of motivation for improving digital literacy for lifelong learning.....	141
Yuliia Liakhovska Methodological approaches to the formation of civic culture of future foreign language teachers.....	146
Halyna Odnoroh Expert evaluation of key competencies for sewing professions.....	154

УДК 378.017:172.15

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.242504>

Віта Безлюдна, доктор педагогічних наук, професор кафедри іноземних мов
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
Вікторія Мартинюк, аспірант кафедри педагогіки та освітнього менеджменту
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

ФОРМИ ТА МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В ПОЗААУДИТОРНІЙ РОБОТІ

У статті проаналізовано форми та методи національної ідентичності студентської молоді у позааудиторній роботі з'ясовано, що процес формування національної ідентичності студентської молоді здійснюється за допомогою різноманітних форм і методів позааудиторної роботи у педагогічних закладах вищої освіти. Ефективність впровадження форм та методів формування національної ідентичності студентської молоді у позааудиторній роботі залежить від активності її учасників.

Автори статті виявили, що основними методами формування національної ідентичності студентської молоді є: формування національної свідомості, стимулювання діяльності й поведінки, контроль і аналіз ефективності виховання) формування національної ідентичності студентської молоді. Основними формами – інформаційно-масові, діяльнісно-практичні, інтегративні, діалогічні, індивідуальні, наочні. З'ясовано, що впровадження означених форм та методів у педагогічних закладах вищої освіти сприяє зростанню рівня національної ідентичності студентської молоді.

Ключові слова: форми; методи; національна ідентичність; студентська молодь; позааудиторна робота.

Лім. 16.

Vita Bezliudna, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor of the Foreign Languages Department, Uman Pavlo Tychyna State Pedagogical University
Viktoria Martyniuk, Postgraduate Student of the Pedagogics and Educational Management Department, Uman Pavlo Tychyna State Pedagogical University

FORMS AND METHODS OF FORMATION OF NATIONAL IDENTITY OF STUDENT YOUTH IN EXTRACURRICULAR ACTIVITIES

Reformation of higher education requires new ways of improvement the formation of the national identity of student youth. Its successful implementation is impossible with the help of rethinking the traditional theoretical and methodological foundations of the institution of higher education and thorough study of the forms and methods of formation of national identity of student youth, in particular in extracurricular activities.

The article analyzes the forms and methods of national identity of student youth in extracurricular activities. It is found that the process of forming the national identity of student youth is carried out using various forms and methods of extracurricular activities in pedagogical institutions of higher education. The effectiveness of the implementation of forms and methods of forming the national identity of student youth in extracurricular activities depends on the activity of its participants.

The authors of the article found out that the main methods of forming the national identity of student youth are: the formation of national consciousness, stimulating activities and behavior; control and analysis of the effectiveness of education) the formation of national identity of student youth. The main forms are information-mass, activity-practical, integrative, dialogical, individual, visual etc. It was found out that the implementation of the mentioned forms and methods in pedagogical institutions of higher education contributes to the growth of the level of national identity of student youth.

Keywords: forms; methods; national identity; student youth; extracurricular work.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У педагогічних закладах вищої освіти у позааудиторній діяльності студентської молоді поряд із вивченням рідної мови та історії належне місце має відводитися формуванню національної ідентичності студентської молоді.

Студенти мають отримати звичку розмовляти українською мовою, цікавитися історією та традиціями свого народу, співвідносити свою поведінку з національними нормами своєї країни. У контексті означеного, реформування вищої освіти вимагає пошуку нових шляхів удосконалення формування національної ідентичності студентської молоді. Успішне його

здійснення неможливе без переосмислення традиційних теоретико-методичних засад діяльності закладу вищої освіти, ґрунтовного дослідження форм та методів формування національної ідентичності студентської молоді.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Питання виокремлення форм та методів формування національної ідентичності студентської молоді завжди було в центрі уваги науковців. В останні роки з'явилася низка праць, у яких науковці досліджували форми і методи формування національної свідомості, самосвідомості, ідентичності та виховання студентської молоді, а саме: О. Васильченко [5]; О. Гора [7]; О. Колодій [10]; О. Островчук [11] та ін. Проте аналіз наукових публікацій показав, що українські науковці недостатньо уваги приділяють вивченню форм та методів формування національної ідентичності студентської молоді у позааудиторній роботі.

Метою статті є виокремлення і обґрунтування форм та методів національної ідентичності студентської молоді у позааудиторній роботі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ефективність формування національної ідентичності студентської молоді в позааудиторній роботі закладів вищої освіти значною мірою залежить від спрямованості виховного процесу, методів та форм його організації. Пріоритетну роль доцільно відводити активним методам, застосування яких ґрунтується на демократичному стилі взаємодії, сприяє формуванню критичного мислення, ініціативи й творчості.

Аналіз науково-педагогічної літератури показав, що основними методами формування національної ідентичності студентської молоді в педагогічних закладах вищої освіти в позааудиторній діяльності є:

- формування національної свідомості (бесіда, лекція, диспут);
- стимулювання діяльності й поведінки (змагання, заохочення, покарання);
- контроль й аналіз ефективності виховання (педагогічне спостереження, опитування, аналіз результатів діяльності), які використовуються у різних напрямках виховання студентської молоді [5].

Формування національної ідентичності студентів не є відокремленим аспектом впливу на особистість. Воно діалектично пов'язане з усією системою виховання студента. Тому у цій діяльності необхідно використовувати загально-педагогічні методи виховання.

Метод виховання студентів – спосіб впливу викладача на свідомість, волю і поведінку

студента з метою формування у нього бажаних якостей, всебічного гармонійного розвитку особистості. Це досить складний інструмент впливу на особистість. Помилково бачити у методах виховання та формування національної ідентичності своєрідні рецепти для досягнення мети [5].

На думку Г. Ставицького, методи формування свідомості полягають у тому, що педагог, спираючись на наявні у студентської молоді знання, моральні, етичні норми, підводить їх до засвоєння нових. Для успішного проведення вказаних методів потрібне обґрунтування актуальності теми, формулювання питань, які спонукають до розмови, спрямування розмови у потрібному напрямі, залучення студентів до оцінювання подій, вчинків і явищ суспільного життя, що сприяє формуванню у них відповідного ставлення до дійсності, до своїх моральних і громадських обов'язків [16].

О. Радченко вважає, що сутність цих методів полягає у послідовному, систематичному викладенні певної проблеми. Окремі методи можуть мати епізодичний характер або належати до певного тематичного циклу, кіно-лекторію. Успіх їх залежить від добре продуманої композиційної побудови, вдало дібраних переконливих аргументів, необхідних для оцінювання подій і фактів, особистих якостей лектора, його здатності володіти спеціальними психологічними прийомами [15].

Методи формування національної ідентичності студентської молоді в позааудиторній роботі передбачають вільний, невимушений обмін думками, колективне обговорення різноманітних питань. Використання методів дає змогу його учасникам вчитися обстоювати свою позицію, переконуватися у правильності чи помилковості своїх поглядів. У процесі застосування означеного методу розкривається їхня ерудиція, культура мовлення, логічне мислення [13].

Методи стимулювання діяльності й поведінки полягають у педагогічному впливі на свідомість студентської молоді з метою спонукання її до позитивної діяльності або гальмування її негативних дій і вчинків. Вони впливають на свідомість студентів, активізують їхні вольові якості, перебудовують мотиваційну і почуттєву сфери діяльності в позитивному напрямі, сприяючи виробленню позитивних навичок поведінки [12].

Методи стимулювання діяльності й поведінки закріплюють позитивні навички і звички, спрямовують природну потребу студентської молоді у суперництві й пріоритеті на виховання потрібних їм і суспільству якостей. Змагаючись,

ФОРМИ ТА МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В ПОЗААУДИТОРНІЙ РОБОТІ

студенти швидко засвоюють досвід суспільної поведінки, розвивають фізичні, моральні, естетичні якості [15].

Методи контролю й аналізу ефективності виховання студентської молоді допомагають встановити рівень знань у галузі моралі, правил і норм поведінки, виявити причини відхилень від виконання цих норм. Одночасно педагог оцінює і свої виховні дії та впливи. Наприклад, анкетування чи психологічне опитування студентів проводиться з метою виявлення характеру взаємин між членами колективу, товариських симпатій або негативних ставлень до членів колективу [14].

На погляд теоретиків і практиків [7; 10; 14; 15; 16] найбільш доцільними, зручними й результативними є такі методи: заохочення, змагання, стимулювання.

Окремо розглянемо форми національної ідентичності студентської молоді у позааудиторній роботі.

Так, Є. Бистрицький серед форм національно-патріотичного виховання у позааудиторній роботі називає: проведення “днів відкритих дверей”; урочисту посвяту в студенти першокурсників; святкування знаменних дат закладу вищої освіти, його факультетів, кафедр; залучення студентів до профорієнтаційної роботи з майбутніми абітурієнтами; “кураторські години”; проведення бесід, лекцій на цю тему; організацію вечорів, концертів; діяльність органів студентського самоврядування; залучення студентів до участі в акціях гуманістичного, в тому числі, благодійницького спрямування [4].

Слід відзначити, що процес формування національної ідентичності студентської молоді в педагогічних закладах вищої освіти в позааудиторній роботі здійснюється також за допомогою різноманітних форм роботи, вибір яких залежить від змісту та завдань виховної роботи, вікових. Основними формами є:

- інформаційно-масові (дискусії, диспути, конференції, вікторини);
- діяльнісно-практичні (творчі групи, екскурсії, олімпіади);
- інтегративні (фестивалі, гуртки);
- діалогічні (бесіди);
- індивідуальні (творчі завдання, індивідуальна робота тощо);
- наочні (патріотичні музеї, галереї, тематичні стенди тощо).

Ефективною формою національного виховання студентської молоді є читацькі конференції. Шляхом пропагування наукової, художньої, публіцистичної літератури студентській молоді

прищеплюється інтерес до книги, формуються літературно-естетичні смаки. Такі конференції проводяться на матеріалі творчості одного або кількох авторів, творів, поєднаних однією тематикою, з окремої літературної або наукової проблеми. Форма проведення для здобувачів вищої школи першого курсу наближена до бесіди, під час якої студенти висловлюють своє ставлення до творів, читають напам'ять уривки, інсценують, переглядають фільми. Старшокурсники виступають з доповідями, повідомленнями, в яких аналізують особливості творчості, жанру, стилю, проблематики автора [16].

Творчий потенціал студентської молоді реалізується, зокрема, у різноманітних гуртках, основними завданнями яких є: формування національно свідомого патріота-громадянина України; виховання фізично й морально здорової людини; усвідомлення моральних цінностей, ідеалів, культурних традицій, етичних норм; формування естетичних смаків; створення атмосфери емоційної захищеності, любові; збереження родинних традицій, сімейних реліквій, вивчення родоводу, звичаїв, обрядів свого народу і народів, що населяють Україну; вивчення мови й шанування культури, національної літератури, мистецтва, преси, радіо і телебачення [1].

Індивідуальна виховна робота, яка зумовлена індивідуальними особливостями студентів, через які переломлюється будь-який виховний вплив на особистість. Тому щоб впливати на особистість, необхідно вивчити її індивідуальність. Важливо встановити довірливі, доброзичливі стосунки між викладачами і студентами. Цьому значною мірою сприяє авторитет викладача, його вміння швидко орієнтуватися в ситуації, передбачати наслідки своїх дій [2].

Позааудиторна робота зі студентською молоддю, на думку М. Клепар, здійснюється у двох напрямках:

- корекція відхилень у свідомості і поведінці окремих студентів шляхом створення спеціальних педагогічних ситуацій, які сприяють усуненню наявних в особистості студента негативних якостей (активізація прихованих почуттів, зміцнення віри у власні сили, паралельна педагогічна дія та ін.);
- спонукання студентів до раціонального використання вільного часу з метою всебічного розвитку своєї особистості, вдосконалення необхідних фахівцю якостей (консультування студентів щодо розумного використання вільного часу на самоосвіту, суспільну роботу, заняття фізкультурою і спортом, художньою і технічною творчістю тощо) [9].

ФОРМИ ТА МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В ПОЗААУДИТОРНІЙ РОБОТІ

Збагаченню особистості здобувача вищої школи сприяють такі форми позааудиторної роботи: читання художньої та спеціальної літератури, пошуки необхідної інформації через Internet, перегляд відповідних телепередач і прослуховування радіопередач, конструювання, написання творів, заняття фотографією і кінорежисурою, колекціонування та ін. Завдання викладача в цьому плані – влаштувати зустрічі студентів з відповідними фахівцями для надання їм кваліфікованої допомоги.

Отже, серед усіх вищезазначених форм формування національної ідентичності студентської молоді у позааудиторній роботі найдоступнішими є групові, оскільки не потребують особливих умов для організації і проведення, а також ефективні за умови кваліфікованого педагогічного керівництва. Основними вимогами до групових заходів є створення колективів, тобто людей, об'єднаних спільною метою (студентські групи, гуртки за інтересами та ін.) і соціально значущою спільною діяльністю (товариства, команди, союзи, об'єднання), що виховує почуття взаєморозуміння, взаємодопомоги, відповідальності.

Різноманітність видів позааудиторної роботи дає змогу розширити палітру зв'язків особистості з навколишньою дійсністю. Окреслимо види діяльності, які допомагають здійснювати результативний підхід до формування національної ідентичності в студентів педагогічних ЗВО.

Так, пізнавальна діяльність покликана забезпечити глибоке вивчення студентською молоддю рідної мови, історії рідного краю, пам'яток культури та природи, коріння свого роду як складової народу, традицій, звичаїв, обрядів, вірувань, знарядь виробництва, регіонального національного одягу тощо [10].

Науково-дослідницька діяльність (яка передовсім, самостійним навчально-науковим дослідженням, що здійснюється у позааудиторній роботі під керівництвом викладача) реалізує й виховну функцію, оскільки має спрямовуватися на формування зрілої, соціально активної, духовної, високоморальної особистості, гідної свого героїчного минулого, шанобливої пам'яті своїх батьків і прадідів. Необхідність цього завдання визначено і в Державній національній програмі "Освіта" (Україна XXI століття), яка є глобальним документом, що визначає стратегію й основні напрями розвитку освіти в XXI ст. [8].

Науково-дослідницька діяльність студентської молоді в педагогічних закладах вищої освіти пов'язана з науковим пошуком, проведенням досліджень, експериментів з метою розширення

наявних і отримання нових знань про історію рідного краю, видатних людей, ушляхені місця, створення й наукового обґрунтування різноманітних проектів тощо.

Щодо організації соціально-комунікативної діяльності, тут чільне місце посідає участь у традиційних святах рідної мови, створення гуртків, творчих об'єднань, проведення народних свят, фестивалів, заходів, що сприяють ефективному формуванню національної ідентичності студентської молоді у педагогічних ЗВО. Важливим при цьому вбачається створення необхідних соціально-психологічних умов для самореалізації кожним студентом своїх духовних можливостей [6].

Самобутньою й ефективною у контексті реалій сьогодення формою організації виховної роботи зі студентською молоддю у позааудиторній роботі є діяльність гуртків, секцій, інших заходів. Саме вони, як зазначає О. Колодій, є складовою різнобічної діяльності й слугує їй збагаченню і демократизації, формуванню й утвердженню певної системи морально-духовних цінностей та розвитку творчих здібностей молоді. Така діяльність реалізується на засадах вільного вибору та за допомогою таких концептуальних підходів: гуманістичного (пріоритет загальнолюдських і моральних цінностей, значущість кожної людини, окремої індивідуальної точки зору); особистісного (вироблення кожним студентом власної позиції, свого ставлення до різних наукових та соціальних явищ); інтегративного (розгляд будь-яких проявів творчої діяльності у їх взаємозв'язку із життєвим та навчальним досвідом студентів); діалогічного (пошук шляхів взаєморозуміння і творчої взаємодії з теоретичними концепціями та їх носіями) [10].

Слід зауважити, що у позааудиторній роботі формування національної ідентичності студентської молоді проводиться на основі студентського самоврядування, активності й самостійності студентів за умови керівної ролі студентського активу і педагогічної допомоги викладачів.

Самоврядування є дійовим засобом згуртування та забезпечення працездатності студентського колективу, формування активної життєвої позиції кожного студента. Його ефективно використання у повсякденному освітньому процесі потребує кваліфікованої педагогічної допомоги, спрямованої на всебічне стимулювання студента, розвиток його самоідентичності [12].

Самоврядування, як зазначає Я. Белоусова, – це вид діяльності, в процесі організації якої розвивається певний комплекс якостей

ФОРМИ ТА МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В ПОЗААУДИТОРНІЙ РОБОТІ

особистості людини, громадянина, професіонала й відбувається інтеграція самоідентичності – основу індивідуальності [3].

Отже, основними методами формування національної ідентичності студентської молоді є: формування національної свідомості, стимулювання діяльності й поведінки, контроль та аналіз ефективності виховання; формами: інформаційно-масові, діяльнісно-практичні, інтегративні, діалогічні, індивідуальні, наочні.

Таким чином, виокремлення форм і методів формування національної ідентичності студентської молоді у позааудиторній роботі полягає в організованому, систематизованому та цілеспрямованому навчально-виховному процесі, спрямованому на застосування майбутніми педагогами національних і моральних цінностей, формуванні національної ідентичності, національної гордості, поваги до історії стародавнього народу, його традицій, шанобливого ставлення до національної спадщини народу, оволодіння його національними і духовними цінностями, поза якими неможливе збереження історичної пам'яті, розвитку духовності, віри в подолання труднощів, які стояли на заваді розбудови незалежної, суверенної України.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні педагогічних умов формування національної ідентичності студентської молоді у позааудиторній роботі закладів вищої освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арабаджиев Д. Моніторинг політичної та громадянської ідентичності студентської молоді: регіональний аспект. *Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах "Грані"*. Дніпро, 2012. № 7 (87). С. 101–105.

2. Бауман З. Ідентичность в глобализирующемся мире. *Индивидуализированное общество*. Москва, 2002. 386 с.

3. Белоусова Я. Соціальні протести студентської молоді як вияв національної ідентичності. *Збірник наукових праць "Молодіжна політика: проблеми та перспективи"* Дрогобич, 2016. Вип. 7. 282 с.

4. Бистрицький Є. Збентежена чи збурена ідентичність. *Філософська думка*. Київ, 2017. №4. С. 13–28.

5. Васильченко О. Війна як засіб формування ідентичності. *Філософія і політологія в контексті сучасної культури*. Київ, 2014. Вип. 8. С. 167–171.

6. Вишневецький О. І. Система вартостей і стратегія виховання. *Цінності освіти і виховання: наук.-метод. зб. / ред. О. В. Сухомлинська*. Київ, 1997. С. 35–39.

7. Гора О. Методика дослідження рівня сформованості національної ідентичності студентів. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Сер.: Педагогічні науки*. Кропивницький, 2012. Вип. 103. С. 90–100.

8. Державна національна програма "Освіта" (Україна XXI століття) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF> (дата звернення: 06.09.2021)

9. Клепар М., Потапчук Т., Кравець Н. Виховний потенціал позааудиторної діяльності у формуванні естетичної культури майбутніх педагогів. *Молодь і ринок*. Щомісячний науково-педагогічний журнал. Дрогобич, 2020. № 2(181). С. 71–75.

10. Колодій О. Формування патріотизму студентів аграрних вищих навчальних закладів у позааудиторній діяльності: автореф. дис. канд. пед. наук: спец. 13.00. 07. Умань, держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини. Умань, 2016. 20 с. URL: <http://nauka.udpu.edu.ua/kolodij-olenaserhijivna/> (дата звернення: 06.09.2021)

11. Островчук О. Методи та форми національно-патріотичного виховання. *Народна освіта*. 2015. Вип. 3 (27). С. 22–25.

12. Овчаренко, Г. Позанавчальна діяльність студентів у вищих навчальних закладах: сутнісні характеристики, структура та особливості. *Освіта Донбасу*. Луганськ, 2008. № 5–6 (130–131). С. 35–38.

13. Огнев'юк В. О. Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку: дис. ... доктора філос. наук: 09.00.03. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2003. 400 с.

14. Петровська І. Типи громадянської ідентичності студентської молоді. *Проблеми сучасної психології*. Кам'янець-Подільський, 2016. Вип. 31. С. 317–330.

15. Радченко О. Аксіологічний аспект національної ідентифікації сучасної студентської молоді. *Молодий вчений*. Київ, 2015. № 1(15). С. 138–141.

16. Ставицький Г. Ідентичність як механізм розвитку етнічної самосвідомості у старшому юнацькому віці. *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент*. Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2013. Вип. 13. С. 146–153.

REFERENCES

1. Arabadzhiev, D. (2012). *Monitoring of political and civic identity of students: regional aspect* [Monitoring of political and

- civic identity of student youth: regional aspect]. *Scientific-theoretical and socio-political almanac "Grani"*, Dnipro, no. 7 (87), pp. 101–105. [in Ukrainian].
2. Bauman, Z. (2002). *Ydentychnost v hlobalyzyruishchemsiamyre* [Identity in a globalizing world]. *An individualized societ*. Moscow, 386 p. [in Russian].
3. Belousova, J. (2016). Sotsialni protesty studentskoi molodi yak vyiv natsionalnoi identychnosti [Social protests of student youth as a manifestation of national identity]. *Collection of scientific works "Youth Policy: Problems and Prospects"*, Drogobych, Vol. 7, 282 p. [in Ukrainian].
4. Bystrytsky, E. (2017). Zbentzheni chy zbureni identychnist [Identified or disturbed identity]. *Philosophical thought*, Kyiv, 7, pp. 13–28. [in Ukrainian].
5. Vasilchenko, O. (2014). Viina yak zasib formuvannia identychnosti [War as a means of identity formation]. *Philosophy and political science in the context of modern culture*, Kyiv, Vol. 8, pp. 167–171. [in Ukrainian].
6. Vyshnevsky, O. (1997). Systema vartosti i stratehiia vykhovannia [The system of values and strategy of education]. *Values of education and upbringing: scientific method*. Kyiv. [in Ukrainian].
7. Gora, O. (2012). Metodyka doslidzhennia rivnia sformovanosti natsionalnoi identychnosti studentiv [Methods of researching the level of formation of students' national identity]. *Scientific notes of Kirovohrad State Pedagogical University named after Volodymyr Vynnychenko*. Kropyvnytskyi, 103. pp. 90–100. [in Ukrainian].
8. Derzhavna natsionalna prohrama "Osvita" [State National Program "Education" (Ukraine of the XXI century)] Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF> (accessed 06 Sep. 2021) [in Ukrainian].
9. Klepar, M., Potapchuk, T., & Kravets, N. (2020). Vykhovnyi potentsial pozaaudytornoi diialnosti u formuvanni estetychnoi kultury maibutnikh pedahohiv [Educational potential of extracurricular activities in the formation of aesthetic culture of future teachers]. "Youth and market". *Monthly scientific-pedagogical journal*. Drogobych, Vol.2 (281), pp. 71–75. [in Ukrainian].
10. Kolodiy, O. (2021). Formuvannia patriotyzmu studentiv ahrarnykh vyshchykh navchalnykh zakladiv u pozaaudytornii diialnosti [Formation of patriotism of students of agrarian higher educational institutions in extracurricular activities]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Uman. state ped. Univ. Pavlo Tychyna, 20 p. Available at: <http://nauka.udpu.edu.ua/kolodij-olenaserhijivna/> (accessed 06 Sep. 2021) [in Ukrainian].
11. Ostrovchuk, O. (2015). Metody ta formy natsionalno-patriotychnoho vykhovannia [Methods and forms of national-patriotic education]. *Public education*. Vol. 3 (27). pp. 22–25. [in Ukrainian].
12. Ovcharenko, G. (2008). Pozanavchalna diialnist studentiv u vyshchykh navchalnykh zakladakh: sutnisni kharakterystyky, struktura ta osoblyvosti [Extracurricular activities of students in higher educational institutions: essential characteristics, structure and features]. *Education of Donbass*. Luhansk, No. 5–6 (130–131). pp. 35–38. [in Ukrainian].
13. Ognevyuk, V. (2003). Osvita v systemi tsinnosti staloho liudskoho rozvytku [Education in the system of values of sustainable human development]. *Doctor's thesis*. Taras Shevchenko National University of Kyiv, 400 p. [in Ukrainian].
14. Petrovska I. (2016). Typy hromadianskoi identychnosti studentskoi molodi [Types of civic identity of student youth]. *Problems of modern psychology*. Kamyanets-Podilsky, 31. pp. 317–330. [in Ukrainian].
15. Radchenko, O. (2015). Aksiologichnyi aspekt natsionalnoi identyfikatsii suchasnoi studentskoi molodi [Axiological aspect of national identification of modern student youth]. *A young scientist*. Kyiv, 1 (15). pp. 138–141. [in Ukrainian].
16. Stavytsky, G. (2013). Identychnist yak mekhanizm rozvytku etnichnoi samosvidomosti u starshomu yunatskomu vitsi [Identity as a mechanism of development of ethnic self-consciousness in senior youth]. *International scientific forum: sociology, psychology, pedagogy, management*. Kyiv, 13. pp. 146–153. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 18.08.2021

"Вивчай все не з марнославства, а задля практичної користі".

*Георг Крістоф Ліхтенберг
німецький вчений, сатирик*

"Ми знаходимо в житті лише те, що самі вкладаємо в нього".

*Ральф Уолдо Емерсон
американський есеїст, поет і філософ*

УДК 37.018.43:78(438)

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.242505>

Катерина Біницька, доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії
Галина Бучківська, доктор педагогічних наук, професор, декан гуманітарного факультету,
професор кафедри образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва,
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

МУЗИЧНА ОСВІТА У ШКОЛАХ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

У статті висвітлено особливості музичної освіти у школах Республіки Польща в умовах дистанційного навчання. Актуалізовано, що в Польщі та й інших країнах світу сьогодні в умовах дистанційного навчання все більше звертають увагу на цифрові “музичні продукти”, які можуть використовуватись і вчителями, і учнями.

Для поліпшення якості організації дистанційного навчання з музичної освіти у вітчизняних школах доцільно використати такий досвід польських колег, зокрема: запровадження різноманітних онлайн ресурсних центрів та методичного і навчального матеріалу для вчителів музики і учнів; розробити онлайн освітній контент з музики, до якого надати вільний доступ не лише вчителям, учням, батькам, а всьому суспільству; розробити рекомендації для усіх учасників освітнього процесу.

Ключові слова: музична освіта; школи; он-лайн; дистанційне навчання; Республіка Польща.

Лім. 26.

Kateryna Binytska, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor, Professor of the Pedagogy Department of Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy
Galyna Buchkivska, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor, Dean of the Faculty of Humanities, Professor of the Decorative-Applied Arts and Labour Training Department Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy

MUSIC EDUCATION IN SCHOOLS OF THE REPUBLIC OF POLAND IN THE CONDITIONS OF DISTANCE LEARNING

The article deals with the peculiarities of music education in schools of the Republic of Poland in terms of distance learning. The article clarifies that music education in schools of the Republic of Poland faces the challenges of distance learning and the introduction of digitalization in the educational process. To this end, we studied the state of music education in Polish schools in the context of distance learning, where in the context of numerous questions and doubts about what should be understood by home learning and what is a lesson using methods and techniques of distance learning, studied developed in Poland educational and methodical material.

It is mentioned that Poland, Ukraine and other countries of the world, which today in the conditions of distance learning pay more and more attention to digital “music products” intended for students and teachers of the school for use during distance learning.

We have summarized that in this exceptional pandemic situation, school principals, teachers, music teachers, parents and students need to work together and mobilize. Mutual cooperation and responsible approach to distance learning is the key to effective organization of students’ time at home.

In our opinion, the experience of Polish colleagues in organizing high-quality distance learning, in particular, the introduction of various online resource centers for music teachers, is interesting for the national music education practice. We consider it a positive practice to provide educational music content, which can be found in free access on various sites, is available for free on the Internet not only for teachers, but also for students. We found out that this page provides links to online resources for organizing distance music lessons.

The article summarizes that in the Republic of Poland the National Film Archive, in particular the Audiovisual Institute, has developed and made available free online materials that allow to study, in particular, music literature, film culture, music, art and theater, which allows to improve the quality of music education in schools of the Republic of Poland in terms of distance learning.

In our opinion, interesting for use in the national educational practice are the recommendations of Polish principals, teachers, students and parents on the organization of distance learning, which will improve the quality of the national school music education.

Keywords: music education; schools; distance learning; online; Republic of Poland.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Музика – це особлива галузь мистецтва, яка стимулює багатогранний,

гармонійний і цілісний розвиток учня. Музична освіта в школах адресована всім учасникам освітнього процесу, незалежно від рівня музичних здібностей

та навичок, ставлення, інтересів чи переконань. Її основна мета – виховати різносторонньо розвинену особистість, а також свідомих глядачів та учасників музичної культури.

Завдяки реалізації своїх функцій: освітньої, пізнавальної, виховної, компенсаторно-терапевтичної, естетичної, інтегруючої та творчої, вона сприяє формуванню особистості молодшої людини, відкритої до світу, та викликам сучасності. Завданням музичної освіти в школі є розвиток культури, чуйності, уяви та творчих здібностей учнів. Емоційну важливість музики, яку приносить активне музикування та її сприйняття, також не можна переоцінити. Емоційність є важливим фактором, що формує розвиток учня та визначає сприйняття себе, інших людей та світу. Учитель музики, завданням якого є відігравати провідну роль у цьому процесі, намагатися чути кожного учня та спілкуватися з ним, навчати усвідомлювати присутність музики в житті окремої людини та в кожній соціальній групі, культурі та історичному часі. Особливо важливо, щоб учень відчув радість від сприйняття музики. Музичне мистецтво під час занять дає можливість розвивати інтереси, схильності та таланти учнів. Власна музична діяльність учителя має виняткове значення у викладанні та вивченні предмету через демонстрацію, майстер-класи, творчі, особистісні, дидактичні та освітні компетенції, а також його індивідуальних здібностей при взаємодії з учнями на основі гуманістичних вимог освіти [21, 12].

Водночас музична освіта в школах стоїть перед викликами дистанційного навчання та впровадження діджиталізації в освітній процес. Тому з метою модернізації вітчизняної музичної освіти в умовах карантинних обмежень нами вивчено досвід процесу музичного навчання і виховання у Республіці Польща. З цією метою нами досліджено стан музичної освіти в польських школах в умовах дистанційного навчання, враховуючи численні виклики та сумніви щодо того, як необхідно проводити навчання вдома та які необхідно використати засоби, форми, методи та прийоми навчання, а також як створити освітній матеріал, який чітко описує суть цих занять.

Аналіз досліджень і публікацій. У процесі проведення наукової розвідки нами проаналізовані наукові праці польських вчених, зокрема Т. Войцік, П. Кайа та Г. Кільбах, які вивчили музичну освіту в школах Республіки Польща [24]. Вчені Д. Хласта-Облак, А. Бялковський та М. Гусевич охарактеризували шкільну реформу та практику музичного навчання [1; 2]. Нами було вивчено онлайн ресурси, щодо організації освітнього процесу із застосуванням

технологій дистанційного навчання на уроках музики в Республіці Польща. Безперечно, усі перелічені дослідження польських науковців зробили значний внесок у вивчення проблеми організації музичної освіти в Республіці Польща, проте нам не вдалося знайти публікацій, які були б присвячені питанням вивчення організації музичної освіти в школах у дистанційному форматі. Пандемія COVID-19 у 2020–2021 рр. привернула увагу всього світового суспільства до впровадження технологій дистанційного навчання в закладах освіти. Усі ці проблеми потребують ретельного аналізу та систематизації кращого зарубіжного досвіду, що й робить нашу розвідку актуальною.

Формулювання цілей статті. На основі аналізу онлайн ресурсів обґрунтувати польський досвід організації музичної освіти в школах Республіки Польща в умовах дистанційного навчання.

Виклад основного матеріалу. Ситуація, в якій перебуває суспільство загалом та освіта зокрема, вимагає від усіх нас повної мобілізації та співпраці. Дистанційне навчання сьогодні є необхідністю та викликом для всіх учасників освітнього процесу.

Дистанційне навчання вимагає використання нових інструментів та зовсім інших методів навчання, ніж раніше. З метою кращого вивчення польського досвіду розглянемо ресурси, які використовують наші колеги з Європейського Союзу. Так, Міністерство національної освіти Республіки Польща розробило нормативно-правові положення, які дозволяють організувати дистанційну освіту [5, 4]. Затвердивши 20 березня 2020 року такі нормативні акти: “Внесення змін до Положення про тимчасове обмеження функціонування закладів системи освіти стосовно профілактики, протидії та боротьби з коронавірусом SARS-CoV-2”, “Про спеціальні рішення протягом періоду тимчасового обмеження функціонування підрозділів системи освіти стосовно профілактики, протидії та протидії COVID-19”.

Ці документи дають змогу організувати та проводити освітній процес із застосуванням методів і прийомів дистанційного навчання. Метою цих заходів є забезпечення можливості впровадження основних навчальних програм враховуючи обмеження, що виникають унаслідок специфіки діяльності та проводяться з використанням методів і прийомів дистанційного навчання [5, 5].

Актуально для Польщі, України та й інших країн світу є те, що сьогодні в умовах

дистанційного навчання все більше звертається увага на цифрові освітні “музичні продукти”. Розглянемо їх більш детально.

Через необхідність запобігання, протидії та боротьби з пандемією COVID-19, виникла необхідність запровадити рішення, які дозволять школам та закладам освіти функціонувати у змінених організаційних умовах, а також організувати освітній процес з використанням методів і прийомів дистанційного навчання.

Дистанційне навчання із застосуванням дистанційних методів і прийомів означає використання в освітньому процесі всіх доступних засобів комунікації, які не потребують особистого контакту між учнем та вчителем, а також можливість використання навчальних матеріалів самостійно.

Зокрема, у Республіці Польща створено платформу електронного навчання <https://epodreczniki.pl/>, де відбувається організація шкільного дистанційного навчання [16;17].

На нашу думку, цікавими для використання у вітчизняній освітній практиці є практичні поради, щодо організації дистанційного навчання [19]. Розглянемо їх більш детально.

Заняття з використанням методів та прийомів дистанційного навчання – це заходи, які можна реалізувати за допомогою електронних ресурсів, наприклад:

- користування на вебсайті Міністерства національної освіти Республіки Польща, а також використовувати Інтегровану освітню платформу [16;17];

- використання ресурсів вебсайту Центральної екзаменаційної комісії СКЕ [17];

- ресурси екзаменаційної комісії окремих воєводств, наприклад [14];

- матеріали, представлені у програмах та на вебсайтах суспільного телебачення та радіомовлення;

- інші матеріали, якими зручно користуватись учителю та учням.

Зазначимо, що всі ці матеріали можуть бути реалізовані по-різному, залежно від теми, мети уроку, потреб учнів та учителя тощо.

Заняття із використанням методів та прийомів дистанційного навчання – це діяльність учителя та учня, які можуть проходити із використанням технічних засобів навчання (комп’ютерів, телефонів, планшетів), але й без їх використання у формі, що визначається керівником школи за погодженням з учителями після повідомлення батьків та учнів про спосіб проведення занять.

Дистанційна музична освітня діяльність може здійснюватися з використанням:

- навчальних матеріалів на перевірених освітніх порталах та веб-сайтах закладів та установ культури і мистецтва;

- інтегрованої освітньої платформи [16];

- електронних журналів;

- спілкування за допомогою електронної пошти;

- соціальних мереж, месенджерів, програм телеконференцій зі збереженням безпечних умов користування Інтернетом;

- онлайн-уроків;

- суспільного телебачення та радіомовлення;

- розміщення інформаційних та навчальних матеріалів на вебсайті школи;

- підручників, вправ, робочих зошитів, які вже є в учнів. Так, позитивним, на нашу думку, є польський досвід, коли видавці секції Польської книжкової палати повністю безкоштовно підготували та надали навчальні матеріали;

- телефонний контакт з учителем;

- друк навчально-методичних матеріалів для учнів та розміщення їх у зазначеному місці для можливості забрати додому;

- “Вікно” у школі для прийому робіт учнів тощо;

- доставка друкованої продукції учню;

- інші методи, зазначені керівником школи за погодженням із вчителями та за підтримки керівних освітніх органу.

Так, цікавим для вітчизняної музичної освітньої практики, на нашу думку, є сторінка Осередку підвищення кваліфікації вчителів у м. Слупськ [25]. Тут подано посилання на онлайн ресурси для організації дистанційних уроків музики. Зокрема, це сценарії уроків музики із активними покликаннями, завдання, вправи для уроків музики, підручники, навчальні фільми (YouTube покликання), рекомендовані портали, додатки, зокрема для учнів початкової школи (Класична музика для веселощів – 7 ідей для використання її в активності та розвагах вдома) [10]; Музичний курс “Академія освітніх інновацій” “Форми музичної діяльності дитини” [6]; Хроматичні мелодії он-лайн – курс навчання ігор – навчальні відео, ноти, музичний супровід [3].

Для учнів IV–VII класів надане покликання на послугу он-лайн музичної освіти розроблену Національним аудіовізуальним інститутом на замовлення Міністерства культури та спадщини Республіки Польща www.muzykotekaszkolna.pl. Музичний курс “Академія освітніх інновацій у сучасній методології – дистанційне навчання” [6]; Цікавий приклад дистанційного уроку музики в рамках “Edukacja z TVP” [22].

Привабливі аудіовізуальні матеріали, які

дозволяють вивчати, зокрема, музичну літературу, культуру кіно, музику, мистецтво та театр пропонує Національний кіноархів – аудіовізуальний інститут. Освітній контент, доступний безкоштовно в Інтернеті, можна знайти на сайтах: ninateka.pl [13]; filmotekaszkolna.pl [4]; biogramy.pl [18]; [26].

Класична музика в сучасних обробках: техно, рок, метал, джаз, які вчителі музики можуть використовувати з сайту [9].

Сучасні джерела в галузі музичної освіти розміщено на сторінках педагогічних бібліотек www.pbw.gda.pl

Вчителям пропонується використовувати контент Великого театру та Національної опери Республіки Польща, зокрема он-лайн відвідувати оперні та балетні вистави.

Цікавим досвідом, на нашу думку, є поєднання вивчення творів С. Монюшка з розвивальними іграми, які представлено на сайті [<https://teatr Wielki.pl/wespryj-teatr/>].

Слід наголосити, що дистанційне навчання – це не тільки онлайн навчання, або так звані відеоуроки. Учні можуть надсилати домашнє завдання в електронному вигляді (у вигляді сканованих файлів або файлів), а якщо вони не можуть користуватися Інтернетом, можуть спілкуватися з учителем телефоном. Тому дистанційне е-навчання може мати різні форми, але воно повинно враховувати можливості (психофізичні та технічні) усіх учасників цього процесу, тобто шкіл (учителів) і учнів (та їх батьків). Вчителям завжди потрібно пам'ятати про принцип рівного доступу та рівного ставлення.

Більш важливою, ніж обрана форма навчання, є здатність досягати навчальної мети при збереженні безпеки всіх сторін.

Йдеться не тільки про фізичну безпеку, пов'язану зі станом епідеміологічної загрози, а й про загрози, пов'язані з кібербезпекою.

Так, наведемо приклади якісного функціонування класів з використанням методів і прийомів дистанційного навчання на основі інформації, отриманої від батьків та учнів у Республіці Польща.

Учні навчаються вдома під керівництвом учителів (наприклад, повідомлення або оголошення в електронному журналі, електронною поштою, текстовими повідомленнями) за допомогою підручників, вправ, робочих зошитів, компакт-дисків, матеріалів, доступних на освітніх платформах. Учні самостійно виконують домашнє завдання і надсилають його вчителям.

Учні мають час для ефективного індивідуального навчання та відпочинку.

Регулярно реалізуються теми та завдання, і таке навчання нічим не відрізняється від навчання у школі, за винятком, того, що учні перебувають удома.

Для підвищення якості музичної освіти в українських школах в умовах карантину, на нашу думку, необхідне вивчення досліджень польських науковців, які на прикладах проаналізували якісне функціонування класів з використанням методів та прийомів дистанційного навчання на основі інформації, яку надали учні та батьки.

Проведене опитування серед учнів показало, що ніхто з них не хоче сидіти кілька годин біля комп'ютера, слухаючи своїх вчителів в Інтернеті, вони самі читають підручники, виконують практичні завдання, а потім хочуть мати вільний час для себе. Так, замість того, щоб самостійно вчитися за підручниками, діти сидять 6–7 годин перед комп'ютером.

Учителі не консультуються між собою щодо кількості навчального матеріалу, кількості домашніх завдань, їх складності та тривалості навчального часу. Інколи буває, що за один урок нічого не вдається вивчити, а за кілька занять можна виконати весь семестровий навчальний матеріал.

Тому, в Республіці Польща розроблені рекомендації для директорів закладів освіти, класних керівників, учителів, учнів та батьків для якісної організації дистанційної освіти.

Рекомендації для директора школи:

Директор школи керує роботою школи, тобто покладає завдання на вчителів та контролює їх роботу.

Дистанційно інформує батьків про найважливіші зміни в режимі роботи школи.

Співпрацюючи з вчителями, він встановлює: спосіб спілкування з учнями та батьками, компетентності учителів, учнів та батьків щодо користування електронними навчальними матеріалами; форми та зміст освіти; обсяг навчального матеріалу; методи моніторингу успішності учнів та перевірки їх знань і навичок; форми інформування учнів та батьків про їх освітній процес, а також отримані ними навчальні досягнення й оцінки; режим консультації між учнем та батьками з учителем [12].

Рекомендації класному керівнику.

За погодженням з батьками класний керівник визначає можливі форми дистанційної роботи – ця інформація надається всім вчителям, які ведуть заняття у певному класі.

Призупинення діяльності шкіл та перехід на дистанційне навчання – важкий виклик не лише для вчителів та батьків, а й для дітей. Вчителі

повинні терпляче пояснювати дітям, чому вони не можуть піти до школи, чому не можуть зустрітися зі своїми шкільними друзями. Немає необхідності викликати у дітей негативні почуття: страх, паніку та відчуття небезпеки. Основним правилом має бути уникнення контакту з іншими людьми і дотримання правил підтримки чистоти та гігієни. Ситуація із пандемією дає можливість навчити дитину ретельно мити руки, прикривати рот при чханні та кашлі [5].

Рекомендації вчителю.

Учителі організують навчальну роботу з учнями, інформуючи їх про можливий режим роботи (форми та періодичність контакту, обсяг завдань, навчальний матеріал, дату та форми індивідуальних консультацій, дати та форми здачі індивідуальної навчальної роботи, правила оцінювання тощо).

Обсяг змісту та завдань, які необхідно виконати, не повинні бути надто великими, щоб не перезавантажувати учнів, що може відштовхнути їх від роботи та знизити зацікавленість до процесу учіння.

Не всі учні можуть мати вільний доступ до Інтернету, наприклад, деяким з них потрібно надати доступ до комп'ютера чи телефону своїм братам і сестрам.

Варто пам'ятати, що: вхід, надсилання та створення електронної форми означають додатковий час для навчання учнів.

Строки виконання завдань не можуть бути надто короткими. Повідомлення та завдання від одного вчителя (з одного предмету слід передавати однаково усім учням, а також враховувати співвідношення завдань з іншими отриманими завданнями з інших предметів).

Інструкції для учнів повинні бути простими та зрозумілими, не перевантажувати їх невідповідним змістом.

У спілкуванні не забудьте дотримуватися належної дистанції у відносинах учень–вчитель [7].

Листування може бути частиною документації навчального процесу.

Рекомендації учням.

Учень контактує з вчителями самостійно (наприклад, за допомогою електронного журналу, менеджерів, електронної пошти) або за допомогою батьків.

Залежно від віку та ступеня самостійності у використанні засобів дистанційного навчання – учні організують самостійне навчання вдома.

Систематична робота дає найкращі результати!

Усі сумніви щодо форми, способу чи змісту

навчання постійно повідомляються вчителям (самостійно або шляхом звернення до батьків за посередництвом).

Час, проведений за комп'ютером, не слід без зайвої потреби продовжувати. Перерви, навіть короткі, обов'язкові!

Дотримуйтесь правил безпеки під час роботи з комп'ютером та в Інтернеті.

Пам'ятайте про мовний етикет та культуру під час спілкування з вчителями (ввічливі фрази вітаються!) [5].

Рекомендації батьками.

Дітей слід заохочувати до самостійної роботи.

Варто бути на зв'язку з вчителями: надайте свій номер телефону, адресу електронної пошти, регулярно користуйтеся електронним журналом, перегляньте шкільний вебсайт [5].

Якщо можливо, підтримайте дітей у виконанні навчальних завдань, але не виконуйте замість них!

Тому, вивчивши польський досвід організації музичної освіти в умовах дистанційного навчання, нами розроблені рекомендації вчителю музики: необхідно підтримувати постійний зв'язок з учнями та батьками. Використовуйте для цієї мети: вебсайт школи, менеджери, е-листування, телефонний контакт, наприклад, з обраними особами з батьківської ради та інші форми спілкування (наприклад, прикліплюйте на двері школи / класу набір можливих заходів, завдань).

Найбільший ворог дитини – ц нудьга, тому порадьте, підкажіть, які дії можна застосувати, щоб учень міг проявляти цілеспрямовану музичну діяльність, що сприяє його гармонійному розвитку. Зверніть увагу на ті сфери, де під час роботи з групою ви помітили, що здібності ваших учнів слабкіші. Запропонуйте деякі рішення, маючи на увазі, що батьки також зазвичай мають професійні обов'язки.

Учителі музики можуть поділитися з батьками: пропозиціями щодо ознайомлення із творами мистецтва, надати розроблені пропозиції щодо творчої діяльності учнів; електронні покликання на вебсторінки музичних театрів, опер, п'єс, музичні радіопрограми тощо.

Висновки. Вивчивши нормативно-правові документи Республіки Польща, а також наявні он-лайн ресурси можна прийти до висновку, що в цій винятковій ситуації пандемії необхідно співпрацювати та мобілізувати директорів шкіл, вчителів музики, батьків та учнів. Співпраця та відповідальний підхід до дистанційного навчання – запорука ефективної організації часу учнів вдома.

Уважаємо, що для покращення якості

організації дистанційного навчання з музичної освіти у вітчизняних школах доцільно використати такий досвід польських колег, зокрема: запровадження різноманітних онлайн ресурсних центрів та методичного і навчального матеріалу для вчителів музики та учнів; розробити онлайн освітній контент з музики, до якого надати вільний доступ не лише вчителям, учням, батькам, а й всьому суспільству; розробити рекомендації для усіх учасників освітнього процесу.

REFERENCES

1. Białkowski, A., Grusiewicz, M. Reforma szkolna i praktyka nauczania muzyki w opinii nauczycieli [School reform and practice of teaching music in the opinion of teachers]. Available at: http://www.wychmuz.pl/artukul_ar_11.html. (accessed 02 Aug. 2021) [in Polish].
2. Chlasta-Obłak, D. Doświadczenie przez uczniów muzyki na pozalekcyjnych zajęciach muzycznych w szkole [Students' experience of music in extracurricular music classes at school]. Available at: <file:///C:/Users/user/Downloads/1380-Tekst%20artyku%C5%82u-3394-1-10-20191207.pdf>. (accessed 01 Aug. 2021). [in Polish].
3. Dzwonki online. Available at: <https://www.kursnamuzyke.pl/using-joomla/dzwonki-online>. (accessed 01 Aug. 2021). [in Polish].
4. Filmoteka Szkolna [School Film Archive]. Available at: <https://filmotekaszkolna.pl/>. (accessed 03 Aug. 2021). [in Polish].
5. Kształcenie na odległość: Poradnik dla szkół [Distance learning: A guide for schools]. Available at: https://dokumenty.men.gov.pl/Kształcenie_na_odleglosc_%E2%80%93_poradnik_dla_szkol.pdf. (accessed 03 Aug. 2021). [in Polish].
6. Kurs na muzykę [Music course]. Available at: <https://www.kursnamuzyke.pl/>. (accessed 03 Aug. 2021). [in Polish].
7. Lekcje z internetu – rusza serwis gov.pl/zdalnelekcje [Lessons from the Internet]. Available at: <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/lekcje-z-internetu>. (accessed 03 Aug. 2021). [in Polish].
8. Lekcje z internetu – rusza serwis gov.pl/zdalnelekcje. Nauczycielu, poprowadź lekcje online! [Lessons from the Internet – the gov.pl/zdalnelekcje website is launched. Teacher, conduct online lessons!]. Available at: <https://www.gov.pl/web/cyfryzacja/nauczycielu-poprowadz-lekcje-online>. (accessed 03 Aug. 2021). [in Polish].
9. Muzyka klasyczna nowoczesnie [Classical music modern]. Available at: <https://cameralmusic.pl/video/nowoczesne-aranzacje>. (accessed 03 Aug. 2021). [in Polish].
10. Muzyka presja [Music pressure]. Available

at: <https://www.powerofmelody.com/blog/muzyka-presja> (accessed 03 Aug. 2021). [in Polish].

11. Muzyka. Szkoła. Podstawowa [Music. School. Podstawowa]. Available at: <https://www.odn.slupsk.pl/wsparcie-przedmiotowe-online/zasoby-edukacyjne-online/muzyka/szkola-podstawowa-9>. (accessed 03 Aug. 2021). [in Polish].

12. Nauka zdalna podczas zawieszenia zajęć w szkołach – rekomendacje dla nauczycieli i dyrektorów [Remote learning during suspension of classes in schools – recommendations for teachers and principals]. Available at: <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/nauka-zdalna>. (accessed 03 Aug. 2021). [in Polish].

13. Ninateka [Ninateka]. Available at: ninateka.pl. (accessed 03 Aug. 2021). [in Polish].

14. Okręgowa Komisja Egzaminacyjna w Warszawie [District Examination Commission in Warsaw]. Available at: <https://www.oke.waw.pl/>. (accessed 09 Aug. 2021). [in Polish].

15. Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka w Gdańsku [Pedagogical Library in Gdańsk]. Available at: www.pbw.gda.pl. (accessed 04 Aug. 2021). [in Polish].

16. Platforma edukacyjna Ministerstwa Edukacji i Nauki [Educational platform of the Ministry of Education and Science]. Available at: <https://epodreczniki.pl/>. (accessed 03 Aug. 2021). [in Polish].

17. Platforma edukacyjna Ministerstwa Edukacji i Nauki [Educational platform of the Ministry of Education and Science]. Available at: <https://epodreczniki.pl/>. Centralna Komisja Egzaminacyjna <https://cke.gov.pl/>. (accessed 03 Aug. 2021). [in Polish].

18. Polski portal biograficzny [Polish biographical portal]. Available at: <https://www.biogramy.pl/NewHome>. (accessed 03 Aug. 2021). [in Polish].

19. Praktyczne porady jak organizować kształcenie na odległość [Practical advice on how to organize distance learning.]. Available at: <https://spisiostrzytow.edupage.org/text33/>. (accessed 04 Aug. 2021). [in Polish].

20. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 20 marca 2020 r. w sprawie szczególnych rozwiązań w okresie czasowego ograniczenia funkcjonowania jednostek systemu oświaty w związku z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19 [Regulation of the Minister of National Education of March 20, 2020 on special solutions in the period of temporary limitation of the functioning of education system units in connection with the prevention, prevention and combating of COVID-19]. Available at: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20200000493>. (accessed 05 Aug. 2021). [in Polish].

21. Szkoła podstawowa, muzyka. Podstawa programowa kształcenia ogólnego z komentarzem [School podstawowa music. Core curriculum of general education with commentary]. Available at: <https://www.ore.edu.pl/wp-content/uploads/2018/03/podstawa-programowa-ksztalcenia-ogolnego-z-komentarzem.-szkola-podstawowa-muzyka.pdf>. (accessed 01 Aug. 2021). [in Polish].
22. Szkoła z TVP: klasa 6 – Muzyka – 2.04.2020 – Lekcja 1 [School with TVP: Grade 6 – Music – 2/04/2020 – Lesson 1]. Available at: <https://www.wykop.pl/link/5427735/szkola-z-tvp-klasa-6-muzyka-2-04-2020-lekcja-1>. (accessed 03 Aug. 2021). [in Polish].
23. Teatr Wielki. Opera Narodowa [Great theater. National Opera]. Available at: <https://teatr Wielki.pl/>. (accessed 02 Aug. 2021). [in Polish].
24. Wójcik, T., Kaja, P., Kilbach, G. Edukacja muzyczna i zajęcia artystyczne [Music education and art classes]. Available at: <http://www.bc.ore.edu.pl/Content/102/Edukacja+muzyczna+i+zaj%C4%99cia+artystyczne+-+Teresa+W%C3%B3jcik%2C+Piotr+Kaja%2C+Gra%C5%B3yna+Kilbach.pdf>. (accessed 09 Aug. 2021). [in Polish].
25. Wsparcie przedmiotowe online [Online subject support]. Available at: <https://www.odn.slupsk.pl/wsparcie-przedmiotowe-online/zasoby-edukacyjne-online/muzyka/szkola-podstawowa-9/> (accessed 09 Aug. 2021). [in Polish].
26. Zdalne lekcje: Gotowe materiały dla nauczycieli przygotowała FINA [Remote lessons: FINA prepared materials for teachers]. Available at: <https://serwisy.gazetaprawna.pl/edukacja/artykuly/1464508.lekcje-w-domu-lekcje-online-nauczanie-zdalne.html>. (accessed 04 Aug. 2021). [in Polish].

Стаття надійшла до редакції 29.06.2021

УДК 378.04:64

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.242506>

Андрій Цина, доктор педагогічних наук,
завідувач кафедри теорії і методики технологічної освіти
Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРА ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СФЕРИ ОБСЛУГОВУВАННЯ

У статті розглянуто проблему змісту і структури розвитку особистості майбутнього фахівця сфери обслуговування у процесі його професійної підготовки. Аналізуються завдання, сутність, складові компоненти особистісноорієнтованої професійної підготовки. Визначені основні структурні компоненти моделі особистісноорієнтованої професійної підготовки фахівців сфери обслуговування, структура особистості майбутнього фахівця, психолого-педагогічні умови реалізації особистісно-орієнтованої професійної підготовки фахівців цієї сфери та індивідуальні аспекти формування у студентів стандартів професійної компетентності і професіоналізму.

Ключові слова: професійна підготовка; особистісно-орієнтований підхід; сфера обслуговування; фахівці.

Лит. 10.

Andriy Tsyna, Doctor of Sciences (Pedagogy),
Head of the Theory and Methods of Technological Education Department,
Poltava Volodymyr Korolenko National Pedagogical University

ESSENCE AND STRUCTURE OF PERSONALLY ORIENTED PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE SERVICE PROFESSIONALS

The article considers the problem of the content and structure of personality development of the future service specialist in the process of his professional training. The tasks, essence of personality-oriented professional training as formation of human image in unity of its natural, cultural and social essences, constituent components of model of personality-oriented professional training are analyzed: goal-motivational, semantic, activity-creative, communicative, reflective, productive components. The main structural components of the personality model of the future specialist in the field of services are identified: social properties (spirituality, orientation, social experience in preparation for practical professional activities); psychological (affective sphere, emotional and figurative qualities, flexibility of thinking); character (independence, reflexivity); communication skills. Psychological and pedagogical conditions for the implementation of personality-oriented professional training of specialists in this field: joint personality-meaningful activities, mastery of adaptation of personality-oriented educational technologies

СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРА ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СФЕРИ ОБСЛУГОВУВАННЯ

to the conditions of pedagogical situations and methodological (integration of learning content, subjectivity, creativity, diagnostics and individualization, facilitation) and reflexivity of training) means. It is proved that personality-oriented professional training provides a single standard of competence for all graduates, which is formed by individual educational trajectories, which are gradually transformed into an individual style of professional activity of each graduate. The theoretical significance of the study is to carry out a theoretical analysis of conceptual approaches to the essence of personality-oriented training of future service professionals. It is of practical importance to determine the necessary conditions for professional training of a competent specialist in the field of services.

Keywords: *professional training; personality-oriented approach; service sector; specialists.*

Постановка проблеми. Сучасні дослідження проблем структури і змісту розвитку особистості майбутнього фахівця сфери обслуговування на етапі його професійного становлення спрямовані на з'ясування того, яких властивостей, якої фасилітації (сприяння, підтримки) з боку педагогів потребує студент, що розвивається як особистість. Здійснення особистісно орієнтованої професійної підготовки майбутнього фахівця ґрунтується на визначених у психології особистості й онтогенезі людини нормах, цілях і критеріях особистісного розвитку студентської молоді в період юності. Майбутні фахівці сфери обслуговування під час професійної підготовки повинні оволодіти досвідом психологічного вивчення споживачів їхніх послуг, проектування і реалізації засобів особистісного впливу на них. Однак досягнення цілей професійної підготовки майбутніх фахівців сфери послуг у ЗВО сьогодні не є ефективним внаслідок існування низки суперечностей протиріч між:

- формальною спрямованістю професійної підготовки студента і відірваністю від неї роками навчання в ЗВО реальної професійної діяльності у сфері послуг;

- єдиними для всіх майбутніх фахівців сфери послуг вимогами державних освітніх стандартів до рівня їх професійної готовності і індивідуальними соціально-біологічними можливостями студентів щодо оволодіння складовими професійної компетентності;

- цілісністю прояву особистісних якостей майбутнього фахівця і переважання у більшості педагогічних досліджень розгляду окремих складових професійної готовності поза усвідомленням їх ролі, функцій в цілісній підготовці студентів до професійної діяльності у сфері послуг.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Професійне становлення особистості в сучасних психолого-педагогічних дослідженнях розглядається як реалізація, розкритої більше ста років тому Дж. Дьюї, ідеї розвитку особистості через розширення смислу досвіду, що збільшує здатність людини у виборі напряму набуття подальшого досвіду; як набуття особистісного досвіду в ході життєдіяльності у навколишньому

світі у вигляді особистісних характеристик індивіда (за В. Серіковим); як входження людини в соціальне життя через культуру, що поєднує природу з соціумом і є системотвірним компонентом сутності людини (за С. Бондаревською), як нарощування професіоналізму при поетапному переході з нижчих рівнів його сформованості на вищі (за М. Чобітько); як блокова програма формування ціннісно-сміслової сфери професіонала (за І. Бехом); як розвиток провідної для споріднених професій особистісної якості, основою якої виступає ціннісно-мотиваційна домінанта (за Г. Баллом); як становлення інтегральної та соціально значущої психологічної суспільної діяльності особистості вчителя (за О. Дубасенюк).

Зв'язок проблеми з важливими практичними завданнями. Для того, щоб професійна діяльність людини стала однією з її пріоритетних цінностей, необхідно розв'язати важливі практичні завдання із надання професійної підготовки майбутніх фахівців сфери послуг особистісної спрямованості:

- визначення шляхів оцінки власних професійних можливостей і врахування динаміки їх розвитку у педагогічній підтримці та корекції індивідуальної програми професійної підготовки;

- запровадження у ході професійної підготовки поступової трансформації особистісних якостей студентів, необхідних для навчально-пізнавальної діяльності, в особистісні якості, що визначаються стандартом компетентності працівників сфери послуг і є достатніми для їхньої професійної діяльності.

Виокремлення з проблеми досліджуваної частини. У проблемі особистісно орієнтованої професійної підготовки ми виокремлюємо досліджувану нами частину, що виявляє зміст і структуру, рівні сформованості визначених державними освітніми стандартами властивостей фахівця-професіонала з подальшим розкриттям індивідуальних аспектів формування цих властивостей в окремих студентів. Проблема підвищення і вимірювання якості професійної підготовки майбутнього фахівця сфери послуг розглядається нами у плані розв'язання протиріччя між традиційним і інноваційними підходами її здійснення:

- від пріоритету індивідуалізації освітньої

СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРА ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СФЕРИ ОБСЛУГОВУВАННЯ

траєкторії кожного до досягнення всіма освітніх цілей у межах прийнятих державних освітніх стандартів;

- від підсумкового оцінювання якості професійної підготовки майбутніх фахівців сфери послуг до створення особистісно орієнтованої моделі, що передбачає моніторинг проміжних результатів.

Актуальність досліджуваної частини. Особистісно орієнтована професійна підготовка майбутнього фахівця сфери послуг забезпечує подолання його часткової затребуваності у просторі єдиних освітніх стандартів і ринкової конкуренції розвитком цілісної особистості в умовах освіти, спрямованої на духовність і культуру молоді. Така персоніфікація освітнього процесу сприятиме поступовій трансформації пізнавально-професійної діяльності в майбутню професійну діяльність у сфері послуг.

Метою статті є аналіз психолого-педагогічних підходів до цілісного визначення змісту, структури та взаємодії особистісних якостей, що визначають готовність майбутнього фахівця сфери послуг до професійної діяльності, а також визначення напрямів організації особистісно орієнтованої професійної підготовки майбутніх фахівців.

Методи дослідження проблеми. Ознаки професійної готовності майбутнього фахівця сфери послуг повинні цілісно визначатися і бути структурованими в теоретичній моделі цієї готовності в ієрархії і субординації біологічних, психологічних, соціальних та духовних властивостей, суттєво значущих для його професійної діяльності. Перелік узагальнених і особливих (що розкривають особливості окремих елементів узагальнених) особистісних якостей професійної готовності фахівця нами визначався шляхом аналізу тенденцій розвитку особистісно орієнтованої професійної діяльності фахівців сфери обслуговування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Завдання особистісно орієнтованої професійної підготовки ми виводимо з розуміння Дж. Дьюї освіти як забезпечення умов розвитку відповідно до життя людини у будь-якому віці. Сформовані раніше психолого-педагогічні підходи визначають таке розуміння завдань особистісно орієнтованої професійної підготовки:

- готовність до трудової діяльності, що визначається системою якостей особистості, підготовленістю до виконання важливих соціальних функцій [7, 147];

- забезпечення умов неперервного розвитку особистості відповідно до життя людини, постійне

вдосконалення та реконструкція досвіду впливу на подальшу діяльність [9, 347];

- набуття особистісно досвіду культуровідповідної поведінки, самоідентифікація і самореалізація задатків та здібностей, формування суб'єктних властивостей [5, 205];

- розвиток здібностей особистості, що будується від того, хто навчається, до визначення фахових дій [10, 45];

- розв'язання моральних проблем шляхом організації вчинкової життєдіяльності молоді людини, сповненої духовних устремлінь, пошуку покликання і життєвого призначення, реалізація прагнення здійснити себе через свою професійну діяльність [1, 346];

- створення умов, що забезпечують мотивацію до розвитку особистості, її інтелектуальних та духовних сил [9, 347].

Аналіз наведених підходів дає нам змогу визначити завданням особистісно орієнтованої професійної підготовки майбутніх фахівців сфери послуг розвиток системи якостей особистості (суб'єктних властивостей), які охоплюють моральні, духовні сили та устремління, покликання, усвідомлення смислу життя, мотивацію особистісного розвитку, набуття досвіду культуровідповідної поведінки з виконання важливих соціально-професійних функцій пристосування та впливу на середовище, самоідентифікацію і самореалізацію задатків та здібностей.

Сутність особистісно орієнтованої професійної підготовки ми можемо визначити як формування образу людини в єдності природної, культурної і соціальної її сутностей [2, 48] шляхом постійного звернення до неповторного суб'єктного досвіду життєдіяльності, набутому в соціокультурному оточенні [10, 13].

Узагальнюючи зазначені підходи, можна визначити основні структурні компоненти моделі особистісно орієнтованої професійної підготовки фахівців сфери послуг:

- цілемотиваційний, який визначає емоційне ставлення до особистісно орієнтованого фахового становлення, мотиви навчання студентів та професійної діяльності у сфері послуг, передбачає володіння фахівцем методами діагностики індивідуальних особистісних властивостей, врахування інтересів та потреб споживачів цих послуг [5; 9];

- змістовий компонент визначає рівень сформованості освітніх компетенцій студентів і передбачає в умовах єдиного, визначеного державними стандартами освіти, змісту наукових знань, прийомів та методів пізнання побудову

СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРА ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СФЕРИ ОБСЛУГОВУВАННЯ

індивідуальних навчальних програм і форм організації навчання [5; 10];

- діяльнісно-творчий компонент передбачає комплекс методів, засобів, особистісно орієнтованих технологій навчання, які творчо самоорганізують особистісний досвід студентів у життєво-професійних ситуаціях і середовищах із надання послуг [2; 5; 6];

- комунікативний компонент визначає спеціальні форми взаємодії всіх учасників освітнього процесу [9; 10];

- рефлексивний компонент виокремлює чинники руху особистості від самоактуалізації до самореалізації в умовах індивідуальних шляхів і темпів навчання студентів із різними можливостями і здібностями [5];

- результативний компонент обумовлює здатність соціально компетентної особистості адаптуватися у середовищі надання послуг та змінювати його [5].

Структура особистості майбутнього фахівця сфери надання послуг нами визначається через складові його професійної готовності. Розглянуті підходи до визначення структури особистості дають змогу побудувати її узагальнену модель, що об'єднує в собі всі виділені дослідниками властивості [8]:

1. Соціальні властивості:

- духовність (розвиток духовних потреб у пошуку смислу фахової діяльності, свободі самовизначення, ідеалів, щастя [2, 33]);

- спрямованість [3, 103; 5, 29) (мотиви, інтереси до змісту фахової діяльності [7, 36), потребово-мотиваційна сфера [5, 29), орієнтації [9, 133], ціннісно-смилова сфера людини [1, 29]);

- соціальний досвід з підготовленості до практичної професійної діяльності [7, 47] (здатність до культурної ідентифікації [2, 50], когнітивна сфера [5, 29), професійно-фахова компетентність [3, 103], знання [9, 133).

2. Психологічні (афективна сфера [5, 30), емоційно-образні якості, гнучкість мислення [9, 133].

3. Характер (самостійність, рефлексивність [9, 133]).

4. Здібності [3, 104]: комунікативні (здійснення взаємодії з суб'єктами професійної діяльності) [7, 29).

У питанні поєднання вимог державних освітніх стандартів з індивідуальними можливостями студентів в оволодінні складовими професійної компетентності ми виходимо з обґрунтованої Дж. Дьюї [4, 32) можливості освіти всіх членів суспільства, та заперечення її одноманітності, необхідності врахування індивідуальних особливостей особистості в освіті. Він

наголошував, що “освіта повинна приймати людину такою, якою вона є; наявність у неї певного набору властивостей – відправна точка для педагога”.

Особистісно орієнтована професійна підготовка фахівців сфери послуг раціонально поєднує соціально-педагогічні і психологічні моделі освіти, реалізуючи зазначені державними освітніми стандартами вимоги суспільства до підготовки особистості фахівця із наперед заданими властивостями за індивідуальним освітніми траєкторіями. Врахування у процесі професійної підготовки індивідуальних здібностей до опанування освітніми складовими держстандартів дидактично будується на виборі предметного змісту, рівня його складності для кожного студента. Тільки індивідуальний, а не єдиний для всіх освітній шлях забезпечить можливість кожному досягти єдиного рівня професійної готовності, що зазначений у освітніх стандартах. Індивідуальний стиль професійної підготовки поступово формує індивідуальний стиль професійної діяльності майбутнього фахівця сфери послуг.

Відірваність професійного навчання і діяльності за фахом сфери послуг долається поступовим рухом особистості майбутнього фахівця від професійного навчання у ЗВО до професійної діяльності у закладах із надання послуг, який здійснюється шляхом трансформації ядра особистості (її Я-концепції як узагальненого уявлення про поступове нарощування рівнів сформованості професійнозначущих особистісних якостей) від “Я-теперішнього” до “Я-майбутнього”, що може проявлятися у реальній (об'єктивній) та ідеальній (суб'єктивній) формах.

У питанні визначення методів особистісно орієнтованої професійної підготовки ми виходимо з відстоюваної Дж. Дьюї демократичної рівності можливостей всіх для освіти і водночас наполягаючи на необхідності різноманітності методів, принципово відхиляючи однаковість освіти.

Особистісно орієнтований підхід до освіти (І. Бех, Є. Бондаревська, Дж. Дьюї, В. Серіков, І. Якиманська), визнаючи пріоритет розкриття та розвитку потенціалу особистості, ставлення до неї як до суб'єкта власної фахової діяльності, дає змогу подолати однозначність і універсальну методичну рецептурність професійної підготовки. Розуміння теоретичних закономірностей методики і досвіду професійної підготовки у поєднанні з усвідомленням конкретної реальної освітньої ситуації зумовлює появу фахових знань. Це дає можливість теоретично обґрунтувати

власні дії, розуміти студентів. Такий підхід визначає поняття “педагогічна технологія” як проєкт педагогічної діяльності в конкретній освітній ситуації, в якому інтегруються теоретичні положення і конкретний педагогічний досвід викладача [7, 56].

Психолого-педагогічні та методичні умови реалізації особистісноорієнтованої професійної підготовки фахівців сфери послуг є необхідною складовою розуміння її сутності. Ефективна реалізація особистісноорієнтованої професійної підготовки майбутнього фахівця цієї сфери забезпечується психолого-педагогічними (спільна особистісно-значуща діяльність [4; 5], володіння адаптацією особистісно-орієнтованих освітніх технологій до умов педагогічних ситуацій [5; 6; 7; 9] і методичними (інтеграція змісту навчання, суб’єктивність [5; 9], креативність, діагностичність [5] і індивідуалізація [1; 9], фасилітація [5; 9; 10] і рефлексивність [5] умовами.

Вимірювання рівня професійної готовності у становленні майбутнього фахівця сфери послуг обумовлюється нарощуванням його компетентності і професіоналізму в процесі професійної підготовки, що потребує всебічного вивчення особистості шляхом відстеження динаміки розвитку особистісних якостей студента в порівнянні з самим собою на підставі критеріїв та рівнів сформованості цих якостей. Це дає можливість цілеспрямовано організувати професійно-підготовчу діяльність на підставі змін, досягнутих на попередніх рівнях.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Аналіз психолого-педагогічних підходів до цілісного визначення сутності особистісно орієнтованої професійної підготовки фахівців сфери послуг дає підставу зробити такі висновки:

1. Завданням особистісно орієнтованої професійної підготовки є забезпечення готовності майбутніх фахівця сфери послуг до трудової діяльності в процесі набуття та реконструкції досвіду моральної культуровідповідної поведінки, що відбувається від діагностики розвитку особистісних якостей студента до визначення фахових дій.

2. Сутність особистісно орієнтованої професійної підготовки полягає у формуванні особистості майбутнього фахівця в єдності природної, культурної і соціальної її сутностей шляхом набуття суб’єктивного досвіду фахової діяльності в соціокультурному середовищі.

3. Структурними одиницями сучасної моделі особистісно орієнтованої професійної підготовки є цілемотиваційний, змістовий, діяльнісно-творчий, комунікативний і рефлексивний компоненти.

4. Структура особистості майбутнього фахівця сфери послуг поєднує у собі соціальні (духовність, спрямованість, соціальний досвід) і психологічні властивості, характер та здібності.

5. Особистісно орієнтована професійна підготовка забезпечує єдиний для всіх випускників стандарт компетентності, що формується за індивідуальними освітніми траєкторіями, які поступово трансформуються в індивідуальний стиль професійно-фахової діяльності кожного випускника.

6. Методика особистісно орієнтованої професійної підготовки майбутнього фахівця сфери послуг передбачає концептуально-методологічне проєктування індивідуального стилю фахової діяльності конкретного спеціаліста із застосування інваріантних алгоритмів технологічних схем у варіативних умовах неповторних професійних ситуацій.

Теоретичне значення дослідження полягає у здійсненні теоретичного аналізу концептуальних підходів до сутності особистісно орієнтованої професійної підготовки майбутніх фахівців сфери послуг, обґрунтовано її завдання і структурні одиниці, особистісний рух майбутнього фахівця від професійного навчання у ЗВО до професійної діяльності у закладах із надання різних видів послуг.

Практичне значення має визначення необхідних умов професійної підготовки компетентного фахівця сфери послуг: розробка стандартів компетентності у вигляді моделі сучасного фахівця, особистісно орієнтованих технологій підготовки майбутнього спеціалістів, які забезпечують повне сприйняття кожним зазначених стандартів компетентності, інтеграцію професійної підготовки і фахової діяльності, адаптацію умов навчання до змінних фахових ситуацій у закладах надання послуг.

Результати дослідження сутнісної характеристики особистісно орієнтованої професійної підготовки майбутніх фахівців сфери послуг можуть бути запроваджені в ході моніторингу власних професійних можливостей студентів, динаміки їх розвитку та корекції індивідуальних програм професійної підготовки з метою поступової трансформації особистісних якостей, які є значущими для навчально-пізнавальної діяльності, в особистісні якості, необхідні для професійної діяльності фахівців сфери послуг.

Поставлені та розв’язані у процесі дослідження завдання визначають подальшу перспективу наукових розробок щодо проблем стану професійної підготовки майбутніх фахівців конкретних галузей сфери послуг, концептуальних

**СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРА ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ
МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СФЕРИ ОБСЛУГОВУВАННЯ**

підходів до особистісно орієнтованої професійної підготовки цих фахівців, психолого-педагогічних основ моделювання їхньої професійної діяльності, їх особистості і особистісно орієнтованої професійної підготовки майбутнього фахівця.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех, І. Д. Виховання особистості: підруч. для студ. вищ. навч. закл. Київ, 2008. 848 с.
2. Бондаревская, Е. В. Ценностные основания личностно ориентированного воспитания. *Педагогика*, 2007. № 8. С. 44–53.
3. Дубасенюк О. А., Семенюк Т. В., Антонова О. Є. Професійна підготовка майбутнього вчителя до педагогічної діяльності: монографія. Житомир, 2003. 192 с.
4. Дьюи Дж. Школа и ребенок. Москва, 1923. 59 с.
5. Професійно-педагогічна освіта: сучасні концептуальні моделі та тенденції розвитку: монографія. Житомир, 2006. 322 с.
6. Сериков В. В. Личностно-развивающее образование: мифы и реальность. *Педагогика*, 2007. № 10. С. 3–12.
7. Сериков В. В. Формирование у учащихся готовности к труду. Москва, 1988. 191 с.
8. Цина А. Ю. Модель особистості вчителя технологій як засіб пояснення і прогнозування професійної підготовки майбутніх фахівців. *Молодь і ринок*, 2010. № 11 (70). С. 285–288.
9. Чобітько М. Г. Особистісно-орієнтована професійна підготовка майбутнього вчителя: теоретико-методологічний аспект: монографія. Черкаси, 2006. 506 с.
10. Якиманская И. С. Личностно-ориентированное обучение в современной школе. Москва, 1996. 95 с.

REFERENCES

1. Bekh, I. D. (2008). *Vykhovannya osobystosti* [Education of the personality]. *Textbook for students of higher educational institutions*. Kyiv, 848 p. [in Ukrainian].

2. Bondarevskaya, Ye. V. (2007). *Tsennostnyye osnovaniya lichnostno oriyentirovannogo vospitaniya* [The value foundations of personality-oriented education]. *Pedagogy*, Vol. 8, pp. 44–53. [in Russian].

3. Dubasenyuk, O. A., Semenyuk, T. V. & Antonova, O. Ye. (2003). *Profesiyna pidhotovka maybutnoho vchytelya do pedahohichnoyi diyalnosti* [Professional preparation of the future teacher for pedagogical activity]. Zhytomyr, 192 p. [in Ukrainian].

4. Dyui Dzh. (1923). *Shkola i rebenok* [School and Child]. Moscow, 59 p. [in Russian].

5. *Profesiyno-pedahohichna osvita: suchasni kontseptualni modeli ta tendentsiyi rozvytku* (2006). [Vocational and pedagogical education: modern conceptual models and development trends]. Zhytomyr, 322 p. [in Ukrainian].

6. Serikov, V. V. (2007). *Lichnostno-razvivayushcheye obrazovaniye: mify i realnost* [Personal developmental education]. *Pedagogy*, Vol. 10, pp. 3–12 [in Russian].

7. Serikov, V. V. (1988). *Formirovaniye u uchashchikhsya gotovnosti k trudu* [Formation of students' readiness for work]. Moscow, 191 p. [in Russian].

8. Tsyna, A. Yu. (2010). *Model osobystosti vchytelya tekhnolohiy yak zasib poyasnennya i prohnouzuvannya profesiynoyi pidhotovky maybutnikh fakhivtsiv* [The model of the personality of the teacher of technologies as a means of explanation and forecasting of professional training of future experts]. *Youth & market*, Vol. 11 (70), pp. 285–288 [in Ukrainian].

9. Chobitko, M. H. (2006). *Osobystisno-oriyentovana profesiyna pidhotovka maybutnoho vchytelya: teoretyko-metodolohichnyy aspekt* [Personality-oriented professional training of future teachers: theoretical and methodological aspect]. Cherkasy, 506 p. [in Ukrainian].

10. Yakimanskaya, I. S. (1996). *Lichnostno-oriyentirovannoye obucheniyе v sovremennoy shkole* [Person-centered learning in a modern school]. Moscow, 95 p. [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 21.07.2021

“Хто хоче зрушити світ, нехай зрушить себе!”

Сократ
давньогрецький філософ

“Ще, що в тебе виходить найкраще, і є твоє покликання”.

Арнольд Бейссер
американський письменник

УДК 37.013.77 (045)

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.242565>

Юрій Костюшко, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дошкільної педагогіки
Житомирського державного університету імені Івана Франка

Наталія Сейко, доктор педагогічних наук, професор кафедри соціальних технологій
Житомирського державного університету імені Івана Франка

КОНФЛІКТИ В ПЕДАГОГІЧНОМУ ПРОЦЕСІ ТА КОМПЕТЕНТНІСНІ ЗАСАДИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

У статті з'ясовано зміст та специфіку професійної компетентності вчителя у розв'язанні конфліктів з учнями в педагогічному процесі. Обґрунтовано думку про необхідність формування конфліктологічної компетентності педагога. Доведено, що в ситуації педагогічного конфлікту шлях до інтеграції лежить через примирення, що передбачає реалізацію співробітництва учасників конфлікту. Сформульовано висновок, що метою примирення учасників конфлікту в педагогічному процесі є зміна взаємовідносин між учасниками конфлікту.

Ключові слова: професійна компетентність; педагогічний процес; конфлікт; інцидент; ситуація конфлікту.

Лит. 9.

Yuriy Kostyushko, Ph.D.(Pedagogy), Associate Professor of the Preschool Education and
Pedagogical Innovations Department
Zhytomyr Ivan Franko State University

Natalia Seiko, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor of the Social Technologies Department
Zhytomyr Ivan Franko State University

CONFLICTS IN THE PEDAGOGICAL PROCESS AND COMPETENCE FOUNDATIONS OF THEIR RESOLUTION

The research clarifies the content and specifics of the teachers' professional competence for resolving conflicts in student classroom. The idea of the necessity to form the teachers' conflict competence, which combines communicative, reflective, evaluative, regulatory competences and the competence of dynamism as part of the teachers' professional competence is substantiated. In this research conflict competence is defined as an attribute of the personal level, a system of acquired ways which help an individual to act productively in a conflict situation and resolve it constructively. The essence of the concepts "conflict", "situation of the conflict", "conflict situation" is outlined. It is determined that during the conflict in the pedagogical process distancing is characterized by the fact that opponents emphasize the differences between them on the psychological (temperament, character traits, dominant mental processes) (especially the level of development of cognitive mental processes), the dominance of certain negative states, destructive behavioral patterns, etc.), social (education, clothing style, social norms, attitudes, beliefs, interests, hobbies, social status, social roles, system of personal attitudes to the life, physical aspect (height, weight, complexion, etc.) or mental (imagination, self-suggestion, self-belief, internal attitudes, inner desire for self-improvement, self-knowledge, knowledge of reality, beauty and harmony, the desire for well-being, to comprehend reality, the search for goals and sense of human existence) levels. The main characteristics of the conflict situation in the pedagogical process and the danger of its escalation into an incident are presented. It is determined that in the situation of pedagogical conflict the way to integration passes through reconciliation, which involves the implementation of cooperation between the participants of the conflict. The conclusion that the aim of reconciliation of the participants of the conflict in the pedagogical process is to change the relationship between them, which arises as a result of the implementation of internal work by both the teacher and the pupil is formulated.

Keywords: professional competence; pedagogical process; conflicts; conflict situation.

Постановка проблеми. Трансформаційні процеси у вітчизняній системі освіти торкнулися не лише суто організаційних та змістових засад її функціонування, а й наповнення суб'єкт-суб'єктних відносин у педагогічному процесі. На значущості ефективної міжособистісної взаємодії педагога з учнями наголошують основні вітчизняні документи про освіту, насамперед,

Закон України "Про освіту" (2017), який визначає компетентнісні засади професійної діяльності вчителя у закладі загальної середньої освіти як "динамічну комбінацію знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність" [9].

У змісті професійної компетентності педагога важливе значення має його здатність розпізнавати й урегулювати конфлікти, та ефективно впливати на міжособистісну взаємодію у процесі конфлікту. Конфлікти в педагогічному процесі – явище неминуче. Володіння вчителями конструктивними стратегіями міжособистісної взаємодії у ситуації конфлікту виступає однією з найважливіших складових їхньої професійної компетентності.

Стан дослідженості проблеми. У сучасному науковому просторі ті чи ті аспекти компетентності у різних сферах професійної діяльності досліджували І. Зимня, А. Деркач, Н. Кузьміна, О. Дубасенюк, І. Зязюн, С. Лейко, М. Леонт'єв, О. Марущак, Л. Мітіна, В. Семиченко, А. Реан та ін. Зокрема проблему конфліктологічної компетентності педагога розглядали А. Анцупов, Е. Богданов, М. Кашапов, А. Куликов, Л. Петровська, Б. Хасан, Л. Цой, А. Шипілов та ін. Водночас поза увагою науковців залишилися питання аналізу конфліктологічної компетентності вчителя та його здатності налагоджувати ефективні стратегії міжособистісної взаємодії у конфліктних ситуаціях у педагогічному процесі.

У зв'язку з цим **мета статті** – з'ясувати зміст та специфіку професійної компетентності вчителя у розв'язанні конфліктів з учнями в педагогічному процесі.

Вклад основного матеріалу. Науковці надають різного тлумачення поняттю “компетентність”, а саме: сукупність компетенцій; знаючий, поінформований, авторитетний в якійсь галузі; “здатність до дії” як уміння використовувати знання у практичній діяльності, як певні стратегії для реалізації творчого потенціалу особистості; рефлексія власних дій; рівень обізнаності про діапазон можливих стратегій взаємодії і вміння адекватно реалізувати ці стратегії у конкретній життєвій ситуації; якість особистості, її певне надбання, що ґрунтується на знаннях, досвіді, моральних засадах і проявляється в критичний момент за рахунок вміння знаходити зв'язок між ситуацією та знаннями у прийнятті адекватних рішень нагальної проблеми; результат набуття компетенцій; готовність до виконання поставленої задачі, яке включає в своє поняття елементи особистісних характеристик людини (гнучкість, ініціативність, мобільність тощо); перехід від якості знання до якості діяльності; складова професіоналізму; актуальна особистісна якість, що базується на знаннях; загальна здатність, заснована на знаннях, уміннях та цінностях; наявність знань, досвіду і навичок, необхідних для ефективної діяльності;

якість людини, яка володіє глибокими знаннями в якій-небудь галузі і думка якої є ваговою, авторитетною; знання, вміння і досвід власної діяльності, які дають змогу виносити авторитетні судження і приймати правильні рішення.

Компетентний – це (від лат. *Competens* – підходящий, відповідний, узгоджений) – це той, хто має достатні знання в якій-небудь галузі, який з чим-небудь добре обізнаний, тямущий [7, 250]. Л. Ярослав (2009) здійснив аналіз сутності, структури, закономірностей функціонування та розвитку конфліктологічної компетентності різних фахівців, провівши порівняльний аналіз цього виду компетентності з такими поняттями, як “конфліктна компетентність”, “конфліктологічна компетенція”, “конфліктологічна грамотність”, “конфліктологічна підготовка” [4]. Оскільки розвиток конфліктологічної компетентності вчителя тісно пов'язаний з його комунікативними здібностями, звертає на себе увагу дослідження Л. Бірюк та С. Пішуна (2021) про парадигмальні засади формування вмінь і навичок ефективної комунікації, в тому числі у ситуації конфлікту [1]. Актуальним для нашого дослідження компетентності є визначення, запропоноване В. Семиченко (1997) [6]. Отже, конфліктологічна компетентність – це атрибут особистісного рівня, система засвоєних способів, за допомогою яких суб'єкт продуктивно діє у ситуації конфлікту та конструктивно її вирішує. Конфліктологічна грамотність, навички у розв'язуванні суперечок, життєвий досвід стають дієвими відповідно до мети врегулювання конфліктів, інтегруючись у цю спільну систему способів.

Оскільки ми розглядаємо поняття конфліктологічної компетентності, то маємо визначитися з відповідним тлумаченням поняття “конфлікт”. Усі наявні в науковій літературі визначення, на нашу думку, можна поділити на дві групи: перша з них містить поняття “протириччя”, натомість друга – “зіткнення” [7]. Конфлікт (від лат. *conflictus*) ми будемо розглядати як зіткнення несумісних психологічних, соціальних, духовних сил (аспектів), яке викликає протидію. Традиційно у вітчизняній та зарубіжній конфліктології виділяють такі *стадії розвитку конфлікту*: 1) виникнення об'єктивної конфліктної ситуації; 2) усвідомлення об'єктивної конфліктної ситуації; 3) інцидент; 4) ескалація; 5) кульмінація; 6) завершення конфлікту. Конфліктна ситуація – це прихований потенційний конфлікт, який може перерости у відкритий або існувати у латентній формі.

З'ясуємо відмінність між поняттями “конфліктна ситуація” та “ситуація конфлікту”. Більшість науковців, які досліджують проблеми

конфліктів, визначають конфліктну ситуацію як основу конфлікту, що передує йому, фіксуючи об'єкт конфлікту й реальні суперечливі позиції, цілі та засоби їх досягнення, інтереси, бажання, потяги суб'єктів потенційного конфлікту. “Ситуація конфлікту”, на нашу думку, – дещо ширше поняття, ніж “конфліктна ситуація” і, власне, саме поняття “конфлікт”.

Для конфліктної ситуації характерним є: прагнення заручитись підтримкою своїх прихильників (однотумців); турбота про збереження свого іміджу та самооцінки; підготовка до відкритої протидії (зіткнення). На цьому етапі для педагога важливо є надати дитині можливість висловити (чи виявити іншим способом) свої почуття; можливість “охолонути” та заспокоїтись; обрати стратегію поведінки, яка буде прийнята дитиною; творчо досліджувати всі можливості конструктивного розв'язання проблеми.

Педагог може організовувати бесіду-примирення (переговори) або “переговори про наступні переговори”, але проблема не дається за рахунок негативного фону (емоції, почуття, думки) і, як наслідок, контакти мінімізуються або ж виникає інцидент. У такому разі взаємодія набуває формальної, напруженої форми, проблема переходить у латентну фазу (форму). Інцидент – це перше відкрите зіткнення, яке переходить у конфліктну взаємодію. Така взаємодія має характерні особливості: вона завжди руйнівна; знищує духовні цінності; зміст такого роду взаємодії реалізується на паралелі “дія – протидія”; учасники інциденту зосереджені на досягненні особистісного успіху, перемозі будь-якою ціною. Негативні *першопричини* дій вчителя, які викликають інцидент (конфліктну взаємодію) в учнівському середовищі, можна окреслити так: негативна стереотипна реакція на дії учня (дитини); спішні пошуки врегулювання конфлікту під впливом афекту (зазначимо, що дії, вчинені в стані афекту, потім неможливо виправити, – особливо, якщо йдеться про педагогічну діяльність); прийняття неконструктивного рішення без осмислення ситуації (адже що більш коректно педагог осмислює ситуацію, то краще зможе на неї відреагувати); помилки в оцінюванні значення проблеми міжособистісної взаємодії; недоліки в аналітичному опрацюванні ситуації конфлікту; нестача цільової установки (існує необхідність врахувати довготривалий та короткотривалий вплив власної поведінки); розгубленість педагога перед потребою визначення альтернатив; недостатнє врахування наслідків дій у ході міжособистісної взаємодії;

хибна самооцінка (помилкове сприйняття успіху).

Будь-який індивід у процесі міжособистісної взаємодії реалізує одну із стратегій – інтегрування або дистанціювання. Інтегрування передбачає співробітництво, співпрацю, співтворчість, повагу до інших людей, визнання іншої людини як цінності. Дистанціювання стоїть в одному синонімічному ряду з такими поняттями, як “віддалення”, “розмежування”, “розділення”. Для дистанціювання характерним є те, що опоненти підкреслюють відмінності між ними на психологічному, соціальному чи духовному рівнях.

У процесі дистанціювання опоненти прагнуть досягнути свого, не враховуючи негативну реакцію партнера та наслідки для їх взаємовідносин, але можливий варіант, коли зусилля однієї зі сторін конфлікту можуть визначатися прагненням до збереження добрих відносин. Для ситуації конфлікту складність зумовлена такими чинниками, як-от: невизначеність вихідних даних (суперечливість, хибність даних про ситуацію; неусвідомленість предмета (об'єкта) зіткнення; негативні емоції (страх, гнів, недовіра, смуток тощо).

На відміну від інших сфер (політики, виробництва, бізнесу тощо), під час ситуації конфлікту результат у педагогічному процесі наперед визначений – це повне розв'язання проблеми, ліквідація її джерел. За інших умов (роз'єднання суб'єктів протидії або придушення однієї із сторін) конфлікт набуває інших форм чи переходить у латентну фазу і з часом може загостритися. Для того, щоб урегулювати конфлікт, необхідно зняти предмет дистанціювання, тобто те відношення, яке призвело до виникнення конфліктної ситуації. Інакше кажучи, суб'єкти конфлікту мають щось змінити в собі.

Ми не погоджуємося з думкою С. Болтвіця, який стверджує: “Звернення до ідей загальнолюдських цінностей на практиці є універсалізацією людини, позбавленням її індивідуальної неповторності, що дає підставу з “центру”, з позиції “супермена”, надлюдини накинута свій зміст її діяльності і життя. Тому категорія загальнолюдського в людській природі може стосуватись здебільшого найпростіших відправлень її життєдіяльності, більшою мірою наближаючись до базальних психічних функцій і фізіологічних процесів” [2, 141]. Рух до оволодіння кращими морально-етичними взірцями людства у жодному разі не заперечує стану рівноваги в родинно-суспільному гомеостазі. Гомеостаз як стан рівноваги системи “в процесі свого індивідуального розвитку

проходить послідовні етапи ускладнення, диференціації, трансформації своєї структури” [5, 364].

У ситуації педагогічного конфлікту шлях до інтеграції лежить через *примирення*, що передбачає реалізацію співробітництва та визнання власної неправоти. Таким чином, маємо схему подолання конфлікту в педагогічному середовищі: дистанціювання → примирення (через особистісні зміни опонентів) → інтеграція (налагодження конструктивних взаємовідносин). У реалізації наведеної вище схеми важливо враховувати почуття, які супроводжують конфлікт (гнів, образу, підозра); вважаємо, що саме почуття (суб’єктивні моменти) “підривають” наші взаємини, і навіть після врегулювання об’єктивних суперечностей у конфлікті такі почуття не зникають, тому завжди існує небезпека виникнення нового конфлікту, у зв’язку з чим реалізується ланцюжок подій: негативні почуття заважають врегулюванню конфлікту педагога з дитиною, яке має розпочинатися з визнання того, що він не має рації; педагог має донести розуміння дитині, що вона також поміняється; вважає педагог, що має рацію чи не має, саме він має зробити перший крок до примирення; організовуючи контакт, педагог відкривається дитині – в цьому є певна небезпека порушення соціально-статусної рівноваги в педагогічному конфлікті.

Метою примирення виступає повна *зміна взаємовідносин* – від дисгармонії до гармонії, від конфлікту до мирного співіснування, від ненависті до любові. Учасники конфлікту в педагогічному процесі не можуть примиритись один з одним, допоки не настає примирення з собою, тобто не відбудеться відповідна внутрішня робота над собою. Найпростіше примиритись у ситуації конфлікту між педагогом та учнем під час особистої зустрічі віч-на-віч. *Для цього з боку педагога необхідно:* взяти ініціативу в свої руки; розповісти про свої відчуття, зізнатися у своїх проблемах; втримати проблему в певних межах, визнати її наявність, швидко діяти для її вирішення. Для вчителя в процесі зустрічі-примирення важливо: володіти більш детальною інформацією, вміти активно слухати, вміти оцінювати почуття дитини, швидко думати та адекватно реагувати, бути наполегливим. Зустріч заради примирення передбачає, що: прагнення залагодження конфлікту є взаємним; найбільш активно діє ображена сторона; все має відбуватися без попередніх умов; вчитель має готовність прийняти та пробачити; примирення відбувається не на пустому місці, а в результаті певної підготовки.

Урегулюванню конфлікту – це розв’язання не лише проблеми, пов’язаної з несумісними позиціями сторін на психологічному, соціальному чи духовному рівнях, але й пов’язаними з цим особистісними змінами. Конфлікт в такому разі перестає бути проблемою, а стає можливістю переосмислення “особистої історії”. Рішення працювати над собою, змінювати особистісні характеристики може з’явитись у дитини у разі відчуття нею зрілої доброзичливості, безумовного прийняття з боку інших людей, передусім, батьків, педагогів. Стратегія поведінки педагога в ході урегулювання конфлікту має бути ясною, простою й прямою, без подвійних смислів та недомовок; при цьому важливо постійно закріплювати позитивний досвід на шляху до примирення. За таких умов ризик неподоланності конфлікту в педагогічному процесі через нерозуміння дитиною поточної ситуації, невдач в прогнозуванні, плануванні та контактах буде зведений до мінімуму [9].

Для врегулювання конфлікту в педагогічному процесі треба враховувати дію таких *факторів:*

1. Прагнення двох сторін до примирення.
2. Рівність сил, що можливо лише за умови функціонування гуманістичної педагогічної системи. У гуманістичних педагогічних системах домінує фактор наявності суб’єкт-суб’єктних відносин між педагогом та дитиною, тобто рівність особистісних та статусних позицій. За інших умов всі конфлікти завершуються на користь дорослих учасників, тобто педагогів, якщо йдеться про конфлікт у педагогічному процесі.
3. Вдалий час та корисна напруга: педагог сам має бути готовим до примирення та бачити таку готовність у дитини; якщо дитина дуже розслаблена, або перебуває у стані стресу чи негативних емоцій, то у неї, напевно, не буде вистачати внутрішнього ресурсу шукати примирення.
4. Двоєдиність у процесі примирення двох фаз: диференціації та інтеграції. На першому етапі педагог намагається сам та допомагає дитині чіткіше уявити, що їх роз’єднує. Бажано створити схему, на якій наочно буде відтворено, що віддаляє учасників конфлікту один від одного, а що – об’єднує. Далі розпочинається процес пошуку точок зближення та спільних цілей. Наступає фаза інтеграції. Педагог має максимально демонструвати свою щирість, відкритість і підтримку дитини, та закріплювати спільні конструктивні точки зору.
5. Атмосфера підтримки. Педагог передусім має бути повністю відкритим у стосунках з дитиною (відкритість передбачає автентичність та чуйність. Перш ніж організувати контакт, необхідно прийняти погляди та почуття дитини,

навіть якщо педагог не погоджується з їх змістом і сутністю. Суттєвою перешкодою на шляху до конструктивної взаємодії в ситуації конфлікту між вчителем та учнем є т.зв. “слуховий бар’єр” (коли кожен з учасників конфлікту чує лише те, що хоче почути). Реалізуючи підтримку дитини в ситуації конфлікту, педагог має допомогти дитині зрозуміти витоки проблеми, що спричинила конфлікт, а також залучити (по можливості) своїх колег та батьків для підтримки дитини у процесі примирення.

Висновки. Отже, нами з’ясовано зміст та специфіку розвитку професійної компетентності вчителя у врегулюванні конфліктів з учнями в педагогічному процесі. Обґрунтовано думку про існування особливої конфліктологічної компетентності педагога, яка об’єднує комунікативну, рефлексивну, оцінювальну, регулятивну компетенції, та компетенцію динамізму в складі професійної компетентності педагога. Сформульовано думку про те, що метою примирення учасників конфлікту в педагогічному процесі є зміна взаємовідносин між ними, що виникає внаслідок реалізації внутрішньої роботи над собою і з боку педагога, і з боку учня. *Перспективи подальших наукових розвідок* полягають у розробці та експериментальному підтвердженні моделі подолання конфліктів у педагогічному процесі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бірюк Л., Пішун С. Парадигмальний підхід у формуванні комунікативної компетентності майбутніх фахівців початкової школи. *Молодь і ринок*. 2021. № 1(187). С. 22–27.
2. Болтівець С.І. Педагогічні ідеали психічної самоорганізації особистості. *Психолого-педагогічні засади розвитку особистості в освітньому просторі*. Київ, 2008. С.139–151.
3. Закон України “Про освіту” Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 38–39, ст.380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 20.04.2021).
4. Костюшко Ю.О. Засади недирективної педагогіки як необхідна умова розв’язування міжособистісних конфліктів між учителем та учнями. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. Житомир, 2000. Вип.6. С.249–251.
5. Психология. Словарь. (Ред. А.Петровский, М.Ярошевский). Москва, 1990. 494 с.
6. Семиченко В.А. Пути повышения эффективности изучения психологии. Монография. Киев, 1997. 124 с.
7. Словник української мови: в 11 т. АН УРСР. Т.4. Київ: Наукова думка, 1973. 840 с.

8. Словник-довідник термінів з конфліктології (Ред. М.Пірен, Г.Ложкін). Чернівці-Київ, 1995. 332 с.

9. Ярослав Л.О. Конфліктологічна компетентність як предмет психологічного дослідження. *Вісник НТТУ “КПІ”*. Київ, 2009. №1 (25). С.116–119.

REFERENCES

1. Biriuk, L. & Pishun, S. (2021). Paradyhmalnyi pidkhid u formuvanni komunikativnoi kompetentnosti maibutnix fakhivtsiv pochatkovoї shkoly [A paradigmatic approach in the formation of communicative competence of future primary school professionals]. *Youth & market*. No. 1(187). pp. 22–27. [in Ukrainian].
2. Boltivets, S.I. (2008). Pedagogichni idealy psikhichnoi samoorhanizatsii osobystosti [Pedagogical ideals of mental self-organization of the individual]. *Psychological and Pedagogical Principles of Personality Development in the Educational Space*. Kyiv, pp.139–151. [in Ukrainian].
3. Zakon Ukrainy “Pro osvitu”. Vidomosti Verkhovnoi Rady (2017). [Law of Ukraine “On Education” Information of the Verkhovna Rada (VVR)]. No. 38–39, art.380. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (Accessed 20 Apr. 2021) [in Ukrainian].
4. Kostyushko, Yu.O. (2000). Zasady nedyrektyvnoi pedahohiky yak neobkhidna umova rozviazuvannia mizhosobystisnykh konfliktiv mizh uchytelēm ta uchniām [Principles of non-directive pedagogy as a necessary condition for resolving interpersonal conflicts between teacher and students]. *Zhytomyr Ivan Franko State University Journal*. Zhytomyr, Vol.6. pp.249–251. [in Ukrainian].
5. Psykholohyia. Slovar. (1990). [Psychology. Dictionary]. (Ed.). A.Petrovskiy, M.Iaroshevskiy. Moscow, 494 p. [in Russian].
6. Semychenko, V.A. (1997). Puty povysheniya efektyvnosti izucheniya psikhohohyy [Ways to Improve the Effectiveness of Studying Psychology]. Monograf. Kyiv, 124 p. [in Russian].
7. Slovnyk ukrainskoi movy (1973). [The Dictionary of the Ukrainian language]. Vol.4. Kyiv, 840 p. [in Ukrainian].
8. Slovnyk-dovidnyk terminiv z konfliktolohii (1995). [The Reference Dictionary of Terms in Conflictology]. (Ed.). M.Piren, H.Lozhkin. Chernivtsi-Kyiv, 332 p. [in Ukrainian].
9. Iaroslav, L.O. (2009). Konfliktolohichna kompetentnist yak predmet psikhohohichnoho doslidzhennia [National Technical University of Ukraine]. “Kyiv Polytechnic Institute” Journal. Kyiv, no.1 (25). pp.116–119. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 22.06.2021

УДК 378.147:372.8004

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.242568>

Оксана Ісаєва, доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки та інноваційної освіти
Національного університету "Львівська політехніка",
доцент кафедри латинської та іноземних мов
Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького

ВЕКТОР РЕФОРМУВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У статті розглянуто вплив глобалізації на реформування формату вищої освіти. Глобалізація освіти як мультиаспектний і багаторівневий процес, одночасно складний і доволі суперечливий, поєднує методи навчання та виховання різноманітних світових освітніх систем з метою розвитку основних галузей та формування фахівця як особистості. Розглянуто вимоги, які глобалізація висуває до підготовки працівників майбутнього, адже метою сучасної системи освіти є розвинути особистість, здатну до самореалізації і навчання упродовж життя.

Глобалізація як інтеграційний процес пошуку надсучасних форм взаємодії у сфері вищої освіти передбачає вивчення студентами основних дисциплін навчального плану за новими методиками. Володіння високим рівнем умінь і навичок, які затребувані сучасним ринком праці, також відіграють важливу роль в умовах глобалізації. Ці процеси дадуть змогу надалі модернізувати освітню галузь, сприятимуть її входженню у міжнародне освітнє товариство та уможливають визнання українських дипломів.

Ключові слова: глобалізація; вища освіта; професійна підготовка; сучасний фахівець.

Рис. 1. Літ. 8.

Oksana Isayeva, Doctor of Sciences (Pedagogy),
Professor of the Pedagogy and Innovative Education Department
Lviv Polytechnic National University,
Associate Professor of the Latin and Foreign Languages
Lviv Danylo Halytskyi National Medical University

THE COURSE OF REFORMING HIGHER EDUCATION IN THE CONDITIONS OF GLOBALIZATION

The article deals with the impact of globalization on reforming the quality of higher education. Globalization's impact on education has an incredible effect on local pedagogies, assessment, and curricula. Globalization of education as a multifaceted and multileveled process, both complex and quite controversial, combines methods of teaching and training various world educational systems in order to develop major branches and form a specialist as personality. The main and determining factors of globalization are the development of science and technology, which will define the appropriate level of dynamics in education. Globalization is not only irreversible, but also a required process, as it is a definite cultural system that allows the exchange of knowledge, the formation of a single educational space. The requirements of globalization are considered for the training of future workers, as the goal of modern education system is to develop a personality capable of self-realization and lifelong learning. Personality, her emotions, motivations and development become the main lever in the process of globalization of higher education.

Higher education is outlined as a central dynamic force of modern globalization processes and a determinant of the existence of a single information space in order to form a person as a specialist. The process of globalization of vocational education is considered through the prism of the participation of educational institutions in the main directions and forms of globalization.

Globalization as an integration process of searching for state-of-the-art forms of interaction in the field of higher education involves students studying the main disciplines of the curriculum using new methods. High levels of skills and abilities, which are in demand in current labour market, also play an important role in globalization. These processes will make it possible to further modernize educational branch, promote its entry into the international educational space and enable the recognition of Ukrainian diplomas.

Keywords: globalization; higher education; professional training; modern specialist.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сьогодні розглядає вищу освіту як рушійний чинник соціально-економічного, культурного та політичного життя країни. З цією метою укладено і винесено на громадське обговорення Проект "Стратегії

розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки". Його необхідність викликана завершенням дії Національної стратегії розвитку освіти в Україні у 2021 р. (Указ Президента України від 25 червня 2013 р. № 344/2013) [8] та зумовлена зростанням глобальної конкуренції й мобільності, інтеграції

ринків і прориву у сфері інформаційних технологій. Власне аналіз інформаційного суспільства довів, що найбільшою цінністю стали не природні ресурси і не розвиток економіки, а саме знання, нові технології, рівень освіченості особистості та здатність ці знання продукувати, генерувати і вміло послуговуватися ними на практиці, оскільки: “Суспільство знань, що застосовуються у сучасному філософському та суспільствознавчому дискурсі, описує не сталий соціальний феномен, а футурологічну модель, яка може реалізуватися за наявності певних сприятливих чинників і виступити формою розв’язання протиріч попередньої інформаційної стадії розвитку людства” [7, 75].

Отже, глобалізація сфери вищої освіти передбачає один або поєднання кількох загальноосвітніх тенденцій в галузі професійної підготовки, тобто перехід до глобалізації професійної освіти повинен мати поетапний і системний характер. Сутність і зміст системності професійної освіти визначається розстановкою, аналізом і прогнозуванням процесів глобалізації за принципом “від загального – до конкретного” з поступовим ускладненням завдань.

Актуальність пропонованої розвідки зумовлена глобальними процесами в усіх сферах діяльності суспільства, які унеможлиблюються без високого рівня фахівців.

Метою дослідження є визначити і схарактеризувати перспективи оновленого формату вищої освіти з огляду на глобалізацію професійної освіти.

Завдання окреслено відповідно до мети:

- визначити суть освітнього середовища для студентів;
- сформувати самодостатню особистість, здатну до самореалізації у кризових умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізу теоретичних основ глобалізації освіти присвячені розвідки З. Баумана, У. Бека, І. Валлерстайна, Е. Гідденса, Р. Миненкова, Н. Покровського, П. Скотта, А. Согомонова, А. Уткіна, В. Федотової, В. Ярської; вища освіта у глобальному контексті перебуває у центрі уваги науковців Е. Барті, Т. Бреч, М. Ван дер Вейде, Г. Каллан, Г. Макбурні тощо; проблеми інтернаціоналізації вищої освіти розглядаються А. Арэф’євим, Н. Дмитрієвим, І. Зорниковою, С. Носковою, Ф. Шерегою; національну політику вищої освіти у відповідь на тенденції інтернаціоналізації в країнах Європи досліджують М. Ван дер Вейде; А. Галаган і П. Скотт проводять аналіз освітніх реформ ХХ ст. в країнах Європи; Б. Яндх’яла розглядає суть та наслідки приватизації вищої освіти в Індії, аналізуючи негативні результати цього процесу.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Глобальні виклики пандемії КОВІД-19, посилення впливу світового ринку праці й затребуваність освітніх послуг нового взірця з розвитком інформаційних технологій дають змогу молодому поколінню зосередити увагу на вищій освіті в оновленому форматі. Тому дослідники дискутують про тенденцію аксіологізації освіти. Власне, науковці А. Кирякова й Т. Ольховська розглядають аксіологізацію як процес, результатом якого виступає розвиток ціннісного ставлення студента до пізнання, професії, себе й інших у стійкі професійно значущі й життєві ціннісні орієнтації, що зумовлюють пошук, оцінку, вибір і проєкцію свого життєвого шляху [5, 125]. Тобто, вища освіта розглядається як центральна рушійна сила сучасних глобалізаційних процесів і детермінанта щодо існування єдиного інформаційного простору з метою формування особистості як фахівця в освітньому просторі.

Однак не варто забувати і про розвиток та становлення особистості в освітньому середовищі, адже метою сучасної системи освіти є завдання розвинути особистість, здатну до самореалізації [1], тобто формування оновленої стратегії особистісного і професійного зростання студентів; уповноваження студентів відповідальністю і вмінням відповідати за власні вчинки; делегування адаптації щодо професійного виконання обов’язків майбутніми фахівцями; налаштування студентів щодо прийняття самостійних рішень та визначення шляхів їх реалізації.

Погоджуємося з твердженням науковця, що основним засобом реалізації соціально-особистісного типу освіти є використання педагогічних технологій проблемного, диференційованого, рефлексивного, діалогового навчання й виховання, а також технологій колективної творчої діяльності тощо. Кожна з тих технологій здійснює внесок у розвиток особистості студента, у його соціалізацію [6] в освітньому середовищі вишу.

Увагу також варто зосередити на тому, що успішний фахівець повинен розв’язувати проблеми креативно, швидко набувати нових навичок і не відчувати себе пригніченим, коли перед ним постають нові виклики; бути відкритим до колег і легко пристосовуватися до перемінливих умов; мати здатність адаптувати набуту інформацію до нових ситуацій; вміти оцінити стратегії і тактики, тобто думати, діяти та приймати рішення. Особливу увагу варто приділяти формуванню цінностей та впевненості у собі, профорієнтації, рефлексії чи почутті усвідомленості кожного

вчинку, тобто формувати особистісну і професійну культуру майбутніх спеціалістів. Отож, основні навички, якими повинен володіти майбутній фахівець в умовах глобалізації:

- когнітивна гнучкість як життєва позиція;
- когнітивна адаптація у діяльності;
- емоційний інтелект;
- креативність, критичність, логічність думки та чутливість до проблем;
- критичне й аналітичне мислення;
- ініціативність і саморегуляція;
- ІКТ-грамотність;
- співпраця в команді та комунікація.

Проте, упродовж останніх років скорочення затрат на вищу освіту, які спостерігаються в Україні, засвідчує, що ця галузь не є пріоритетною для держави. Відповідно значна кількість абітурієнтів вступають у закордонні виші, оскільки існує невідповідність між структурою підготовки кадрів і потребами ринку праці, що вдало підтверджує науковець і практик: “Подібна ситуація зумовлюється зростанням кількості навчальних закладів з низьким рівнем викладання, рівно як і тим фактом, що значна частка молодих людей вчаться погано або взагалі не вчаться, що дозволяє давати їм на виході жорстку і вкрай неприємну, але загалом об’єктивну оцінку: випускник злегка навчений, трохи вихований, творчо не розвинений” [2, 8].

Також фігурує прірва між низьким рівнем взаємодії освітніх та наукових закладів у здійсненні навчальної, наукової та інноваційної діяльності університетів, тобто кваліфікаційні вимоги не відповідають галузевим стандартам і потребам сучасності. Отож, консерватизм вишів не завжди доречний при формуванні освітніх програм чи силабусів, позаяк трапляється розбіжність з міжнародними нормами. Адже “Оновлення змісту навчальних дисциплін та науково-методичного забезпечення освітнього процесу також відіграє важливу роль у процесі фундаменталізації професійної освіти” [3, 37], яка тісно пов’язана з процесами глобалізації.

Уважаємо, що глобалізація освіти – це мультиаспектний і багаторівневий процес, одночасно складний і доволі суперечливий, який поєднує методи навчання та виховання різноманітних світових освітніх систем з метою розвитку основних галузей і формування фахівця як особистості, що відображено на рисунку 1.

Тому варто зауважити, що реформована вища освіта повинна зосереджувати увагу на:

- розвитку міжнародної інтеграції та гуманізації вищої школи;
- формуванні основ навчання та вдосконалення

Рис. 1. Схема складових глобалізації

у професійній діяльності упродовж життя;

- інформатизації освітньої галузі незалежно від її рівня;

- зосередженні на *фундаменталізації*, яка *передбачає* оновлення підходу до якості освіти;
- орієнтації на глобалізацію, яка передбачає академічну мобільність як студентів, так і викладачів та спільні навчальні програми;
- розширенні можливостей академічної і дослідницької креативності у студентів;
- публікації наукових результатів у провідних індексованих зарубіжних журналах.

Зазначимо, що повноцінну якісну освіту неможливо здобути без науково-дослідницької діяльності як основи формування у студентів гнучкого і самостійного творчого мислення, навичок самонавчання, мотивації до постійного професійного удосконалення, розвитку здібностей сприймати чи самостійно створювати нові ідеї й продукувати їх у практику. Тобто наука і освіта є взаємопов’язаними сферами духовної культури, які формують світогляд, етичні і моральні цінності тощо. Як влучно зауважує дослідниця І. Карнаухова [4], пошуково-дослідницька діяльність як засіб професійної підготовки уможлиблює творче застосування навчального матеріалу на практиці та плавний перехід від навчально-пізнавальної до самостійної творчої професійної діяльності, що забезпечується реалізацією компетентнісного підходу в підготовці фахівця. Тобто взаємодія освіти з наукою сприяє здобуттю студентом високого рівня наукових, професійних і загальних компетентностей, необхідних для майбутньої кар’єри в умовах глобалізаційних процесів.

Загальновідомо, що сенс навчання змінюється в умовах глобалізації і, таким чином, відбувається переорієнтація освітньої політики загалом. Процес глобалізації професійної освіти розглядається кризь

призму участі закладів освіти в основних напрямках і формах глобалізації: інтернаціоналізації, інтеграції, координації, кооперації та уніфікації в сфері професійної освіти. Саме тому університети також повинні бути задіяні в усіх видах діяльності одночасно, а саме глобально і національно; розробляти нові комбінаторні моделі і стратегії, змінювати внутрішню культуру чи навчальне середовище й оновлювати зовнішню місію. Обізнаність, цікавість, адаптивність та комунікативність – це основні характеристики успішної реалізації спеціаліста оновленого формату в умовах глобалізації.

Висновки. Реформування вищої освіти в умовах глобалізації має шанс знову здобути статус високого престижу і авторитету та значущості для суспільства, оновивши мету і завдання вищів, запровадивши ІКТ-технології та змінивши формат організації освітнього процесу. Особистість, її емоції, мотивації і розвиток стають головним важелем у процесі глобалізації вищої освіти. Володіння високим рівнем умінь і навичок, які затребувані сучасним ринком праці в умовах глобалізації, а саме гнучкість мислення, формування власної думки та впевненість у прийнятті рішень, взаємодія з партнерами, вміння управляти персоналом, комплексне багаторівневе розв'язання проблем вважаються актуальними для сучасного фахівця, тобто сенс навчання змінюється в умовах глобалізації. Адже глобалізація університетів – це специфічний інтеграційний процес пошуку надсучасних форм взаємодії у сфері вищої освіти, що передбачає вивчення студентами основних дисциплін навчального плану, знання яких дасть змогу в подальшому модернізувати освітню галузь і сприятиме її входженню у міжнародне освітнє товариство та визнанню українських дипломів.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в аналізі базових компетенцій випускників вищів в умовах КОВІД-19 пандемії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балл Г. О. Сучасний гуманізм і освіта: соціально-філософські та психолого-педагогічні аспекти. 2003. 128 с.
2. Горшков М. К. Образование и общество в социологическом измерении (вместо предисловия). *Россия реформирующаяся: ежегодник*. Вып. 8. 2009. 464 с.
3. Ісаєва О., Кущка Б. Фундаменталізація як важлива складова вищої технічної освіти. *Молодь і ринок*. № 4 (190). 2021. С. 35–39. DOI: <https://doi.org/10.24919/2617-0825.4/190.2021>
4. Карнаухова И. Б. Поисково-исследовательская деятельность как средство развития творческой самостоятельности студентов в процессе

профессиональной подготовки: дисс... канд. пед. н.: спец. 13.00.08. 2000. 158 с.

5. Кирьякова А. В., Ольхова Т. А. Реализация аксиологического подхода в университетском образовании. *Высшее образование в России*. №5. 2010. С. 124–128.

6. Селевко Г. К. Современные образовательные технологии : Учебное пособие. (1998). 256 с.

7. Чайка І.Ю. “Суспільство знань”: футурологічний проєкт чи нова соціальна реальність? *Культурологічний вісник Нижньої Наддніпряниці*. № 29. 2012. С. 71–75.

8. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021 – 2031 роки. URL: <http://reform.org.ua>.

REFERENCES

1. Ball, H. O. (2003). Suchasnyy humanizm i osvita: sotsialno-filosofski ta psykhologo-pedahohichni aspekty [Modern humanism and education: socio-philosophical and psychological-pedagogical aspects]. 128 p. [in Ukrainian].
2. Gorshkov, M. K. (2009). Obrazovaniye i obshchestvo v sotsiologicheskom izmerenii (vmesto predisloviya) [Education and society in the sociological dimension (instead of the preface)]. *Reforming Russia*. Vol. 8. 464 p. [in Russian].
3. Isayeva, O. & Kushka, B. (2021). Fundamentalizatsiya yak vazhlyva skladova vyshchoyi tekhnichnoyi osvity [Fundamentalization as an important component of higher technical education]. *Youth and market*. No. 4 (190). pp. 35–39. DOI: <https://doi.org/10.24919/2617-0825.4/190.2021> [in Ukrainian].
4. Karnaukhova, I. B. (2000). Poiskovo-issledovatel'skaya deyatel'nost kak sredstvo razvitiya tvorcheskoy samostoyatel'nosti studentov v protsesse professional'noy podgotovki [Search and research activity as a means of developing students' creative independence in the process of professional training]. *Candidate's thesis*. 158 p. [in Russian].
5. Kiryakova, A. V. & Olkhovaya, T. A. (2010). Realizatsiya aksiologicheskogo podkhoda v universitetskom obrazovanii [Implementation of the axiological approach in university education]. *Higher education in Russia*. No. 5. pp. 124–128. [in Russian].
6. Selevko, G. K. (1998). Sovremennyye obrazovatel'nyye tekhnologii : uchebnoye posobiye [Modern educational technologies]. *Textbook*. 256 p. [in Russian].
7. Chayka, I. Yu. (2012). “Suspilstvo znan”: futurolohichnyy proekt chy nova sotsialna realnist? [“Knowledge Society”: a futurological project or a new social reality?] *Cultural Bulletin of the Lower Dnieper Region*. No. 29. pp. 71–75. [in Ukrainian].
8. Stratehiya rozvytku vyshchoyi osvity v Ukraini na 2021 – 2031 roky [Strategy for the development of higher education in Ukraine for 2021 – 2031]. Available at: <http://reform.org.ua>. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 11.08.2021

УДК 167: 378.141: 37.011.32

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.239134>

Оксана Васюк, доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки
Національного університету біоресурсів і природокористування України
Світлана Виговська, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки
Національного університету біоресурсів і природокористування України
Андрій Виговський, кандидат технічних наук, доцент кафедри лісівництва
Національного університету біоресурсів і природокористування України

ВИВЧЕННЯ ПАТРІОТИЗМУ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

У статті здійснено дослідження патріотизму студентської молоді, яке проводилось за допомогою опитування. Для цього авторами використано адаптований до мети дослідження варіант анкети "Патріот". Результати дослідження погруповано за смисловими блоками. Перший блок висвітлює розуміння студентами сутності поняття "патріотизм", а також дає змогу визначити ознаки патріотизму. Запитання другого блоку спрямовані на з'ясування того, наскільки студент вважає себе патріотом. Досліджено, наскільки у студентів сформовані індивідуально-психологічні характеристики й життєві цінності людини. У третьому блоці встановлюються ефективні форми і методи, які сприяють формуванню патріотизму студентської молоді.

Ключові слова: патріотизм; патріотичне виховання; дослідження патріотизму; студент; заклад вищої освіти.

Табл. 2. Літ. 5.

Oksana Vasiuk, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor of the Pedagogy Department
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
Svitlana Vyhovska, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor of the Pedagogy Department
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
Andriy Vyhovskiy, Ph.D. (Technical Sciences), Associate Professor of the Forestry Department
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

STUDING THE PATRIOTISM OF STUDENT YOUTH

The article presents a study of patriotism in the students, which was conducted using a survey. For this the authors used an adapted to the objectives of the study the draft questionnaire "Patriot". Quantitative and qualitative analysis of survey results. They are combined into meaningful units. The first unit covers the students' understanding of the concept of "patriotism", and also allows you to identify the signs of patriotism. Found that the vast majority of students understands the concept of "patriotism" and the quality that should be possessed by a citizen-a patriot of Ukraine. Questions of the second block is aimed at finding out how the student considers himself a patriot, and what factors affected it. It is established that the greatest influence on the formation of Patriotic education of students have surrounding people, friends and parents, a few less media. Institutions of higher education, according to students, is not the subject of which significantly influenced the formation of their Patriotic views. This is because the formation of patriotism begins at a much earlier age stages of personality; on the one hand, on the other hand it opens up prospects for the development of a technique of formation of patriotism of students. Investigated how students formed individual psychological characteristics and values of a person. It is established that the dominant for students are independence, freedom (independence in judgments and actions), responsibility (sense of duty, ability to keep his word), the presence of good and faithful friends, neatness. In the third block sets the level of activity of the respondents in out-of-class work, explores effective forms and methods of educational work in the aspect of formation of patriotism and active participants in which students expressed a desire to be. It is found that students are active participants in the activities of civil-Patriotic education and their wishes for further educational work in this aspect. Especially the students focus on the use in the educational work of interesting forms and methods. In their opinion, will contribute to the formation of patriotism educational activities sports areas.

Keywords: patriotism; patriotic education; the study of patriotism; a student; institution of higher education.

Постановка проблеми. Сучасні динамічні перетворення у політичному й соціально-економічному житті держави актуалізують проблему формування високоморальної особистості, патріота України. Патріотизм як соціальна якість людини формується усією навколишньою

дійсністю. Це одне з найбільш глибоких людських почуттів, яке є духовним фундаментом розвитку держави, і необхідною умовою її конкурентоспроможності в сучасному глобалізованому світі.

Виховання в особистості любові до

Батьківщини, ґрунтуючись на загальнолюдських та національних духовних цінностях, – це завдання задекларовано у низці документів загальнодержавного рівня, таких як: Указ Президента України “Про Стратегію національно-патріотичного виховання”, Національна доктрина розвитку освіти України, Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 р., “Національна програма патріотичного виховання громадян, розвитку духовності”, Законах України “Про освіту”, “Про вищу освіту” та ін. У них наголошується, що в основі системи національно-патріотичного виховання лежать ідеї зміцнення української державності як консолідуючого чинника розвитку суспільства, формування патріотизму та утвердження національних цінностей. “Патріотизм українців покликаний захистити національні інтереси своєї держави, відновити її територіальну цілісність, дати новий імпульс духовному оздоровленню народу, формуванню в Україні громадянського суспільства, яке передбачає трансформацію громадянської свідомості, моральної, правової культури особистості, розквіт національної самосвідомості і ґрунтується на визнанні пріоритету прав людини” [1].

Патріотичне виховання має бути рушійною силою духовного оздоровлення нації, становлення громадянського суспільства, яке функціонує на засадах верховенства права, гуманізму, свободи, соціальної справедливості.

Спроби залишити заклади вищої освіти поза виховним процесом суперечать педагогічній теорії й освітній практиці, адже навчання у них є періодом інтенсивного становлення особистості здобувача вищої освіти [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування патріотизму була предметом досліджень корифеїв педагогічної науки Г. Ващенко, О. Духновича, Б. Грінченка, М. Грушевського, А. Макаренка, І. Огієнка, С. Русової, Г. Сковороди, В. Сухомлинського, І. Франка, Т. Шевченка та ін.

Філософські, психологічні й соціально-педагогічні аспекти патріотичного виховання розкриваються у дослідженнях І. Беха, М. Боришевського, П. Вербицької, О. Гевка, М. Євтуха, І. Зяюна, А. Погрібного, О. Савченку, М. Стельмаховича, К. Чорної, О. Шестопалюк та ін.

Над проблемою формування патріотичних якостей особистості студентів закладів вищої освіти працювали О. Абрамчук, О. Гевко, О. Жаровська, М. Коба, А. Максютюв, С. Ніколаєнко, Г. Петрів, О. Рацул, І. Сопівник, Р. Сопівник, О. Стьопіна, В. Шинкарук та ін.

Метою статті є вивчення патріотизму студентської молоді.

Виклад основного матеріалу. Нами проведено емпіричне дослідження, яким були охоплені студенти спеціальності “Лісове господарство” Національного університету біоресурсів і природокористування України. Опитування здійснювалося за допомогою адаптованого до мети дослідження варіанта анкети “Патріот” [5]. У дослідженні взяли участь 72 особи.

Зупинимось на кількісному та якісному аналізі результатів опитування студентів.

Умовно питання анкети можна погрупувати за такими смисловими блоками: перший – розуміння сутності поняття “патріотизм”; другий блок запитань присвячений тому, щоб з’ясувати, наскільки студент вважає себе патріотом; третій блок спрямований на встановлення форм і методів, що сприяють формуванню патріотизму. Відповідно проаналізуємо і відповіді студентів.

На питання “Що Ви розумієте під поняттям *“патріотизм”*?” студенти дали такі відповіді: “любов до своєї держави, народу”, “відстоювання своєї країни у будь-яких ситуаціях, любов і повага до рідної мови, підтримка поборатимів і влади”, “віра в свою країну”, “любов до Батьківщини”, “гордість за рідну землю”, “волевиявлення”, “володіння і вживання рідної мови”, “відданість своїй державі”, “безкорислива любов і служіння Батьківщині, готовність до самопожертви заради її блага”, “любов до рідного дому, країни, міста”, “гордість за надбання національної культури”, “вірність національним традиціям”, “віра у свою країну”, “відстоювання прав своєї країни”, “бажання допомогти й захистити свою країну”, “бути свідомим, чесним, незалежним та справедливим громадянином” тощо.

Відповідаючи на наступне питання, студенти вказали на ознаки чи висловлювання, за якими вони визначають для себе поняття “патріотизм”. Результати такі:

- 1) національна самосвідомість, гордість за належність своєї нації, народу – 42 вибори;
- 2) непримиримість до представників інших націй і народів – жодного вибору;
- 3) інтернаціоналізм, готовність до співпраці з представниками інших націй і народів у інтересах своєї країни – 10 виборів;
- 4) безкорислива любов і служіння Батьківщині, готовність до самопожертви заради її блага або спасіння – 22 виборів;
- 5) любов до рідного дому, країни, міста, вірність національній культурі, традиціям, устрою життя – 56 виборів;

6) спроба працювати для процвітання України, для того, щоб держава, в якій Ви живете, була авторитетною, міцною і шанованою у світ – 24 вибори;

7) патріотизм нині не актуальний, не сучасний, не для сучасної молоді – 2 вибори.

8) патріотизм – це лише романтичний образ, літературна вигадка – не обрали жодного разу.

Серед тих студентів, які не змогли визначити поняття “патріотизм”, були відповідно встановлені причини. Респонденти відповіли таким чином: “немає бажання” обрали (6 осіб), “немає можливості” (6 опитаних), “вважаю це неактуальним” (10 осіб).

Таким чином, переважна більшість студентів можуть чітко визначити своє розуміння поняття “патріотизм”. Отримані результати підтверджуються і дослідженнями І. Дудки [4].

Далі студентам було запропоновано закінчити речення: “*Бути гідним громадянином своєї країни означає бути...*”. Варіанти відповідей були такими: “чесним, незалежним у своїх рішеннях, справедливим громадянином”, “відданим своїй країні”, “патріотом”, “доброю, хорошою людиною”, “чесною і порядною людиною”, “гідною людиною”, “чесним до країни і до людей”, “вільним”, “собою”, “гордим за свою країну”, “вірним своїй країні”, “поважати права інших громадян” тощо.

Отже, отримані відповіді на питання першого смислового блоку дають підставу констатувати, що під патріотизмом студенти найчастіше розуміють “любов до своєї Батьківщини”. Щодо ознак патріотизму, то найбільшого значення студенти надають таким: любов до рідного дому, країни, міста, вірність національній культурі, традиціям, устрою життя; національна самосвідомість, гордість за належність до своєї нації, народу; спроба працювати для процвітання України, для того, щоб держава, в якій вони живуть, була авторитетною, міцною і шанованою у світі. Незначна кількість студентів вказали таку ознаку: патріотизм нині неактуальний, несучасний, не для сучасної молоді. А такі ознаки, як “непримиримість до представників інших націй і народів”, “патріотизм, – це лише романтичний образ, літературна вигадка”, не отримали жодного вибору.

До другого смислового блоку входить низка запитань, відповіді на які дають підставу констатувати, наскільки студенти вважають себе патріотами.

На запитання анкети “*Чи вважаєте ви себе патріотом?*” були отримані такі відповіді. Половина опитаних дали стверджувальну

відповідь “так” (36 респондентів). 26 студентів, що складає 36 % загальної кількості опитаних вважають, що вони патріотами є “частково”. 10 студентів (14 %) не вважають, що вони патріоти своєї країни. Можливо, такі відповіді студентів свідчать про різне тлумачення студентами поняття “патріотизм”.

Щоб з’ясувати, які суб’єкти найбільше вплинули на формування патріотичних поглядів студентів, були запропоновані такі варіанти відповіді: “заклад освіти”; “навколишні люди, друзі”; “батьки”; “органи влади”; “засоби масової інформації”. Відповіді респондентів засвідчили, що найчастіше такий вплив здійснюють навколишні люди та друзі. Цей варіант відповіді ними обрано 38 разів. Друге місце за виборами опитаних посів суб’єкт “батьки”: його вказали 36 разів. Третє місце посіли засоби масової інформації (обраний студентами 16 разів). Найменше виборів припало на такі суб’єкти, як “органи влади” та “заклад освіти” (названі відповідно 14 та 10 разів).

На наступному етапі дослідження студентам було запропоновано перелік індивідуально-психологічних характеристик і життєвих цінностей людини (табл. 1).

Респонденти визначили за 10-бальною шкалою, наскільки ці якості й цінності у них сформовані. При цьому 1 бал відповідає мінімальній значущості цінності, що сформована у студентів, а 10 балів – максимальній. У процесі обробки результатів анкетування підраховано сумарне значення цінності по всій обстежуваній вибірці та визначено її середнє значення (табл. 2).

Наведені у таблиці 2 результати засвідчують, що для студентів домінуючими є такі індивідуально-психологічні характеристики і життєві цінності людини: “незалежність” (середнє значення 9), “свобода (самостійність, незалежність в судженнях і вчинках)” (середнє значення 8,9), “відповідальність (почуття обов’язку, вміння тримати слово)” (середнє значення 8,8), “наявність добрих і вірних друзів” (середнє значення 8,7), “охайність” (середнє значення 8,5). Вибір студентами саме цих якостей пояснюється особливостями юнацького віку.

Отримали низьку оцінку такі індивідуально-психологічні характеристики і життєві цінності людини, як: “суспільне визнання” (середнє значення 6), “краса природи і мистецтва” (середнє значення 6,1), “життєва мудрість” і “високі запити (високі вимоги до життя)” (середнє значення 6,2), “творчість (можливість творчої діяльності)” (середнє значення 6,3), “непримиримість до недоліків у себе та інших” (середнє значення 6,4).

Таблиця 1.

Індивідуально-психологічні характеристики і життєві цінності людини

№ з/п	Індивідуально-психологічні характеристики і життєві цінності людини	№ з/п	Індивідуально-психологічні характеристики і життєві цінності людини
1	Активне діяльне життя.	19	Охайність.
2	Життєва мудрість.	20	Вихованість (гарні манери).
3	Здоров'я (фізичне і психічне).	21	Високі запити (високі вимоги до життя).
4	Цікава робота.	22	Життєрадісність.
5	Краса природи і мистецтва.	23	Старанність.
6	Любов (духовна і фізична).	24	Незалежність.
7	Матеріальне забезпечення життя.	25	Непримиримість до недоліків у себе та інших.
8	Наявність добрих і вірних друзів.	26	Освіченість.
9	Суспільне визнання.	27	Відповідальність (почуття обов'язку, вміння тримати слово).
10	Пізнання (освіта, кругозір).	28	Раціоналізм (вміння розумно і логічно мислити, приймати обдумані раціональні рішення).
11	Продуктивне життя.	29	Самоконтроль (стриманість, самодисципліна).
12	Розвиток (постійне духовне і фізичне вдосконалення).	30	Сміливість у відстоюванні своєї думки, своїх поглядів.
13	Розваги.	31	Тверда воля (вміння наполягти на своєму, не відступати перед труднощами).
14	Свобода (самостійність, незалежність в судженнях і вчинках).	32	Терпимість (до поглядів і думки інших, вміння прощати іншим їх помилки).
15	Щасливе сімейне життя.	33	Широта поглядів (вміння зрозуміти іншу точку зору, поважати інші смаки, звичаї, звички).
16	Щастя інших (добробут, розвиток і вдосконалення інших людей, всього народу, людства в цілому).	34	Чесність (правдивість, щирість).
17	Творчість (можливість творчої діяльності)	35	Ефективність у справах (працьовитість, продуктивність у роботі)
18	Впевненість у собі (внутрішня гармонія, свобода від внутрішніх протиріч).	36	Чуйність (турботливість).

Як бачимо, відповіді студентів є дещо різноплановими. Це, на нашу думку, пояснюється ще не остаточно сформованою громадянською позицією.

І останній блок питань присвячений встановленню форм і методів патріотичного виховання, які реалізуються в університеті, або які б сприяли ефективному патріотичному вихованню студентської молоді.

Відповідаючи на запитання нашої анкети "Які заходи проводяться в університеті щодо формування патріотизму?", опитані студенти вказали бесіди; дні пам'яті; зустрічі з воїнами Другої світової війни та АТО; конференції, присвячені відомим українцям; різноманітні мистецькі заходи; Дні відкритих дверей на військовій кафедрі; екскурсії; вечори пам'яті; науково-практичні конференції, що присвячені видатним людям України та ін.

На наступне запитання анкети "Чи берете Ви участь в університетських заходах патріотичного та громадянського спрямування?" переважна більшість опитаних (60, тобто 83 %) відповіли, що "Так". "Ні" вказали 12 осіб (17 %). Отже, у студентів досить висока зацікавленість у проведенні згаданих заходів.

Наступним було запитання "Які заходи громадянського спрямування Ви хотіли б, щоб проводилися у Вашому закладі вищої освіти?". Серед заходів патріотичного виховання студенти назвали лекційні та практичні заняття, присвячені гострим політичним питанням країни; бесіди патріотичного спрямування; конференції; святкування Дня вишиванки; проведення концертів української пісні; виставки; відвідування музеїв; волонтерські акції; зустрічі з діючими військовими. Окремо студенти наголошували на

Таблиця 2.

Результати ранжування індивідуально-психологічних характеристик і життєвих цінностей людини

18	17	16	15	14	13	12	11	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	18
25/ 206	21/ 137	24/ 163	21/ 155	28/ 248	24/ 174	26/ 197	25/ 190	27/ 185	24/ 143	25/ 218	22/ 160	24/ 179	22/ 135	23/ 154	27 /214	23 /144	30/ 201	25/ 206
8,2	6,3	6,8	7,4	8,9	7,3	7,6	7,6	6,9	6	8,7	7,3	7,5	6,1	6,7	7,9	6,2	6,7	8,2
36	35	34	33	32	31	30	29	28	27	26	25	24	23	22	21	20	19	36
23/ 167	23/ 185	25/ 201	26/ 202	23/ 152	23/ 174	24/ 190	25/ 196	25/ 195	24/ 212	27/ 202	23/ 147	26/ 234	29/ 222	25/ 195	22/ 137	28/ 233	24/ 204	23/ 167
7,3	8	8	7,8	6,6	7,6	7,9	7,8	7,8	8,8	7,5	6,4	9	7,7	7,8	6,2	8,3	8,5	7,3

використанні у виховній роботі цікавих форм і методів.

Результати анкетування також засвідчують, що формуванню патріотизму в молоді сприяє спорт та різноманітні спортивні змагання. Так, повністю погоджується з цією думкою 40 (56 %) респондентів; так не думають – 14 (19 %); відповідь “частково” дали 8 (11 %) осіб. Ще 10 осіб (14 %) не змогли відповісти на поставлене запитання.

Отже, майбутні фахівці лісового господарства у поняття “патріотизм” вкладають власний набір індивідуально-психологічних характеристик і

життєвих цінностей людини, при цьому чітко розуміючи його зміст. Ці результати підтверджують попереднє наше дослідження [2].

Найбільший вплив на формування патріотичної вихованості студентів мають навколишні люди, друзі та батьки, децю менший – засоби масової інформації. Заклад вищої освіти, на думку студентів, не є тим суб’єктом, що суттєво вплинув на формування їхніх патріотичних поглядів. Це пояснюється тим, що формування патріотизму розпочинається на значно раніших вікових етапах особистості, з одного боку, з іншого – це відкриває перспективи для розробки методики формування патріотизму студентської молоді. У ній доцільно врахувати досліджену думку студентів щодо заходів, які сприятимуть вихованню патріотизму, та учасником яких вони хотіли б стати: зустрічі з відомими людьми та ветеранами війн; волонтерські акції; вечори пам’яті; заходи, присвячені козацтву; заходи із використанням інноваційних форм і методів патріотичного спрямування; акції патріотично-громадянської спрямованості; заходи, в яких певною мірою буде використана усна народна творчість, звучатиме українська пісня; спортивні заходи; перегляд кінофільмів; конкурси патріотичної пісні; екскурсії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І., Чорна К. Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. *Гірська школа Українських Карпат*. 2015. № 12–13. С. 26–37. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gasuk_2015_12-13_25.

2. Васюк О., Виговська С., Зв’ягельський А. Дослідження патріотизму в студентській молоді. *Молодь і ринок*. 2019. №9 (176). С. 38–44.

3. Васюк, О. В. Роль куратора у формуванні виховного мікросередовища закладу вищої освіти. *Матеріали конференції МЦНД*. 2020. С. 61–62.

4. Дудка І. Патріотичне виховання студентської молоді як складова громадської діяльності вищого навчального закладу. *Витоки педагогічної майстерності*. 2015. Вип. 16. С. 56–63. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/5617/1/Dudka.pdf>.

5. Жаровська О. П. Патріотичне виховання

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ МИСТЕЦТВОЗНАВСТВА У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

студентів в освітньо-виховному середовищі педагогічного університету : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Вінниця, 2015. 290 с.

REFERENCES

1. Bekh, I. & Chorna, K. (2015). Programa ukrayinskogo patriotychnoho vyhovannya ditej ta uchnivskoyi molodi [Program of Ukrainian patriotic education of children and students]. *Mountain School of Ukrainian Carpaty*, no.12–13, pp.26–37. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gstuk_2015_12-13_25. [in Ukrainian].

2. Vasyuk, O., Vygovska, S. & Zvyagelskyj A. (2019). Doslidzhennya patriotyzmu v studentskoyi molodi [Research of patriotism in student youth]. *Youth & market*, Vol.9 (176), pp. 38–44. [in Ukrainian].

3. Vasyuk, O. (2020). Rol kuratora u formuvanni

vykhovnoho mikroseredovyshcha zakladu vyshchoi osvity [The role of the curator in the formation of the educational microenvironment of higher education]. *Proceedings of the Conference*. pp. 61–62. [in Ukrainian].

4. Dudka, I. (2015). Patriotychne vyhovannya studentskoyi molodi yak skladova gromadskoyi diyalnosti vyshchogo navchalnogo zakladu [Patriotic education of student youth as a component of public activity of a higher educational institution]. *The sources of pedagogical skills*. Vol. 16, pp. 56–63. Available at: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/56171/Dudka.pdf> [in Ukrainian].

5. Zharovska, O. P. (2015). Patriotychne vyhovannia studentiv v osvितно-vyhovnomu seredovyshchi pedahohichnoho universytetu [Patriotic education of students in the educational environment of the Pedagogical University]. *Candidate's thesis*. Vinnytsia, 290 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 14.07.2021

УДК 378.147

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.239673>

Юлія Колісник-Гуменюк, доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії і методики технологічної освіти, креслення та комп'ютерної графіки Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ МИСТЕЦТВОЗНАВСТВА У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

У статті всебічно охарактеризовані теоретичні та методичні засади професійно-педагогічної підготовки вчителів мистецтвознавства у закладах вищої освіти. Проаналізовано напрями розвитку однієї з важливих складових освітньої системи – вищої педагогічної освіти та інноваційні зміни, викликані глибокою кризою і поступовим оновленням освітньої формації. З урахуванням нової парадигми освіти і сучасних методологічних підходів розглянуто теоретичні засади професійно-педагогічної підготовки вчителів мистецтвознавства на різних етапах і рівнях навчання. Зокрема, досліджено передумови, концептуальні засади і методологічні рівні підготовки вчителів мистецтвознавства.

Ключові слова: освіта; професійно-педагогічна підготовка; вчителі; заклади вищої освіти; професійно-педагогічна компетентність; освітній процес; інновації.

Лит. 5.

Yuliya Kolisnyk-Humenyuk, Doctor of Sciences (Pedagogy), Associate Professor, Associate Professor of the Theory and Methods of Technological Education, Drawings and Computer Graphics Department Mykhaylo Drahomanov National Pedagogical University

PECULIARITIES OF TRAINING OF TEACHERS OF ART SCIENCE IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS OF UKRAINE

The article comprehensively describes the theoretical and methodological principles of professional and pedagogical training of art teachers in higher education institutions. The directions of development of one of the important components of the educational system – higher pedagogical education and innovative changes caused by the deep crisis and gradual renewal of the educational formation are analyzed. Taking into account the new paradigm of education and modern methodological approaches, the theoretical principles of professional and pedagogical training of art teachers at different stages and levels of education are considered. In particular, the preconditions, conceptual bases and methodological levels of training of art history teachers are investigated.

The main idea of the study is based on the position that during innovative changes in socio-economic, scientific, technical and cultural life, an art teacher should work as a whole, harmonious personality, able to

navigate the artistic and creative aspects of human life and harmonize with the environment. Successful solution of this problem is possible in the case of purposeful implementation and development of innovative methods of training future teachers of art history; to ensure proper general scientific, social-humanitarian, general professional and profile (professionally-oriented) training of students in accordance with the standards of higher education, requirements of the pedagogical community, public expectations.

There is a necessity for measures to update and increase the efficiency of the system of art teachers training; consideration of this problem taking into account the modern methodology of vocational education; development of the new method of training future art teachers and the use of the latest scientific and methodological support, which in structure, content, methods, technologies would meet the provisions of the Sectoral concept of continuing pedagogic education, current standards of higher education, approved educational programs, provided for the implementation of didactic principles, contributed to the modernization and optimization of the training of future teachers of art history.

Keywords: *an education; professional and pedagogical training; teachers; institutions of higher education; professional and pedagogical competence; educational process; innovations.*

Постановка проблеми. Запорукою успішного реформування освітньої галузі України є: розширення доступу до освіти; здійсненність освітніх інновацій; забезпечення високої ефективності використання ресурсів системи освіти; доцільність та ефективність управлінських рішень, які стосуються освітньої політики; публічність; наступність реформ у системі освіти; врахування інтересів суб'єктів навчання.

Відповідно до нової парадигми освіти [2], модернізація підготовки майбутніх вчителів мистецтвознавства у закладах вищої освіти потребує: формування сучасного світогляду майбутніх педагогів; становлення їхньої методологічної культури як системи соціально апробованих принципів і способів організації теоретичної та практичної діяльності; виховання належних професійно-моральних педагогічних якостей тощо. Підготовка вчителів мистецтвознавства у закладах вищої освіти ставить за мету не лише формування системи знань, умінь, навичок, плекання особистісних якостей, які відповідають вимогам професійної діяльності, а й розвиток самої особистості, що передбачає її залучення до системи гуманістичних, загальнолюдських цінностей.

Підготовка вчителів мистецтвознавства у педагогічному ЗВО – це система, яка об'єднує відносно самостійні, але взаємопов'язані та взаємозумовлені підсистеми: гуманістичну (духовно-етичну, морально-виховну, соціально-гуманітарну, естетичну, просвітницьку); загальнокультурну (теоретико-методологічну, загальнонаукову та культурологічну); професійно-художню (фундаментальну, мистецько-наукову, культуротворчу, художньо-творчу, дизайнерську, пошуково-дослідницьку); психолого-педагогічну (науково-педагогічну, фахово-методичну та науково-дослідницьку). А організація професійної підготовки студентів – майбутніх вчителів мистецтвознавства базується на сукупності

педагогічних принципів, що враховують тенденції розвитку освітньої системи на засадах сучасної парадигми освіти.

Мета статті детально розглянути основні проблеми, які існують у підготовці вчителів мистецтвознавства у закладах вищої освіти для поліпшення навчально-виховного процесу і підвищення професійного рівня майбутніх фахівців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливими для нашого дослідження є ґрунтовні праці, присвячені проблемам професійної підготовки педагогів (О. Абдуліна, А. Алексюк, М. Данилов, О. Дубасенюк, І. Зязюн, А. Ковальов, Н. Кузьміна, О. Пехота, В. Семиченко, В. Сластьонін, М. Скаткін, Г. Сотська, М. Стась, В. Чайка, В. Шахов, І. Якиманська та ін.); професійно-теоретичної та практичної підготовки фахівців художнього профілю (О. Музика, О. Отич, Л. Оршанський, О. Ткачук, Р. Шмагало та ін.), художньо-педагогічної підготовки викладачів мистецьких дисциплін (Л. Бабенко, Л. Бичкова, І. Глинської, Т. Завадської, М. Кириченко, С. Кондахчан, С. Коновець, В. Кузін, М. Лещенко, Т. Люріної, Н. Миропольської, О. Олексюк, В. Орлова, Г. Падалки, М. Пічкур, О. Щолокової, Л. Хлебникової, Б. Юсова та ін.).

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціально-економічні зміни на сучасному етапі розвитку України, прагнення до інтеграції нашої держави у світову спільноту закономірно потребують удосконалення всіх царин суспільного життя й освіти, зокрема. Освітня галузь покликана забезпечити молоді необхідні компетентності для особистісного розвитку, участі в процесах розбудови суспільства, виробництва, сфери обслуговування, піднесення науки і мистецтва, мобільності на сучасному ринку праці, використання свого потенціалу та самовдосконалення впродовж усього життя. Це ставить перед педагогічною наукою та практикою завдання створення нових концепцій, методики і технологій навчання, передусім професійного, які

враховували б соціальні й економічні реалії сьогодення.

Система української професійної, зокрема професійно-художньої освіти нині переживає кризу, суть якої полягає у переважанні традиційної моделі навчання, спрямованої на передавання майбутнім фахівцям, переважно, загальновідомих знань, умінь, навичок, відсутності прогностичності, випереджальної орієнтації навчання, виховання та професійного розвитку. Натомість у непростих умовах сьогодення українське суспільство вимагає від молодих фахівців художнього профілю сукупності стійких ключових і динамічних, інтегрованих професійних компетентностей. Завдання закладів освіти полягає у тому, щоб учні, студенти оволоділи значним обсягом знань і умінь, необхідних для роботи за обраним напрямом, та усвідомили шляхи подальшого розвитку своєї галузі, вміли швидко й ефективно адаптуватися й самореалізуватися в процесі творчої професійної діяльності. Модернізація системи професійної підготовки відповідно до нової парадигми освіти потребує постійного оновлення змісту, удосконалення традиційних, моделювання та впровадження інноваційних методів і технологій навчання та виховання.

У цьому контексті особливої уваги потребує формування майбутніх педагогів, адже вони є центральною ланкою суспільних перетворень; від їхньої майстерності, соціальної позиції, ціннісно-цільових настанов залежить успішність, у тому числі професійна, кожної людини. Як наголошує академік В. Кремень [4], педагог має бути підготовленим до виховання самодостатньої людини, мобільної і конкурентоздатної в національному та глобальному просторі. З огляду на це професійно-педагогічна освіта спрямована на забезпечення випускників належним рівнем педагогічної майстерності, формування у них відповідних компетентностей з конкретної спеціалізації з одночасним розвитком моральних та естетичних якостей, загальної особистісної культури і творчого потенціалу.

Педагогічна наука сьогодення переосмислює концептуальні засади підготовки вчителів різного профілю. Зокрема, потребує підвищення якості підготовка вчителів мистецтвознавства у закладах освіти різного рівня, а саме в системі закладів вищої освіти (ЗВО) – педагогічних і художніх. Професійно-педагогічна підготовка висококваліфікованих, інтелектуально та духовно розвинутих вчителів мистецтвознавства нині передбачає: вироблення свідомого ставлення студентів до навчання, виховання, саморозвитку; формування духовного світу, світогляду,

гуманістичних переконань; постійне збагачення професійних знань і умінь протягом навчання [1]; виховання психологічної стійкості та позитивних емоцій від мистецько-педагогічної діяльності; розвитку гідності та громадянської позиції; формування креативності та інноваційності; вироблення прагнення до неперервного самовдосконалення тощо. Усе це потребує врахування сучасних засад їхнього становлення та професійного розвитку, вимагає перегляду усталених підходів до підготовки вчителів цієї спеціалізації як фахівців художнього профілю і педагогічних працівників.

Однак на заваді розв'язанню цих завдань нині постали певні суперечності між: постійно зростаючими суспільними вимогами до розв'язання вчителями мистецтвознавства сучасних навчально-виховних завдань і реальним рівнем їхньої готовності до професійно-педагогічної діяльності;

- потребою закладів освіти різного рівня у творчих вчителів професійно-художнього профілю, здатних ефективно діяти відповідно до освітніх завдань, і недостатньою розробленістю теоретико-методологічних засад і науково-педагогічних підходів щодо їхньої підготовки;

- об'єктивними вимогами до особистості вчителя мистецтвознавства і відсутністю цілісної теорії, що розкриває сутнісні ознаки його особистісно-професійного розвитку у вимірах професійної компетентності та педагогічної майстерності;

- традиційним навчально-методичним інструментарієм формування та розвитку особистості майбутнього вчителя мистецтвознавства та необхідністю його модернізації з урахуванням дидактичних можливостей інноваційних педагогічних технологій.

Подолання цих суперечностей можливе лише за умов удосконалення професійно-педагогічної підготовки майбутніх вчителів мистецтвознавства. Оперативність і гнучкість їхньої професійної освіти значно залежить від ефективності навчально-виховного процесу у ЗВО. У зв'язку з цим одним із провідних завдань педагогічної науки і практики в Україні є освітньо-інтелектуальна, навчально-виховна модернізація підготовки майбутніх вчителів мистецтвознавства [3, 6].

Теоретичні розробки і концептуальні підходи до освітнього процесу підготовки педагогів мистецьких спеціальностей мають значні розбіжності. Педагогічна наука ще не виробила досконалих механізмів, які дозволяли б об'єктивно визначати якість підготовленості вчителів мистецтвознавства, фіксувати рівень сформованості

їхньої професійно-педагогічної компетентності, приймати виважені рішення щодо напрямів удосконалення професійно-педагогічної освіти в контексті нової парадигми освіти. Утверджені нині підходи не завжди дають змогу науково-педагогічним працівникам ЗВО ефективно поєднувати інновації з розв'язанням поточних завдань підготовки майбутніх вчителів мистецтвознавства. Можна констатувати відсутність науково обґрунтованої стратегії модернізації педагогічної системи підготовки вчителів мистецтвознавства у ЗВО України; невідповідність професійної підготовленості випускників до сучасних вимог щодо педагогічної майстерності, рівня методичної, мистецької компетентності; застаріле навчально-методичне, інформаційне забезпечення закладів вищої освіти; соціальну незахищеність педагогічної професії; недостатню увагу педагогічної освіти щодо формування інтересу до майбутньої діяльності та запобігання можливого професійного вигорання і розчарування професією; у невідповідності рівня розвитку сучасної методичної науки; домінуванні репродуктивного навчання; використання традиційних форм організації навчального процесу; у відірваності теоретичних знань від новітньої практики; скороченні кількості аудиторних навчальних годин, відведених на вивчення педагогічних дисциплін; в опорі в навчанні на процес уваги, сприйняття, пам'яті, а не на творче мислення та соціальну активність студентів; у спрямованості змісту навчальної діяльності на минулий педагогічний досвід, а не орієнтація на майбутній зміст професійної діяльності; в пасивній позиції студентів на занятті.

Відсутність цілеспрямованої психолого-педагогічної підготовки й епізодичне використання новітніх методів і технологій під час навчання у ЗВО художнього профілю не дозволяють більшості випускників досягнути належного рівня педагогічної майстерності. Незважаючи на суттєві теоретичні та практичні здобутки в галузі мистецької освіти, постає потреба в зміні ключових підходів до навчально-виховного процесу щодо творчо-інноваційного впливу на професійний розвиток та якість підготовки майбутніх вчителів мистецтвознавства в художньо-педагогічних закладах вищої освіти.

Необхідною умовою динамічного розвитку суспільства виступає модернізація системи вищої освіти, яка є основою для забезпечення високого темпу науково-технічного, економічного, соціального, культурного прогресу. Зміни у вищій школі спрямовані на її перетворення на важливий ресурс особистого та суспільного розвитку, який

забезпечить нашу країну високопрофесійними конкурентоспроможними фахівцями з метою розбудови міцної демократичної держави.

Зазначимо, що становлення ринку праці в Україні характеризується проявом гострих соціальних суперечностей. Закінчуючи заклади освіти, студенти потрапляють у світ конкуренції, безробіття, нестабільності та стресу. Щоб підготувати молодь до життя в складному динамічному світі, необхідно не лише озброїти її теоретичними і практичними знаннями, вміннями і навичками, а й методами їх самостійного одержання та поповнення. Методологічно важливою вимогою ефективної підготовки майбутніх вчителів мистецтвознавства є належний рівень їхніх компетентностей щодо закономірностей навчання, виховання і розвитку особистості, тенденцій розвитку загальної та професійної культури, основ художньої педагогіки і психології сприйняття мистецтва та творчості тощо. Сучасний вчитель мистецтвознавства має бути взірцем нового типу світогляду та мати належну професійно-педагогічну підготовку, щоб успішно формувати цей світогляд в учнів. Передусім це має бути висококваліфікований і далекоглядний педагог, який володіє інформаційними й освітніми технологіями.

Сучасна вища освіта орієнтується на формування різнобічно підготовлених фахівців, наближаючи навчальний процес до практичної та дослідницької професійної діяльності. Не знижуючи вимог до обсягів і глибини знань, умінь і навичок випускників, відбувається орієнтація не лише на інтелектуалізацію людської діяльності, а й на її індивідуалізацію, яка виявляється в подальшій діяльності та компетентності фахівця. Для цього професійна освіта має гарантувати випускникам конкурентоспроможність здобутої професії, а професійна підготовка майбутніх фахівців має виходити з основних положень Національної стратегії розвитку освіти в Україні, у якій освіта проголошується провідним ресурсом [5]. Цей документ визначає курс на виховання людини інноваційного типу мислення через створення інформаційного освітнього простору з урахуванням педагогічних інновацій, запитів особистості, суспільних і державних потреб.

Висновки. Таким чином, існує необхідність заходів щодо оновлення та підвищення ефективності системи підготовки вчителів мистецтвознавства; розгляду цієї проблеми з урахуванням сучасної методології професійної освіти; розроблення новітньої методики підготовки майбутніх вчителів мистецтвознавства та використання новітнього науково-методичного

забезпечення, яке за структурою, змістом, методами, технологіями відповідало б положенням Галузевої концепції розвитку неперервної педагогічної освіти, чинним стандартам вищої освіти, затвердженим освітнім програмам, передбачало реалізацію дидактичних принципів, сприяло модернізації та оптимізації підготовки майбутніх вчителів мистецтвознавства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончаренко С.У. Педагогічні дослідження: Методологічні поради молодим науковцям. Київ-Вінниця. 2008. 278 с.
2. Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата современного образования. *Высшее образование сегодня*. 2003. № 5. С. 34–42.
3. Колісник-Гуменюк Ю. І. (2020). Система професійно-педагогічної підготовки викладачів професійно-художніх дисциплін у закладах вищої освіти: монографія. Львів: ЛА “Піраміда”, 2020. 515 с.
4. Кремень В.Г. (2009). Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору: монографія. Київ: пед. думка. 520 с.
5. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки (2013). *Вища школа*. № 2. С. 86–106.

REFERENCES

1. Honcharenko, S.U. (2008). Pedagogichni doslidzhennya: Metodolohichni porady molodym naukovtsyam [Pedagogical research: Methodological advice for young scientists]. Kyiv-Vinnitsya, 278 p. [in Ukrainian].
2. Zimnyaya, I.A. (2003). Klyuchevyye kompetentsii – novaya paradigma rezultata sovremennogo obrazovaniya [Key competencies – a new paradigm of the result of modern education]. *Higher education today*. No 5. pp. 34–42. [in Russian].
3. Kolisnyk-Humenyuk, Yu. I. (2020). Systema profesiyno-pedahohichnoyi pidhotovky vykladachiv profesiyno-khudozhnikh dystsyplin u zakladakh vyshchoyi osvity [The system of professional and pedagogical training of teachers of professional and artistic disciplines in institutions of higher education] a monograph. Lviv, 515 p. [in Ukrainian].
4. Kremen, V.H. (2009). Filosofiya lyudynotsentryzmu v stratehiyakh osvitnoho prostoru [Philosophy of anthropocentrism in the strategies of educational space] a monograph. Kyiv, 520 p. [in Ukrainian].
5. Natsionalna stratehiya rozvytku osvity v Ukraini na 2012–2021 roky (2013). [National strategy for the development of education in Ukraine for 2012–2021]. *Higher school*. No. 2. pp. 86–106. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 11.08.2021

“Будь-яке навчання людини, є не що інше, як мистецтво сприяти прагненню природи до свого власного розвитку”.

*Йоганн Генріх Песталоцці
видатний швейцарський педагог-новатор*

“Якщо бажаєте досягти в житті успіху, зробіть наполегливість своїм кращим другом, досвід – мудрим радником, обережність – старшим братом, а надію – ангелом-хоронителем”.

*Джозеф Еддісон
англійський письменник-есеїст, драматург, публіцист та політичний діяч*

“Якщо Ви по-справжньому вірите в те, що робите, не дозволяйте ніяким обставинам стримувати Вас. Кращі в світі досягнення стали можливими не “ЗАВДЯКМ”, а “ВСУПЕРЕЧ”. Головне – робити свою справу”.

*Дейл Карнегі
американський педагог*

Вадим Рижиков, доктор педагогічних наук, професор,
головний науковий співробітник науково-дослідного центру
Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Анатолій Юрков, полковник, начальник військового гуманітарно-лінгвістичного
факультету Військового інституту
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

РОЗРОБКА МОДЕЛІ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ВІЙСЬКОВИХ ПСИХОЛОГІВ ДО ВИРІШЕННЯ КОНФЛІКТНИХ СИТУАЦІЙ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті проведено науковий аналіз літератури щодо обґрунтування проблем педагогічного моделювання, інтерактивних форм навчання, суті та значення військової освіти сьогодення. У структурі моделі формування готовності майбутніх військових психологів до врегулювання конфліктних ситуацій у професійній діяльності наведено змістову частину професіограми (знання, навички, вміння і професійні компетентності) як кінцевої результату, який має бути сформований при ефективній підготовці майбутніх військових психологів при впровадженні в освітній процес вищого військового навчального закладу інноваційних технологій навчання. Наступним кроком щодо побудови моделі є визначення принципів, форм, методів, засобів та педагогічних умов, що сприятимуть і забезпечуватимуть викладачеві успіх у досягненні сформованої мети та виконанні поставлених завдань – змістово-практичний блок.

Ключові слова: педагогічна модель; професійна підготовка; офіцери-психологи; спеціальна військова підготовка; педагогічні умови.

Рис. 1. Літ. 6.

Vadym Ryzhykov, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor, Chief Researcher of the Research Center,
Military Institute of Taras Shevchenko National University of Kyiv
Anatoliy Yurkov, Colonel, Chief of the Military Humanitarian and Linguistic Faculty of the
Military Institute of Taras Shevchenko National University of Kyiv

DEVELOPMENT OF THE ESTABLISHMENT MODEL OF THE READINESS OF FUTURE PSYCHOLOGISTS FOR RESOLVING CONFLICT SITUATIONS IN THE PROFESSIONAL ACTIVITY

The paper analyzes the literature on substantiating the issues of pedagogical modeling, interactive forms of educating, the essence and significance of the current military education.

In the structure of the model of the establishment of the readiness of future psychologists for professional activity in the Armed Forces of Ukraine, the content part of the professionogram (knowledge, skills, abilities and professional competencies) is given as the final result, which should be formed with the effective training of future psychological officers during introducing innovative training technologies into the educational process of a higher military educational institution.

The next step in building a model is to determine the principles, forms, methods, assets and pedagogical conditions that will contribute and ensure the teacher's success in achieving the established goal and completing the tasks set – a content and practical unit.

The effectiveness of the establishment model of the readiness of future psychologists for professional activity in the Armed Forces of Ukraine depends on properly selected and developed pedagogical conditions.

The didactic content of the model of the establishment of the readiness of future psychologists for the professional activity in the Armed Forces of Ukraine is the business (role) game that was conducted at the third practical lesson "Organization of internal service, everyday life and activities of military unit" after listening to a lecture. "Organization and management of the staff service of troops in units of the Armed Forces of Ukraine".

The model of the establishment of the readiness of future psychologists for professional activity in the Armed Forces of Ukraine ensures the adequacy of an integral educational process, which should take place throughout the entire period of cadets (students) training in a higher military educational institution of tactical level, applying the entire set of methods, forms, means of training, education.

Keywords: pedagogical model; professional training; officers-psychologists; special military training; pedagogical conditions.

Постановка проблеми. Глобальні зміни у світовому безпековому середовищі загалом та Збройних Силах України зокрема, диктують оновлені підходи до військової освіти та підготовки фахівців у сфері оборони. Проблематика врегулювання

РОЗРОБКА МОДЕЛІ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ВІЙСЬКОВИХ ПСИХОЛОГІВ ДО ВИРІШЕННЯ КОНФЛІКТНИХ СИТУАЦІЙ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

конфліктних ситуацій у професійній діяльності майбутніх військових психологів набуває актуальнішого значення в умовах ведення бойових дій на території нашої держави і тих трансформацій, які відбуваються під егідою НАТО. Пріоритетним у цьому науковому полі є проектно-центрований підхід до розроблення моделі формування готовності майбутніх військових психологів до врегулювання конфліктних ситуацій у професійній діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукове обґрунтування проблем педагогічного моделювання досліджували С. Архангельський, Г. Балл, В. Биков, О. Дахін, В. Загвязинський, Ю. Конаржевський, Н. Кузьміна, Н. Тализіна, В. Штофф. У працях моделювання пов'язане із дослідженням педагогічних явищ за допомогою відображення понятійних, процесуальних, структурних і концептуальних характеристик та окремих аспектів освітнього процесу в межах визначеного соціокультурного простору на загально-освітньому, професійно орієнтованому рівнях.

Сутність запропонованої моделі спрямована на забезпечення адекватності цілісного освітнього процесу, який має відбуватися протягом усього періоду навчання курсантів (студентів) у вищому військовому навчальному закладі тактичного рівня, з використанням усього комплексу методів, форм, засобів навчання, виховання.

Метою статті є розробити педагогічну модель формування готовності майбутніх військових психологів до врегулювання конфліктних ситуацій у професійній діяльності.

Виклад основного матеріалу. Реалізація моделі формування готовності майбутніх військових психологів до врегулювання конфліктних ситуацій у професійній діяльності в теоретичній підготовці як складовій системи професійної підготовки майбутнього військового психолога можлива на основі використання інноваційних педагогічних технологій в забезпеченні правильної постановки справи професійної підготовки військовослужбовців тактичного рівня у поліпшенні якості підготовки і економії засобів і ресурсів. Педагогічну модель ми розглянемо на прикладі інноваційних програм навчальних дисциплін “Основи військового управління (у т.ч. штабні процедури НАТО)”, “Управління повсякденною діяльністю підрозділів”. Експериментальна частина дослідження педагогічної моделі проводилась серед курсантів та студентів майбутніх військових психологів у Військовому інституті Київського національного університету імені Тараса

Шевченка. За основу при реалізації означеної моделі ми використовували теорію поетапного формування розумових здібностей, розроблену і успішно впроваджену П. Гальперінім, Н. Тализіною [1; 2; 5].

Фрагмент практичного заняття у формі рольової гри № 3 “Організація внутрішньої служби та побуту в підрозділі” у формі ділової (рольової) гри проводиться після прослуховування лекції “Організація та керівництво службою військ у підрозділах Збройних Сил України”.

Підготовчий етап ділової гри

Учасники ділової гри: Навчальна група: всі ВОС.

Керівник ділової гри: викладач, який веде практичні заняття

Керівник: вибирає учасників гри із курсантів (студентів) навчальної групи (підрозділу); проводить інструктивну нараду з учасниками гри, на якій повідомляє особливості та суть внутрішньої служби і побуту у військовому підрозділі; розподіляє учасників гри за групами відповідно до штатного розкладу військового підрозділу (роти).

Завдання: провести максимально наближено до реальної діяльності військовослужбовців відповідно посад за штатним розписом військового підрозділу (роти) організацію та керівництво внутрішньої служби і побуту в підрозділі.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми, курсанти повинні:

знати: основи бойової та мобілізаційної готовності підрозділів; зміст документів командира підрозділу з питань бойової та мобілізаційної готовності та порядок їх розробки та ведення; основи організації бойової підготовки у підрозділі; форми та методи проведення індивідуальної й колективної підготовки військовослужбовців і підрозділів; порядок оцінювання, обліку і звітності з бойової підготовки; основи організації служби військ у підрозділі; порядок розробки та ведення службової документації; основи організації внутрішньої та вартової служби; основні принципи та способи забезпечення життєдіяльності; коротку характеристику середовища існування;

вміти: здійснювати заходи з підтримання постійної бойової готовності; вести плануючі документи з бойової готовності та з мобілізаційної роботи; організувати та здійснювати заходи бойової і індивідуальної підготовки; організувати та здійснювати заходи служби військ у підрозділі (частині), приймати посаду; організувати режим секретності; охорону державної таємниці; розробляти, користуватись службовими

РОЗРОБКА МОДЕЛІ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ВІЙСЬКОВИХ ПСИХОЛОГІВ ДО ВИРІШЕННЯ КОНФЛІКТНИХ СИТУАЦІЙ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

документами; обирати ефективні засоби нормалізації виробничого середовища і трудового процесу.

Ділова гра нині в освітньому процесі ВВНЗ та ЗВО (ВНП) – це імітація реальної професійної діяльності військового психолога. Професійна діяльність військового психолога пов'язана з екстремальними умовами. Характерні ознаки ділових ігор, що застосовані нами у формуванні готовності майбутніх військових психологів до врегулювання конфліктних ситуацій у професійній діяльності, такі: наявність проблеми, мети, завдань; скорочення масштабу часу; розподіл і розігрування ролей; наявність ситуацій, що послідовно розв'язуються, кількох етапів гри; формування самостійних рішень курсантів (студентів); наявність системи стимулювання; урахування можливих перешкод; об'єктивність оцінювання результатів гри; підбиття підсумків[3; 4; 6].

Змістова частина заняття

1. Вимоги керівних документів Збройних Сил України організації внутрішньої служби в підрозділі.

2. Порядок організації та несення служби добовим нарядом у підрозділі.

Змістова частина рольової гри

Вступ (10 хвилин) включає такі форми роботи: прийняти доповідь командира про готовність групи до заняття, перевірити наявність особового складу, довести до відома особового складу тему та мету заняття, показати керівні документи, що стосуються конкретної теми заняття, довести особовому складу, що лекція є базовою для засвоєння матеріалу.

Розподіл учасників гри відповідає штатно-кількісному укомплектуванню навчальної групи (підрозділу) вищого військового навчального закладу.

Підґрунтям для розробки моделі є професіограма, та педагогічні умови формування готовності майбутніх військових психологів до врегулювання конфліктних ситуацій у професійній діяльності.

Під педагогічними умовами ми розуміємо таке освітнє середовище і такі чинники, які забезпечують ефективність організації освітнього процесу військового навчального закладу. До педагогічних умов формування готовності майбутніх військових психологів до врегулювання конфліктних ситуацій у професійній діяльності ми відносимо (Див. рис. 1):

- моделювання професійної діяльності військового психолога на підставах організаційно-практичної методики вибору, систематизації,

розкриття змісту навчального матеріалу при практиці проведення курсантами (студентами) мінілекцій в освітньому процесі військового навчального закладу;

- моделювання практичних ситуацій професійної діяльності військового психолога на засадах проблемності для формування готовності майбутніх психологів до професійної діяльності за допомогою інтерактивних методів навчання (рольові та ділові ігри, метод мозкового штурму);

- організація самоосвіти майбутніх військових психологів з метою розвитку навичок роботи з різними джерелами інформації, аналітичних і творчих здібностей та самостійності.

У моделі формування готовності майбутніх військових психологів до врегулювання конфліктних ситуацій у професійній діяльності виділяємо чотири основних складових (блоки): цільовий, змістово-практичний, функціональний і діагностично-результативний блоки, які забезпечують можливість більш чітко уявити цілеспрямований процес військової підготовки майбутніх офіцерів-психологів.

У цільовому блоці сформульовано мету моделі – готовності майбутніх військових психологів до врегулювання конфліктних ситуацій у професійній діяльності. Досягненню поставленої мети моделі сприятиме дидактичне наповнення (інтерактивні форми навчання), покликане забезпечити досягнення значних успіхів у виконанні професійних завдань.

Опираючись на вищезазначене, *під моделлю формування готовності військових психологів до врегулювання конфліктних ситуацій у професійній діяльності розуміємо цілісний системний педагогічний процес, в якому сукупність принципів, форм, методів, засобів і створення відповідних педагогічних умов, спрямованих на набуття військовими психологами професійної військової готовності для можливості виконання своїх професійних обов'язків в екстремальних умовах, надання психологічної допомоги і повноцінного виконання бойового завдання військового психолога у військових операціях.*

Однією з основних умов є відповідність побудованої моделі науково-педагогічним нормам і сучасним вимогам до професії військового психолога.

Модель формування готовності майбутніх військових психологів до врегулювання конфліктних ситуацій у професійній діяльності як педагогічна категорія побудована на основі ієрархічної залежності структурних компонентів цілісної системи фахової підготовки

**РОЗРОБКА МОДЕЛІ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ВІЙСЬКОВИХ ПСИХОЛОГІВ
ДО ВИРІШЕННЯ КОНФЛІКТНИХ СИТУАЦІЙ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ**

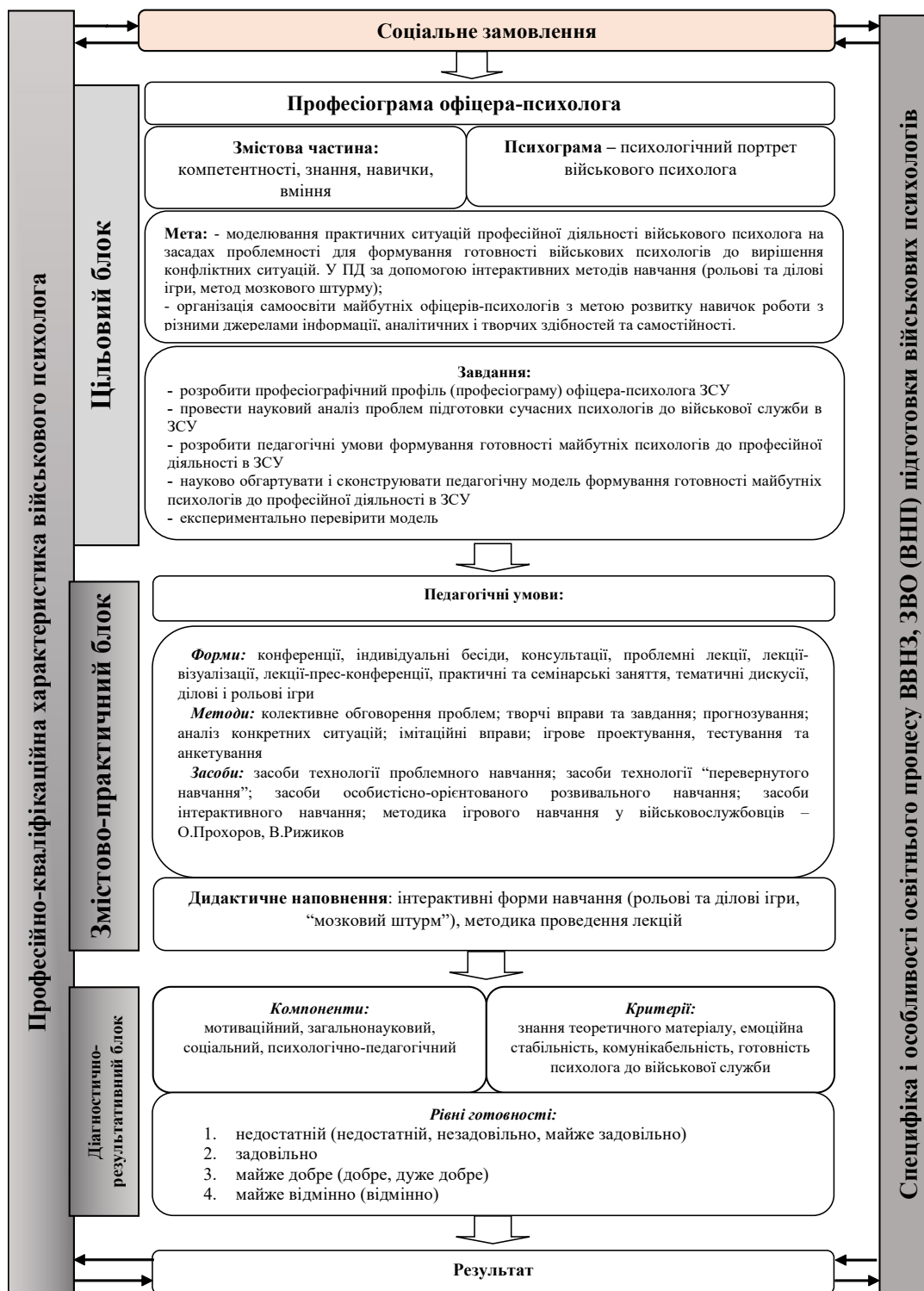

Рис. 1. Модель формування готовності майбутніх військових психологів до вирішення конфліктних ситуацій у професійній діяльності

військовослужбовців. Сфера професійної діяльності військового психолога розглядається з позицій сучасних тенденцій глобалізації соціально-економічних процесів, системи та

структури професійних завдань і специфіки реалізації професійних соціально значущих завдань військового психолога при виконанні військового обов'язку в екстремальних та

РОЗРОБКА МОДЕЛІ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ВІЙСЬКОВИХ ПСИХОЛОГІВ ДО ВИРІШЕННЯ КОНФЛІКТНИХ СИТУАЦІЙ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

бойових умовах, а також психологічної реабілітації військовослужбовців учасників бойових дій.

Висновки. Модель формування готовності майбутніх військових психологів до врегулювання конфліктних ситуацій у професійній діяльності розглянута як процес, який включає шляхи досягнення поставленої мети і має певну структурну організацію. Основними структурними компонентами розробленої моделі є: мета, змістовий складник, професіо- і психограма, принципи, методи, форми, прийоми, компоненти, критерії, результат. Дієвість моделі забезпечують педагогічні умови і дидактичні принципи. Усі структурні компоненти моделі спрямовані на формування достатнього і високого рівнів сформованості готовності майбутніх військових психологів до врегулювання конфліктних ситуацій у професійній діяльності.

Рациональне застосування ігрових методів сприяє позитивній зміні рівнів активності курсантів (студентів) ВВНЗ та ЗВО (ВНП): від репродуктивного через пошуковий до творчого. Тут допомагає логічне застосування означених методів від більш простих (ігри-вправи) до складних (рольові). Ігрові методи впливають на розвиток логічного мислення, теоретичних знань, практичних умінь і навичок, самостійності та самоосвіти, колективного співробітництва.

Практична реалізація вимог воєнної доктрини, переведення військового будівництва і підготовки військ на якісні параметри в багатьох випадках залежить від психологічної перебудови стилю професійної поведінки офіцерських кадрів, оволодіння новими методами роботи з людьми

Результативний компонент моделі спрямований на досягнення належного рівня розвитку формування готовності майбутніх психологів до професійної діяльності у Збройних Силах України.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у розробці практичних комплексів забезпечення змісту моделі формування готовності майбутніх військових психологів до врегулювання конфліктних ситуацій у професійній діяльності в процесі спеціальної військової підготовки у ВВНЗ ЗВО (ВНП).

ЛІТЕРАТУРА

1. Гальперин П. Я. Талызина Н. Ф. Формирование знаний и умений на основе теории поэтапного усвоения умственных действий. Москва : МГУ, 1970. 180 с.
2. Гальперин П. Я. Развитие исследований по формированию умственных действий. *Психологическая наука в СССР*. Москва, 1959. Т. 1.
3. Інноваційні педагогічні технології та методики в освітньому процесі військових навчальних закладів

провідних країн-членів НАТО і України: колективна моногр. / за заг. ред. д. пед. н. В.С. Рижиков; Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Київ : Науково-дослідний центр Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2018. 320 с.

4. Методика впровадження дидактичних та рольових ігор в освітній процес військової освіти як практика прийняття рішень в умовах обстановки, наближеної до бойової / В.С.Рижиков, К.С.Горячева. *Молодь і ринок. Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка*. №8 (163) серпень 2018. С.32 – 38.

5. Талызина Н. Ф. Теория планомерного формирования умственных действий сегодня. *Вопросы психологии*. 1993. № 1. С.92–101.

6. Ryzhykov V., Bakhov I., Kolisnyk O. Leadership Abilities of a Military Manager, Professionalism of a Commander as the Guarantee of the Practice of Effective Activity of a Military Organization. *International Journal of Engineering & Technology*; Vol. 7, No. 4.38 (2018): Special Issue 38 S.45–49.

REFERENCES

1. Galperin, P. Ya. & Talyzina, N. F. (1970). Formirovanie znanii i umeniy na osnove teorii poetapnogo usvoeniya umstvennykh deystviy [Formation of knowledge and skills based on the theory of gradual assimilation of mental actions]. Moscow, 180 p. [in Russian].
2. Galperin, P. Ya. (1959). Razvitie issledovaniy po formirovaniyu umstvennykh deystviy [Development of research on the formation of mental actions]. Moscow, Vol.1. [in Russian].
3. Innovatsiini pedahohichni tekhnolohii ta metodyky v osvithnomu protsesi viiskovykh navchalnykh zakladiv providnykh krain-chleniv NATO i Ukrainy (2018). [Innovative pedagogical technologies and methods in the educational process of military educational institutions of leading NATO member countries and Ukraine]. (Ed.). V.S. Ryzhykov; Military Institute of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Kyiv, 320 p. [in Ukrainian].
4. Ryzhykov, V.S. & Horiacheva, K.S. (2018). Metodyky vprovadzhenia dydaktychnykh ta rolovykh ihor v osvithni protsess viiskovoi osvity yak praktyka pryiniattia rishen v umovakh obstanovky nablyzhenoi do boiovoi [Methods of introducing didactic and role-playing games in the educational process of military education as a practice of decision-making in a situation close to combat]. *Youth & market*. No.8 (163). pp.32 – 38. [in Ukrainian].
5. Talyzina, N. F. (1993). Teoriya planomernogo formirovaniya umstvennykh deystviy segodnya [The theory of the systematic formation of mental actions today]. *Psychology issues*. No. 1. pp.92–101. [in Russian].
6. Ryzhykov, V. & Kolisnyk, O. (2018). Leadership Abilities of a Military Manager, Professionalism of a Commander as the Guarantee of the Practice of Effective Activity of a Military Organization. *International Journal of Engineering & Technology*; Vol. 7, No. 4.38. Special Issue 38. pp.45–49. [in English].

Стаття надійшла до редакції 15.07.2021

УДК 37.013(477)

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.242597>

Галина Білавич, доктор педагогічних наук, професор
кафедри педагогіки початкової освіти
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

ОРГАНІЗАЦІЯ РОЗВИВАЛЬНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ ДІТЕЙ В УКРАЇНСЬКОМУ ПРИВАТНОМУ ДОШКІЛЛІ (кінець XIX – 30-ті рр. XX ст.)

У статті здійснено аналіз ідей українських педагогів кінця XIX – першої третини XX ст. щодо створення розвивального середовища для дітей дошкільного віку, актуалізовано продуктивний досвід українського приватного дошкільця в Західній Україні, який сьогодні може слугувати для організації ефективного розвивального простору в закладах дошкільної освіти. Розвивальні освітні середовища дитячих садків, захоронок, осель, “півосель” сприяли підготовці дітей до навчання в школі, розвитку їхніх творчих здібностей, забезпечували становлення власної індивідуальності.

Ключові слова: розвивальне середовище; українські дошкільні заклади; діти; дитячі садки; підготовка до школи; розвиток дитини.

Рис. 2. Літ. 15.

Halyna Bilavych, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor of the Pedagogy of Primary Education Department, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

ORGANIZATION OF DEVELOPMENT EDUCATIONAL ENVIRONMENT FOR CHILDREN IN UKRAINIAN PRIVATE PRESCHOOL STUDYING (end of XIX – 30s of XX century)

The article analyzes the ideas of Ukrainian teachers of the late XIX – first third of the XX century regarding the creation of a development environment for preschool children. The productive experience of Ukrainian private preschool in Galicia, which today can serve to organize an effective development space in preschool education institutions, is actualized.

In the late XIX – in the 30's of the XX century in Galicia, a system of Ukrainian private educational institutions was established, founded by Ukrainian public societies (Ukrainian Pedagogical Society “Ridna Shkola”, Union of Ukrainian Women, “Ukrainska Zakhoronka”, Society of Holiday Homes, “Silskyi Hospodar”, etc.), etc. The system of Ukrainian private preschool was represented by three types of institutions. In the so-called burial grounds (worked all year round), kindergartens (worked in the summer; for example, in 1938, there were 22,100 children in 605 hubs), the so-called houses, semi-villages (usually created in mountainous and rural areas for rehabilitation of children) Ukrainian teachers created a development educational environment for preschoolers. The development of educational environments for kindergartens, burial grounds, homes, “semi-villages” contributed to the preparation of children for school, the development of their creative abilities, provided the formation of their own individuality. As early as 1896, handicrafts were added to the educational programs of Ukrainian private preschools to cultivate a love of work, to accustom the child to order, domestic self-service, hard work, to educate the basics of economic culture, to prepare for practical life. Handicrafts were combined with conversations about the environment, games, entertainment. Study tours were an important means of creating a development educational environment for preschool children in the Ukrainian private preschools of the studied period. The rest of urban children in the summer “semi-villages” in Korshevo (Kolomyia region), Mylovannia (Tovmach region), in Prykarpattya, and other mountainous areas where Ukrainian agricultural educational institutions operated, had a great educational effect.

Keywords: developing environment; Ukrainian preschool institutions; children; kindergartens; preparation for school; child development.

Постановка проблеми. Інновації, сьогодні впроваджували в дошкільця та початкову ланку освіти України, актуалізують пошук ефективних форм і методів організації якісного розвивального середовища для дітей. У цьому контексті продуктивним може стати досвід українських освітян (теоретиків і практиків) кінця XIX – початку XX ст., які за умов бездержавності зуміли створити систему української приватної освіти, яка спрямовувала на

всебічний розвиток особистості дитини, готувала її до практичного життя. Ці напрацювання за умов творчого використання можуть бути перспективними в процесі реформування української школи та випрацювання нових підходів щодо створення розвивальних середовищ для дітей дошкільного віку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення здобутків українських науковців засвідчує, що окремі аспекти історичного досвіду

організації та функціонування розвивального середовища для дітей дошкільного віку в Україні кінця XIX – першої половини XX ст. є предметом пошуків багатьох дослідників (Л. Артемової, А. Бубіна, Т. Головань, Г. Іванюк, Я. Матюшинець, З. Нагачевської, С. Попиченко, Г. Реґо, А. Січкара, Н. Туренко, І. Улюкаєвої та ін.), однак, проблема організації розвивального освітнього середовища для дітей в українському приватному дошкільлі, зокрема на Західній Україні, у визначених хронологічних межах не була предметом цілісного дослідження.

Мета статті – проаналізувати ідеї українських педагогів кінця XIX – початку XX ст. щодо створення розвивального середовища для дітей дошкільного віку, актуалізувати продуктивний досвід українського приватного дошкільля в Галичині, який сьогодні може слугувати для організації ефективного розвивального простору в закладах дошкільної освіти.

Виклад основного матеріалу. За умов перебування у складі різних державно-політичних утворень функціонуючі на західноукраїнських землях офіційні освітні системи кінця XIX ст., не могли задовольнити культурно-освітніх запитів та інтересів корінного етнічного населення, тому значні зусилля української спільноти були зосереджені на створенні національної за змістом альтернативної системи освіти, яка діяла в межах офіційної нормативно-правової бази, однак мала приватний характер, тож користувалася деякою автономією та свободою добору методів, форм, засобів організації навчально-виховного процесу. Вона розвивалася зусиллями громадських культурно-освітніх, педагогічних, жіночих, молодіжних організацій, за підтримки національних фінансово-економічних установ та всієї громадськості.

Струнка розгалужена система альтернативної освіти, що складалася із дошкільля, народних,

середніх, фахових шкіл та інших навчально-виховних закладів, була сформована в останній третині XIX – у 30-х рр. XX ст. лише в Галичині (наприкінці XIX – на початку XX ст. на Буковині українські громадські товариства організували національні навчальні заклади, на Волині за міжвоєнного двадцятиріччя діяло декілька українських приватних шкіл) (про це більш докладно – у нашій публікації [2]). Її основу становили приватні освітні заклади створеного 1881 р. Руського товариства педагогічного (РТП) (згодом назву товариства змінено на “Українське педагогічне товариство”, а з 1926 р. офіційно стало називатися УПТ “Рідна школа”), загальна чисельність яких на середину 1930-х рр. досягла 367 із майже 21 тис. дітьми [3, 123]. А станом на 1938 р. унаслідок реформування системи освіти та колонізаційної політики в школах УПТ навчалися 10 100 дітей (рис. 1), зокрема, в 33 народних школах (у тому числі й “збірних лекціях”) навчалися 6 100 учнів, у 12 гімназіях та 11 гімназіях – 2 500 юнаків та дівчат, у 15 фахових школах – 1 500 учнів [3, 123]. Звісно, що це був малий відсоток (5 %) від загальної кількості учнів, які відвідували державні навчальні заклади.

На Буковині, Волині, Закарпатті приватна освітня система не мала такої цілісності, довершеності, позаяк складалася з окремих установ, що діяли періодично.

Важливою особливістю дошкільля як складника української приватної системи освіти стало те, що його розвиток забезпечували не лише УПТ “Рідна школа”, а й інші українські громадські організації, передусім жіночі (Союз українок, ін.) та спеціалізовані – “Українська захоронка”, Товариство вакаційних осель тощо. Це створювало добре підґрунтя для організації розвивального освітнього середовища для дітей, якому слугувало використання широкого арсеналу

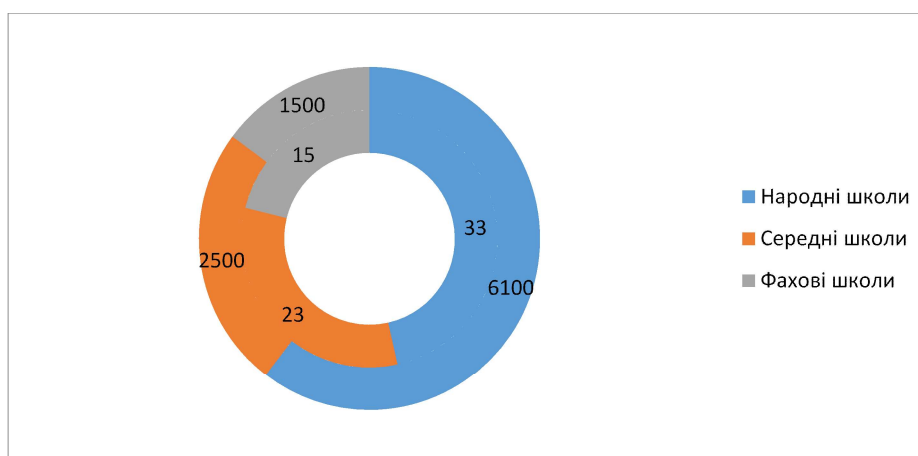

Рис. 1. Кількість дітей, які навчалися в українських приватних школах (1938 р.)

ОРГАНІЗАЦІЯ РОЗВИВАЛЬНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ ДІТЕЙ В УКРАЇНСЬКОМУ ПРИВАТНОМУ ДОШКІЛЛІ (кінець XIX – 30-ті рр. XX ст.)

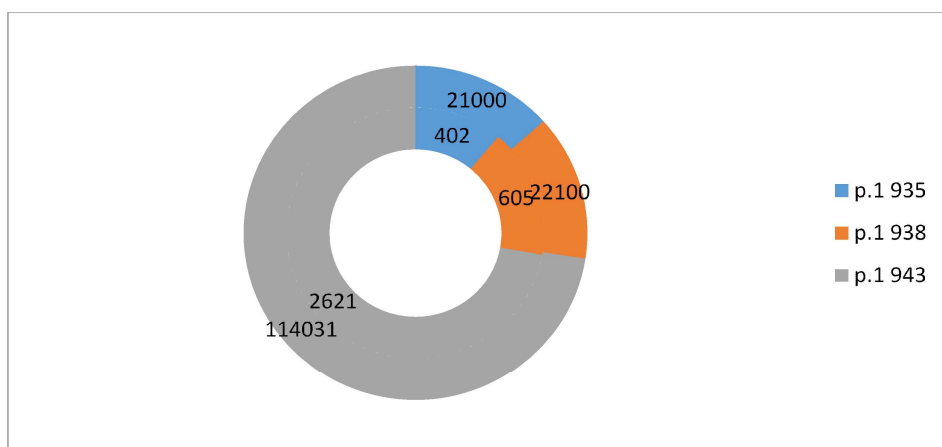
методів, форм, засобів національного виховання дітей, зокрема й формування їх господарської культури, підготовки до практичного життя. Актуалізації цих завдань сприяло загострення соціальних проблем, пов'язаних з високим рівнем смертності, травматизму та необхідністю збереження здоров'я, зокрема через незадовільні санітарно-гігієнічні умови перебування українських дітей.

Систему українського приватного дошкілля в Галичині представляли три типи закладів. Чисельність т. зв. захоронок (стаціонарних дитячих садків, перший з яких засновано 1892 р. о. К. Сілецьким у с. Жужелі Сокальського повіту, що на Львівщині) на 1935 р. досягла 10, тож вони не могли забезпечити належної опіки і виховання маси українських дітей. Цю прогалину мали компенсувати сезонні дитячі садки (рис. 2),

дошкіллі, з іншого, – позбавляло будь-якої допомоги з боку держави.

За досліджуваного періоду західноукраїнські педагоги не випрацювали якоїсь цілісної програми щодо підготовки дітей до школи, практичного життя, усебічного розвитку, однак вони розуміли значущість цієї проблеми та залишили цікаві думки щодо її розв'язання. Зокрема, український педагог, письменник, громадський діяч К. Малицька закликала наповнити діяльність українських дошкільних закладів “новим змістом”, щоб не лише “вберегти маленьких дітей від моральних і фізичних шкод”, а й привчити їх порядку та працювати “вже змалку власними силами”. У цьому педагог вбачала одну з ключових засад “збереження української дитини для української нації” [9].

Так само й С. Русова в галицькій пресі

**Рис. 2. Динаміка розвитку українського приватного дошкілля
(наприкінці 1930 – на початку 1940-х рр.)**

кількість яких того ж року сягнула позначки 402 [1, 103], напередодні Другої світової війни (1938) у Галичині було 605 дитячих садків із 22 100 дітьми [10, 45].

Важливо зазначити, що національний характер українського дошкілля зберігався за доби німецького режиму, коли в 70 % українських сіл працювали сезонні (2 621 для 11 4031 дітей) та постійні (428 для 42 000 дітей) виховні заклади, якими було охоплено 60 % українських дітей дошкільного віку [14]. Сезонні садки зазвичай діяли з пізньої весни та влітку в сільській місцевості, а для оздоровлення міських дітей організували т. зв. виховні півоселі. Згідно з польським законодавством, вони мали статус “опікунських закладів”, тож не підпорядкувалися органам управління шкільництвом [15, 327]. Це, з одного боку, давало певну свободу дій в організації освітнього середовища й виховного процесу в

доводила, що важливою передумовою збереження фізичного здоров'я та забезпечення належного розвитку дитини має стати виховання “добрих звичок до праці” [12]. В унісон з ними і педагоги Закарпаття радили виховний процес у дошкільних закладах максимально наблизити до життя, ураховувати принцип природовідповідності та залучати дітей до “посильної праці”, яка має входити до “обов'язкових занять”. Покликаючись на досвід зарубіжних колег, та за відсутності спеціальних засобів навчання, вони закликали активно використовувати “підручні матеріали” (кору, горіхи тощо), які є “близькими і зрозумілими” дітям [3, 125].

У процесі розробки навчально-виховних розвивальних програм для дошкільних закладів українські освітяни активно використовували й намагалися творчо поєднати дещо відмінні між собою педагогічні концепції Ф. Фребеля та

М. Монтесорі з традиціями національної етнопедагогіки. Так, члени жіночого гуртка при філії РТП у Тернополі ще 1896 р. запровадили до освітніх програм українського дошкілля ручні роботи, завдання яких полягало у тому, щоб виховати любов до праці, привчати дитину до порядку, побутового самообслуговування, посиленої трудової діяльності [13, 30–31]. Ось окремі кроки щодо створення розвивального середовища для дітей в українському дошкіллі. Педагоги пропонували ручні роботи поєднувати з бесідами про довкілля, іграми, забавами, де, зважаючи на відсутність спеціальних засобів навчання, як підручний матеріал рекомендували використовувати камінці, прутики, фрукти, овочі тощо. Радили активно застосовувати на заняттях традиції господарювання українців, щоб, до прикладу, діти самі мочили в річці льон та коноплі, сушили їх, терли; із залишків пряжі виготовляли нитки, шнурки тощо [11]. Про зміст і значення формування господарської культури в системі дошкільного виховання української дитини свідчить концептуальна стаття, розміщена в березневому 1938 р. номері часопису “Діло”. Три з-поміж восьми визначених у ній “наріжних уміlostей” дошкільника безпосередньо стосувалися знань і умінь у цій ділянці: “3) Нехай дитина уміє бути пожиточна. Доручіть їй легку домашню працю... 5) Нехай пряче (прибирає. – Г. Б.) сама за собою. По забаві нехай за собою поскладає забавки. Коли щось їй поломиться, не сваріть на неї, а використайте момент, щоб дитині показати, як це можна направити... 7) Нехай любить порядок. Навчіть дитину саму чесатися, витирати ніс чи зав’язувати шнурівки...” [8]. Отож самообслуговування – “уміння давати собі раду” – мало стати відправною позицією для привчання дитини до щоденної сумлінної праці, підготовки до життя.

Цікаві до сьогодні думки щодо підготовки дітей до участі в різних урочистих заходах висловила 1939 р. у часописі “Діло” відомий педагог і просвітницький діяч, одна із провідниць українського жіночого руху Х. Кононенко. Вона, зокрема, стверджувала, що діти самі повинні готуватися до таких заходів (чистити одяг, взуття тощо). А матері повинні зодягати їх відповідно до складу учасників дійства: “не давати ...шовкових убранок чи сорочинок ані хлопцям, ані дівчатам. Нехай ті шовкові убранка чи навіть вишиті сорочки... вбирають діти при нагоді, коли вони є в товаристві рівних собі маєтково дітей. Це викликає непотрібно заздрість і виріжнення одної дитини з-поміж інших”. Дотримання таких “зауваг” має стати

“свідомством нашої культури і єдності” [7]. Тут порушено надзвичайно важливий морально-етичний аспект виховання особистості, який залишався актуальним і сьогодні. За будь-якого рівня статків (будучи “заможним газдою” чи “бідним хлопом”) дитина не повинна цим хизуватися, тим більше зневажати “злидарів”, позаяк такі пихатість і зневага викликають напругу, розколюють національну спільноту, яка повинна зберігати єдність, щоб спільними силами піднести загальний добробут [7].

Аналіз звітів, репортажів, інших матеріалів [5; 6; 8; 10; 11; 13; 14; ін.] про функціонування різних типів українських приватних дошкільних закладів дає підставу стверджувати, що в їхній виховній системі посідали помітне місце елементи педагогіки виховання господарської культури. Це насамперед знаходило прояв у привчанні дітей до самодисципліни, самообслуговування, а також ощадності, бережливого ставлення до майна. Під наглядом вихователюк малюки самі прибирали приміщення та подвір’я навколо них.

Важливим засобом створення розвивального освітнього середовища для дітей дошкільного віку в українському дошкіллі досліджуваного періоду стали навчальні екскурсії (“прогульки”). Для вихованців дитячих садків і “півосель” (найбільше їх було у Львові) улаштовували постійні екскурсії в довколишні поля, сади, пасіки, подекуди й селянські господарства, кузні, навіть майстерні, де діти знайомилися з технологіями вирощування сільськогосподарських культур, різними видами промислів тощо. Під час “прогулок на природу” малюки збирали матеріал (жолуді, трави, лозу, глину тощо), які потім використовували на заняттях з ручної праці. У багатьох дошкільних закладах розвивалося квітництво, садівництво, а подекуди й городництво: діти вчилися садити квіти, доглядати за ними, спостерігали, як вирощують городину, садовину й самі брали посильну участь у цьому процесі.

Великий педагогічний ефект мав відпочинок міських дошкільників у літніх “півоселях” у Коршеві (Коломийщина), Милованні (Товмаччина), інших місцевостях, де діяли українські сільськогосподарські навчальні заклади. Доступні матеріали засвідчують існування тісних зв’язків між ними. Діти мали нагоду постійно стежити за тим, як вирощують сільськогосподарські культури, доглядають свійські тварини, “ходять за садом” тощо. При цьому саме вирощені на “зразково ведених” господарствах агрономічних шкіл продукти доставляли в “півоселі” для “відживлення” (оздоровлення. – Г. Б.) малюків [4]. Упродовж 34 років близько 100–140 дітей

кожного літа набиралися сил, здоров'я та пізнавали особливості сільської праці в Милованню та Коршеві. Розпорядок їхньої роботи був до певної міри узгоджений із ритмом сільськогосподарського виробничого процесу, адже діти чи не кожного дня відвідували поля, сади, городи. Для багатьох із них це був перший досвід такого пізнання, який укарбувався у пам'яті на все життя [3, 128].

Результати виховної роботи відображають т. зв. прикінцеві пописи – урочисті заходи, що становили своєрідні звіти знань, умінь, навичок, які діти здобували влітку чи протягом року, перебуваючи відповідно в дитячих садках, “півоселях” та захоронках. Громадські та освітянські часописи друкували безліч звітів та репортажів про зміст і перебіг таких подій [1, 105–106; 3, 127, 601–602]. У них брали участь від 15–20 до 600 малюків, як, до прикладу, на “величному” з’їзді, улаштованому товариством “Українська захоронка” в липні 1938 р. для вихованців 10 львівських “півосель”. Вони були просякнуті національно-патріотичним духом і при цьому містили результати всебічного розвитку особистості, що було відображено у виставках дитячих ручних робіт та сценічних виставах, концертних програмах, які ілюстрували епізоди життя українців та виконання пов’язаних з ним пісенних творів, віршованих композицій, танків тощо. Саме такі “прикінцеві пописи” зміцнювали у середовищі селянства розуміння значення та необхідності всілякої підтримки розвитку українського дошкілля, бо, як засвідчує обговорення цієї проблеми на сторінках української преси, такого роду суспільні заклади, з одного боку, вивільняли їх час і сили для продуктивної праці, а з іншого, під опікою фахових педагогів забезпечували всебічне формування їх характерів, пізнання дошкілля і суспільного життя, готували до подальшого навчання [3, 128; 5; ін.]. Особа виховательки українського дошкілля забезпечувала ефективність розвитку дітей, підготовку їх до школи та практичного життя, від неї великою мірою залежало створення та функціонування розвивального середовища для малюків.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, попри те, що українські приватні дошкільні заклади охоплювали національним вихованням не всіх українських дітей, у їхніх стінах активно відбувалося формування розвивального середовища, яке не тільки забезпечувало розумовий розвиток дитини, а й створювало умови для здоров’язбереження, усебічного розвитку, фізичного зростання, сприяло формуванню елементів господарської культури дітей, підготовці їх до життя, дошкільників

привчали до самодисципліни, самообслуговування, ощадності, бережливого ставлення до майна, прибирання приміщення, подвір’я, на заняттях з ручної праці діти вчилися садити квіти і доглядати за ними, спостерігали, як вирощують городину, садовину й самі брали посильну участь у цьому процесі. Ці розвивальні освітні середовища дитячих садків, захоронок, осель, “півосель” здійснювали підготовку дітей до навчання в народній початковій школі, слугували розвитку їхніх творчих здібностей, забезпечували становлення власної індивідуальності. Цей досвід заслуговує на увагу сучасних науковців, педагогів, організаторів дошкільної освіти. Перспективами подальших наукових розвідок є дослідження розвивального середовища для дітей молодшого шкільного віку в навчальних закладах УПТ “Рідна школа”.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білавич Г., Савчук Б. Товариство “Рідна школа” (1881–1939). Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1999. 210 с.
2. Білавич Г., Савчук Б. Українські освітні товариства в Західній Україні у 20–30 рр. XX ст. *Молодь і ринок*. 2012. № 7. С. 8–13.
3. Білавич Г. Теорія і практика виховання господарської культури учнів та дорослих у Західній Україні (друга половина XIX – середина 40-х років XX ст.). Івано-Франківськ: НАІР, 2015. 740 с.
4. Герасимович І. Українські дитячі півоселі у Львові. *Рідна Школа*. 1934. 1 вересня. Ч. 17. С. 244–247.
5. Діточі садки. *Рідна Школа*. 1932. 15 жовтня. Ч. 19–20. С. 274; 1938. 1 травня. С. 134; 10 жовтня. С. 270.
6. Іванюк Г., Матюшинець Я. Педагогічні ідеї та практики функціонування розвивальних середовищ у народних дитячих садках і дитячих притулках на теренах України (1899–1910). *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених*. Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка. 2021. № 1 (36). С. 294–301.
7. Кононенко К. Кілька слів до матерей з нагоди “Свята Молоді”. *Діло*. 1939. 9 червня.
8. Лю-Ко. Що ваша дитина повинна знати і робити. *Діло*. 1938. 3 березня.
9. Малицька К. Починаймо будувати від основ. *Громадський Вісник*. 1922. Ч. 55. С. 7–8.
10. На власних силах. Звідомлення головної управи Рідної Школи про працю і стан товариства “Р.Ш.” за час від 1 вересня 1937 до 31 серпня

1938. Львів: накладом т-ва “Рідна Школа”, 1939. 183 с.

11. Олесків-Федорчак С. Українська Захоронка. В 25-і роковини Товариства “Українська захоронка”. Львів: Українська Захоронка, 1927. С. 22–25.

12. Русова С. Роля жінки у дошкільному вихованні. *Рідна Школа*. 1937. 15 березня. Ч. 6. С. 84–86.

13. Sprawozdane z діяльности виділу Філії Товариства педагогічного в Тернополи за час від 1 грудня 1895 до січня 1896. *Учитель*. 1896. Ч. 20. С. 30–31.

14. Шкільництво. *Вісті УЦК*. 1943. Ч. 4 (42). С. 26; Ч. 8 (46). С. 18.

15. Ustawa z dnia 16 sierpnia 1923 r. o opiece społecznie. Nr. 92, poz. 726. Dz. U.R. P. Warszawa, 1923. 356 s.

REFERENCES

1. Bilavych, H., & Savchuk, B. (1999). *Tovarystvo “Ridna shkola” (1881–1939)* [Society “Native School” (1881–1939)]. Ivano-Frankivsk, 210 p. [in Ukrainian].

2. Bilavych, H., & Savchuk, B. (2012). Ukrainiski osvıtni tovarystva v Zakhidnii Ukraini u 20–30 rr. XX st. [Ukrainian educational societies in Western Ukraine in the 20-30s of the twentieth century]. *Youth & market*, No. 7, pp. 8–13. [in Ukrainian].

3. Bilavych, H. (2015). Teoriia i praktyka vykhovannia hospodarskoi kultury uchniv ta doroslykh u Zakhidnii Ukraini (druha polovyna XIX – seredyna 40-kh rokiv XX stolittia) [Theory and practice of economic culture of students and adults in Western Ukraine (second half of the nineteenth – mid-40s of the twentieth century)]. Ivano-Frankivsk, 740 p. [in Ukrainian].

4. Herasymovych, I. (1934). Ukrainski dytiachi pivoseli u Lvovi [Ukrainian children’s semi-villages in Lviv]. *Native School*, 1 September, part. 17, pp. 244–247. [in Ukrainian].

5. Ditochi sadky [Kindergartens]. (1932). *Native School*, 15 October, part.19–20, p. 274; (1938). 1 May, pp. 134; 10 October, p. 270. [in Ukrainian].

6. Ivaniuk, H., & Matiushynets, Ya. (2021). Pedagogichni idei ta praktyky funktsionuvannia rozvyvalnykh seredovysch u nar odnykh dytiachykh

sadkakh i dytiachykh prytkakh na terenakh Ukrainy (1899–1910) [Pedagogical ideas and practices of the functioning of the developing environment in kindergartens and children’s shelters in Ukraine (1899–1910)]. *Humanities science current issues: Interuniversity collection of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Young Scientists Research Papers*, No. 1 (36), pp. 294–301. [in Ukrainian].

7. Kononenko, K. (1939). Kilka sliv do materei z nahody “Sviata Molodi” [A few words to mothers on the occasion of “Youth Holiday”]. *Dilo*, 9 June. [in Ukrainian].

8. Liu-Ko. (1938). Shcho vasha dytyna povynna znaty i robyty [What your child needs to know and do.]. *Dilo*, 3 March. [in Ukrainian].

9. Malytska, K. (1922). Pochynaimo buduvaty vid osnov [Let’s start building from scratch]. *Public Bulletin*, part. 55, pp. 7–8. [in Ukrainian].

10. Na vlasnykh sylakh. Zvidomlennia holovnoi upravly Ridnoi Shkoly pro pratsiu i stan tovarystva “R.Sh.” za chas vid 1 veresnia 1937 do 31 serpnia 1938 [On their own. Report of the Main Board of the Native School on the work and condition of the company “R.Sh.” for the period from September 1, 1937 to August 31, 1938]. Lviv, 183 p. [in Ukrainian].

11. Oleskiv-Fedorchak, S. (1927). *Ukrainska Zakhoronka* [Ukrainian Burial Society]. Lviv, pp. 22–25. [in Ukrainian].

12. Rusova, S. (1937). Rolia zhinky u doshkilnomu vykhovanni [The role of women in preschool education]. *Native School*, 15 March, part. 6, pp. 84–86. [in Ukrainian].

13. Sprawozdanie z diialnosti vydilu Filii Towarystwa pedagogicznego v Ternopolu za chas vid 1 hrudnia 1895 do sichnia 1896 [Report on the activities of the branch of the Branch of the Pedagogical Society in Ternopil for the period from December 1, 1895 to January 1896]. *Teacher*, part. 20, pp. 30–31. [in Ukrainian].

14. Shkilnytstvo (1943). [Schooling]. *News UTsK*, part. 4 (42), p. 26; part.8 (46), p. 18. [in Ukrainian].

15. Ustawa z dnia 16 sierpnia 1923 r. o opiece społecznie (1923). [Ustav of August 16, 1923 on social oppression]. Nr. 92, poz. 726. Dz. U.R. P. Warszawa, 356 p. [in Poland].

Стаття надійшла до редакції 16.06.2021

“Спілкуючись з дитиною, завжди дотримуйтесь кращих манер – пропонуйте їй те краще, що є в вас самих”.

Марія Монтессорі
італійський педагог, лікар, філософ

УДК 378.091.2:004.77

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.242598>

Наталія Яремчук, кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи
Львівського національного університету імені Івана Франка
Назар Сениця, магістр
Львівського національного університету імені Івана Франка

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ВІРТУАЛЬНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Запропоновано авторське поняття “педагогічні умови формування віртуального освітнього простору (ВОП) закладу вищої освіти”, їх визначено (формування ВОП на засадах особистісно зорієнтованого та компетентнісного підходів; створення навчально-методичного забезпечення до електронних навчальних курсів (“масових відкритих онлайн курсів”) та інноваційних методів і форм навчання в умовах ВОП; розвиток самостійної діяльності студентів в умовах ВОП; готовність студентів до дистанційного (онлайн) навчання в умовах освітнього простору ЗВО) та здійснено детальний аналіз.

Ключові слова: віртуальний освітній простір закладу вищої освіти; інформаційно-цифрові технології; дистанційне навчання; освітні онлайн платформи; віртуальний університет; педагогічні умови.

Лит. 10.

Nataliya Yaremchuk, Ph.D.(Pedagogy), Associate Professor of the General Pedagogy and Pedagogy of High School Department
Ivan Franko National University of Lviv
Nazar Senytsia, Master's degree
Ivan Franko National University of Lviv

PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF A VIRTUAL EDUCATIONAL SPACE OF A HIGHER EDUCATION INSTITUTION

The concept “pedagogical condition” is analyzed and the author’s concept of “pedagogical conditions for the formation of the virtual educational space of a higher education institution” is proposed. New definitions have been coined: 1) formation of the virtual educational space based on personality-oriented and competence-based approaches. 2) creation of educational and methodological support for e-learning courses (“public online courses”) and innovative methods and forms of training in the conditions of virtual educational space; 3) development of the independent activity of students in the conditions of virtual educational space 4) readiness of students for distance (online) learning in the educational space of a higher education institution. A special feature of the first pedagogical condition is the realization of a person-oriented approach in the virtual educational space of higher education as an opportunity to form an individual educational space of a student in accordance with his cognitive needs, development of abilities, and creative activity. The competence approach is represented by the peculiarities of presenting competencies in educational programs and the specifics of their formation in the virtual educational space. The second pedagogical condition reveals the methodology of creating an electronic training course, the structure of mass open online courses, the features of introducing innovative methods and forms of training, in particular, the use of electronic textbooks, blogs (video blogs), webinars, social media, gamification, virtual simulators (VR technologies), etc. The third pedagogical condition determines the fundamental aspects of independent work of students in the virtual educational space. Under such conditions, the process of learning/self-study is active, where the student himself builds an individual educational trajectory, acquiring knowledge not only within the framework of formal, but also non-formal education (maintaining personal blogs and Telegram channels, participating in online forums and educational communities, watching webinars, video lectures, etc.). The fourth pedagogical condition is defined as the readiness of students to learn in the changing realities of the virtual educational space, the effectiveness of which is considered through the components of the structure, factors, criteria, indicators and levels.

Keywords: virtual educational space of a higher education institution; information and digital technologies; distance learning; online educational platforms; virtual university; pedagogical conditions.

Постановка проблеми. Сьогодні освіта синхронно реагує на еволюційні перетворення соціально-інформаційних процесів, розв’язуючи багатофакторні завдання щодо побудови інформаційно-цифрового освітнього простору відповідно до віртуальної освітньої системи. Актуальними поняттями освітньої практики стали цифрові технології,

освітні платформи, масові відкриті онлайн курси, смарт-освіта, соціальні мережі як освітній ресурс, віртуальні кампуси, VR-технології, вебінари, які, безумовно, вимагають системного укладу відповідно до теоретико-методологічних та організаційно-методичних засад освітнього процесу вищої школи.

Передумовою формування віртуального освітнього простору була технологія дистанційного навчання, яка у поєднанні з інформаційними та цифровими технологіями, забезпечила новий формат освітніх послуг. Виникає запит на нові підходи до побудови процесу віртуального навчання; методи віртуального навчання; форми організації віртуального навчання; технології віртуального викладання та учіння, а також ґрунтовний аналіз педагогічних умов. Забезпечуючи певний перелік вимог до освітнього простору, саме педагогічні умови забезпечують моделювання процесу формування та проєктування шляхів впровадження віртуального освітнього простору у практичні реалії системи освіти.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Багатоаспектність дослідження феномену віртуального освітнього простору присутня у низці наукових досліджень. Вплив віртуальної освіти на процес професійного становлення фахівця в умовах формальної та неформальної освіти розглядали Б. Гершунський, А. Єршов, А. Артохіна, Л. Ахметов, Н. Багдасар'ян, А. Богомолов, Я. Ваграменко, О. Великосельський, М. Вайндорф-Сисоева, Б. Гамбург, В. Глушков, В. Грицик, А. Денисова, В. Зінченко, А. Кушніренко, І. Лапшина, Р. Лубков, Л. Міщенко, В. Монахов, В. Михалевич та ін.). Відповідно до особливостей дистанційного навчання проблему досліджували: М. Бершадський, В. Меламуд, Е. Полат, В. Солдаткін, Г. Троян та ін.

Отже, елементи віртуального навчання загалом аналізуються в умовах дистанційного навчання, а поодинокі наукові представлення віртуального освітнього простору немає системного наукового узагальнення в науково-методичній літературі. Очевидний запит на освітню послугу в умовах віртуального освітнього простору студентів, вимагає розгляду даної проблеми у теоретико-методологічних та організаційно-методичних аспектах.

Мета статті – визначити та обґрунтувати педагогічні умови формування віртуального освітнього простору закладу вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Багатовекторна актуальність феномену “віртуальний освітній простір” вимагає фундаментального аналізу його педагогічних умов. Забезпечуючи певний перелік

вимог до освітнього простору, саме педагогічні умови забезпечують моделювання процесу формування та проєктування шляхів впровадження віртуального освітнього простору у практичні реалії системи освіти.

Зважаючи, що визначальним пріоритетом у формуванні освітнього простору є створення умов для самовизначення та самореалізації особистості, то віртуальний освітній простір ЗВО спрямований на забезпечення таких умов для професійного та особистісного становлення фахівця у площині віртуальної реальності із функціональним ресурсом інформаційно-цифрових технологій.

Проаналізуємо декілька визначень поняття “педагогічна умова” для правильної змістової інтерпретації в контексті нашого дослідження.

У науково-довідковій літературі із професійної освіти педагогічні умови визначають як “обставини, від яких залежить та відбувається цілісний продуктивний педагогічний процес професійної підготовки фахівців, що опосередковується активністю особистості” [3].

На думку Н. Горої, “поняття “умова” розуміється як сукупність певних, фактів, обставин, впливів, процесів, що надають змогу управляти навчально-творчим процесом в результаті якого формуються особистість” [2, 135].

У своєму дослідженні О. Єжова, “умови” виокремлює від “фактів”, оскільки умова є обставинний інструментарій, дія якого впливає на створення або зміну явища, процесу, системи [5, 39–43]. Низка умов, яка визначає їхню сукупність формує змінне середовище, у якому відбувається оптимальне поліпшення, щодо змісту, методів, форм організації відповідно до мети. Отже, щоб отримати результат, необхідно впливати на дієвість процесу, явища чи системи. Науковиця, досліджуючи педагогічні умови педагогічного процесу, аналізувала його структурні компоненти – цільовий, мотиваційний, змістовий, операційно-діяльнісний, контрольний-оцінковий. Такий науковий підхід близький нашому дослідженню, проте оцінка педагогічного та освітнього процесу відповідають лінійній траєкторії розвитку, а освітній простір тяжіє до просторово-предметного виміру, у якому важливі умови для самовираження та самореалізації особистості кожного студента. Це визначає інший підхід до формування обставинних впливів на досліджуване явище.

Категорія “педагогічні умови” є різноплановою та багатоаспектною. Вплив на відповідні обставини освітнього явища, процесу чи системи залежать від області дослідження – психологічної, методологічної, технічної, управлінської, методичної; теоретичної чи прикладної.

Відповідно, в межах нашого дослідження можна розглядати різні класифікації педагогічних умов: психолого-педагогічні, організаційно-методичні, соціально-педагогічні. Найбільш конструктивний і результативний підхід формують організаційно-методичні умови, які визначаються як потенційні можливості, обставини, суб'єктивний взаємозв'язок чи педагогічна взаємодія, що відображається у змістових, дидактично-процесуальних та методичних аспектах.

Цікавим та раціоналістичним дослідженням методологічних аспектів організаційно-педагогічних умов є дисертаційне дослідження О. Галкіної. Науковиця дає комплексну оцінку аналізованого у статті явища на основі власної генези дослідження. Організаційно-педагогічні умови можна розглядати як [1]: показник ефективності внутрішньої структури освітнього простору (середовища) як передумови до активних організаційних змін; організаційно-розпорядчі заходи та ресурси, що їх забезпечить (комплектація навчальних спільнот, режим організації освітньої діяльності закладу); низка обставин, пов'язаних між собою, що передбачають системне управління (проекування) освітнім простором; супровідні обставини, які забезпечують формування освітнього простору відповідно до поставленої мети.

Аналізуючи особливості формування віртуального освітнього простору через виокремлення й обґрунтування педагогічних умов, які б забезпечили оптимальну конструкцію на інституціональному рівні, важливо розглянути потенціал освітнього простору через категорію організації. Зважаючи, що організацію слід розглядати в контексті системного утворення, в якому цілісно і впорядковано об'єднані ресурси (людські, технічні, навчальні), які через налагодження взаємозв'язків суб'єктів та управління (самоуправління) ними, забезпечують функціональність інституції у реалізації освітньої програми. Відповідно до інституційного рівня, будь-яку організацію слід розглядати з позиції внутрішніх та зовнішніх зв'язків, тому педагогічні умови повинні відповідати ефективності реалізації освітньої програми "внутрішніми" студентами ЗВО та "зовнішніми" студентами, які є замовниками віртуальної освітньої послуги формальної чи неформальної освіти. Отже, педагогічні умови формування віртуального освітнього простору ЗВО необхідно розглядати з позиції *функціональності ресурсів (людських і технічних)* у їхній безпосередній та опосередкованій взаємодії, *навчально-методичного забезпечення освітніх програм*, електронних навчальних

курсів, діагностики *готовності студентів до навчання в умовах дистанційного (онлайн) навчання*. Такі аспекти організаційно-методичних умов забезпечують причиново-наслідкові зв'язки між потребою формування віртуального освітнього простору ЗВО і якісною освітньою послугою в системі вищої освіти. Якщо педагогічні умови правильно сформовані та реалізовані у формотворчому процесі віртуального освітнього простору, то якісним результатом є самореалізований студент, який досягнув бажаної пізнавальної мети у професійному й особистісному становленні, змотивований до навчальної діяльності та перспективними планами щодо подальшого удосконалення у розкритті особистісного потенціалу.

Відповідно до проаналізованих теоретико-методологічних аспектів категорії "педагогічні умови" у контексті особливостей віртуального освітнього простору ЗВО, нами сформоване авторське визначення означеного явища.

Педагогічні умови формування віртуального освітнього простору ЗВО розуміються як фактори впливу на освітній процес, функціонування якого забезпечується інформаційно-цифровими технологіями та суб'єктами педагогічної взаємодії в межах ЗВО і глобального простору віртуальних освітніх послуг з метою особистісного та професійного становлення майбутніх фахівців, наукової діяльності академічних спільнот і формування суспільних культурно-ціннісних орієнтирів.

Проаналізуємо особливості нами виокремлених педагогічних умов.

Першою педагогічною умовою є формування віртуального освітнього простору на засадах особистісно зорієнтованого та компетентнісного підходів. Формування освітнього простору ЗВО у своєму вихідному положенні спрямоване на створення умов для самовизначення та самореалізації особистості студента, його всебічного й гармонійного розвитку, що відповідає ідеї особистісно орієнтованого підходу. Його можливості визначаються низкою принципів: суб'єктивною позицією студента в освітньому просторі ЗВО; відповідність організаційно-методичного забезпечення особливостям особистісного та професійного становлення студента; співвідношення змісту освіти із професіограмою майбутнього фахівця; превентивність змісту навчальних курсів до становлення фахових компетентностей.

Сформоване авторське бачення вихідних положень особистісно орієнтованого підходу має відображення у теоретико-практичних засадах віртуального освітнього простору.

Реалізація цього підходу у віртуальному освітньому просторі вищої освіти розглядається нами як можливість формування індивідуального освітнього простору студента відповідно до його пізнавальних потреб, розвитку здібностей, творчої активності. У контексті цього, освітні програми із підготовки фахівців повинні передбачати гнучкість організації віртуального навчального процесу, варіативність електронних навчальних курсів, інтеграцію формальної та неформальної освіти.

Отже, особистісно орієнтований підхід до навчання студентів в умовах віртуального освітнього простору ЗВО зумовлений специфікою комунікативної взаємодії між викладачем та студентом, вибором студентом електронних навчальних курсів відповідно до потреб особистісного та професійного розвитку.

Сучасна підготовка фахівця в умовах ЗВО здійснюється на засадах компетентнісного підходу. Відповідно до запиту ринку праці, сучасний випускник ЗВО повинен бути затребуваний та конкурентоспроможний. Такого результату можна очікувати за умови формування у студентів ключових (базових, особистісних) та предметних (фахових, спеціальних) компетенцій, які передбачають результат навчання у дієвості знань та осмисленні умінь практичного самовираження студента у розв'язанні завдань професійного спрямування. Загалом, в освітніх програмах підготовки спеціалістів передбачене відображення відповідних компетентностей, проте їхнє формування в умовах віртуального освітнього простору передбачає можливі ризики. Вважаючи, що освітня програма є комплексним і системним утворенням щодо змісту, форм і методів втілення, то особливості віртуального навчання не мають чітких рамок дієвості, опираючись на дорадчий характер рекомендації щодо її встановлення. Власне в цьому і розкривається дисонанс проблеми віртуального освітнього простору ЗВО – професійна підготовка фахівця як комплексне системне утворення, що відповідає компетентнісному підходу, та отримання знань з електронних навчальних курсів як освітніх пропозицій глобального освітнього простору.

Другою педагогічною умовою є створення навчально-методичного забезпечення до електронних навчальних курсів (“масових відкритих онлайн курсів”) та інноваційних методів і форм навчання в умовах віртуального освітнього простору.

Побудова процесу навчання в умовах віртуального освітнього простору переорієнтовує

структуру процесу навчання у дистанційну комунікативну педагогічну взаємодію між викладачем і студентом (“навчальним середовищем”, “віртуальним кампусом”) у здобутті знань та формування компетентностей відповідно до навичок користування інформаційним освітнім середовищем і тих педагогічних технологій, які формують результат навчальної діяльності студента.

Погоджуємось, що використання інформаційно-цифрових технологій у навчальному процесі повинно забезпечуватись методичним супроводом. Студент, володіючи науковою інформацією, не завжди може нею скористатись і перетворити її на знання, необхідно створювати умови для їх здобуття.

Методика створення електронного навчального курсу – довготривалий та неоднозначний процес, який вимагає низки супровідних особливостей [8]. Передовсім, проєкт створення такого курсу передбачає визначення цільової аудиторії, для якого слухача призначений, хто формує попит на таку освітню пропозицію. Наступним кроком є важливість передбачення часових рамок тривалості курсу та режим його проходження студентами (блоковий, модульний, загальнопідсумковий). Оскільки процес навчання передбачає мотивацію студентів до здобуття знань, то низка пізнавальних та соціальних мотивів повинна враховуватись у проєктуванні навчального електронного курсу.

Структура масових відкритих онлайн курсів передбачає [9]:

- проведення відеолекцій. Їхня тривалість обумовлюється часовими рамками до 7 хв, а весь навчальний курс розрахований на 4 год. Кожне лекційне заняття відображається візуалізацією аудіорозмови, передбачає анімаційні конструкції та елементи віртуальної реальності;

- виконання підсумкових інтерактивних завдань слухачами після завершення лекції. Їх самоціль – моніторинг результату пізнавальної діяльності студентів та підсумкове узагальнення змісту лекції. Якщо завдання студентом не виконані, то, на жаль, долучення до подальшого лекторію буде припинено. Виконання цих завдань не є довготривалим, проте передбачає “зворотний зв'язок” між викладачем та студентом;

- комунікативна взаємодія у навчальній спільноті (віртуальному кампусі) передбачає обговорення лекційного матеріалу з іншими слухачами лекторію і автором лекційного курсу. Залучаючи технічні можливості соціальних мереж (створюючи “закриті групи”), інших програм для віртуальної комунікації, спільнота слухачів

обговорює актуальні питання курсу. Для ефективності такого обговорення на форумах чи чатах необхідно залучати керівника курсу як експерта, зважаючи на його більш фахову компетентність щодо цих питань;

- аналіз дієвості курсу вимагає залучення цифрової педагогіки та педагогіки даних. Роблячи аналіз продуктивності та успішності навчального онлайн курсу, викладач проводить моніторинг переглядів навчально-методичного забезпечення курсу (відео-, аудіо-матеріалів; текстових ресурсів). Викладач зобов'язаний аналізувати організаційні складові на предмет дидактичної неуспішності, динаміки відвідуваності занять та кількості тих, хто завершив повний цикл навчання.

Методика створення навчальних онлайн курсів має особливості технічного, організаційного, прикладного значення. Такі курси є інновацією в академічному освітньому просторі, тому подальші дослідження їхніх організаційно-методичних засад є актуальним.

Підкреслюючи цінність масових відкритих онлайнкурсів О. Скубашевська, виокремлює ризики пов'язані із навчанням в умовах віртуального простору [7, 140–150]:

1) широкий спектр освітніх послуг в інтернет-просторі може дезорієнтувати студента у правильному виборі. Відповідно, важлива добра репутація як освітньої онлайн платформи, так і університету, який пропонує навчальний курс;

2) завдяки інформативній базі даних інтернет-простору змінились підходи до навчання. Інформацію, особливо складнішого змісту, сучасна людина не запам'ятовує, зважаючи на можливості додаткового ресурсу онлайн допомоги. Проте цілковита довіра до істинності та науковості інформації в інтернеті не виправдана, що призводить до викривленості знань;

3) онлайн курс на освітніх платформах організаційно не передбачають співмірності у теорії та практиці. Невеликий відсоток практичних завдань не дає змоги цілком сформувати уміння та навички, тому важлива додаткова самостійна робота того, хто навчається. Відповідно, залишаються переваги за практикою у реальних умовах, де домінує досвід наставника і аналіз власних помилок.

Ефективна реалізація навчальних онлайнкурсів та навчального процесу загалом, в умовах віртуального освітнього простору, безпосередньо залежить від впровадження інноваційних методів та форм навчання. Зокрема, використанні електронних підручників, блогів (відеоблогів), вебінарів, соціальних медіа та гейміфікації тощо. Особливий інтерес формує мультимедійна

технологія гейміфікації, яка передбачає включення елементів гри у навчальний процес, використовується при оцінюванні та організації змагань. Її поява на освітній платформі Coursera у 2012 р. у курсі “Gamification” (автор К. Вербах), забезпечила інноваційний погляд на дидактичні особливості навчальних онлайнкурсів. Передбачає візуальний анімаційний супровід, що, безумовно, позитивно впливає на формування рівня знань через унаочнення.

Віртуальний освітній простір передбачає використання віртуальних симуляторів та тренажерів (VR-технології). Дослідник VR-технології Ю. Ткач визначає і характеризує їх так: технології віртуальної реальності “моделюються комп'ютером і розглядається в якості особливого інформаційного середовища, в якому всі об'єкти представлені в трьох вимірах. Відмінною рисою цього середовища є зміна зображень в режимі реального часу і переживання ефекту присутності. VR імітує як вплив, так і реакції на цей вплив” [10, 310]. Такі технології підсилюють навчальну мотивацію та активність учнів, поліпшують формування знань через триєдине сприймання інформації “візуалізую – слухаю – дію” (зорові, слухові, моторні відчуття). Автор підкреслює, що “віртуальна реальність – це ідеальне навчальне середовище”, а відповідні технології віртуальної реальності забезпечують оптимальний освітній результат через сприймання “когнітивної комп'ютерної графіки, головним завданням якої є стимулювання пізнавальних механізмів, творчого мислення, а не однозначна інтерпретація знань” [10, 313]. В. Климнюк виділяє типи освіти із залученням VR: 1) денна освіта – передача навчального матеріалу через VR-технології; 2) дистанційна освіта – передбачає групове заняття із формуванням ефекту наявності навчальної спільноти; 3) “змішана освіта” – відображається у можливості територіальної віддаленості в межах навчального приміщення, бачити події, взаємодіяти з реальними студентами та викладачем; 4) самоосвіта – для самостійного вивчення освітніх курсів може бути адаптований із дотриманням VR-технологій [6, 209–210].

Такі технології є нагальною освітньою потребою сьогодення, проте є низка супровідних перешкод: висока вартість дидактичного обладнання, недостатня сформованість цифрової компетентності в учасників освітнього процесу, недослідженість методичних особливостей впровадження VR-технології в освітній процес вищої школи.

Третьою педагогічною умовою є розвиток самостійної діяльності студентів в умовах віртуального освітнього простору.

Самостійна робота студента в умовах віртуального освітнього простору є визначальним чинником його успішності. За таких умов процес учіння / самонавчання має активний характер, де студент сам вибудовує індивідуальну освітню траєкторію, здобуваючи знання в межах не тільки формальної, а й неформальної освіти (ведення персональних блогів та телеграмканалів, участь в онлайнфорумах та навчальних спільнотах, перегляд вебінарів, відеолекцій тощо). Створення організаційно-методичного середовища викладачем, для здійснення самостійної навчально-пізнавальної діяльності студентом, має інноваційний характер, оскільки передбачає інші методи, засоби, форми самостійної роботи; не тільки інформаційно-змістову презентацію навчальних курсів, а й адаптацію до електронних навчальних платформ; переадресацію в інше навчальне середовище, можливість яких є доповнювальним у розв'язанні освітніх завдань. Головною ознакою віртуального освітнього простору є комунікативна взаємодія із дотриманням зворотного зв'язку між викладачем та студентом. Відповідно, змінений підхід до організації самостійної роботи студента передбачає не тільки координуючу роль викладача в отриманні онлайн консультації, а й участь студента в форумах, обговоренні відповідних питань у соціальних мережах, чатах тощо, що виводить його за межі особистісного освітнього простору.

Самостійна робота студентів у віртуальному освітньому просторі вимагає навичок роботи в ньому. Серед них ми виокремлюємо такі: побудова суб'єктної взаємодії у віртуальному просторі, участь у віртуальних кампусах; ведення діалогу в онлайнрежимі віртуального простору; цифрова компетентність; пошук та обробка інформації в інтернет-ресурсах; письмового онлайн листування; самоконтроль та тайм-менеджмент в організації власного часу.

Отже, самостійна робота студента в умовах віртуального освітнього простору вимагає комплексної оцінки із педагогічних, психологічних та технічних засад.

Четвертою педагогічною умовою є готовність студентів до дистанційного (онлайн) навчання в умовах освітнього простору ЗВО.

Готовність до навчання в умовах освітнього простору слід розглядати через характер простору та суб'єктну взаємодію його учасників. Структура готовності студентів до навчальної діяльності в умовах віртуального особистісного простору відображається у таких компонентах:

1) *мотиваційний* – виражає ставлення студентів до навчальної діяльності в умовах

дистанційного (онлайн) навчання освітнього простору;

2) *операційний* – визначає способи діяльності у застосуванні форм, методів, засобів навчання в умовах дистанційного (онлайн) навчання освітнього простору;

3) *комунікативний* – виражає систему комунікативну взаємодії між учасниками освітнього простору.

Фактори, які впливають на підвищення рівня готовності студентів до навчання в умовах дистанційного (онлайн) навчання освітнього простору: поглиблення мотивації; підвищення інтересу до навчання; комплектація інформаційної наукової бази, яка є передумовою для формування знань; урізноманітнення методів і форм дистанційного (онлайн) навчання та самостійної роботи в межах освітнього простору; комунікативна інтерактивна взаємодія між учасниками освітнього простору із дотриманням зворотного зв'язку.

Критеріями ефективності навчання студентів в умовах дистанційного (онлайн) навчання освітнього простору ЗВО виступають: *мотиваційний компонент* (визначається пізнавальним інтересом та позитивним ставленням до навчання за таких умов); *операційний компонент* (визначається як практична готовність студентів до навчання на освітніх онлайн платформах); *комунікативний компонент* (реалізується в умінні побудувати комунікативну взаємодію, культурі усного і письмового онлайн спілкування).

Показники ефективності навчання студентів в умовах дистанційного (онлайн) навчання освітнього простору ЗВО:

1) мотиваційна готовність студентів до навчання в умовах дистанційного (онлайн) навчання освітнього простору; до участі в навчальних електронних курсах як слухач; інтерес до навчання в умовах віртуальної реальності; самостійна робота студента у віртуальному навчальному процесі;

2) операційний компонент розглядається умінням володіти технологіями навчання в умовах дистанційного (онлайн) навчання освітнього простору та їх застосуванням, зокрема, здійснення навчальної діяльності у системі Moodle; залученням до навчання відеолекцій, вебінарів, відеоблогів, VR-технологій тощо;

3) комунікативна готовність студентів до побудови комунікативної та соціальної взаємодії, участь у віртуальних кампусах (навчальних спільнотах), обговорення навчальних тем на форумах та соціальних мережах.

Визначення структурних компонентів, критеріїв і показників готовності студентів до

навчання в умовах дистанційного (онлайн) навчання освітнього простору дає змогу сформуванню рівні готовності (низький, середній, високий (творчий), які визначають наявність чи відсутність показників.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Визначені педагогічні умови формування віртуального освітнього простору ЗВО розкривають організаційно-методичні засади означеної освітньої системи відповідності до оптимальної організації саморозвитку (самопізнання, самовизначення, самоуправління, самоудосконалення, самореалізація) студента. Можливість подальшого обґрунтування інших педагогічних умов формування віртуального освітнього простору ЗВО, згідно зі змістовими, дидактично-процесуальними та методичними особливостями, розкриває характер подальших досліджень. Проте актуальність та інноваційність феномену “віртуальна освіта / простір / навчання” окреслює багатоаспектність дослідження через інституційні, функціональні та прикладні підходи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Галкина О. В. Роль и место понятия “организационно-педагогические условия” в терминологическом аппарате педагогической науки : автореф. дисс. на соиск. уч. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.01 “Общая педагогика, история педагогики и образования”. Самара, 2009. 19 с. URL: <http://www.disscat.com/content/rol-i-mesto-ponyatiya-organizatsionnopedagogicheskie-usloviya-terminologicheskompapparatexzz349LHX8B7>.

2. Гора Н. В. Педагогічні умови формування професійної компетентності майбутніх товарознавців. “Молодий вчений”. № 6 (58) червень, 2018 р. С. 134–137.

3. Грінченко М. С. Значення віртуального простору у професійній підготовці майбутнього соціального педагога. Вісник Черкаського університету. Серія педагогічна. № 24., 2014. С. 29–36.

4. Демент М. О. Створення сприятливого освітнього простору для курсантів ДСНС України. Збірник наукових праць “Педагогіка та психологія”. Харків. Вип. 58, 2017. С. 79–89.

5. Єрмаченко В. Є., Дериховська В. І. Особливості трансформації світової системи вищої освіти у XXI столітті. Мукачівський державний університет. Вип. 10. 2017. С. 518–522.

6. Клиمنيук В. Є. Віртуальна реальність в освітньому процесі. Зб. наук. пр. Харківського національного університету Повітряних Сил. № 2, 2018. С. 207–212.

7. Скубашевська О. С. Масова відкрита онлайн освіта як можливість навчання протягом життя. Науковий вісник ХНПУ. Серія “Філософія”. Вип. 46. 2016. С. 140–150.

8. Сегол Р. Університет майбутнього: Онлайн-освіта та змішане навчання. URL: https://www.youtube.com/watch?v=b1-p-3_Q-5I (дата звернення: 10.11.2020).

9. Сегол Р. Як навчатись онлайн і нічого не впустили. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=EAEnK1ss6yo> (дата звернення: 10.11.2020).

10. Ткач Т. В. Психологічні засади проектування освітнього простору особистості: автореф. дис. ... д-р псих. наук: 19.00.07. Київ, 2010. 50 с.

REFERENCES

1. Halkina, O.V. (2009). Rol i mesto ponyatiya “organizatsionno-pedagogicheskie usloviya” v terminologicheskompapparatepedagogicheskoy nauki [The role and place of the concept of “organizational and pedagogical conditions” in the terminological apparatus of pedagogical science]. *Extended abstract of candidate’s thesis*. 19 p. Available at: <http://www.disscat.com/content/rol-i-mesto-ponyatiya-organizatsionnopedagogicheskie-usloviya-terminologicheskompapparatexzz349LHX8B7>. Name from the screen.[in Russian].

2. Hora, N.V. (2018). Pedahohichni umovy formuvannya profesiinoi kompetentnosti maibutnikh tovaroznavtsiv [Pedagogical conditions of formation of professional competence of future commodity experts]. “*The Scientists Journal*”. No. 6 (58) June. pp. 134–137.[in Ukrainian].

3. Hrinchenko, M.S. (2014). Znachennia virtualnoho prostoru u profesiinii pidhotovtsi maibutnoho sotsialnoho pedahoha [The importance of virtual space in the training of future social pedagogue]. *Bulletin of the Cherkassy university. Series pedagogy*. No. 24, pp. 29–36.[in Ukrainian].

4. Dement, M.O. (2017). [Formation of the Readiness of the Future Officer of the Ministry for Emergencies to Professional Activity in Modern Conditions]; *Collection of scientific works “Pedagogy and Psychology”*. Vol.58. Kharkiv, pp. 79–89. [in Ukrainian].

5. Yermachenko, V.Ye. & Derykhovska, V.I. (2017). Osoblyvosti transformatsii svitovoi systemy vyshchoi osvity u XXI stolitti [Peculiarities of transformation of the world system of higher education in the XXI century]. *Mukachevo State University*. No.10. pp. 518–522. [in Ukrainian].

6. Klymniuk, V. Ye. (2018). Virtualna realnist v osvitnomu protsesi [Virtual Reality in Educational Process]. *Collection of Scientific Works of Kharkiv*

National Air Force University, No. 2, pp. 207–212. [in Ukrainian].

7. Skubashevska, O.S. (2016). Masova vidkryta onlain osvita yak mozhlyvist navchannia protiahom zhyttia [Mass online education as an opportunity for lifelong learning]. *Scientific Journal of KhNPU. Philosophy series*. No.46. pp. 140–150. [in Ukrainian].

8. Segol, R. (2020). Universytet maibutnoho: Onlain-osvita ta zmishane navchannia [University of the Future: Online Education and Blended Learning]. Available at: <https://www.youtube.com/watch?v=b1->

p-3_Q-5I (Accessed 10 Nov. 2020). [in Ukrainian].

9. Segol, R. (2020). Yak navchatys onlain i nichoho ne vpusyty [How to study online and miss nothing]. Available at: <https://www.youtube.com/watch?v=EAEnKlss6yo> (Accessed 10 Nov. 2020). [in Ukrainian].

10. Tkach, T.V. (2010). Psykholohichni zasady proektuvannia osvitnoho prostoru osobystosti [Psychological principles of designing the educational space of the individual]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kyiv, 50 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 10.08.2021

УДК 373.2.015.31:7

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.242599>

Надія Дудник, кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

ПЕДАГОГІЧНІ НОВАЦІЇ В ЕСТЕТИЧНОМУ ВИХОВАННІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті розкривається сутність таких понять, як естетика, естетичне виховання, народознавча культура, сенсорне виховання. Основна увага відведена виокремленню проблеми необхідності зосередження уваги педагогів на естетичному вихованні дітей раннього та дошкільного віку в умовах ЗДО. Проаналізовано дослідження сучасних науковців щодо особливостей впливу естетичної культури на загальний розвиток дитини. Подано для обговорення проблему виховання дітей дошкільного віку з позиції формування естетичної культури та знань й умінь у народознавчій сфері. Виокремлено проблему професійного саморозвитку педагогів ЗДО у естетичному розвитку через участь у творчих майстер-класах, художньо-естетичних заходах, практичній демонстрації своїх талантів у процесі організації освітнього процесу з дошкільниками як на спеціальних заняттях, так і в опосередкованих вправах, де вміння поєднувати знання і вміння у мистецькій галузі мають місце у життєдіяльності вихованців. Подано перспективу педагогічного впливу на процес естетичного виховання з використанням альтернативних, авторських мистецьких програм, які сприяють творчому розвитку педагогів, дошкільників та батьків вихованців.

Ключові слова: естетичне виховання; народознавче виховання; творчий розвиток; сенсорне виховання; мистецтво; діти дошкільного віку.

Літ. 10.

Nadiya Dudnyk, Ph.D.(Pedagogy), Associate Professor of the
General Pedagogy and Preschool Education Department
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

PEDAGOGICAL INNOVATIONS IN AESTHETIC EDUCATION OF PRESCHOOL CHILDREN

The article reveals the essence of such concepts as aesthetics, aesthetic education, ethnographic culture, sensory education. The main attention is paid to highlighting the problem of the need to focus pedagogues on the aesthetic education of children of early and preschool age in the conditions of PEI. The research of modern scientists on the peculiarities of the influence of aesthetic culture on the general development of the child is analyzed. The problem of educating preschool children from the standpoint of the formation of aesthetic culture and knowledge and skills in the field of ethnography is presented for discussion. The aim of the article is to find ways to combine the achievements of technical and informational progress with the need to practically involve children in the development of knowledge of the art of music, art, dance, poetry, theater, which has a cultural content and national characteristics. The problem of professional self-development of PEI pedagogues in aesthetic development through participation in creative master classes, artistic and aesthetic events, practical demonstration of their talents in the process of organizing the educational process with preschoolers both in special classes and in indirect exercises, where the

ability to combine knowledge and skills in the field of art take place in the lives of students. The perspective of pedagogical influence on the process of aesthetic education with the use of alternative, author's art programs, which promote the creative development of teachers, preschoolers and parents of pupils, is given.

Keywords: *aesthetic education; ethnographic education; creative development; sensory education; art; preschool children.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. В організації освітнього процесу для гармонійного розвитку особистості важливо урівноважувати розумове, валеологічне, культурологічне, соціальне виховання. Щодо культурологічного виховання, то завданнями є поступове прилучення дитини до світу краси, естетики, мистецтва. З дошкільного віку, коли відчуття та смаки формуються, дитину необхідно знайомити з мистецькими надбаннями людства, задіювати у культурних народознавчих заходах, збагачувати духовну сферу і пояснювати зміст традицій.

Одна із ліній розвитку дитини раннього та дошкільного віку нової редакції базового компонента дошкільної освіти є “Культура” передбачає: “Формування наскрізних умінь в дитини, що забезпечує наступність між дошкільною та початковою освітою” і ставить завданням виховання “елементарної обізнаності дитини в різних видах мистецтва” [1, 4]. Адже мистецтво є і засобом розвитку дитини у народознавчому змісті культури та традицій рідного народу, знайомить зі світовими шедеврами, і способом естетичного розвитку емоційної, відчуттів у вихованні моральних цінностей. Твори мистецтва сприяють удосконаленню розумової діяльності, активізуючи сприймання, аналітичне мислення, творчість. Музика, танці, художні твори розвивають сенсорні відчуття, збагачуючи дитину знаннями про особливості, естетичну привабливість навколишнього світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особистість як суб’єкт у процесі розвитку на основі впливу культурних цінностей досліджували Є. Ільєнков, В. Біблер, В. Давидов та ін.; з позиції ознайомлення з загальнокультурними традиціями спілкування, виховання моральності як досвід взаємин попередніх поколінь представлений у працях В. Петровського, О. Запорожця, Н. Лисенко та ін.; акцент на особистісний розвиток творчих задатків, самопізнання, саморозвитку на основі практичного доручення до мистецтва роблять вчені Н. Поддяков, І. Ликова, Л. Сакуліна, Л. Назарук, Л. Калужька та ін. В оновленому Базовому компоненті дошкільної освіти акцентується увага на формуванні дитячої компетентності у мистецькій сфері за умови “закріплення академічної свободи педагогічних працівників,

зміна філософії контролю якості освіти та методологію підтримки, запровадження альтернативних інституційних форм здобуття дошкільної освіти” [10, 2]. Науковці приходять до висновку що незаперечну цінність мистецтва, яке є учителем дитини у світорозумінні, визначенні балансу красивого та корисного, формуванні змісту, методів реалізації знань, набутті умінь творити, робити життя прекрасним, насолоджуватися звуками, барвами, формами.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Природна потреба збереження балансу у духовному, культурному, народознавчому напрямі актуалізують проблему естетичного виховання дітей з використанням новацій в інформаційних технологіях освіти, а також прилучення педагогів, батьків вихованців та дітей до рукотворних культурних цінностей людства. Тому заняття музикою, малюванням, танцями, ознайомлення з народознавчими традиціями у ткацтві, гончарстві, вишивці стають необхідними умовами всебічного розвитку дитини у гармонії зі світом краси, активізації пізнавального інтересу до усвідомлення національної ідентичності та уможливлення спробувати власні сили у творчості.

Незаперечним є твердження, що мистецтво займає важливе місце у процесі формування особистісно-ціннісного ставлення дошкільників до культурної спадщини людства. Адже перший досвід освітньої та естетичної діяльності залишає враження на все життя, а дошкільний вік є найбільш сприйнятливий до краси, діти сповнені бажанням змінювати світ на краще, самостійно створювати нове.

Загальна освіта передбачає часткове ознайомлення дітей з мистецькими творами, а не оволодіння знаннями та вміннями їх створювати, використовувати у життєдіяльності.

Метою статті є виокремлення культурологічних та виховних цінностей естетичного виховання у загальному розвитку особистості, а також наголошення на важливості виховання народознавчої культури у період дошкільного дитинства.

Виклад основного матеріалу. У процесі цілеспрямованого виховного впливу на спеціальних заняттях музики, співу, танцю, збагачуються знання про красу, гармонію звуків, барв, пластичність рухів. Наслідуючи, дитина вивчає можливості свого тіла, практикує з відчуттями,

емоціями, вчиться бачити і творити прекрасне. Згодом культурологічна інформація набуває осмисленості, на основі активізації сенсорних відчуттів стають довільними вміння у використанні та координації рухів, сприйняття естетики набувають ціннісного змісту.

Одним із важливих напрямів гармонійного розвитку людини в освітній діяльності є формування “здатності реалізувати на практиці свій художньо-естетичний потенціал для одержання власного неповторного результату творчої діяльності з пріоритетом розвитку почуттєвої сфери особистості у спрямованні на формування життєвої компетентності під час освітньої та самостійної художньої діяльності” [1, 8]. Розв’язання такого завдання вимагає спеціальної підготовки педагога в організації освітнього простору, створенні умов для активізації пізнавальної діяльності дітей, володіння інноваційними способами ознайомлення вихованців з культурною спадщиною людства задля активізації внутрішньої мотивації дітей до розвитку, самовираження, творчої діяльності.

В умовах особистісно розвивальної концепції важливими є гуманістичні умови співпраці педагогів та вихованців, які забезпечують суб’єктивність становлення творчої особистості, а педагогу дають простір для презентації культурних знань, залишають місце у способах інтерпретації культурологічних знань, застосування авторських програм, авангардних технологій, нетрадиційних методик малювання, поєднання танцювального мистецтва з аеробікою, спортивною гімнастикою тощо. Під час участі у майстер-класах, творчих майстернях, конференціях педагог розширює власні знання, розвиває здібності, вчиться гармонії світовідчуття, випробовує себе як сміливий самостійний діяч у мистецькій діяльності. Адже тільки активна, творча людина може пояснити красу та вишуканість естетики, створити атмосферу творчості у діяльності з вихованцями.

Актуальність розгляду теми естетичного розвитку вважаємо доцільним у світі швидкоплинного технологічного й інформативно прогресу, коли мистецькі твори стають як більш доступними у віртуальному знайомстві, так і займають щоразу менше місця у використанні сучасної людини, яка все рідше особисто відвідує мистецькі виставки, що збіднює емоційні відчуття. Урівноваження та гармонія чуттєвої сфери у процесі культурологічного розвитку особистості та розумне використання технологій стають актуальними освітніми завданнями, які розв’язують педагоги у роботі з дітьми,

починаючи з дошкільного віку.

Історія розвитку людства вражає бережливим ставленням наших предків до краси навколишнього світу, а потреба оздоблювати побутові речі, предмети вжитку набувають характерних ознак, стають предметом для вивчення культурологів. Потреба гармонії кольорів, звуків, грації рухів, співзвучність природи панувала в культурі українців і збереглася в археологічних та мистецьких пам’ятках з часів трипільської доби. Наші предки у створенні житла залишали місце для духовного розвитку, естетично оздоблювали приміщення, прикрашали кольоровими рисунками посуд, жінки носили намисто, вишивали й гаптували одяг. Потреба краси, естетики притаманна тільки людині, їй доступне відчуття захоплення, радісного піднесення від споглядання чи слухання гармонії барв та звуків, форм і рухів. Така природна потреба у наповненні життя естетичними формами, звуками для милування зумовила розвиток мистецтва.

З раннього дитинства людина спостерігає, порівнює, пізнає, вивчає світ на рівні сенсорного сприймання, яке стає основою розумового, культурологічного розвитку. В дошкільному віці є загострена емоційна чутливість до сприймання художніх образів у літературі, образотворчому мистецтві, музиці, адже все нове вражає, формує смак, свідомість дитини, знаходить відгук у почуттях. За визначенням відомої педагогині М. Монтесорі: “Дитина володіє іншою формою розуму, відмінною від розуму дорослого, що має властивість вбирати. Особливість у тому, що так, як і губка вбирає будь-яку воду – чисту чи брудну, прозору чи каламутну або підфарбовану, – дитячий розум абсорбує образи зовнішнього світу, не поділяючи їх на “добрі” і “погані”, “корисні” і “марні” [6, 20]. Т. Поніманська пише що естетичне виховання – “це послідовне формування у дітей естетичного ставлення до життя, розвитку сприймання і розуміння прекрасного в мистецтві, природі, взаєминах людей, художніх потреб і здатності до художньої творчості” [8, 110]. Вважаємо, що важливим стає завдання педагогів та батьків створювати естетично гармонійний освітній простір, наповнювати життя дитини виробами народного ремесла, що мають як культурологічну цінність, так і духовну, виховну. Адже створена з естетичним смаком руками людини вишивка, посуд, іграшка, предмет побуту мають позитивну енергетику, демонструють можливості людини як творця. Досліджуючи, вивчаючи такі предмети, дитина вчиться бачити прекрасне, зчитувати інформацію творця з предметів мистецтва,

бережливо ставитися до мистецтва, розуміти його.

Чуттєвий світ дитини є першою сходинкою у пізнанні світу прекрасного. Дорослий повинен відчувати й зрозуміти прагнення малюка до пізнання та отримання інформації про предмет на дотик, смак, нюх, а також надати вербальні знання про назву та продемонструвати призначення предмета, емоційно виразити ставлення до нього, захоплення красою. Такі естетичні прийоми ознайомлення дитини з мистецтвом переплітаються у гармонії з практичним їх застосуванням, емоційно позитивним враженням. Предмети культури стають необхідністю буття, набувають змісту у використанні. Поєднання високоестетичного та практичного в предметах та мистецьких творах створюють гармонію людського буття, в якому визначним є естетичний смак, формується культура. Отже, особистість – це суб'єкт сприймання і творення естетичних цінностей як форм культури (Є. Ільєнков, В. Біблер, В. Давидов), загального й значущого для інших людей, в яких він ідеально представлений (В. Петровський, Т. Поніманська, О. Запорожець), й одночасно – суб'єкт самопізнання, саморозвитку, самотворення (Н. Поддьяков, Н. Лисенко, І. Ликова). Дошкільник зростає в атмосфері традицій, праці, естетики, творчості, а досягнення прогресу стають засобами раціональної комунікації, урізноманітнюють можливості мистецьких занять.

У Концепції українського національного виховання акцентується увага на “необхідності пізнання перлин національного мистецтва, на значенні висвітлення правдивої історії культури й освіти суспільства, повернення до культурних надбань” [3, 6]. Для розв'язання завдань естетичного характеру в процесі підготовки вихователів у вищій школі звернено увагу на способи розвитку естетичного смаку майбутніх педагогів, прилучення до світу краси та мистецтва, розвиток народознавчої культури. Народознавчій роботі у підготовці педагогів до діяльності в ЗДО студентів приділено велику увагу; зокрема у формуванні знань з основ народознавства, естетики, декоративного мистецтва, рідної літератури, народного декоративно-ужиткового мистецтва, музики, танців.

Потреба людини у милуванні та створенні прекрасного, необхідність збереження культурних цінностей обумовлюють необхідність естетичного виховання, а виокремлення завдань культурологічного змісту з раннього дитинства сприяють розвитку естетичного світобачення. Л. Назарук пише: “В естетичному розвитку дошкільників центральною

є здатність до сприймання художніх образів та самостійного їх створення... Ці показники стосуються як кінцевого продукту, так і способу та характеру процесу діяльності, з урахуванням індивідуальних особливостей та можливостей дітей” [7, 10]. З раннього дитинства педагоги та батьки повинні здійснювати естетичне виховання засобами споглядання краси природи, гармонії кольору практичності і вишуканості предметів побуту, включення в інтер'єр та життєдіяльність мистецьких творів, які вчать дітей милуватися природою, споглядати художні образи, слухати музичні твори, розвивають смак, відчуття, розумові здібності.

Неабияке значення має створення можливостей для прилучення дітей до різноманітних видів художньої діяльності, що дасть їм змогу розширити діапазон естетичного пізнання світу, спробувати свої сили у різних сферах, зосередитися на найпривабливішій і найперспективнішій для себе. Найчастіше у закладах дошкільного виховання дітей прилучають до таких видів художньої діяльності: “Зображувальна діяльність (сприймання творів образотворчого мистецтва, малювання, ліплення, виготовлення аплікацій); музична діяльність (сприйняття музики, співи, ігри, танці, хороводи, гра на музичних інструментах); художньо-мовленнєва діяльність (слухання казок, розповідей, читання віршів, творчі розповіді тощо); театралізована діяльність” [2, 12]. Як зазначає І. Ликова: “розвивальна освіта – це особлива педагогічна система та форма особистісного співбуття дітей та дорослих” [5, 37]. Ефект проблематизації повсякденного досвіду підсилюється завдяки розвивальному потенціалу образів як способу розвитку інтерверсійного (на рівні уяви) мислення.

У сучасному світі є потреба глибинного осмислення, коригування педагогічної теорії і практики естетичного виховання, де буде поєднано досягнення цивілізації (можливості комп'ютерних технологій) та досліджень науковців у способах поступального розвитку дитини на основі сенсорики, формування естетичної культури на засадах народознавчих традицій, знайомства з досягненнями людства у світі краси. Слід так спрямувати виховання, щоб цінності класичної культури не були знищені комп'ютерною цивілізацією, нестримним темпом технологізації світу. У нових явищах нашого життя гармонійний розвиток дитини можливий лише за умов повноцінного естетичного виховання, яке на практиці знайомить дитину з мистецькими творами рідної культури, долучає до застосування

вмінь та саморозвитку, творчих проявах у процесі виховання в умовах ЗДО. Предмети народної культури стають окрасою та засобами культурного виховання, вчать працьовитості, наполегливості, формують знання і вміння самостійно творити.

Естетичне виховання передбачає перетворення відчуттів на слова, дії, створює сенсорні еталони, необхідні для формування емоційних оцінок, знання про види і жанри мистецтва, особливості їх виражальних засобів, про діячів мистецтва (художників, музикантів), а також можливість у вербальній формі опредметнити відчуття, з'ясувати сутність естетичних оцінок (гарне, негарне, потворне, смішне, сумне).

Аналізуючи етапи становлення естетичної культури, виокремимо два напрями: естетичне сприймання формується у спогляданні природи, кольорів, відтінків, прослуховуванні музичних творів, пісень і є початковим; естетичне ставлення до дійсності формується під час екскурсій, споглядання, спостереження за красою природи, витворами мистецтва, коли дитина здійснює вибір. Такий поступальний розвиток мислення, відчуттів, самостійної діяльності у сфері естетики та культури набуває особистісного ставлення, знаходить відгук, формує уподобання.

Позаяк візуальне сприймання є важливим, то Р. Штайнер, М. Монтесорі зауважували про необхідність твору високого мистецтва у приміщенні, де перебувають діти, зокрема, зображення матері і дитини, які представлені у високохудожніх полотнах Рафаеля "Мадонна з немовлям", Брюге "Мадонна з Христом-немовлям", Мікеланжело "Мадонна з немовлям". Репродукції таких полотен служать як естетичною прикрасою, так і виконують виховну функцію у формуванні поваги до материнства. Діти дошкільного віку завдяки емоційній чутливості мають змогу долучитися до світу прекрасного, яке гармонізує співіснування близьких людей.

Педагоги під час спеціально організованих мистецьких занять та в опосередкованих бесідах на теми естетичної культури знайомлять дітей з еталонами краси, розвивають аналітичне мислення, вміння бачити прекрасне, бажання творити і вдосконалювати світ довкола себе. Заняття, які включають народознавчі теми долучають дитину до цінностей культури свого народу, виховують патріотизм, повагу до національних традицій, символіки.

Висновки. Естетичне виховання стає однією зі складових загальнокультурного розвитку особистості, способом прояву власного

внутрішнього розуміння світу, бачення красивого, бажання творити і милуватися прекрасним. У вихованні дошкільників важливе місце посідає їх прилучення до народної культури, формування патріотичних почуттів, поєднання народних традицій в естетичній культурі.

Діти за своєю природою наслідують дії дорослих, тому в освітньому процесі поруч повинен бути обізнаний педагог, який створює умови творчого розвитку, заохочує дітей до різноманітних видів художньої діяльності, що дасть їм змогу реалізувати прагнення до естетичного пізнання світу, спробувати свої сили у мистецтві. Педагоги стають провідниками та носіями норм моралі, культури, естетики, першими авторитетними дорослими, які моделюють світ прекрасного, тому, їм потрібно вдосконалювати свої творчі здібності, розширювати культурологічні знання.

У період дошкільного виховання важливо забезпечити своєчасний розвиток чутливості сенсорного апарату дитини, сформувати емоційний відгук на сприймання найяскравіших якостей і властивостей предметів та явищ мистецтва. Важлива виховна складова художньої діяльності дитини, коли формуються цілі і шляхи їх досягнення, у практичній діяльності розвивається цілеспрямованість, зосередженість, взаєморозуміння, єднання дітей у спільних переживаннях і діях. За своїм змістом естетична діяльність повинна містити народознавчий характер, що виховує громадянські чесноти, національну ідентичність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базовий компонент дошкільної освіти / Науковий керівник: А. М. Богущ, дійсний член НАПН України, проф, д-р пед. наук та ін. Київ: Видавництво, 2012. 26 с.
2. Бріалко Т.Б. Особливості мислення старших дошкільників. Харків: "Ранок", 2010. 160 с.
3. Концепція Нової української школи / за заг.ред. Лілії Гриневич, 2016. 34 с. <https://www.google.com/search?>
4. Лисенко Н.В., Крутий Н.Р. Педагогіка українського дошкільця: навч. посіб. Київ: Вища школа, 2006. Ч.1. 302 с.
5. Ликова І.О. Програма художнього виховання, навчання і розвитку дітей 2 – 6 років. Харків: "Ранок", 2008. 128 с.
6. Монтесорі М. Всотуючий розум. М. Монтесорі: теорія і технологія. Видавничий Дім "Слово", 2009. С. 19 – 24.
7. Назарук Л.М. Формування етноестетичних цінностей дітей дошкільного та молодшого

шкільного віку засобами українського народного мистецтва : навч.-метод. посіб. Львів, 2014. 120с.

8. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка: підручник. Київ: Академвидав, 2006. 456 с.

9. Програма розвитку дитини дошкільного віку “Українське дошкільня” / О.І. Білан, Л. М. Возна, О.Л. Максименко та ін.. Тернопіль: Мандрівець, 2018. 264 с.

10. Шкарлет С. Система раннього розвитку дитини має базуватися на принципах якості, наступності та доступності / Виступ 3 червня 2021 р. на Всеукраїнському форумі “Україна 30. Освіта і наука” / <https://mon.gov.ua/ua/news/sergij-shkarlet-sistema-rannogo-rozvitku-ditini-maye-bazuvatisya-na-principah-yakosti-dostupnosti-ta-nastupnosti>

REFERENCES

1. Bazovyy komponent doshkilnoyi osvity (2012). [Basic component of preschool education]. Supervisor: A. M. Bohush, a member of the NAPS of Ukraine, Prof. Dr. Ped. sciences, etc. Kyiv, 26 p. [in Ukrainian].

2. Brialko, T.B. (2010). Osoblyvosti myslennya starshykh doshkilnykiv [Features of thinking of senior preschoolers]. Kharkiv, 160 p. [in Ukrainian].

3. Kontseptsiya Novoyi ukrayinskoyi shkoly (2016). [The concept of the New Ukrainian school]. (Ed.). Liliyi Hrynevych, 34 p. Available at: <https://www.google.com/search?> [in Ukrainian].

4. Lysenko, N.V. & Krutiy, N.R. (2006). Pedagogika ukrayinskoho dovkillya: navch. posib. [Pedagogy of the Ukrainian environment]. Kyiv, part.1. 302 p. [in Ukrainian].

5. Lykova, I.O. (2008). Prohrama khudozhnoho vykhovannya, navchannya i rozvytku ditey 2 – 6 rokiv [The program of art education, training and development of children 2 – 6 years]. Kharkiv, 128 p. [in Ukrainian].

6. Montessori, M. (2009). Vsotuyuchy rozum [Absorbing mind]. M. Montessori: theory and technology. pp. 19 – 24. [in Ukrainian].

7. Nazaruk, L.M. (2014). Formuvannya etnoestetichnykh tsinnostey ditey doshkilnoho ta molodshoho shkilnoho viku zasobamy ukrayynskoho narodnoho mystetstva [Formation of ethno-aesthetic values of children of preschool and primary school age by means of Ukrainian folk art]. Lviv, 120 p. [in Ukrainian].

8. Ponimanska, T.I. (2006). Doshkilna pedagogika [Preschool pedagogy]. Kyiv, 456 p. [in Ukrainian].

9. Prohrama rozvytku dytyny doshkilnoho viku “Ukrayinske doshkillya” (2018). [Program of preschool child development “Ukrainian preschool”]. O.I. Bilan, L. M. Vozna, O.L. Maksymenko et al. Ternopil, 264 p. [in Ukrainian].

10. Shkarlet, S. Systema rannoho rozvytku dytyny maye bazuvatisya na pryntsyypakh yakosti, nastupnosti ta dostupnosti [The system of early child development should be based on the principles of quality, continuity and accessibility]. Speech June 3, 2021 at the All-Ukrainian Forum “Ukraine 30. Education and Science”. Available at: <https://mon.gov.ua/ua/news/sergij-shkarlet-sistema-rannogo-rozvitku-ditini-maye-bazuvatisya-na-principah-yakosti-dostupnosti-ta-nastupnosti> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 12.07.2021

“Навчання й досі розуміють лише як розвиток розуму, в той час коли воно має стати джерелом сил для оновлення та творення”.

“Виховання має скеровувати діяльність, а не пригнічувати її. Завдання педагога в тому, щоб насичувати та сприяти, спостерігати, захочувати, спонукати, а не втручатися, наказувати чи обмежувати”.

*Марія Монтессорі
італійський педагог, лікар, філософ*

“Щоб виховати людину високого інтелекту, красиву й багату емоціонально, вчитель не може обійтися без книги, без цілого світу художніх образів. Книга – велика сила, це правда, але в руках доброго вчителя, ми знаєм, ця сила подвоюється. Слава тому вчителю, який на все життя прищеплює юному серцю любов до художнього твору, до його правди, до його краси”.

*Олесь Гончар
український письменник, літературний критик*

**СТВОРЕННЯ БЕЗПЕЧНОГО ШКІЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА:
ПРОТОКОЛ БЕЗПЕКИ ПРИ СУЇЦИДАЛЬНІЙ ПОВЕДІНЦІ ПІДЛІТКІВ**

УДК 373.013

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.237585>

Ірина Іванюк, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник
Центру психічного здоров'я та психосоціального супроводу
Національного університету "Києво-Могилянська академія",
Інституту інформаційних технологій і засобів навчання
Національної академії педагогічних наук України
Вікторія Соловйова, психолог вищої категорії,
психотерапевт, керівник Центру психосоціальної реабілітації
Національного університету "Києво-Могилянська академія"
м. Покровськ

**СТВОРЕННЯ БЕЗПЕЧНОГО ШКІЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА:
ПРОТОКОЛ БЕЗПЕКИ ПРИ СУЇЦИДАЛЬНІЙ ПОВЕДІНЦІ ПІДЛІТКІВ**

У статті розглянуто нормативно-правові документи, що передбачають проведення превентивних заходів щодо суїцидальної поведінки підлітків. Надано характеристику рівнів ризику скоєння суїциду. Представлено алгоритм дій педагогічного співробітника за наявності ознак суїцидальної поведінки у підлітків. Запропоновано протокол безпеки супроводу підлітка, який має середній, високий та надвисокий рівень ризику скоєння суїциду. Зазначено, що ефективність протоколу безпеки доведена на практиці в Центрі психосоціальної реабілітації Національного Університету "Києво-Могилянська Академія".

Ключові слова: суїцидальна поведінка; підліток; протокол безпеки; безпечне шкільне середовище.
Табл. 1. Літ. 10.

Iryna Ivaniuk, Ph.D.(Pedagogy), Senior Researcher of the Mental Health Center of the National University "Kyiv-Mohyla Academy", the Institute of Informational Technologies and Learning Tools of National Academy of Pedagogical Science of Ukraine
Victoria Solovyova, Psychologist of High Category, Psychotherapist, Head of the Center for Psychosocial Rehabilitation of the National University "Kyiv-Mohyla Academy" Pokrovsk

**CREATING A SAFE SCHOOL ENVIRONMENT:
PROTOCOL OF SAFETY IN TEENAGERS' SUICIDAL BEHAVIOR**

The article considers the normative and legal documents on the social behavior of children and adolescents. It is determined that using the above-mentioned documents, pedagogical staff of schools have the opportunity to focus on a system of preventive measures. However, the question of the teacher's actions in the presence of signs of suicidal behavior in adolescents remains relevant. It is emphasized that a special role in preventing suicides among adolescents belongs to teachers, because they are the ones who can most often identify those children who have suicidal behavior and provide social and pedagogical assistance, refer to psychological assistance. The issue of developing an algorithm for adult actions in the presence of signs of suicidal behavior and different levels of risk of suicide in adolescents is determined. Four levels of risk of suicide (low, medium, high and ultra-high) are described. An algorithm of the teacher's actions for saving the life of a teenager during a certain level of risk is presented, which provides for verbal consent, written consent, safety plan, referral to a specialist. A safety protocol for the support of a teenager with a medium, high and extremely high risk of suicide has been proposed. The scientific novelty of the study is that for the first time in Ukraine a protocol for accompanying a teenager who has suicidal behavior has been provided for teachers. With a detailed description of the steps, educators will be able to determine the level of risk of possible suicide, provide assistance and support to adolescents who show signs of suicidal behavior. It is noted that the effectiveness of the safety protocol has been proven in practice at the Center for Psychosocial Rehabilitation of the National University "Kyiv-Mohyla Academy".

Keywords: suicidal behavior; teenager; security protocol; safe school environment.

Постановка проблеми. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, щороку через самогубство помирають 703 000 людей, і набагато більше людей намагаються здійснити самогубство. Самогубство було четвертою причиною

смертності серед 15–29-річних у всьому світі в 2019 р. 77 % самогубств у світі відбувається в країнах з низьким та середнім рівнем доходу [1].

В Україні простежується тривожна тенденція до збільшення числа підліткових самогубств. Згідно з даними Єдиного реєстру досудових

**СТВОРЕННЯ БЕЗПЕЧНОГО ШКІЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА:
ПРОТОКОЛ БЕЗПЕКИ ПРИ СУЇЦИДАЛЬНІЙ ПОВЕДІНЦІ ПІДЛІТКІВ**

розслідувань України, у 2020 р. 123 підлітки вчинили самогубство, протягом перших трьох місяців 2021 р. відбувся 101 суїцид [2].

Нормативно-правова база країни щодо превенції суїцидальних тенденцій включає низку документів, зокрема, Закон України [3] передбачає кримінальну відповідальність за сприяння вчиненню самогубства. У листі Міністерства освіти і науки України (МОН) “Щодо профілактики суїцидальних тенденцій серед підлітків” [4] виділено певну систему проведення профілактичних заходів, що включають сім компонентів: психологічну просвіту; створення позитивного клімату; діагностику суїцидальних намірів; консультування дітей та сімей; корекцію відхилень; систематичний контроль і динаміка змін у поведінці учнів; напрями переадресування “важких” випадків. У листі МОН “Щодо запобігання та протидії насильству” [5] суїцидальна поведінка підлітків визначається як наслідок жорсткого поводження та насилля й запропоновані напрями роботи з дітьми і форми організації діяльності щодо виявлення підлітків, схильних до суїциду.

Використовуючи вищезазначені документи, педагогічні працівники закладів загальної середньої освіти мають можливість орієнтуватися на систему проведення профілактичних заходів. Проте залишається актуальним питання алгоритму дій дорослого за наявності ознак суїцидальної поведінки і різного рівня ризику щодо скоєння самогубства у підлітків.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Питання особистісної тривожності розглянуто у роботах А. Прихожана, Ч. Спілберга, Ю. Ханіна та ін.; аналіз суїцидальної поведінки підлітків представлено у роботах О. Боголюбова, М. Гуліна, Н. Сабат та ін.; причини та соціальні фактори суїцидальної поведінки підлітків проаналізовано в дослідженнях Л. Димитрової, Г. Кіхан, Л. Шевчук, Л. Федоришиної та ін.; особливості психологічної допомоги підліткам з суїцидальною поведінкою розкрито у працях Є. Змановської, Л. Шнейдер та ін.; питання щодо профілактики та корекції суїцидальної поведінки у шкільному середовищі висвітлено у роботах О. Бойчук, О. Гука, І. Гриника та ін. Однак проблема практичного психосоціального супроводу підлітків із суїцидальною поведінкою в шкільному середовищі залишається недостатньо дослідженою.

Мета статті – представити протокол безпеки, що включає в себе супровід підлітка, який має суїцидальну поведінку, щоб педагогічні працівники змогли визначити рівень ризику щодо можливого

скоєння суїциду і надати відповідну допомогу та підтримку підлітку.

Основний матеріал дослідження. Особлива роль у запобіганні випадкам суїциду серед підлітків належить педагогам, бо саме вони найчастіше можуть виявити тих дітей, які мають суїцидальну поведінку та надати соціально-педагогічну допомогу, перенаправити на психологічну допомогу [6; 7].

Суїцидальна поведінка – це думки про самогубство, бажання і наміри вбити себе, суїцидальні мотиви, відповідні емоційні переживання (туга, безнадія, тривога, почуття провини), а також конкретні вчинки, спрямовані на заподіяння собі смерті [8, 18].

Соціально-педагогічна та психологічна допомога і підтримка передбачає подолання нереалізованості, спустошеності, безпорадності, формування нової життєвої стратегії та рівня світосприймання, набуття навичок конструктивного подолання проблем та виходу із кризових станів [9, 84].

Для визначення ризику суїцидальної поведінки серед підлітків педагогічні працівники мають знати поведінкові та комунікативні індикатори суїцидального ризику. *Поведінковими індикаторами* є: самоізоляція, обмеження контактів з оточенням; зневажливе ставлення до своєї зовнішності та недотримання правил особистої гігієни; втечі з дому; теми смерті та самогубств починають домінувати у творчості; прослуховування тематичної музики, що стосується питань смерті, втрати сенсу життя; підвищена тривожність, перепади настрою; здійснення різного роду ритуалів прощання (складання заповіту, роздавання власних речей); відсутність проявів емоційності; самоушкодження. *Комунікативними індикаторами* є: прямі або непрямі висловлювання дитини про суїцидальні наміри; повідомлення про конкретний план суїциду; низька самооцінка; амбівалентна оцінка важливих подій; сповільненість мови, заповнення мовних пауз глибокими вдиhamи, монотонність інтонації; ознаки агресії, спрямованої на себе, систематичне самозвинувачення; відсутність планів на майбутнє; запевнення у безпорадності та залежності від інших.

За наявності хоча б одного індикатора в поведінці й розмові підлітка, виникає необхідність перевірити його на рівень ризикованої суїцидальної поведінки.

У рекомендаціях Всесвітньої організації охорони здоров'я запропоновано приблизну шкалу оцінки суїцидального ризику, що налічує чотири рівні [10]. Розглянемо, як здійснюється визначення рівня ризику скоєння суїциду:

**СТВОРЕННЯ БЕЗПЕЧНОГО ШКІЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА:
ПРОТОКОЛ БЕЗПЕКИ ПРИ СУЇЦИДАЛЬНІЙ ПОВЕДІНЦІ ПІДЛІТКІВ**

- *ризик низький*: наявність думок (неоформлені думки, наприклад, “життя складне”, “краще так не жити”);

- *ризик середній*: наявність думок і плану (оформлені думки, наприклад, “всім буде краще без мене”, “я вже не витриму”, “я більше не хочу жити”); наявність плану, наприклад, наковтатися пігулок, стрибнути з вікна);

- *ризик високий*: наявність думок, плану та засобів (оформлені думки; визначений план; наявність засобу, за допомогою якого підліток готовий піти з життя, наприклад, придбав пігулки);

- *ризик надвисокий*: наявність думок, плану та засобів, є досвід спроб самогубства у минулому.

Залежно від визначеного рівня ризику скоєння суїциду з підлітком психологу або педагогу пропонується спиратися на такий алгоритм дій для збереження життя підлітка та поліпшення його психоемоційного стану:

- низький рівень ризику та неоформлені думки – укладіть з підлітком усну угоду, наприклад: “Я, (ім’я), погоджуюся зберегти своє життя, не завдавати собі і своєму здоров’ю шкоду. Даю на це усну згоду”;

- середній рівень ризику та оформлені думки, але відсутній план дій – укладіть із підлітком письмову угоду на папері, наприклад: “Я, (ім’я), даю згоду, що буду зберігати своє життя у безпеці, не буду наносити шкоду собі та своєму здоров’ю. Даю на це письмову згоду. Дата, підпис”;

- середній рівень ризику з наявним планом дій, високий та надвисокий рівні ризику – необхідно скласти план безпеки, наприклад: “Я, (ім’я), коли у мене з’являться такі думки, як (описати думки),

коли у мене виникнуть загрозові ознаки, як (описати три ознаки), для того, щоб відволіктися від цих думок, я буду робити (описати три дії). Я спілкуватимуся з людьми, які зможуть мене відволікти від думок про самогубство (зазначити імена людей). Я сховаю всі небезпечні предмети (зазначити предмети) з усіх доступних місць і віддам їх (зазначити кому саме). Якщо я відчую, що не зможу це виконати, я зателефоную за номером (-ами) (зазначити номери та імена власників). Я зателефоную на гарячу лінію: 116 111 (безкоштовно з мобільних телефонів) або 0(800)500-225, 7333. Якщо я відчую, що не зможу впоратися зі своїм станом, то запрошу для підтримки (зазначити кого саме). План безпеки діє з (дата) по (дата). Дата, підпис”.

Для збереження життя та здоров’я дитини, пропонується покроковий протокол безпеки супроводу підлітка, що може здійснювати педагог або практичний психолог, проводячи бесіду з дитиною, яка має ознаки суїцидальної поведінки (Табл. 1). Протокол розроблено та успішно використовується на практиці фахівцями Центру психічного здоров’я та психосоціальної реабілітації НаУКМА на основі рекомендацій наукових дослідників Регіонального Центру профілактики насильства, травми та суїцидів, Університетської клініки Акерсхус (м. Осло, Норвегія).

Додаткові дії під час перепідписання плану безпеки з підлітком. Якщо після визначеного терміну у підписаному плані безпеки, наприклад, після трьох днів, рівень суїцидальної поведінки залишається незмінним, – перенаправте дитину до відповідної спеціалізованої установи або до

Таблиця 1.

Протокол безпеки супроводу підлітка, який має середній, високий та надвисокий ризик скоєння суїциду (20 кроків збереження безпеки)

№	Опис дії педагога або психолога	Приклад того, як слід говорити з дитиною
Крок 1.	Ви побачили / почули, що підліток має індикатори суїцидальної поведінки. Необхідно перевірити Ваші побоювання. Запевніть, що для Вас важлива безпека кожної людини	Я поставлю тобі кілька запитань, які стосуються безпеки. Я ставлю такі питання кожній людині. Хочу переконатися, що ти в безпеці, а для мене дуже важливо, щоб всі люди були у безпеці
Крок 2.	Ви ставите прямі запитання щодо думок про суїцид	Скажи, чи думаєш ти (чи є у тебе думки) про те, щоб позбавити себе життя?
Крок 3.	Запевніть, що мати думки є нормальним, коли людина відчуває себе погано, знаходиться у стресі чи пережила складні травматичні події	Дякую, що ти ділишся зі мною і говориш відкрито. Так буває, коли людина відчувається погано, знаходиться у стресі, то вона думає про це або не хоче жити. Я маю поговорити про це з тобою більш детально

**СТВОРЕННЯ БЕЗПЕЧНОГО ШКІЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА:
ПРОТОКОЛ БЕЗПЕКИ ПРИ СУЇЦИДАЛЬНІЙ ПОВЕДІНЦІ ПІДЛІТКІВ**

Продовження таблиці 1.

Крок 4.	З'ясуйте, чи часто бувають такі думки, як що відповідь позитивна, то яка звучить думка у голові підлітка; яким чином вона оформлена; коли востаннє виникали подібні думки; як часто вони виникають взагалі. Запитайте, коли саме виникають думки позбавити себе життя, у який час, після яких подій тощо	Скажи, як ці думки звучать у тебе в голові, чи можеш ти переказати цю думку? Що ти собі промовляєш? Як часто у тебе бувають такі думки, коли були останнього разу? А коли, у які моменти бувають думки про самогубство?
Крок 5.	Визначте, чи є план, як закінчити життя, наскільки він конкретний, чи є встановлена конкретна дата здійснення плану	Скажи, будь ласка, чи є у тебе план, як позбавити себе життя? Чи є конкретна дата, коли ти хочеш скоїти самогубство?
Крок 6.	З'ясуйте, чи є конкретний спосіб піти з життя. Чи є у підлітка / дитини можливість використати засоби, наприклад, пігулки, чи є ці засоби у доступі?	“Чи є у тебе доступ засобів, про які та казав, наприклад, пігулок?”
Крок 7.	Спитайте, чи були спроби самогубства раніше	Скажи, а чи були у тебе спроби вкоротити собі віку раніше?
Крок 8.	Подякуйте за відвертість	Дякую, що ти був відвертий зі мною
Крок 9.	Залучити до укладення письмової угоди, визначення часу дії угоди	Мені важливо переконатися, що ти в безпеці. Я знаю, що часом це може бути непросто. Я хочу попрацювати разом з тобою над тим, щоб укласти план безпеки. Скажи, чи можеш ти пообіцяти, що будеш триматись у безпеці певний проміжок часу, наприклад, три наступні дні? Дуже важливо, щоб ти перебував у безпеці
Крок 10.	Визначте, які сигнали та ознаки з'являються перед думками про самогубство, що помічає підліток перед тим, як виникають ці думки	А зараз я пропоную попрацювати разом над питанням твоєї безпеки. Скажи, будь ласка, які сигнали або ознаки з'являються перед тим, як ти починаєш думати про самогубство? Що ти зазвичай помічаєш перед такими думками?
Крок 11.	Запитайте, як дитина почувається в такі моменти, що вона зазвичай робить	Як ти почуваєшся у ці моменти? Що ти робиш зазвичай?
Крок 12.	З'ясуйте, а ще у яких ситуаціях підліток найчастіше думає про самогубство	Скажи, а у яких ще ситуаціях ти найчастіше думаєш про самогубство?
Крок 13.	Розпитайте, що підліток зазвичай робить, щоб подолати думки про самогубство. Підтримайте самостійні спроби дитини відкинути ці думки. Залучайте до додаткових пошуків і спроб впоратися з думками	Що ти робиш зазвичай, щоб подолати ці думки про самогубство? Як це добре! Ти знайшов хороший спосіб впоратися зі своїм станом! Може, тобі ще щось допомагає?
Крок 14.	Допоможіть утриматися підлітку від виконання плану дій щодо скоєння самогубства. Домовтеся про певний час, коли підліток зможе утриматися від дій, пов'язаних з планом. Чим вищий рівень небезпеки вчинення суїциду, тим коротший термін дії плану. Він може складати 1, 2, 3 дні. Після завершення цього терміну необхідно зустрітися з дитиною повторно і перевірити рівень безпеки, можливо підписати ще один план безпеки. Додаткові дії після повторного написання плану безпеки наведено нижче таблиці 2	Скажи, як щодо твого плану – наковтатися пігулок? Чи можемо обміркувати, як убезпечити тебе від виконання цих дій. Чи можемо домовитися, що певний час ти не вживатимеш жодних пігулок, поки не знизиться ризик?

**СТВОРЕННЯ БЕЗПЕЧНОГО ШКІЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА:
ПРОТОКОЛ БЕЗПЕКИ ПРИ СУЇЦИДАЛЬНІЙ ПОВЕДІНЦІ ПІДЛІТКІВ**

Продовження таблиці 1.

Крок 15.	Запропонуйте позбавитися засобів можливого скоєння суїциду, наприклад, віддати їх батькам, рідним, якщо підліток має ці засоби із собою	Скажи, будь ласка, чи ти можеш пообіцяти віддати пігулки батькам чи друзям сьогодні? Кому і коли ти віддасиш свої пігулки?
Крок 16.	Запропонуйте записати все, що ви обговорили у план безпеки	Я пропоную скласти разом письмовий план про твою безпеку, в якому перерахуємо всі моменти, які щойно обговорили
Крок 17.	Запропонуйте допомогу, якщо дитина відчує, що не зможе самотійно впоратися з думками і власним емоційним станом. Вкажіть телефон і визначте час, коли дитина може скontaktувати з Вами. Зробіть це тільки у тому разі, коли Ви справді відчуваєте, що можете це зробити. Якщо це для Вас складно – не робіть цього, краще перенаправте підлітка до іншого фахівця	Якщо ти відчуєш, що сам будеш не зможеш впоратися з думками про самогубство, ти можеш зателефонувати мені, ось телефон і час, коли ти можеш це зробити
Крок 18.	Запропонуйте номери телефонів довіри та гарячих ліній для підтримки підлітка	Я пропоную тобі список телефонів довіри та гарячих ліній, куди ти можеш безкоштовно зателефонувати у випадку, коли тобі буде складно і ти відчуєш потребу поговорити
Крок 19.	У випадку, якщо підліток відчує, що не в змозі самотійно впоратися зі своїм станом, запропонуйте йому подумати, кого б він запросив для підтримки побути поряд	Якщо ти відчуєш, що самотійно не можеш впоратися зі своїм емоційним станом, кого ти запросив би для підтримки?
Крок 20.	Напишіть строк дії плану безпеки. Запропонуйте підписати його підлітку. Подякуйте за відвертість	Дякую тобі за відвертість. Наш план безпеки діє від сьогодні на три дні. Через три дні ми зустрінемося, щоб з'ясувати, як ти себе почуваш. Я дуже дякую тобі за розмову

вузкопрофільного фахівця, наприклад, до центру психосоціальної реабілітації, кризового центру, психотерапевта. Рекомендуйте батькам або особам, що їх замінюють, отримати консультацію у лікаря психіатра. Перенаправивши, обов'язково з'ясуйте, чи отримала дитина додаткову консультацію спеціаліста. Розділіть відповідальність за життя дитини з її батьками, іншими фахівцями з питань психічного здоров'я.

Педагогічним працівникам треба враховувати ситуацію, якщо підліток заперечує існування проблеми, або не хоче розмовляти. Це означає, що він/вона може не бути готовою розмовляти безпосередньо зараз. У такому випадку треба: сказати, що Ви поряд, що з Вами можна поговорити, якщо йому/їй буде потрібно; продовжити шукати можливості спілкування з дитиною, бути в контакт, виходити з нею на

зв'язок; запропонувати ще когось, з ким би могла поговорити дитина.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Педагогічні працівники можуть виявляти підлітків, які мають суїцидальну поведінку, бо постійно спілкуються з ними в закладах освіти. Для визначення рівня ризику суїцидальної поведінки серед підлітків педагогічні працівники мають знати ситуативні, поведінкові та комунікативні індикатори суїцидального ризику. Використання покрокового протоколу супроводу підлітка, який має середній, високий та надвисокий рівень ризику скоєння суїциду допоможе зберегти життя та здоров'я дитини, сприятиме створенню безпечного шкільного середовища.

Центр психічного здоров'я та психосоціальної підтримки НаУКМА у співпраці з МОН, іншими національними і міжнародними партнерами

**СТВОРЕННЯ БЕЗПЕЧНОГО ШКІЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА:
ПРОТОКОЛ БЕЗПЕКИ ПРИ СУЇЦИДАЛЬНІЙ ПОВЕДІНЦІ ПІДЛІТКІВ**

розробив складну модель психосоціальної підтримки в школах під назвою “Безпечний простір”, що побудована на основі низки доказових втручань на різних рівнях освітнього процесу. Важливо збільшити кількість досліджень в освітній сфері, спрямованих на збір нових доказів і на вивчення процесу впровадження.

ЛІТЕРАТУРА

1. World Health Organization. Суїциде. URL: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/suicide> (дата звернення 17.07.2021)
2. Укрінформ. В Україні торік вчинили самогубство 123 підлітки. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3213177-v-ukraini-torik-vcinili-samogubstvo-123-pidlitki-mvs.html> (дата звернення 17.07.2021)
3. Закон України “Про внесення зміни до статті 120 Кримінального кодексу України щодо встановлення кримінальної відповідальності за сприяння вчиненню самогубства”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2292-19#Text> (дата звернення 17.07.2021)
4. Лист МОН “Щодо профілактики суїцидальних тенденцій серед учнів” від 28.03.14 №1/9-179. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/pozashkilna-osvita/psihologichna-sluzhba> (дата звернення 17.07.2021)
5. Лист МОН “Методичні рекомендації щодо запобігання та протидії насильству” від 18.05.2018 №1/11-5480. URL: <https://imzo.gov.ua/2018/05/21/lyst-mon-vid-18-05-2018-1-11-5480-metodychni-rekomendatsiji-schodo-zapobihannya-ta-protydiji-nasyilstvu/> (дата звернення 17.07.2021)
6. Богданов С. О., Гірник А. М., Залеська О. В. та ін. Підготовка вчителів до розвитку життєстійкості / стресостійкості у дітей в освітніх навчальних закладах: навч.-метод. посіб. Київ: Пульсари, НаУКМА, 2017. 208 с.
7. Богданов С. О., Гніда Т. Б., Залеська О. В. та ін. Корекційно-розвиткова програма формування стійкості до стресу в дітей дошкільного віку та школярів “Безпечний простір”: навч.-метод. посіб. Київ: ГЛІФ Медіа, НаУКМА. 208 с.
8. Федоренко Р. П. Психологія суїциду: навч. посіб. Луцьк: ВНУ ім. Лесі Українки, 2011. 260 с.
9. Гук О., Гриник І. Профілактика суїцидальної поведінки підлітків як актуальна соціально-педагогічна проблема. *Молодь і ринок*. Щомісячний науково-педагогічний журнал. Дрогобич, 2021. №2 (188). С. 81 – 84.
10. World Health Organization. Public Health Action for the Prevention of Suicide: a Framework. URL: https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/75166/9789241503570_eng.pdf (дата звернення 17.07.2021)

REFERENCES

1. World Health Organization (2021). Suicide. Available at: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/suicide> (Accessed 17 July 2021) [in English].
2. Ukrinform (2021). V Ukraini torik vchynily

samohubstvo 123 pidlitky [In Ukraine 123 teenagers committed suicide last year]. Available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3213177-v-ukraini-torik-vcinili-samogubstvo-123-pidlitki-mvs.html> (Accessed 17 July 2021) [in Ukrainian].

3. Zakon Ukrainy “Pro vnesennia zminy do statti 120 Kryminalnoho kodeksu Ukrainy shchodo vstanovlennia kryminalnoi vidpovidalnosti za spryannia vchynenniu samohubstva” (2018). [Law of Ukraine “On Amendments to Article 120 of the Criminal Code of Ukraine Concerning the Establishment of Criminal Liability for Promoting Suicide”]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2292-19#Text> (Accessed 17 July 2021) [in Ukrainian].

4. Lyst MON (2014). “Shchodo profilaktyky suitsydalnykh tendentsii sered uchniv” vid 28.03.14 №1/9-179 [Letter of the Ministry of Education and Science “On the prevention of suicidal tendencies among students”]. Available at: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/pozashkilna-osvita/psihologichna-sluzhba> (Accessed 17 July 2021) [in Ukrainian].

5. Lyst MON (2018). “Metodychni rekomendatsii shchodo zapobihannia ta protydii nasyilstvu” vid 18.05.2018 №1/11-5480 [Letter of the Ministry of Education and Science “Guidelines for preventing and combating violence”]. Available at: <https://imzo.gov.ua/2018/05/21/lyst-mon-vid-18-05-2018-1-11-5480-metodychni-rekomendatsiji-schodo-zapobihannya-ta-protydiji-nasyilstvu/> (Accessed 17 July 2021) [in Ukrainian].

6. Bohdanov, S.O., Hirnyk, A.M., Zaleska, O.V., Ivaniuk, I.V., Solovyova, V.V., Chernobrovkina, V.A. & Chernobrovkin, V.M. (2017). Pidhotovka vchyteliv do rozvytku zhyttiistiikosti / stresostiikosti u ditei v osvitykh navchalnykh zakladakh [Preparation of teachers for the development of vitality / stress resistance of children in schools]. *Manual*. Kyiv, Pulsary, NaUKMA. 208 p. [in Ukrainian].

7. Bohdanov, S.O., Hnida, T.B., Zaleska, O.V., Lunchenko N.V., Panok, V.H. & Solovyova, V.V. (2017). Korektsiino-rozvytkova prohrama formuvannia stiikosti do stresu v ditei doshkilnoho viku ta shkoliariv “Bezpechnyi prostir” [Correctional and developmental program for the formation of resistance to stress in preschool children and schoolchildren “Safe Space”]. *Manual*. Kyiv, Glifmedia, NaUKMA. 208 p. [in Ukrainian].

8. Fedorenko, R.P. (2011). Psykholohiia suitsydu [Psychology of suicide]. *Manual*. Lutsk: University named after Lesya Ukrainka. 260 p. [in Ukrainian].

9. Huk, O. & Hrynyk, I. Profilaktyka suitsydalnoi povedinky pidlitkiv yak aktualna sotsialno-pedahohichna problema [Prevention of suicidal behavior of adolescents as an urgent socio-pedagogical problem]. “Youth and market”. *Monthly scientific-pedagogical journal*. Drogobych, Vol.2 (188), pp. 81 – 84. [in Ukrainian].

10. World Health Organization (2012). Public Health Action for the Prevention of Suicide: a framework. Available at: https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/75166/9789241503570_eng.pdf (Accessed 17 July 2021) [in English].

Стаття надійшла до редакції 21.07.2021

УДК 378:005.6

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.242601>

Любомира Ілійчук, кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки початкової освіти
ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”

МОНІТОРИНГ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті визначено сутність поняття “моніторинг”, з’ясовано сучасні тенденції розвитку моніторингових досліджень та їх вплив на забезпечення якості вищої освіти. Здійснено аналіз міжнародного досвіду становлення системи моніторингу якості освіти як інформаційної бази для вироблення освітньої політики держави та управління якістю освіти. Окреслено моделі моніторингу якості вищої освіти, застосовувані в різних країнах світу. Розкрито особливості створення та функціонування системи забезпечення якості вищої освіти в Україні, необхідною складовою якої є моніторинг її якості.

Ключові слова: якість освіти; моніторинг; моніторингові дослідження; моніторинг якості вищої освіти; система забезпечення якості вищої освіти.

Літ. 9.

Liubomyra Ilyichuk, Ph.D.(Pedagogy), Associate Professor, Associate Professor of the
Primary Education Pedagogy Department, State Higher Educational Institution
“Vasyl Stefanyk Precarpathian National University”

MONITORING AS AN IMPORTANT COMPONENT OF THE QUALITY ASSURANCE SYSTEM OF HIGHER EDUCATION

The article presents the results of scientific research to solve the problem of creating and developing an effective system for monitoring the quality of higher education in Ukraine. It is emphasized that the effectiveness of management in the field of education and ensuring its quality depends on the correspondence between quality assessment of higher education and the goals and objectives of public policy, taking into account the results of monitoring studies in management decisions. The essence of the concept of “monitoring” is defined; the current trends in the development of monitoring research and their impact on the quality assurance in higher education are clarified. The analysis of the international experience of education quality monitoring system formation as an information base for development of state educational policy and management of education quality is carried out. The models of monitoring the quality of higher education used in different countries are outlined, including information model following certain standards, model of monitoring the results of the educational process, model of monitoring the academic achievements of higher education, model of monitoring the educational process. The peculiarities of the development and functioning of the quality assurance system of higher education in our state are revealed, a necessary component of which is monitoring of its quality. It is noted that the quality assurance system of higher education in Ukraine operates in accordance with the standards and recommendations of the quality assurance in the European Higher Education Area and is designed to carry out external and internal quality assurance processes of higher education, monitoring and evaluation of all components of higher education quality assurance system in order to train competitive professionals. It is emphasized that the national monitoring system of the education quality is on the stage of its institutional development and legalization, the establishment of an information database characterizing various components of education quality is carried out, the experience in organizing and conducting monitoring studies of higher education in Ukraine and abroad is systematized.

Keywords: quality of education; monitoring; monitoring studies; monitoring of higher education quality; quality assurance system of higher education.

Постановка проблеми. Питання забезпечення якості вищої освіти є надзвичайно актуальним для сучасної педагогічної науки і освітньої практики. Адже якісна освіта та високоосвічений фахівець є основою конкурентоспроможності у нових економічних і соціокультурних умовах, інтеграції системи освіти у світовий освітній простір, а підвищення якісного рівня освіти – необхідною умовою сталого розвитку держави і суспільства.

Враховуючи сучасні реалії, які потребують змін в усіх сферах суспільного життя, міжнародні організації, зокрема Організація Об’єднаних Націй, Рада Європи, Міжнародна асоціація з оцінювання навчальних досягнень, Організація економічного співробітництва й розвитку та ін., ініціювали створення нових стратегічних напрямів розвитку систем освіти у світі, спрямованих на забезпечення її якості. Відтак Україна, як і багато інших європейських країн, визначила стратегію

якості основною метою розвитку і реформування національної системи освіти.

Ефективність реалізації управління у сфері освіти і забезпечення її якості значною мірою залежить від відповідності системи моніторингу та оцінки якості освіти цілям і завданням державної політики у цій сфері, також врахування результатів і рекомендацій моніторингових досліджень у процесі прийняття управлінських рішень. Відтак, визначаючи мету, стратегічні напрями та основні завдання державної політики у сфері освіти, Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 р. [8] наголошує на необхідності розроблення комплексної моделі проведення моніторингових досліджень для різних рівнів управління освітою і системи показників якості освіти на національному рівні, які відображали б умови, процеси та освітні результати. Створення національної системи моніторингу якості освіти та забезпечення участі закладів освіти у міжнародних обстеженнях її якості передбачено Указом Президента України від 04.07.2005 р. № 1013/2005 “Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні”, Постановою Кабінету Міністрів України від 14.12.2011 р. № 1283 “Про затвердження Порядку проведення моніторингу та оцінки якості освіти”, Наказом Міністерства освіти і науки України від 16.01.2020 р. № 54 “Про затвердження Порядку проведення моніторингу якості освіти”. Важливими кроками на шляху до забезпечення якості вищої освіти в Україні та її моніторингу є затвердження Постанови Кабінету Міністрів України від 15.04.2015 р. № 244 “Про утворення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти”, Наказу Міністерства освіти і науки України від 11.07.2019 р. № 977 “Про затвердження Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти”.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Результати досліджень вказують на багатогранність проблеми моніторингу якості освіти. Становлення і розвиток системи моніторингу якості освіти висвітлено у працях С. Губаря, Н. Денисової, А. Єрмола, І. Іванюк, Л. Калініна, М. Кічули, О. Локшиної, Т. Лукіної, О. Ляшенко, О. Майорова, М. Мартиненко, О. Овчарук, Н. Радько. Управлінський аспект моніторингу якості освіти розкривали І. Булах, Н. Вербицька, В. Горб, Г. Дмитренко, Г. Єльнікова, І. Капустін, О. Касьянова, І. Лікарчук, І. Макаренко, Н. Нікітіна, О. Шестопалок. Моніторинг якості навчання у закладах загальної середньої освіти досліджували О. Білик, І. Лапшина, І. Макаренко, В. Приходько, Ю. Романенко, З. Рябова,

Л. Тарасюк. Проблеми моніторингу якості вищої освіти аналізувати І. Анненкова, Н. Байдацька, Н. Гагаріна, І. Гириловська, В. Горб, А. Денисенко, К. Дроздова, В. Зінченко, Л. Коробович, Г. Красильникова, Т. Сіткар, Г. Шабанов, Н. Шакур. Зарубіжний досвід моніторингу якості освіти вивчали О. Андрюшина, Ю. Запороженко, М. Кічула, Т. Олендр, О. Пермякова, О. Чорна, І. Шимків. У наукових студиях розкрито концептуальні засади моніторингу якості освіти, визначено види, рівні, функції, принципи та етапи проведення моніторингу, обґрунтовано моделі моніторингу якості освіти, представлено зарубіжний досвід моніторингу якості освіти в країнах Європи та США. Однак слід наголосити на масштабності цієї проблеми, яка потребує розв'язання, зокрема у напрямі розроблення і впровадження моніторингових досліджень в освітню практику задля забезпечення якості професійної підготовки фахівців.

Метою статті є обґрунтування сутності феномену “моніторинг” як важливої складової системи забезпечення якості вищої освіти, визначення особливостей становлення і сучасних тенденцій розвитку моніторингових досліджень, їх впливу на забезпечення якості підготовки майбутніх фахівців.

Виклад основного матеріалу. У створенні єдиного Європейського освітнього простору якість вищої освіти відіграє ключову роль і визначається як важлива умова мобільності і привабливості в зоні європейської вищої освіти. Відтак важливої актуальності набуває питання розвитку системи забезпечення якості вищої освіти в нашій державі, важливою складовою якої є моніторинг її якості. Конкретні кроки у цьому напрямі визначено у Законі України “Про вищу освіту” [3], зокрема забезпечення достатніх і збалансованих ресурсів для здійснення процесів зовнішнього і внутрішнього забезпечення якості вищої освіти, моніторингу і оцінювання всіх складових системи забезпечення якості вищої освіти з метою підготовки конкурентоспроможних фахівців для інноваційного розвитку країни.

На сучасному етапі моніторинг є важливим засобом дослідження освітніх систем і необхідною складовою забезпечення її якості. Проте саме поняття “моніторинг” не має однозначного тлумачення у науковій літературі та освітянській практиці. Так, у довідкових виданнях ця дефініція розглядається як безперервне стеження за будь-яким процесом з метою виявлення його відповідності бажаним прогнозам [1, 687]. У наукових дослідженнях моніторинг якості освіти визначається як: система збору, обробки, зберігання і поширення інформації про освітню

систему або окремі її елементи, зорієнтовану на інформаційне забезпечення управління, що дає змогу виносити судження про стан об'єкта в будь-який момент часу і може забезпечити прогноз його розвитку (О. Майоров) [7, 141]; система заходів щодо збирання, опрацювання, аналізу та поширення інформації з метою вивчення й оцінювання стану функціонування певного суб'єкта освітньої діяльності, прогнозування його розвитку на основі аналізу одержаних даних і виявлених тенденцій і закономірностей (О. Ляшенко) [6, 22]; система збору, опрацювання й поширення інформації про діяльність освітньої системи, яка забезпечує безперервне відстеження її стану й прогноз розвитку (О. Локшина) [4, 28]; спеціальна система збирання, опрацювання, зберігання і поширення даних про стан освіти, прогнозування динаміки і основних тенденцій її розвитку, розроблення науково обґрунтованих рекомендацій для прийняття управлінських рішень стосовно підвищення ефективності функціонування освітньої галузі (Т. Лукіна) [5, 519].

Становлення і розвиток моніторингу як інструмента дослідження якості освіти й освітнього процесу здійснювався у декілька етапів [4; 2]:

Перший етап (30–50-ті рр. XX ст.) характеризується фундаментальною реформою системи освіти в США і застосуванням моніторингу в освітній сфері, який здійснювала Прогресивна освітня асоціація. В основу концепції моніторингових досліджень покладено системний підхід: від адекватного структурування змісту освіти до ефективних процедур оцінювання навчальних досягнень здобувачів освіти з урахуванням не лише отриманих знань, а й набутих умінь і навичок, здатності критично мислити й будувати стосунки в колективі. Моніторингові дослідження в Європі почали використовуватись у 1950-х рр. під час планування і впровадження освітніх реформ. Перші моніторингові дослідження було проведено у Швеції для порівняння ефективності роботи нових об'єднаних шкіл із традиційними. Важлива роль у становленні моніторингу належить Інституту освіти ЮНЕСКО, який започаткував регулярне проведення конференцій з питань діагностики якості освіти.

Другий етап (60–70-ті рр. XX ст.) позначився обґрунтуванням концептуальних засад моніторингу якості освіти, розробкою освітніх індикаторів, що здійснювалося за підтримки ЮНЕСКО і Організації з економічного співробітництва та розвитку. Завдяки діяльності Центру порівняльних досліджень у галузі освіти проведено міжнародні

моніторингові дослідження шляхом тестування навчальних досягнень здобувачів освіти. У багатьох країнах світу впроваджено порівняльні дослідження описового характеру, які проводилися на різних ступенях навчання і в різних вікових групах. У цей час було створено Міжнародну асоціацію з оцінювання навчальних досягнень, діяльність якої спрямовувалась на узагальнення результатів моніторингових досліджень, порівняння рівня досягнення стандартів у різних національних системах освіти. Однак тоді не враховувалась інформація про оточення, в якому перебуває освітня система країни та ресурси, які вкладаються в освіту, що сьогодні розглядається як обов'язкова умова об'єктивного оцінювання.

Третій етап (80 – 90-ті рр. XX ст.) ознаменувався становленням моніторингу як цілісної системи збору даних на різних рівнях освіти, інтерпретації отриманих результатів, вироблення алгоритму подальших дій для забезпечення якості освіти як однієї із домінант державної політики. У США та країнах Європи відбулося переосмислення ролі мети освіти та її якості, яка в більшості мала формальне визначення і не узгоджувалась з національними й міжнародними стандартами. У цей період були розроблені процедури оцінювання ефективності функціонування освітніх систем, збору та інтерпретації даних не лише про навчальні досягнення здобувачів освіти і витрати на надання освітніх послуг, а й про кількість випускників, безробітних тощо, що, зі свого боку привело до зміни вимірювальної парадигми якості освіти: від вимірювання вкладених ресурсів до системного підходу оцінювання її якості. Цей етап характеризується проведенням міжнародних порівняльних досліджень якості освіти у різних країнах світу, розбудовою нової моделі моніторингу задля отримання інформації про стан освітньої системи та її окремі складники, виявлення проблем, які виникають у процесі досягнення освітніх цілей, з'ясування тенденцій розвитку освіти для розроблення відповідної освітньої політики.

Із середини 90-х рр. XX ст. і до сьогодні в країнах Європи та США спостерігається підвищений інтерес до здійснення моніторингу якості освіти на національному рівні та участі у моніторингових дослідженнях інших країн, розробляється низка міжнародних моніторингових програм для об'єктивного визначення рівня якості освіти у кожній країні, порівняння результатів досліджень, оцінювання можливостей та недоліків в освітніх системах, виявлення

ефективності функціонування кожної з них. Моніторинг на міжнародному рівні впроваджується завдяки міжнародним програмам (TIMSS, LES, PISA, MONEE, PIRLS, CIVICS, LINGVA, SITES та ін.) та здійснюється за сприяння міжнародних організацій, зокрема Організації з економічного співробітництва та розвитку, Міжнародної асоціації з оцінки навчальних досягнень та ін. У міжнародних дослідженнях реалізуються експерименти, спрямовані на створення ефективних моделей вимірювання параметрів досліджуваних об'єктів у системі освіти й освітньому середовищі, визначення показників і критеріїв якості освіти та окремих її складових. Міжнародні порівняльні дослідження дають змогу створювати глобальні бази даних і рейтинги держав за відповідними напрямками, виявляти фактори впливу на результати навчання здобувачів освіти, визначати загальні тенденції розвитку систем освіти країн-учасниць. Україна бере участь у моніторингових дослідженнях TIMSS (2007; 2011; 2015; 2019 pp.), PIRLS (2011; 2021 pp.), PISA (2012; 2018 pp.).

Наукові дослідження останніх років та узагальнення досвіду проведення моніторингу в різних країнах світу дають змогу визначити такі моделі моніторингу якості вищої освіти [9, 172–174]:

1. Інформаційна модель відповідності визначеним стандартам спрямована на спостереження та вивчення відповідності освітніх програм і закладу вищої освіти загалом установленим державним стандартам, ліцензійним й акредитаційним показникам. Ця модель моніторингу використовується державними органами управління освітою, оскільки вважається, що стандарти і показники відображають найбільш суттєві аспекти освітнього процесу та дають підставу стверджувати про якість навчання.

2. Модель моніторингу результатів навчального процесу орієнтована на вивчення і оцінку якості та рівня підготовки випускників закладів вищої освіти. Оскільки в цій моделі домінують тестові методи оцінки знань, які не дозволяють виявити особистісний розвиток майбутніх фахівців і ефективність засобів педагогічного впливу, то це не дає змогу говорити про якість навчального процесу та ефективність управління ним.

3. Модель моніторингу навчальних досягнень здобувачів освіти передбачає вимірювання, вивчення і контроль за результатами навчання студентів та їхнім особистісним розвитком. Показники порівнюються із вихідними даними, що отримані під час вступу до закладу вищої освіти і становлять основу для зіставлення рівня розвитку та професійної підготовки студентів з

установленими стандартами або аналогічними показниками інших закладів вищої освіти. Ця модель дає можливість більш адекватно судити про результативність навчального процесу, однак не повною мірою, оскільки взагалі не визначає, під впливом яких форм, методів, засобів навчального процесу чи інших чинників відбувається професійне становлення майбутнього фахівця.

4. Модель моніторингу навчального процесу – це комплексна система спостережень, вимірювань та оцінки результатів і різних аспектів навчального процесу, діяльності його суб'єктів. Ця модель відрізняється від інших цільовою спрямованістю, об'єктом спостереження, підставами для обліку й аналізу різних чинників.

Сьогодні в освітню практику впроваджуються різні моделі моніторингу, а його проведення визначається обов'язковою умовою створення і функціонування системи забезпечення якості вищої освіти в нашій країні, яка ґрунтується за засадах міжнародних стандартів якості ISO. Ці стандарти визначають якість освіти як таку сукупність властивостей і характеристик освітньої системи, які надають їм здатність задовольняти освітні потреби споживачів освітніх послуг.

В Україні здійснено низку заходів на шляху до освітніх реформ, євроінтеграції та забезпечення якості вищої освіти, зокрема розроблено і затверджено Національну рамку кваліфікацій, яка забезпечує ефективний взаємозв'язок між сферою освіти та ринком праці, наступність між рівнями освіти; перелік галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти; стандарти вищої освіти за різними спеціальностями, що базуються на компетентнісному підході та поділяють принципи і цінності Європейського простору вищої освіти, визначені в комюніке Болонського процесу та в міжнародному Проєкті Європейської Комісії “Гармонізація освітніх структур в Європі”; створено Єдину державну електронну базу з питань освіти (ЄДЕБО), яка є автоматизованою системою збирання, реєстрації, оброблення, зберігання і захисту відомостей та даних з питань освіти задля забезпечення органів державної влади, органів місцевого самоврядування, фізичних та юридичних осіб інформацією в галузі освіти щодо навчальних закладів, документів про освіту і наукові ступені, результатів зовнішнього незалежного оцінювання, перебігу вступної кампанії, студентських квитків, іншою інформацією в галузі освіти.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Соціально-економічні, політичні і

науково-технічні перетворення, які мають місце в останні десятиріччя у світі, докорінно змінили вимоги суспільства до якості підготовки фахівців. Відтак моніторинг як одна із найважливіших складових системи забезпечення якості вищої освіти є нагальною проблемою сучасності і вимагає проведення широкомасштабних досліджень, наукового осмислення, розробки та подальшої апробації в освітній практиці. У нашій державі, виходячи із розуміння залежності існування та розвитку суспільства від якості вищої освіти, здійснюються конкретні кроки у напрямі створення і функціонування власної системи забезпечення якості вищої освіти.

Перспективи подальших наукових пошуків вбачаємо у вивченні міжнародного досвіду моніторингу якості вищої освіти та науково-теоретичному обґрунтуванні його адаптації до реалій українського простору вищої освіти, розробці моніторингових досліджень якості підготовки майбутніх фахівців, їх впровадження та інтерпретації отриманих результатів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т.Бусел. Київ; Ірпінь : Перун, 2001. 1440 с.
2. Гоцул В., Добрянський І., Зимомря М. Досвід міжнародних моніторингових досліджень в освіті та їх значення для вищої школи. *Молодь і ринок*. 2012. № 2. С. 28–34.
3. Закон України “Про вищу освіту”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.
4. Локшина О.І. Становлення та розвитку моніторингу якості освіти: світовий вимір. *Моніторинг якості освіти: світові досягнення та українські перспективи* / за заг. ред. О.І.Локшиної. Київ : К.І.С., 2004. С. 28–39.
5. Лукіна Т.О. Моніторинг в освіті. *Енциклопедія освіти* / Академія педагогічних наук України; голов. ред. В.Г.Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. С. 519–521.
6. Ляшенко О.І. Концептуальні засади моніторингу якості освіти. *Моніторинг якості освіти: світові досягнення та українські перспективи* / за заг. ред. О.І.Локшиної. Київ : К.І.С., 2004. С. 21–27.
7. Майоров А.Н. Моніторинг в освіті. Санкт-Петербург: Образование – Культура, 1998. 344 с.
8. Національна стратегія розвитку освіти в

Україні на період до 2021 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013#Text>.

9. Шабанов Г.А. Педагогическое обеспечение качества образования в вузе : дис.... д-ра пед. наук: 13.00.08. Москва, 2006. 407 с.

REFERENCES

1. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (2001). [Great explanatory dictionary of modern Ukrainian language]. (Ed.) V.T.Busel. Kyiv; Irpin, 1440 p. [in Ukrainian].
2. Hotsul, V., Dobrianskyi, I. & Zymomria, M. (2012). Dosvid mizhnarodnykh monitorynhovykh doslidzhen v osviti ta yikh znachennia dlia vyshchoi shkoly [Experience of international monitoring research in education and its significance for higher education]. *Youth and market*. No.2, pp. 28–34. [in Ukrainian].
3. Zakon Ukrainy “Pro vyshchu osvitu” [Law of Ukraine “On Higher Education”]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>. [in Ukrainian].
4. Lokshyna, O.I. (2004). Stanovlennia ta rozvytok monitorynhu yakosti osvity: svitovyi vymir [Formation and development of quality monitoring in education: the global dimension]. *Monitoring the education quality: global advances and Ukrainian perspectives*. (Ed.) O.I.Lokshynoi. Kyiv, pp. 28–39. [in Ukrainian].
5. Lukina, T.O. (2008). Monitorynh v osviti [Monitoring in education]. *Encyclopedia of Education*. Acad. of Ped. Sciences of Ukraine; (Ed.) V.H.Kremen. Kyiv, pp. 519–521. [in Ukrainian].
6. Liashenko, O.I. (2004). Kontseptualni zasady monitorynhu yakosti osvity [Conceptual principles for monitoring the quality of education]. *Monitoring the education quality: global advances and Ukrainian perspectives*. (Ed.) O.I.Lokshynoi. Kyiv, pp. 21–27. [in Ukrainian].
7. Maiorov, A.N. (1998). Monitorynh v obrazovanyu [Monitoring in education]. St.Petersburg, 344 p. [in Russian].
8. Natsionalna stratehiia rozvytku osvity v Ukraini na period do 2021 roku [National Strategy for the Development of Education in Ukraine until 2021]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013#Text>. [in Ukrainian].
9. Shabanov, H.A. (2006). Pedagogicheskoe obespechenie kachestva obrazovaniya v vuze [Pedagogical quality assurance of education in higher educational institutions]. *Doctor’s thesis*. Moscow, 407 p. [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 19.08.2021

UDC 373:811.111]:305

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.239343>

**Tetiana Storchova, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor of the English Department
Kamianets-Podilskyi Ivan Ohiienko National University**

GENDER IN ENGLISH LANGUAGE EDUCATION: PERSPECTIVES OF TEACHING STRATEGIES

Teaching English is considered as a subject that shares all the spheres of human life through developing skills and teaching language items. In this aspect roles of girls and women as well as boys and girls are presented in a social view within explicit or implicit status of gender.

Using non-sexist language, male-female ratios in teaching materials, avoiding gender stereotyping in the educational system will allow to keep teaching strategies in the framework of ideas-based model. Arranging an interaction in the field of foreign language teaching indicates differences in the complexity of asking questions for boys and boys' willing to express their own ideas without been afraid to be mistaken, and girls' keeping silence in order to avoid mistakes. As for a motivation boys and girls differ in the types of it as girls tend to integrative motivation and boys' outcomes depend on using instrumental motivation.

Recent theoretical developments have revealed that gender differences are a complex problem in education due to many contradictions. Thus, Wiliam suggested that sex differences in cognition are small and become narrowed in some subject areas. Additionally, Hyde analyzed that males and females are quite similar on most, but not all, psychological variables. However, the differences between girls and boys in emerging language skills were confirmed by The British Psychological Society: girls are slightly ahead of boys in early communicative gestures, in productive vocabulary and combining words. As to boys, they were not found to be more variable than girls.

Most of the theories of gender differences in language use are however focused on explaining cognitive achievement attributed to anatomical differences in male and female brains. Researches Springer and Deutsch concluded the differences of the right and left hemisphere in men, meanwhile women have more integrated brain function than men. One of the major topics to be investigated in this field by the researches from Northwestern University is the language processing which is more sensory in boys and more abstract in girls.

The teachers' contradictory answers in the survey about gender sensitivity highlight the problem that the Ukrainian schools are not ready for accepting a gender as a part of English language education.

Keywords: gender; English language textbooks; secondary language education; gender differences; male and female learners; questionnaire.

Ch. 2. Ref. 14.

**Тетяна Сторчова, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри англійської мови
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка**

ГЕНДЕР У НАВЧАННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ: ПЕРСПЕКТИВИ НАВЧАЛЬНИХ СТРАТЕГІЙ

У статті розглядаються окремі гендерні моделі за їх компонентами та висвітлюється їх вплив на освітнє середовище в процесі вивчення англійської мови. Виявлено, що мовна освіта по-різному інтерпретує вплив статі на формування мовної особистості учнів за змістом мовних матеріалів, мотиваційних практик, взаємодії на основі гендерних відмінностей тощо.

Було проведено гендерний аналіз мовного та візуального змісту вітчизняних підручників з англійської мови, а також запропоновано викладачам англійської мови пройти опитування, щоб визначити рівень їхньої гендерної чутливості.

Ключові слова: стаття; підручники англійської мови; мовна освіта у закладах загальної середньої освіти; гендерні відмінності; учнівство різних статей; анкета.

Introduction. Language has been stereotyped as female-dominated for many centuries. Furthermore, nowadays foreign languages are considered as mostly female area of knowledge, what can be easily demonstrated by the recent findings of researches concerning gender, gender differences, gender curricula, gender language practices, sociological analysis, etc. [3]. Clearly, if we want to change this situation, we need to act at an early stage

in the learners' lives and at a stage of pre-service language teacher education as a whole cycle.

Analysis of relevant research and publications. Gender and its influence on human beings is defined in two models. The first model considered as a people-based one according to which the notion of gender is applied to human individuals almost inevitably and associated with biological and physiological sex that defines men and women. The

previous researches using gender approach have shown that women and men are indicated in a natural conservative way in view of education as a means of educating boys and girls into their 'natural' roles as men (breadwinner, work-oriented, head of the family) and women (nurturer, carer, family-oriented) [3, 16].

The second model as ideas-based one, where the ideas about women, men, boys, girls and/or gender relations are socially and ideologically shaped. This approach, perceives men and women's social roles as shaped largely by influences arising out of history, culture and society, and thus constantly in the process of change as society itself changes. Education is here regarded as an instrument for creating awareness of why particular sex differences are seen as important at particular times and for encouraging greater equality between the sexes, as well as for challenging dualistic and stereotyped assumptions [3, 16]. In other words, in this context gender is associated with people of different biological sexes, but with ideas of learning, socialization, social construction and representation rather than what is innate (musculature, genes etc.) [8, 9].

Most of the research in this field is conducted within approaches mentioned above. Thus, Maccoby and Jacklin [5], Hyde and Linn [4] in their studies investigate gender differences and similarities, Jukasz Pakuia, Joanna Pawelczyk and Jane Sunderland empirically explore gender and sexuality in relation to classroom interaction and textbooks in the primary and secondary English language classroom in Poland [8], gendered education in Ukraine in its social aspect has been studied by the group of Ukrainian researchers whose field of scientific interests is gender theory [13].

Research methodology: analysis and generalization of the literature sources, analysis of the online questionnaire.

The aim of the paper is to elucidate some peculiarities of the perspectives of teaching strategies in English Language Education on the base of gender approach. The tasks of the paper are focused on learning prior researches concerning gender and literature reviews of gender differences inside and outside of language education; making an attempt to analyze the main peculiarities of English language textbooks within gender approach; conducting an online questionnaire for determining the level of teachers' gender awareness.

Results. The notion of gender as a social system is rather important for language study as it involves the idea that language and language use are interrelated in a social context of class and age, determined by gender or sex. Teaching English is not only about teaching language. It is a subject that

shares all spheres of human life through such channels as writing, reading, listening, speaking, grammar, lexical and phonetic exercises. All of them present people in a wide range of social roles. Furthermore, English Foreign Language (EFL) students learn about the world from English textbooks, classroom talks and interaction, which are prescribed by syllabus and curriculum.

A number of themes are to be found in the literature on gender and language education which deal with educational practice of foreign language teaching. These are the curriculum (official and hidden), classroom materials, motivational and psychological factors of students, classroom management and classroom interaction, teacher attitudes, assessment, etc. Now it is important to concretize some of them.

During the conducting of research 'Gender and Sexuality in English Language Education: Focus on Poland' [8] funded by British Council, researchers Jukasz Pakuia, Joanna Pawelczyk and Jane Sunderland often heard comments of EFL teachers such as 'Oh, I only teach English, there is nothing related to gender in my classes'. But gender is still in educational establishments with its explicit or implicit existence. Very often we are witnesses of such situations when boys, for example, in a mixed FL secondary classroom consistently receive lower marks than girls, or the teacher pays more attention to boys than to girls, or allows girls to talk in FL more than boys. All these may be a source of academic disadvantage to girls, and to boys, respectively and in this way we can speak about explicit existence of gender.

In contrast, in the language acquisition process we notice lots of examples of implicitly gendered features of the target language. For instance, EFL teachers mostly neglect gendered features of the target language. For instance, 'man', 'chairman', 'The student may exercise his right to appeal. He must do so before the due date' instead of 'person', 'chairperson', 'The student may exercise her/his (their) right to appeal. She/he (they) must do so before the due date', or *Hello! Hi, guys!* instead of gender neutral *Good morning, everyone!* etc.

The teacher's ability to incorporate linguistic and social differences into their own methodology requires to build strong programs based on the campaign for non-sexist language in English and gain the commitment of the dedication of teachers in teaching vocabulary. For instance,

The most visible issue that aligns with gender in English language education is classroom materials: textbooks, teacher's books, workbooks, grammars, dictionaries, hand-outs etc. All of them present human

Chart 1.

Samples of English Non-Sexist Vocabulary in Education [9]

Alternative item	Intended to replace	Reason
Ms	Miss/Mrs	to achieve equivalence with Mr and to end the practice of women being 'defined' by their marital status
human beings, woman and man, person chairperson, coordinator, workforce, staff, human resources artificial, constructed, fabricated, handmade average person, ordinary people spokesperson barperson police officer fire fighter business person, business executive	man manpower, chairman man-made man in the street spokesman barman (especially as referents for women) policeman fireman businessman	to put an end to the 'think male' phenomenon, and the 'rendering invisible' of women
s/he, 'singular <i>they</i> '	'generic <i>he</i> '	as above
doctor usher flight attendant actor waiter, server secretaries, office assistant ask my secretary/assistant	lady doctor usherette air hostess, stewardess actress waitress girls in the office ask my girl	to achieve equivalence with 'masculine' terms, and to end the practice of 'trivialising' and 'marking' feminine terms

characters, who carry out a range of social actions etc. Content lines, plots and colorful images transmitted through the content of language textbooks often serve as an example for students to follow.

Polish researches observed pioneer works on language textbooks (1980 – 1994 years) of such authors as Karen Porreca, Marlis Hellinger, Karrol and Kowitz, Adam Jaworski [8, 19]. Their studies mostly indicated relative invisibility of women and girls in gender-stereotypical occupations with predictable differences in prestige and gender imbalance in favour of men etc.

Language textbooks provide important indicators of the extent of gender stereotyping in the education system as a whole. Our findings of English language textbooks that are recommended by the Ministry of Education and Science of Ukraine in 2006-2008 years are important reminders of the need to be vigilant:

1) women and men in gender stereotypical occupations with predictable differences in prestige as 'our English teacher *Nina Ivanivna*' [12, 55], '*Paul wants to become a doctor now*' [12, 77], '*He's a computer programmer*' [12, 86], '*Olha's aunt, Maria, is a librarian*' [12, 88], '*My father, James Bell, is a journalist. My mother, Emily Bell, doesn't work. She's a housewife*' [12, 18], or in visual and

content disproportion – among eight jobs only one is female (*ballerina*) and rest of them are visually presented by men (*writer, traveler, scientist, mechanic, painter, television news reporter, clown*) [12, 80];

2) descriptions of women and girls in terms of physical appearance and emotion like *pretty girl, nervous woman* or visual disproportion concerning girls appearance" [12, 106];

3) girls and boys in gender stereotypical mental abilities as '*she is fond of foreign languages*' and sentence that students must say as "false" '*Rona is good at many subjects, especially Geography and Science*' [12, 76];

4) children as speakers in dialogues and vocabulary or grammar exercises in English language textbooks collect and describe gender-stereotypical things, e.g. boys – *coins, balls, computer games, stamps, badges, toy soldiers* etc., girls – *dolls, soft toys, cactuses, clothes* etc.

In the Ukrainian context, boys in language textbooks still tended to be more active, courageous and sporty meanwhile girls are taught to be pretty, perfect, bright pupils dreaming about summer holidays and avoiding risk with failure [12, 34–35, 54, 128];

Chart 2.

The Sample of Gender Stereotyped Exercise [12]

boys write about in their letters		girls write about in their letters	
Paul	pet animals	Sophie	beautiful clothes
Dan	baseball	Taoru	singing
Marco	sport	Natasha	doing homework
Eric	riding a bicycle	Anita	planting flowers
Kostas	music	Carmen	telling about holidays
Marec	playing football		
Cheng	swimming		

But some language textbooks of Ukrainian authors [11, 14] tend to minimize any bias in content, such as over-generalisation and stereotyping: *'why was your classmate ...?'*, *'ask your classmates ...'*, *'tell your partner ...'* [11, 8], *'the librarian/the parents/the teachers tell(s)/ask(s) ...'* [11, 39], *'the doctor told the patient to ...'*, *'the PT lessons teacher asked the schoolchildren not to ...'* [11, 40].

When it comes to classroom interaction gender is still influential in the field of FLT Eggen and Kauchak declares that teachers treat male and female students differently. Teachers ask more complex and abstract questions for boys and their answers are getting more evaluated for creativity [6, 177]. What is more, male students are more eager to express their own ideas and they are not afraid to make mistakes. On the contrary, female students, in spite of the fact that they are rather sociable and are constantly encouraged to speak more, would like to keep in silence in order to avoid mistakes and becoming embarrassed in the language classroom. We consider that all these issues are interrelated due to physiological, psychological and social factors in the framework "gender – language education".

Motivation as one of the psychological items which defines the level of learners' feelings of interest and excitement in the process of language learning is also concerned in the framework of gender approach. It is assumed that females, more than males, demonstrate integrative motivation as one of the socially based orientation aimed to be identified with the language group [7, 326]. Furthermore, as was mentioned by S. Baron-Cohen, girls are inherently more emphatic than boys. The communication with others is very important part of their lives, so it stands to reason that the communication with others also affects learning processes for girls. Thus, we can suppose, that girls can benefit from collaboration and interaction with a positive impact on educational

outcomes. In contrast, boys use instrumental motivation, in which knowledge of the language is mainly desired for their job advancement [7, 326]. So, males are more pragmatic learners focused of their future professional perspectives.

Research on comparing male and female characteristics and performance in education has a long tradition. For decades, one of the most popular ideas in literature is the idea that girls demonstrate superiority in verbal skills (reading, spelling, grammar tests) and boys – in mathematical and visual-spatial skills. However, later few studies were focused on the validity of tests and other forms of assessment, which indicated sex differences. As a result, it was highlighted the problem of understanding responses from people when confronted by test situations, but not identifying and working with sex differences (Gipps & Murphy, 1994). Nevertheless, Gipps and Murphy (1994) noted, like Maccoby and Jacklin previously, that the range of differences is small compared to the similarities existing between the sexes. Moreover, Wiliam suggested that sex differences in cognition are small and become narrowed in some subject areas [10]. Very few of the tests show a standard mean difference in favour of either males or females of more than 0.4 which means that less than 4 % of the variation in individuals' test scores is related to sex differences [10, 661]. Additionally, Hyde analyzed that males and females are in fact quite similar on most, but not all, psychological variables. She proposed the term a 'gender similarities hypothesis', which she described as follows: the gender similarities hypothesis stands in stark contrast to the differences model, which holds that men and women, girls and boys, are vastly different psychologically. The gender similarities hypothesis states, instead, that males and females are alike on most-but not all-psychological variables... A few notable exceptions are some motor behaviours

(e.g. throwing distance) and some aspects of sexuality, which show large gender differences. Aggression shows a gender difference that is moderate in magnitude [4, 590].

Differences between girls and boys in emerging language skills were explored by the group of researchers from ten non-English language communities on the base of The British Psychological Society [2]. The results showed that girls are slightly ahead of boys in early communicative gestures, in productive vocabulary, and in combining words. And contrary, boys were not found to be more variable than girls. Researchers admitted that despite extensive variation in language skills between language communities, the difference between girls and boys remained. It was suggested that the difference is caused by strong factors that do not change between language communities.

A different approach to the research on gender differences in language use is partly given in cognitive achievement attributed to anatomical differences in male and female brains. What is more, researchers Springer and Deutsch concluded that the left hemisphere in men is more specialized for verbal activity and the right hemisphere is more specialized for abstract or spatial processing; women have a more integrated brain function than men due to a richer connection between the two sides of the brain [6, 88]. On top of that, researchers from Northwestern University and the University of Haifa showed that areas of the brain associated with language work harder in girls than in boys during language tasks, and that boys and girls rely on different parts of the brain when performing these tasks. The findings of Douglas Burman and Games R. Booth suggest that language processing is more sensory in boys and more abstract in girls. The researchers found that girls still showed significantly greater activation in language areas of the brain than boys. The information in the tasks got through to girls' language areas of the brain – areas associated with abstract thinking through language. And their performance accuracy correlated with the degree of activation in some of these language areas. However, in boys' accurate performance depended when reading words on how hard visual areas of the brain worked. In hearing words, boys' performance depended on how hard auditory areas of the brain worked [1].

In early 2021 by the author of this article was conducted the survey as online Google form questionnaire in which 42 female English teachers took part. After analyzing the responses of English teachers with different experiences and places of work, we want to focus on the following positions:

- only 24% of English teachers pay attention to

such an element as the gender of students when planning a lesson;

- teachers' opinions diametrically differ on the peculiarities of learning language aspects by both genders (almost 50% by 50%);

- denying the idea that girls are more successful in languages, teachers, answering on another question, point to a more effective formation of productive skills in girls, despite the fact that speaking and writing are traditionally more complex in the process of developing;

- an important factor was the response focused on enriching their methodological variety of methods and techniques – 76%, but only 54% of all respondents consider it necessary to involve diversity of methods and techniques due to genders.

Conclusions and prospects for further research. The contributions of this work are presented as follows: every language community is capable to have a good impact on the boundaries of gender differences by minimizing them, on the one hand, and taking into account to have a clear sense of purpose of educational effects, on the other hand; gender differences in language are proved as well on the neuropsychological level that demonstrate for educational system of Ukraine the necessity of immediate considering gender approach in FLT; the Ukrainian school is not quite ready to recognize the presence of such an element in education as gender, which is not implemented methodically in the process of professional development of an English student teacher at the university and in their continued professional development in service.

The conducted study does not cover all aspects of the research problem. Prospects for further studies include the analysis of the teaching strategies in English grammar and vocabulary within the gender approach.

ЛІТЕРАТУРА

1. Burman D. (2008). *Neuropsychologia Sex Differences in Neural Processing of Language Among Children*. Vol. 46, Issue 5, 2008, pp. 1349–1362.

2. Eriksson M., Marschik P. (2012). Differences between girls and boys in emerging language skills: evidence from 10 language communities. *British Journal of Developmental Psychology*, 30, pp. 326–343.

3. *Gender Differences in Educational Outcomes: Study on the Measures Taken and the Current Situation in Europe*. Brussels : Eurydice, 2010. 142 p.

4. Hyde J.S. (2005). The gender similarities hypothesis. *American Psychologist*, 60(6), pp. 581–592.

5. Maccoby E.E. & Jacklin C.N. (1974). *The*

- psychology of sex differences. Stanford, C.A.: Stanford University Press, 634 p.
6. Nikolovska A. (2011). Gender and vocabulary learning in EFL: a case study from Macedonia. Belgrade BELLS, pp. 87–109.
7. Oxford R., M. Nyikos and M. Ehrman. (1988). Vive la Difference? Reflections on Sex Differences in Use of Language Learning Strategies. Foreign Language Annals, 21, 4, pp. 321–329.
8. Pakuia, J. (2015). Gender and Sexuality in English Language Education: Focus on Poland. British Council. ELT Research Papers 15.03, 126 p.
9. Sunderland J. (2006) Language and Gender : an advanced resource book. London and New York : Routledge, 359 p.
10. Wiliam D. (2000). Assessment: social justice and social consequences: review essay. British Educational Research Journal, 26(5), pp. 661–663.
11. Карп'юк О.Д. Англійська мова : підручник для 8-го класу. Тернопіль, 2008. 200 с.
12. Козловська Т. English : підручник з англійської мови. 6 клас. Київ, 2007. 256 с.
13. Маєрчик М., Плахотнік О., Ярманова О. Гендер для медій : підручник із гендерної теорії для журналістики та інших соціогуманітарних спеціальностей / за ред. Маєрчик М. Київ, 2014. 143 с.
14. Морська Л.І., Кучма М.О. English : підручник для 7-го класу. Київ; Ірпінь, 2007. 240 с.
- Study on the Measures Taken and the Current Situation in Europe. Brussels : Eurydice, 2010. 142 p. [in English].
4. Hyde, J.S. (2005). The gender similarities hypothesis. American Psychologist, 60(6), pp. 581–592. [in English].
5. Maccoby, E.E., & Jacklin, C.N. (1974). The psychology of sex differences. Stanford, C.A.: Stanford University Press, 634 p. [in English].
6. Nikolovska, A. (2011). Gender and vocabulary learning in EFL: a case study from Macedonia. Belgrade BELLS, pp. 87–109. [in English].
7. Oxford, R., Nyikos, M. & Ehrman, M. (1988). Vive la Difference? Reflections on Sex Differences in Use of Language Learning Strategies. Foreign Language Annals, 21, 4, pp. 321–329. [in English].
8. Pakuia, J. (2015). Gender and Sexuality in English Language Education: Focus on Poland. British Council. ELT Research Papers 15.03, 126 p. [in English].
9. Sunderland, J. (2006). Language and Gender : an advanced resource book. London and New York : Routledge, 359 p. [in English].
10. Wiliam, D. (2000). Assessment: social justice and social consequences: review essay. British Educational Research Journal, 26(5), pp. 661–663. [in English].
11. Karpiuk, O. D. (2008). Anhliiska mova : pidruchnyk dlia 8-ho klasu [English for the 8-th form] Ternopil, 200 p. [in Ukrainian].
12. Kozlovska, T. (2007). English : pidruchnyk z anhliiskoi movy. 6 klas [English for the 6-th form] Kyiv, 256 p. [in Ukrainian].
13. Maierchik, M., Plakhotnik, O. & Yarmanova, O. (2014). Hender dlia medii : pidruchnyk iz hendernoi teorii dlia zhurnalistyky ta inshykh sotsiohumanitarnykh spetsialnostei [Gender for the media: a textbook on gender theory for journalism and other socio-humanitarian specialties]. Kyiv, 143 p. [in Ukrainian].
14. Morska, L. I. & Kuchma, M. O. (2007). English : pidruchnyk dlia 7-ho klasu [English for the 8-th form]. Kyiv, 240 p. [in Ukrainian].

REFERENCES

Стаття надійшла до редакції 05.08.2021

“Бувають учителі з природженим педагогічним талантом, які вміють під час уроків жити спільним життям усього класу, забувати про себе, про свої власні турботи, радощі і тривоги. Кожний урок такого вчителя є розширенням розумового кругозору учня, задоволенням його природної допитливості, розбудженої попередніми успіхами, є насолодою, а не мукою”.

*Іван Франко
поет, літературний критик, науковець*

УДК 821.161.2-93.09(092):811.161.2'42

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.242605>

Анна Огар, кандидат філологічних наук, доцент кафедри філологічних дисциплін та методики їх викладання у початковій школі Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

ХУДОЖНІЙ ПРОСТІР ТВОРІВ ДЛЯ ДІТЕЙ ГАЛИНИ ВДОВИЧЕНКО: ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНИЙ І ЛІНГВОДИДАКТИЧНИЙ АСПЕКТИ

У статті йдеться про лінгвостилістичні та лінгводидактичні особливості творів Галини Вдовиченко для дітей. Для цих художніх текстів характерні лексичне багатство й різноманітність форм вираження думки, оригінальний словотвір, акцентування стилістично маркованих одиниць із зменшено-пестливими суфіксами, онімікон з прозорою мотивацією, вишуканий синтаксис, тропи та стилістичні фігури, що піддаються індивідуально-авторським модифікаціям. Художні тексти також у доступній формі ословлюють проблеми, з якими стикається сучасне суспільство.

Ключові слова: лінгвостилістичний аналіз; лінгводидактичний аспект; художній текст; лексема; фразеологізм; онім; індивідуально-авторський неологізм; синтаксис; тропи; стилістичні фігури.

Лит. 9.

Anna Ogar, Ph.D.(Philology), Associate Professor of the Philological Disciplines and Methods of Their Teaching in Primary School Department Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

ARTISTIC SPACE OF HALYNA VDOVYCHENKO'S WORKS FOR CHILDREN: LINGUISTYLISTIC AND LINGUODIDACTIC ASPECTS

The article deals with the linguistic-stylistic and linguodidactic features of Halyna Vdovychenko's works for children. These texts meet all modern requirements for children's literature: they are relevant for children, written in living language, promote socialization, carry cognitive, developmental, informative charge, and most importantly – meet such criteria as art, which involves actualization of the reader's emotional sphere, interpretation of the work as a phenomena of art with aesthetic and spiritual value, encrypted in the structural-compositional and linguistic-stylistic organization of the work.

The writer's literary texts are characterized by lexical richness and variety of forms of expression, original word formation, accentuation of stylistically marked units with reduced- affectionate suffixes, onimicon with transparent motivation, refined syntax, tropes and stylistic figures that can be individually modified by the author.

The language design of the works is easy and clear, but impressive. These are epithets, comparisons, barbarisms, tautologies, paraphrases, pleonasm, paronomasia, figurative transferences of different types. Verbalized transferences are sometimes complicated by other paths, for example, personification is enhanced by comparisons; accumulation of several stylistic figures and tropes in one context (gradation, amplification, antitheses), which contributes to the logical and intonational expression of the text, the creation of individual-authorial, unique, figurative discourse. The syntactic structure of the work corresponds to the children's audience. These are mostly simple, non-multicomponent sentences.

In addition to entertaining, aesthetic, cognitive aspects, H. Vdovychenko's works of art are also endowed with educational and social. They address in an accessible form the problems faced by modern society.

Keywords: linguistic-stylistic analysis; linguodidactic aspect; artistic text; token; phraseology; onym; individual-author neologism; syntax; tropes; stylistic figures.

Постановка проблеми. Мовознавство сьогодення вражає багатоплановістю досліджень, переплітаючись з суміжними науками, усе більше розкриває мову в її стосунку до людини. Лінгвостилістичний аналіз та інтерпретація художнього тексту демонструє інтенції митця і смислові координати, які той задає для читача. Встановлення мистецьких посилів, їхнє декодування – складний процес, до якого, окрім художнього тексту, доєднується низка позалінгвістичних факторів. Однак вихідним все

ж є саме текст у всій різноманітності вимірів. Особливої, прискіпливої уваги потребують тексти для дітей, адже вони спрямовані на читачів, становлення яких – і мовно-мовленнєве, і морально-етичне, й естетичне тощо – тільки відбувається. Такі твори мають бути актуальними для дітей, написаними живою мовою, сприяти соціалізації дітей, нести пізнавальний, розвивальний, інформативний заряд. Проте найголовнішим критерієм, якому мають відповідати усі художні твори, є саме художність,

що передбачає актуалізацію емоційної сфери читача, розгляд твору як явища мистецтва з естетичною та духовною цінністю, зашифрованою у структурно-композиційній та мовностилістичній організації твору [8, 81].

Художній текст – це втілений у художній формі фрагмент концептуальної картини світу автора, відображений ним з позицій певного естетичного ідеалу. Зміст літературного твору відображає авторську картину світу, певну систему духовних цінностей письменника, його оцінку дійсності. Цю картину можна досягнути через систему особливих мовних чи немовних засобів і прийомів, а також через композицію тексту. У світлі цього зосередимо увагу на лінгвостилістичному аналізі тексту, який включає розгляд його мовної організації, вивчення взаємозв'язків мовних засобів у його системі. Таке дослідження передбачає огляд лексичного аспекту твору, особливостей фонетики, морфології, синтаксису, що із залученням екстралінгвістичних факторів веде до розкриття не лише змісту, а саме смислу; також аналіз спрямований на визначення ролі вподобань автора та стилістичного маркування в його мовотвірчій діяльності, опис мовленнєвої системності стилю, яка організовує відбір засобів з орієнтацією на творчий задум та потреби спілкування, з'ясування стильових рис і взаємозв'язку між метою тексту та вибором стилю [9, 298].

Серед творів сучасних дитячих письменників вигідно вирізняються яскраві й оригінальні “36 і 6 котів”, “Ліга непарних шкарпеток”, “Містельфи” Галини Вдовиченко. Сучасні автори поєднують традиційні цінності та модерні настрої, втілюючи їх у яскравих образах та сюжетах. Це реалізовано й у творах письменниці. Окрім того, перелічені книги – приклад фантастичних захопливих перипетій (які, за словами В. Агеєвої, прегарно поєднуються з реалістичними мотиваціями), що занурюють читачів у дивний світ, описаний добірним словом. Слова знаної літературознавиці можна сказати про кожне творіння Г. Вдовиченко: “Насправді ця книжка – прецікава казка про те, як добро породжує добро (не завжди, знаємо, але хоча б іноді)” [1]. А ще – оригінальний матеріал, який слугує засобом для мовного становлення читачів, взірцем для мовленнєвого наслідування, сюжетом для виховання словом. Лінгвостилістичний та лінгводидактичний аспекти художніх творів для дітей письменниці тому є цікавим і актуальним об'єктом дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Доробок Г. Вдовиченко вже зацікавлював дослідників, але не часто. Зокрема проаналізовано

образи-символи в романі “Пів яблука” [2]. Що ж до дитячих творів, то натрапили лише на позитивні рецензії [1; 7], у яких автори спорадично торкаються й мовних аспектів. Твори для дітей письменниці не були предметом розгляду ні в лінгвостилістичному, ні в лінгводидактичному аспекті, що й зумовлює вибір теми дослідження.

Мета статті – проаналізувати художній простір творів для дітей Галини Вдовиченко в лінгвостилістичному та лінгводидактичному аспекті.

Виклад основного матеріалу. Мисткиня словом вималювала особливий колорит, атмосферу місця, про яке йдеться, однак її читачам доведеться заглядати у словник. Ось так описано львівське житло містельфів: *Вона мешкає в будинку, вхід до якого охороняють кам'яні леви та лицарі-атланти. Її вежка – над горішнім поверхом; Там є палуба-портик і шпиль – наче щогла; Він живе над пасажем Міколяша; На розі будинку – кругла вежа-ротонда, у ній живе Тея-пекарка (“Містельфи”).* Однак занедбаний стан цих споруд змушує письменницю вербалізувати поряд з вишуканими назвами архітектурних форм інші мови, пейоративні конотації яких нівелюють зменшено-пестливі суфікси: *халабудка, хижка*. Принагідно відзначимо, що у творах багато форм із зменшено-пестливими суфіксами: *кав'яренька, долонька, віконце, віконечко, вежка, кучерика, шапочка, дротики, торбинка, крамничка, фартушок, пасемце (диму), горнятко* тощо.

До того ж у творі багато інших архітектурних термінів: *барельєф, фронтон, купол, н'єдестал, постамент, ніша, лабіринт, колона, тунель, склепіння, ліпнина, флюгер* та термінів з інших галузей, скажімо: *кренделі, фуєте, піруети, балетні па, степ, брейк, ча-ча-ча* (танцювальне мистецтво), *живопис, акварель, натюрморт, експозиція* (образотворче мистецтво). Такі номінації за відповідної словникової роботи розширяють світогляд читачів, розвинуть у них спостережливість, уважність, і, безумовно, збагатять словниковий запас термінною лексикою.

Письменниці дбає й про багатство та різноманітність мови, уплітаючи в тканину тексту різні засоби вираження думки. Натрапляємо на лексеми, рідко вживані в щоденному мовленні: *сочитися* (про світло), *жебоніти, поціновувачі, різноголосося, докірливо, схрон, довкруг* тощо. Дитячий плач, скажімо, ословлено низкою мовних форм, серед яких – чільне місце займають фразеологізми: *рюсання, плач, хлипання, заливатися слізьми, шморгати носом, зайтися*

плачем. Однак найбільше пересипано фраземами текст про котів: *накивати п'ятами, дати драла, відняти мову, тримати себе в лапах, відчутти серце в горлі, мокрий як курка, вчепитися як воша за кожух, напхатися як кільки в бляшанку, робити чужими лапами, працювати з душою, хоч очі в Сірка позичай, припнути язика, впадати у відчай, ласий на чужі ковбаси, як мокре горить, вісті не лежать на місці, і слід охолов, потрапитися на гарячому, кинути оком, триматися очі в очі, іти світ за очі, тримати язика за зубами, спопелити поглядом, закотити очі під лоба* ("36 і 6 котів-детективів"). Прикметно, що деякі одиниці зазнали структурних трансформацій та модифікацій на кшталт *тримати себе в лапах* (пор. *узусне тримати себе в руках*), *робити чужими лапами* (пор. *робити чужими руками*). А фразеологізм із мікроконтексту *Забирайся, поки цілий! Хвіст у зуби – і бігом!* настільки формально віддалений від лексикографічно кодифікованого *ноги в руки*, що потребує коментаря для маленьких читачів, які з легкістю зіставляють усталений варіант із котячо-собачою історією. Як і мовну гру навколо відомої фраземи:

Бровчик на нього й не глянув, промимрив стиха:

- Мені тепер від сорому хоч в Сірка очі позичай.

- У якого ще Сірка? Ти до нас іще Сірка приведи! ("36 і 6 котів-детективів")

Особливої уваги заслуговують авторські оніми, які одразу й характеризують своїх носіїв – за схожістю та за впадощами, скажімо, імена 36 і 6 котів: *Сордель, Хавчик, Ковбасюк, Шпондермен, Ля Сосис, Шкур'як; Іветта, Лізетта, Мюзетта, Жанетта, Жоржетта, Кларетта, Колетта, Маріетта; Брейкер, Вертун, Степко, Дряпне; Нявчик, Сплюх, Беркиць* тощо. От як пояснено етимологію одного з імен:

Шість потилиць, шість спин, п'ять хвостів. Стривайте, а де ж шостий хвіст?.. Ага, ясно. Сордель не має хвоста! Вгодований безхвостик, схожий на сардельку, помітно погладшав останнім часом. Його опасисту спинку не сплутаєш із жодною іншою ("36 і 6 котів-детективів").

Спонукають дітей до словотворення й введені в тканину творів новотвори: *Дорогі шкарпи, шкарпетони, шкарпані та шкарпуки!* Або пропонують читачам номен *придахувався* зі значенням 'приземлитися на даху'. Авторським неологізмом є назва книги: *Містельфи*. Письменниця з пояснення читачам цього слова розпочинає повість:

Вони живуть у кожній вежі львівського середмістя, майже на кожному горіщі. Хто – вони? Міські ельфи. Містельфи. Не чули про таких? Місто+ельфи=містельфи.

У творі натрапляємо й на похідні від цього неологізму: *містельфійський, містельфійка*, так як і *мутівський* від *мути*, тобто щирі-мутанти. Яскраву художню функцію мають експресивно-оказіоналізми, як-от: *супер-класнучо-надійно, кігтяно-пазурна музика*. Більш традиційно утворені номени *книгожерери, мутовітаміни, мутомікроелементи, дряпопис*.

Мовне оформлення творів легке та зрозуміле, та все ж вражає. Це і:

- епітети *сййлива мармиза* (у містельфів) та *страхїтлива довбешка* (у щурів), *ажурні фіранки, борошняний порошок, шахтарська сніжинка* – про білу шкарпетку, що її випрало з темним одягом, ще й обсіпали чайнками; *новановісінька духмяна книжка, колючий доторк, міцний металевий запах, книжковий шпиталь*. Відзначимо також неординарні приклади: *дівчинка-метелик, майстриня-в'язальниця, мороз-заметіль, щур-мутант, коти-танцюристи, котяра-смугастик, коти-хавчики* тощо;

- порівняння (*смугаста, наче зебра* [шкарпетка]; *плащ наче крила бруківка, як солодкі льодяники; каміння і метал, немов хрустке печиво*) і підрядні порівняльні речення: *Та книжка пахла, як свіжий горіховий коржик; Сварки спалахували, немов сухий хмиз від сірника;*

- варваризми: *Шерше ля фам, Бонджорно, бамбіні!*;

- тавтології: *найтаємніша таємниця, рідкісна рідкість, найрепіший реп, мишкові миші;*

- перифрази: *господар дахів, диригент флюгерів* (вітер);

- плеоназм: *шумить-гуде, бувай-прощай, Білий-Альбінос;*

- паронимія: *безпородні, але не безпорадні;*

- образні перенесення різних типів: *довга шия пилососа; пилососна труба удавом скрутилася; подушкові гори; каскад дахів; Я чула, звісно, про щурів... - засумнівалася Косичка... А чого ж! Вони розумні, - Коротка Стрижка гримнула шухлядою; Крильця дівчат уже мерехтіли попереду ледь помітним сріблом.*

Ословлені перенесення часом ускладнені іншими тропами, як-от в описі Співочої катедри: *Два верхні віконечка – наче осі, нижнє – точнісінько як розтулений у співі рот. Будівля співає: о-о-о-о-о!* ("Містельфи"). Персоніфікація тут підсилена порівняннями, одне з яких доволі розлоге.

Інший приклад. Нагромадження синонімів та антонімів в одному контексті, до того ж ці одиниці різного роду:

Слухачі позирають униз, на маленькі будинки, такі крихітні, наче в них живуть мурашки. Над манюсінськими будиночками нависають величезні містельфійські ноги. Гігантські ступні над іграшковим містом! Так добре велетням сидіти рядочком, погойдувати ногами й слухати Агату ("Містельфи").

Маленькі – крихітні – манюсінські; величезні – гігантські; мурашки – велетні. Уважаємо, що до першого синонімійного ряду варто долучити й лексему *іграшковий*, яка в цьому контексті має зумовлену ним семему 'малий, такий за розміром, як іграшка'. Загалом у цьому фрагменті ще й поєднано ознаки кількох стилістичних фігур та тропів: висхідної градації, що упорядкувала розташування синонімів відповідно до підсилення їхнього значення; ампліфікації, що передбачає нагромадження синонімів та однотипних мовних одиниць для висвітлення зображуваного явища; антитези, в основі якої – зіставлення протилежних явищ, образів, а засіб її реалізації – антоніми. Мета такої контамінації – спеціальне акцентування, логіко-інтонаційне увиразнення, а результат – створення індивідуально-авторського, неповторного, образного дискурсу.

Подібуємо різні вияви терміна градація в художньому дискурсі Г. Вдовиченко. Окрім відповідно розташованих слів у межах речення, мисткиня нанизує й цілі речення за принципом зростання їхніх семантичних та емоційно-експресивних якостей, пор.:

Підтягували одна одну, підсаджували, дерлися вгору ("Ліга непарних шкарпеток").

Або: У небі блимнуло, над Високим замком, над лисою горою саянув білий розлом. Загриміло. Гуркіт покотився усіма вулицями середмістя. Місто кликало собі на допомогу стрілами блискавок та оглушливими громовицями. Зірвалася потужна злива ("Містельфи").

Відповідає дитячій аудиторії й синтаксична структура твору – це здебільшого прості небагатокомпонентні речення. Відзначимо, що письменниця емоційний зміст тексту передає, вдаючись до необов'язкових, хоча й виправданих, розділових знаків, таких, які спеціально акцентують текст, реалізуючи авторські інтенції, до прикладу:

Це Остап. Він живе над пасажем Міколяша. Хоча який це пасаж? Сама лиш назва залишилася. Насправді – подвір'я з руйновищем стін. Тут давно немає

наскрізного проходу з однієї вулиці на іншу, немає галереї під скляним дахом – а була ж... З кінозалами, кав'ярнями, цукернями, крамницями і фонтаном... ("Містельфи").

Важко не погодитись: доступний читачам зміст емоційно насичують розділові знаки, яких доволі багато на такий невеликий фрагмент. Вони слугують для мовної економії, дають змогу читачам самим добирати мовні засоби, тобто суб'єктивізують їх (читачів), не лише апелюючи до них, а й підштовхуючи бути співтворцями, дофантазувати, домислювати, А ще – пишуть інтонаційне панно твору. Для увиразнення тексту авторка вдається до стилістичних прийомів на кшталт парцеляції:

Насправді, саме там, подалі від людського ока, облаштовані маленькі затишні оселі. Десь у кутку горища. Або в заглибині стіни. Або навіть у старій валізі, у скрині чи в дерев'яному футлярі мовчазного годинника, який уже забув, коли востаннє бамкав ("Містельфи").

Письменниця ненав'язливо уводить у текст спонукальні синтаксичні конструкції, на яких варто акцентувати дітям. Зокрема фрази *Нумо, відійди! Гайда до краю з водою!*. Саме такі форми мають увійти в мовленнєву практику замість поширеного, однак ненормативного *Давайте підемо. Давайте зробимо.*

Безсумнівно, що, окрім розважального, естетичного, когнітивного аспектів, твори Г. Вдовиченко наділені ще й виховним та соціальним. Зокрема, не оминає письменниця вельми актуальних для сучасного суспільства та конкретно для шкільної спільноти проблем соціалізації дітей / людей з особливими потребами. Просто, непафосно, без моралізаторства, без зайвого акцентування, зрозуміло й доступно письменниця розповідає читачам про такий аспект життя:

Її фартушок притрушений борошном. Часом у борошні її руде волосся, а іноді навіть і навушники! Тея знімає їх лише тоді, коли лягає спати. Чому вона їх носить? Бо без тих навушників нічого не чує. А з ними чує геть усе: голоси друзів, музику, пташиний спів і шурхіт вітру понад дахами ("Містельфи").

Інша глобальна проблема, до розв'язання якої в Україні ще лише прагнуть, – нерозважливе, нераціональне ставлення до речей. Її теж вербалізує письменниця, дбаючи водночас про те, щоб продемонструвати читачам її розв'язання:

Навіщо люди викидають добротні речі? Дафна любить міркувати за своїм плетивом. От винесли на горище цей светр, а навіщо? Він без жодної дірки. Майже як новий.

Дивні люди. Позбуваються одягу, навіть його не поносивши. Може, просто не встигають полюбити?

Дафна дарує вовняному непотребу друге життя. Це її улюблене діло. Вона намотує й намотує клубки, барвисті кульки встеляють кімнатку. Їх усе більше й більше.

Оце так скарби! Цих ниток вистачить надовго. З них Дафна наплете, скажімо, шапок ("Містельфи").

А злигодні 36 і 6 безпритульних котів формують у читачів відповідальне ставлення до тварин, підштовхують до емпатії та турботи щодо слабших. Сприяє цьому й приклад пані Крепової та її племінника Стаса. Не можна оминати увагою сценарії дій героїв, які підсумовано й концентровано в смислово містких реченнях: "Коли справді потрібна допомога, не соромно про неї й попросити"; "А чого ображатися? Сильного образити важко, а він вважав себе сильною особистістю.

Твори Г. Вдовиченко характеризує зорієнтованість на дитячу аудиторію, що знаходить також вияв у відповідному контенті. До загального сюжету творів та вербальних форм сюди належать й мікросюжети, у яких авторка описує дитячі ігри, забави, лічилки тощо.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Твори Г. Вдовиченко для дітей вирізняються цікавими сюжетами, які нетривіально ословлено. Художній дискурс письменниці відзначається багатством форм і різноманітністю вираження думки, самобутністю дериваційного моделювання та акцентом на стилістично маркованих одиницях із зменшено-пестливими суфіксами, оніміконом з прозорою мотивацією, вишуканим синтаксисом і насиченістю тропами та стилістичними фігурами, що часто зазнають індивідуально-авторських трансформацій. Особливої уваги заслуговують порушені у творах проблеми, з якими стикається людство, та закладені в текстах сценарії дій, які вельми згодяться маленьким читачам.

Перспективним вважаємо подальше дослідження творчості письменниці в різних контекстах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агеева, Віра. Тридцять шість і шість чи сорок два? BBC Україна : сайт. Рец. на кн.: Вдовиченко, Галина. (2015). 36 і 6 котів. Львів : Вид-во Старого Лева. 2015. Режим доступу: http://www.bbc.com/ukrainian/society/2015/10/151019_book_20_15_review_ageeva_vdovychenko. (дата звернення: 04.08.2021)
2. Базалук, А. Г., Гонюк О. В. Образи-символи в романі Галини Вдовиченко "Пів яблука". Філологічні науки. Збірник матеріалів підсумкової наукової

конференції студентів та викладачів. Упорядник О. І. Панченко. Дніпро. 2017. Акцент ПП, с. 3–6.

3. Вдовиченко, Галина. Мишкові миші з продовженням. Львів: Видавництво Старого Лева. 2017. 155 с.

4. Вдовиченко, Галина. Містельфи. Львів: Видавництво Старого Лева. 2020. 144 с.

5. Вдовиченко, Галина. Ліга непарних шкарпеток. Львів: Видавництво Старого Лева. 2019. 56 с.

6. Вдовиченко, Галина. 36 і 6 котів-детективів. Львів: Видавництво Старого Лева. 2019. 144 с.

7. Мельник Т. Про мишей і дітей. Друг читача : сайт. Рец. на кн.: Вдовиченко, Галина. (2011). Мишкові миші : повість для дітей мол. шк. віку; [худож. А. Сарвіра]. Київ: Грані-Т. 2011. Режим доступу: https://vsiknygy.net.ua/shcho_pochytaty/11514/ (дата звернення: 04.08.2021)

8. Кизилова, В. Література для дітей та юнацтва в контексті реформування змісту літературної освіти в Україні. *Вісник Центру дослідження літератури для дітей та юнацтва "Література. Діти. Час"*. Вип. VI: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції "Українська література для і про дітей: історичні здобутки й тенденції розвитку" (11 жовтня 2016 року). Старобільськ : Вид-во ДЗ "Луганський національний університет ім. Тараса Шевченка". 2016. С. 76–82.

9. Чистякова, О. С. Лінгвостилістичний аналіз художнього тексту. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія "Філологічна"*. Випуск 60. 2016. С. 297–299.

REFERENCES

1. Aheeva, Vira. (2015). Trydtsyat shist i shist chy sorok dva? [Thirty-six and six or forty-two?]. BBC Ukraine: site. Rec. on the book: Vdovychenko, Halyna. 36 i 6 cats. Lviv : Lviv: Staryi Lev Publishing House. Available at: http://www.bbc.com/ukrainian/society/2015/10/151019_book_20_15_review_ageeva_vdovychenko. (Accessed 4 Aug 2021). [in Ukrainian].
2. Bazaluk, A. H. & Honyuk, O. V. (2017). Obrazy-symvoli v romani Halyny Vdovychenko "Piv yabluka" [Images-symbols in Halyna Vdovychenko's novel "Half Apple"]. *Philological Sciences. Philological sciences. Collection of materials of the final scientific conference of students and teachers*. Dnipro, pp. 3–6. [in Ukrainian].
3. Vdovychenko, Halyna. (2017). Myshkovi myshi z prodovzhennyam [Mouse mice with continuation]. Lviv: Staryi Lev Publishing House. 155 p. [in Ukrainian].
4. Vdovychenko, Halyna. (2020). Mistelfy [Mistelfs]. Lviv: Staryi Lev Publishing House. 144 p. [in Ukrainian].
5. Vdovychenko, Halyna. (2019). Liha neparnykh shkarpetok [League of odd socks]. Lviv: Staryi Lev Publishing House. 56 p. [in Ukrainian].
6. Vdovychenko, Halyna. (2019). 36 i 6 kotiv-detektyviv [36 and 6 cat detectives]. Lviv: Staryi Lev Publishing House. 144 p. [in Ukrainian].
7. Melnyk T. (2011). Pro myshey i ditey [About mice and children]. Another reader: site. Rec. on the book. Druh chytacha : sayt. Rets. na kn.: Vdovychenko, Halyna. Myshkovi myshi : povistdlya ditey mol. shk. viku; [khudozh. A. Sarvira]. Kyiv : Hrani-T. Available at: https://vsiknygy.net.ua/shcho_pochytaty/11514/ (Accessed 2 Aug 2021). [in Ukrainian].

ВИКОРИСТАННЯ ЗДОБУТКІВ ПЕДАГОГІЧНОЇ БІОГРАФІСТИКИ В ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

8. Kyzylova, V. (2016). Literatura dlya ditey ta yunatstva v konteksti reformuvannya zmistu literaturnoyi osvity v Ukrayini [Literature for children and youth in the context of reforming the content of literary education in Ukraine]. *Bulletin of the Center for the Study of Literature for Children and Youth "Literature. Children. Time"*. Vol. VI: Proceedings of the 5th All-Ukrainian Scientific and Practical Conference "Ukrainian Literature for and About Children: Historical

Achievements and Development Trends" (October 11, 2016). Starobilsk: Luhansk National University Publishing House. Taras Shevchenko. pp. 76–82. [in Ukrainian].

9. Chystyakova, O. S. (2016). Lihvostylistychnyy analiz khudozhnoho tekstu [Linguistic and stylistic analysis of an artistic text]. *Scientific notes of the National University "Ostroh Academy". Philological series*. Issue 60. pp. 297–299. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 14.07.2021

УДК 929:378:37.091.12.011.3-051(045)

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.242606>

Ірина Розман, кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри англійської філології та методики викладання іноземних мов
Мукачівського державного університету

ВИКОРИСТАННЯ ЗДОБУТКІВ ПЕДАГОГІЧНОЇ БІОГРАФІСТИКИ В ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

Обґрунтована потреба у необхідності використання здобутків педагогічної біографістики для підготовки студентів закладів освіти педагогічного спрямування, що дає змогу вдосконалити набутий теоретико-практичний матеріал щодо життєдіяльності відомих і маловідомих педагогів. Зосереджено увагу на практичних рекомендаціях вивчення біографії педагогів. Запропонована конкретна тематика для практичної роботи зі здобувачами вищої освіти.

Закцентована увага на те, що вивчаючи різновидові джерельні матеріали у професійній підготовці майбутніх педагогів, зокрема у викладанні дисциплін гуманітарного і психолого-педагогічного циклів "Педагогіка", "Історія педагогіки", "Методологія наукового дослідження", "Теорія і методика виховання" та інші, в організації науково-дослідницької роботи здобувачам освіти важливо дослідити педагогічну біографістику у системі сучасної науки та освіти.

Ключові слова: педагогічна біографістика; здобутки; практичне використання; джерелознавчий компонент.

Літ. 6.

Iryna Rozman, Ph.D.(Pedagogy), Associate Professor of the English Philology and Methods of Teaching Foreign Languages Department
Mukachevo State University

USE OF ACHIEVEMENTS OF PEDAGOGICAL BIOGRAPHY IN PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE TEACHERS

The development and formation of the individual, providing comprehensive conditions for self – development is one of the main tasks of the field of teacher education at the stage of integration into the European educational space. Higher education, on the path of rearrangement, involves training future teachers to use the already acquired theoretical and methodological material and to further improve practical skills.

The purpose of the article is to substantiate the need to use the achievements of pedagogical biographical studies in the professional training of future teachers. The article substantiates the need to use the achievements of pedagogical biographical studies for training students of educational institutions of pedagogical direction, which makes it possible to improve the acquired theoretical and practical material on the life of well-known and little-known teachers. Attention is focused on practical recommendations for studying the biography of teachers. Specific topics for practical work with applicants for higher education are proposed. Studying various source materials in the professional training of future teachers, in particular in teaching the disciplines of humanitarian and psychological-pedagogical cycles "Pedagogy", "History of pedagogy", "Methodology of scientific research", "Theory and methodology of education" and others, in the organization of research work, it is important for applicants to study pedagogical biographical studies in the system of modern science and education, to find out the theoretical concepts of biographical teachings, to use general scientific, historical-pedagogical and interdisciplinary methods of pedagogical biographical studies, general information about the sources of research of pedagogical personalities, documentary sources as an aspect of pedagogical biographical studies, get acquainted with the features of studying personalities by Ukrainian Soviet pedagogical science, explore the personalized direction of

pedagogical comparativistics: integrative approach, accumulation and means of popularizing the achievements of famous teachers of Ukraine.

Keywords: pedagogical biographical studies; achievements; practical use; source studies component.

Постановка проблеми. Розвиток та становлення особистості, забезпечення всебічних умов для саморозвитку – одне з головних завдань галузі педагогічної освіти на етапі інтеграції в європейський освітній простір. Вища освіта на шляху перебудови передбачає підготовку майбутніх педагогів для вміння використовувати вже набутий теоретико-методологічний матеріал та для подальшого вдосконалення практичних навичок.

Аналіз наукових досліджень. Теоретичну основу дослідження складає доробок українських вчених з теорії і практики навчання і виховання (І. Бех, О. Вишневський, Г. Ващенко, В. Гінецинський, А. Макаренко, С. Миропольський, С. Русова, В. Сухомлинський), з теорії і практики джерелознавства, бібліографії, історіографії у галузях історичної науки (О. Богдашина, Я. Калакура, І. Ковальченко, І. Корнейчик, Л. Мазур, С. Павленко, Г. Швецова-Водка, О. Яценко та ін.) та історико-педагогічної науки (Є. Александров, Н. Вараскіна, Л. Голубничка, Н. Гупан, Е. Дніпров, Н. Мацібора, І. Стражнікова, О. Петренко, Н. Побірченко, Д. Раскін, О. Сухомлинська та ін.).

Мета статті полягає в обґрунтуванні потреби використання здобутків педагогічної біографістики в професійній підготовці майбутніх педагогів.

Виклад основного матеріалу. Виміри національної педагогічної біографістики в ракурсі історичних змін та перетворень державно-політичної і соціально-економічної системи займають вагоме місце для інтеграції України в світовий культурно-історичний простір, що є стимулом всебічної модернізації освіти. Всі зміни сьогодення так чи так пов'язані з історичними змінами у суспільстві.

Згідно із Законом України “Про освіту”, метою освіти є “підготовка конкурентоспроможного людського капіталу для високотехнологічного та інноваційного розвитку країни, самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях” [2]. Сучасні вимоги до підготовки студентів педагогічних ЗВО до роботи у закладах освіти та формування практичних життєвих навичок, активної участі у виробничій діяльності, набуває особливого значення формування у студентів гнучких навичок. Це надбання приходить тільки з умінням виокремлювати головне і необхідне для результативної роботи. Нагромаджений значний досвід у проведенні біографічних досліджень,

може бути корисним для розробки методологічних засад, науково-дослідницького інструментарію педагогічної біографістики. Знання способів і форм використання набутої інформації – це швидкий і безпомилковий розв'язок поставлених завдань.

Педагогічна біографістика, має можливість комплексно досліджувати та обґрунтовувати біографію особистості (відомості про час і місце народження, походження, родинне середовище, освіту, риси характеру, приватне життя тощо); професійну біографію персоналії (праця за фахом, наукова позиція, контакти, зв'язки); бібліографію праць (аналіз творчого доробку, історія його створення, техніки і методології дослідження, поняттєвий апарат) та висвітлювати ситуативну біографію (визначні і виняткові події, факти) і “біографію навколишнього середовища” [5, 51].

Біографістика як напрям і складник педагогічної науки може досліджуватися з різних методологічних позицій, однак завжди через призму міждисциплінарного підходу. Це, з одного боку, актуалізується зміною теоретичних парадигм, що орієнтують на інтерпретативні науково-дослідні стратегії та зосередження уваги на суб'єктивно-особистісних значеннях і смислах. З іншого боку, міждисциплінарність детермінується сутністю феномену життєпису, що як окремий жанр розвивається на перетині історії, літератури, філософії, психології, соціології, фізіології, мовознавства, інших галузей соціогуманітарних і біологічних наук. У такому ракурсі варто пригадати зроблений на основі аналізу досвіду біографістики умовивід відомого англо-американського вченого А. Дж. Тейлора, згідно з яким найкращі зразки життєписів стали результатом поєднання досягнень кількох галузей знань, бо саме такий синтез дозволяє з більшою ймовірністю, точністю відтворити історію життя героя біографічної оповіді [5, 25].

Дослідження спадщини відомих та маловідомих педагогів, науковців, учителів-практиків, які у своїй роботі доводили значущість теоретико-практичних надбань; подолання байдужості до проблем освіти і виховання; розкриття аспектів історії педагогіки через вивчення її у динаміці на різних етапах розвитку суспільства; вивчення національного досвіду з питань теорії і практики навчання та виховання, яке завжди сприяє вдосконаленню сучасних освітніх технологій; систематизація та аналіз вченого, фахівця, педагога в суспільно-

ВИКОРИСТАННЯ ЗДОБУТКІВ ПЕДАГОГІЧНОЇ БІОГРАФІСТИКИ В ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

історичному, теоретичному, методичному, методологічному, загальнокультурному напрямі роботи; дослідження не тільки відмінного володіння педагогічними та психолого-педагогічними знаннями щодо особистості загалом, а і практичного використання педагогічних засобів та методів впливу на формування характеру людини, – все є завданнями для використання здобутків педагогічної біографістики в професійній підготовці майбутніх педагогів.

Вивчаючи різновидові джерельні матеріали у професійній підготовці майбутніх педагогів, зокрема у викладанні дисциплін гуманітарного і психолого-педагогічного циклів “Педагогіка”, “Історія педагогіки”, “Методологія наукового дослідження”, “Теорія і методика виховання” та інші, в організації науково-дослідницької роботи здобувачам освіти важливо дослідити педагогічну біографістику в системі сучасної науки та освіти, з’ясувати теоретичні поняття біографічних учень, використовувати загальнонаукові, історико-педагогічні та міждисциплінарні методи педагогічної біографістики, загальні відомості про джерела дослідження педагогічних персоналій, документальні джерела як аспекти педагогічної біографістики, ознайомитись з особливостями вивчення персоналій українською радянською педагогічною наукою, дослідити персоналізований напрям педагогічної компаративістики: інтегративний підхід, акумулювання та засоби популяризації надбань відомих педагогів України [4, 24–25].

Запропоновані матеріали сприятимуть вивченню теоретичних напрацювань, практичних здобутків, автобіографічних відомостей, джерелознавчого матеріалу, особистих та історичних архівних матеріалів відомих і маловідомих педагогів, вчених, фахівців з історії педагогіки.

У зв’язку з тим, що предметом системного цілісного аналізу стала проблема формування і розвитку педагогічної біографістики в Україні у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст., є всі підстави стверджувати, що виникла необхідність не тільки теоретичного, а і практичного обґрунтування доцільності використання здобутків педагогічної біографістики в професійній підготовці майбутніх педагогів.

На аудиторних заняттях студенти для відпрацювання практичних навичок застосовують орієнтовний план дій, який міститься у методичних розробках для самостійної та індивідуальної роботи студентів, навчальних посібниках.

Джерельна база, історіографія, тенденції формування і розвитку педагогічної біографістики в Україні в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст.

та визначенні можливості використання цього наукового досвіду в подальшому розвитку студій про педагогічні персоналії і вдосконаленні сучасного освітнього процесу, – надзвичайно важливі у сучасному світі, де відбувається біографічний бум [5, 7].

Для якісного впровадження здобутків педагогічної освіти в професійній підготовці майбутніх фахівців, необхідно визначити теоретико-методологічні засади педагогічної біографістики в контексті сучасного наукового дискурсу, з’ясувати передумови, генезу та основні етапи і тенденції становлення й розвитку педагогічної біографістики в Україні. Особливу увагу необхідно звернути на структурно-функційний аналіз джерел педагогічної біографістики, визначити їхній інформаційний потенціал і особливості, показати процес формування і рівень розвитку педагогічної бібліографії і біобібліографії в Україні [6].

Педагогічна біографістика має розвиватися на міждисциплінарній основі, що передбачає тісні взаємозв’язки з різними галузями педагогічної науки та гуманітарних знань. Вони мають будуватися на засадах “відносного паритету”, коли, з одного боку, біографістика запозичує та оперує науковим інструментарієм загальної педагогіки, історії педагогіки та соціальної, вікової, професійної, порівняльної, інших напрямів і галузей педагогіки [3, 64]. З іншого, вона пропонує свої здобутки про життя і творчість педагогічних персоналій, корисні для їхніх науково-дослідницьких і практично-технологічних потреб гуманітаристики.

На відміну від представників інших галузей знань, які констатують здобутки попередників і за потреби спираються на них у своїх дослідженнях, майбутній фахівець, учений-педагог працює за формулою: “Із минулого через сучасність – у майбутнє”. Тобто він має з’ясувати і пояснити, як певна ідея, теорія, концепція сформувалася у свідомості досліджуваної персоналії; у чому полягає їхня оригінальність і значущість; як вони вплинули на подальший розвиток педагогічної думки; яке місце посіли в історії освіти тощо [1, 162–167].

Зі згаданими вище тісно пов’язані принципи творчої оригінальності й самодостатності; дотримання норм наукової етики; максимального заглиблення у наукову проблему; практичної орієнтованості й ефективності результатів дослідження. Їхня реалізація передбачає: а) поєднання поваги до доробку сучасних науковців, учених, що працювали за різних історичних періодів, зарубіжних колег із його

творчо-конструктивним прочитанням і принципово-критичним аналізом; б) виявлення наукової сміливості, самостійності, обачливості в судженнях і висновках, творчого ставлення до усталених парадигм і поглядів, що стимулює продукування власних умовиводів, самовіддачу і самореалізацію в процесі наукової роботи; в) використання, окрім традиційних, інноваційних і неапробованих методологічних стратегій, що дає змогу виходити на нові рівні осмислення біографії; г) цілеспрямоване комплексне занурення у проблему, що передбачає з'ясування внутрішніх взаємозв'язків і закономірностей розвитку життєвого і творчого шляху персоналії через вивчення і з'ясування в руслі наукового дискурсу спершу "відомого", відтак "маловідомого і прихованого", "значущого, вартісного, помилкового"; г) системне (тобто не лише в прикінцевих висновках) визначення та обґрунтування теоретичної і практичної значущості положень і результатів дослідження для розвитку педагогічної науки, удосконалення освітнього процесу, реформування системи освіти тощо [5, 384].

Необхідно зауважити, що аналіз педагогічної персоналії як творчої особистості становить ідея, згідно з якою розвиток особистості супроводжується і проявляється у своєрідній динаміці різних людських типів та інтегрується в єдності біологічних і соціально-типових тенденцій. Майбутній педагог має розуміти, що між типами вищої нервової діяльності, з одного боку, та характером, творчим потенціалом особистості, з іншого, існує безсумнівний і виразний зв'язок, який потрібно виявити та пояснити, зокрема крізь призму його впливу на зміст і результат теоретичних пошуків особи, яку досліджує, професійно-освітніх, науково-організаційних, інших виявів її суспільної активності [5, 394].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, з огляду на необхідність використання здобутків педагогічної біографістики в професійній підготовці майбутніх педагогів, доволі продуктивним науково-методологічним інструментом для дослідження педагогічних персоналій є її практична спрямованість. Вона містить сукупність цінних ідей, теорій, підходів, принципів вивчення особистості, зокрема педагога як історичної персоналії, у її цілісних структурних типологічних і динамічних характеристиках.

Готуючи майбутніх педагогів, ми спрямовуємо здобувачів вищої освіти бути персонологом, щоб уміти глибше виявляти, аналізувати, розуміти складний внутрішній світ досліджуваної персоналії. Це дає важливий ключ до вивчення її життєдіяльності як складного, багатовимірного феномену. Як

ефективний компонент результативності актуалізуємо увагу на творчому підході щодо дослідження життєдіяльності педагогів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Голубнича Л. О. Класифікація джерел педагогічних персоналій. *Педагогічний дискурс: зб. наук. праць* / гол. ред. І. М. Шоробура. Хмельницький: ХГПА, 2013. Вип. 15. С. 162–167.
2. Закон України "Про освіту". URL: <https://zakon.rada.gov.ua> > laws > show. 2017.
3. Пономаренко Л. Аналіз системи бібліографічних видань України з питань педагогіки і психології (2005–2009 рр.). *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2011. Вип. 31. С. 63–69.
4. Розман І. І. Педагогічна біографістика: навчальний посібник. Ужгород: РІК-У, 2020. 188 с.
5. Розман І. І. Українська педагогічна біографістика (друга половина ХХ – початок ХХІ століття) : монографія. Ужгород : РІК-У, 2020. 618 с.
6. Сухомлинська О. Концептуальні засади розвитку історико-педагогічної науки в Україні. *Шлях освіти*. 1999. № 1. С. 41–45.

REFERENCES

1. Holubnycha, L. O. (2013). Klyasyfikatsiia dzherel pedahohichnykh personalij [Classification of sources of pedagogical personnel]. *Pedagogical discourse: coll. of Science. works.* (Ed.). I.M. Shorobura. Khmelnytskyi, Vol. 15. pp. 162–167. [in Ukrainian].
2. Zakon Ukrainy "Pro osvitu" (2017). [The law of Ukraine "On Education"]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua> > laws > show [in Ukrainian].
3. Ponomarenko, L. (2011). Analiz systemy bibliografichnykh vydan Ukrayiny z pytan pedahohiky i psykhohohiyi (2005–2009 rr.) [Analysis of the system of bibliographic publications of Ukraine on pedagogy and psychology (2005–2009)]. *Scientific works of Nat. Library of Ukraine named after V.I. Vernadsky*, Vol. 31. pp. 63–75. [in Ukrainian].
4. Rozman, I. I. (2020). Pedahohichna biohrafistyka: navchalnyi posibnyk [Pedagogical biology: a textbook]. Uzhhorod, 188 p. [in Ukrainian].
5. Rozman, I. I. (2020). Ukrayinska pedahohichna biohrafistyka (druha polovyna XX–pochatok XXI stolittya) [Ukrainian pedagogical biography (second half of the XX–beginning of the XXI century)]. Uzhhorod, 618 p. [in Ukrainian].
6. Sukhomlynska, O. (1999). Kontseptualni zasady rozvytku istoryko-pedahohichnoi nauky v Ukraini [Conceptual Fundamentals of the Development of Historical and Pedagogical Science in Ukraine]. *The path of education*. Vol. 1. pp. 41–45. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 14.07.2021

УДК 373.5.016:502/504:005.591.6(045)

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.239672>

Олена Аксьонова, кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри реабілітаційної педагогіки та здорового способу життя
комунального закладу “Запорізький обласний інститут післядипломної
педагогічної освіти” Запорізької обласної ради

Юлія Півненко, кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри реабілітаційної педагогіки та здорового способу життя
комунального закладу “Запорізький обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти” Запорізької обласної ради

Анастасія Косман, вчитель основ здоров'я комунального закладу
“Запорізька спеціалізована школа-інтернат II-III ступенів “Козацький лицей”
Запорізької обласної ради

МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ WOW-ЕФЕКТУ НА УРОКАХ ОСНОВ ЗДОРОВ'Я

У статті розглядається wow-ефект як методичний прийом, використання якого базується на емоції подиву. Встановлено, що основною причиною нудьги на уроці є монотонність. Автори пропонують компенсаторні педагогічні дії, спрямовані на усунення причини виникнення нудьги. Серед них важливу позицію посідає wow-ефект. Здійснено теоретичне дослідження ролі wow-ефекту для концентрації уваги учнів та активізації їхньої пізнавальної активності. Наведено приклади wow-ефекту на уроках основ здоров'я та визначено методичні особливості його використання.

Ключові слова: wow-ефект; урок; основи здоров'я; подив; методичні особливості; емоції; пізнавальний інтерес.

Табл. 2. Літ. 9.

Olena Aksyonova, Ph.D.(Pedagogy), Associate Professor,
Head of the Rehabilitation Pedagogy and Healthy Lifestyle Department of
Municipal Institution “Zaporizhzhya Regional Institute of Postgraduate
Pedagogical Education” of Zaporizhzhya Regional Council

Yulia Pivnenko, Ph.D.(Pedagogy), Associate Professor of the
Rehabilitation Pedagogy and Healthy Lifestyle Department of
Municipal Institution “Zaporizhzhya Regional Institute of
Postgraduate Pedagogical Education” of Zaporizhzhya Regional Council

Anastasiia Kosman, Health Fundamentals Teacher of Municipal Institution
“Zaporizhzhya Specialized Boarding School of II-III degrees “Cossack Lyceum”
of Zaporizhzhya Regional Council

METHODOLOGICAL FEATURES OF USING THE WOW-EFFECT AT HEALTH FUNDAMENTALS LESSONS

The article considers the wow-effect as a methodical technique, the using of which is based on the emotion of surprise. The more unusual is the information, the greater will be the activity of the brain, and the higher will be the ability to memorize it. However, it is increasingly difficult for teachers to keep cognitive interest of their students at a sufficient level. One of the problems in this particular context is boredom of students. It was found that the main cause of boredom in the classroom is monotony. It leads to a decrease or lack of students' interest at the lesson, search of alternative activities in the classroom, frequent violations of discipline, attempts to avoid the boring lesson in different ways. The authors propose some compensatory pedagogical actions aimed to influence the causes of boredom, among which the wow-effect takes an important place. In the result of the theoretical research, the wow-effect is defined as a methodological technique aiming to surprise students, to concentrate, to activate their cognitive activity. The use of this technique is based on the basic elements of “surprise pedagogy”: surprise by a fact, surprise by the method, surprise by the educational environment, surprise by the student's own potential. Triggers for the wow-effect at the Health Fundamentals lessons can be a surprise, an original idea, a sudden mistake, an accomplice, etc. The article provides some examples of the use of the wow-effect at the Health Fundamentals lessons and determines the methodological features of its use. In particular, the wow-effect should be logically related to the lesson material and improve its perception; the wow-effect must be carefully thought out and prepared, focusing on the expected results of the educational activities; use of the wow-effect can provoke the increase of the level of students' excitement,

activity, insecurity, discomfort, therefore, it is necessary to envisage the ways to interact with students in such a situation; during the wow-effect some students can remain passive and this should be respected; eventually the wow-effect should be shortened.

Keywords: *wow-effect; lesson; Health Fundamentals; surprise; methodological features; emotions; cognitive interest.*

Постановка проблеми. Рушіюною силою продуктивного навчання сучасного покоління виступає пізнавальний інтерес. Однак педагогу все проблематичніше утримувати пізнавальний інтерес своїх учнів на достатньому рівні. Однією із проблем у зазначеному контексті є учнівська нудьга. Дослідники Анна Френцель і Рейнхард Пекрун (A. Frenzel, R. Pekrun, 2007) виявили, що школярам нудно в середньому майже протягом половини кожного уроку [7]. Сучасні підлітки проводять тривалий час в інтернеті і сприймають з екрана комп'ютера або мобільного телефона різноманітну за формою, змістом та обсягом інформацію. Іноді здається, що вони знають і вміють абсолютно все, і що здивувати їх уже нічим. Велика кількість альтернативних джерел інформації та засобів навчання (навчальні ролики та відеоігри, відеоуроки, віртуальні лабораторії та екскурсії, дистанційні курси тощо) ускладнює завдання педагога щодо концентрації уваги учнів на матеріалі уроку та пробудженні їхнього пізнавального інтересу. Отже, наявна гостра необхідність пошуку педагогічного інструментарію, здатного здивувати учня, сконцентрувати його увагу на навчальному матеріалі, зацікавити.

Типова освітня програма закладів загальної середньої освіти II ступеня (2018) також концентрує увагу педагогів на використанні “ага-ефектів” (wow-ефектів) під час реалізації наскрізної лінії “Здоров'я і безпека” [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У численних психолого-педагогічних дослідженнях розглядається єдність емоційних і пізнавальних процесів. Проблема єдності афекту та інтелекту представлена в наукових працях як класиків вітчизняної психології (Л. Виготський, 1934; С. Рубінштейн, 1973; О. Тихомиров, 1979; О. Леонтьєв, 1983), так і сучасних дослідників (І. Андрєєва, 2012, Paul J. Silvia, 2021).

Л. Виготський наголошував, що думка – не остання інстанція, сама вона народжується не з іншої думки, а з мотивуючої сфери нашої свідомості, яка охоплює наші потяги і потреби, наші інтереси і спонукання, наші афекти й емоції [2].

Педагогічні розвідки Т. Цавалюк доводять, що емоційно забарвлені факти запам'ятовуються учнями міцніше і на більш тривалий термін, ніж байдужі для них факти. З метою збагачення

уроку інтелектуальними почуттями авторка пропонує раціонально використовувати “емоційний потенціал” навчального матеріалу [5].

Пол Дж. Сільвія (Paul J. Silvia, 2021) пропонує виділяти “сім'ю” емоцій знань, до складу якої входять подив, зацікавленість, збентеження і хвилювання. Емоціями знань він пропонує вважати їх з двох причин. По-перше, події, які їх викликають, включають знання: ці емоції трапляються, коли щось порушує те, що люди очікували або вірили. По-друге, ці емоції є базовими для навчання: вони спонукають до пізнання, пошуку нового у найширшому розумінні тоді, коли навколишнє середовище є загадковим чи нестійким. Вони сигналізують про те, що сталося щось не так, що заслуговує на нашу увагу. На думку дослідника, подив – це емоція, яка захоплює розум і тіло людини [10].

Роль подиву у навчанні досліджували Карла Гутьєррес (Karla Gutierrez, 2014), Мідбх І. Фостер, Марк Т. Кін (Meadhbh I. Foster, Mark T. Keane, 2018), Бонні Стаховяк (Bonni Stachowiak, 2018). Вони дійшли висновку, що коли нова інформація надходить до мозку, той проводить “сканування”, щоб перевірити, чи розпізнає він її. Що більш незвичайна інформація, то більша активність мозку, і вища можливість її запам'ятовування. Систематизація досліджень Карли Гутьєррес та Бонні Стаховяк дає змогу виділити такі способи викликати подив учнів: початок уроку “на ура” (несподівана історія, статистика тощо), зміна форм та методів навчання, несподіваний дизайн матеріалів, сюрприз, несподіваний реквізит, передбачення, спільна гра тощо [8, 11].

Свідченням активних наукових розвідок в означеному напрямі є поява таких термінів, як “педагогіка подиву” (П. Степічев), “педагогіка несподіваного” (Керол Фортін (Carol Fortin), Естебан Гонсалес (Esteban Gonzalez) та “психологія несподіванки” (Карла Гутьєррес).

Нам близька позиція Енн Катрін Камструп (Anne Katrine Kamstrup, 2016), яка описує феномен, що проявляється в особливому способі викладання, який вражає учнів. Це педагогічне явище отримало назву “wow-ефект” [9]. Wow-ефект як методичний прийом органічно вписався і в концепцію нової української школи, зокрема на уроках читання [6].

Отже, існують численні дослідження, які доводять зв'язок подиву та пізнавальної діяльності

МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ WOW-ЕФЕКТУ НА УРОКАХ ОСНОВ ЗДОРОВ'Я

в освітньому процесі, проте педагогічний інструментарій для використання wow-ефекту на уроках основ здоров'я розроблений недостатньо.

Мета статті – визначення методичних особливостей використання wow-ефекту на уроках основ здоров'я.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз численних досліджень (R. Perkins, A. Hill, 1985; Elena C. Daschmann, ThomasGoetzl, Robert H. Stupnisky, 2011) та власний педагогічний досвід уможливили виділити основні причини виникнення нудьги в учнів на уроках. Серед них варто зазначити такі, як монотонність (одноманітність), невідповідність потребам учнів, відсутність сенсу та зв'язку з життям, недостатня адаптованість навчального матеріалу до рівня знань чи досягнень учнів, наявність більш важливих для учнів альтернативних занять. Монотонність – основна причина нудьги, яка зі свого боку призводить до зниження або відсутності в учнів інтересу до уроку, пошуку альтернативних занять на уроці, частого порушення дисципліни, намагання різними способами уникнути нецікавого уроку. Здійснено систематизацію компенсаторних педагогічних дій / прийомів, спрямованих на причини виникнення нудьги, які сприятимуть концентрації уваги учнів та підвищенню їхнього пізнавального інтересу (табл. 1).

Wow-ефект прийшов у педагогіку з сучасного маркетингу, бо саме здивування клієнта – це

чудовий спосіб підвищити рівень продаж. Для цього маркетологи придумують різні “фішки”.

У бізнесі wow-ефект тлумачиться як заплановане продавцем почуття, яке повинен відчувати покупець, стикаючись з продукцією, послугою, продавцем, сайтом тощо, що має підштовхнути його до покупки або запам'ятати бренд, занести сайт у закладки, розповісти про компанію іншим, не вимикати звук телевізора, доки йде реклама певного товару [3].

Подібну мету становлять і педагоги: створити умови, щоб учні запам'ятали матеріал; щоб у них виникло бажання дізнатися більше з певної теми або розповісти про вивчене на уроці друзям чи батькам, активізувати їхню пізнавальну активність. Використання wow-ефекту в педагогіці має значне психологічне підґрунтя, оскільки базується на емоції подиву.

Подив характеризується схильністю до об'єкта, імпульсивністю, інтересом збудження, рівнем напруженості більшим, ніж при радості. Таким чином “wow-ефект” концентрує увагу (подив – інтерес – увага).

На засадах наведених вище досліджень та власного педагогічного досвіду визначаємо wow-ефект як методичний прийом, спрямований на те, щоб викликати в учнів подив, сконцентрувати увагу, активізувати їхню пізнавальну активність.

У “педагогіці подиву” (П. Степичев) базовими елементами є такі:

- подив фактом, який приводить до бажання дізнатися більше про подану інформацію,

Таблиця 1.

Компенсаторні педагогічні дії, спрямовані на причини виникнення нудьги в учнів

Причини виникнення нудьги в учнів	Компенсаторні педагогічні дії/прийоми
Монотонність (одноманітність)	Wow-ефект, ентузіазм вчителя, різноманітність педагогічного інструментарію
Невідповідність потребам учнів	Надання автономії учням (пошук власних рішень), надання учнів можливості вибору, навчання у взаємодії
Відсутність сенсу та зв'язку матеріалу з життям	Використання навчального матеріалу, пов'язаного з життям, використання компетентнісно орієнтованих завдань, пошук та демонстрація учням потенціалу використання отриманих знань та вмій у житті
Наявність більш важливих для учнів альтернативних занять	Позитивне підкріплення (ситуація успіху, підбадьорювання), демонстрація взаємозв'язку між різними предметами та видами діяльності
Недостатня адаптованість навчального матеріалу до рівня знання чи досягнень учнів	Індивідуальний та диференційований підхід до учнів, підтримка учнів після невдачі

МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ WOW-ЕФЕКТУ НА УРОКАХ ОСНОВ ЗДОРОВ'Я

подальшої мотивації до самостійного пошуку цікавих фактів. Це може бути факт з історії, походження, цікава історія, артефакт тощо;

- подив методом. Це те, як учитель підносить інформацію, володіння інструментарієм. Неординарна презентація, різноманітні ігри та квести;

- подив освітнім середовищем. Це те середовище, в якому відбувається навчання учня. Може бути як фізичне оформлення простору, так і залучення, наприклад, учнів у ролі вчителів;

- подив власним потенціалом учня. Це найсильніший інструмент, що допомагає впливати на внутрішню мотивацію. Власний успіх, досягнення поставлених цілей і здивування від того, що вийшло, завжди мотивують на подальші подвиги [1].

Ми приймаємо ці базові елементи і доповнюємо їх тригерами (спусковими гачками), завдяки яким виникає подив. На уроці основ здоров'я такими тригерами також можуть бути сюрприз, оригінальна ідея, раптова помилка, спільник тощо. Тому використання такого прийому на уроці основ здоров'я здатне підсилити результативність процесу навчання (табл. 2).

Однак слід зазначити, що використання wow-ефекту має підсилити результативність процесу навчання, а не перетворити його на лише розвагу, “загравання” з учнями чи набір непов'язаних з матеріалом уроку прийомів. Тому вважаємо за необхідне визначити методичні особливості використання wow-ефектів на уроках основ здоров'я.

1. Wow-ефект повинен бути логічно пов'язаним з матеріалом уроку та підсилювати його сприймання.

2. Wow-ефект необхідно ретельно продумати та підготувати, орієнтуючись на очікувані результати навчальної діяльності.

3. Використання wow-ефекту може спровокувати в учнів підвищення рівня збудженості, активності, невпевненості, дискомфорту тощо. Тому варто передбачити способи взаємодії з учнями в такій ситуації.

4. Під час wow-ефекту деякі учні можуть залишитися пасивними і це варто поважати.

5. За часом проведення wow-ефекту має бути короткотривалим.

Висновки. Використання wow-ефекту на уроках основ здоров'я через здивування учнів

Таблиця 2.

Методичні особливості використання wow-ефекту на уроках основ здоров'я

Базовий педагогічний елемент	Тригери wow-ефекту	Приклади wow-ефектів
Подив фактом	Несподіванка	Краса і здоров'я. 8 клас Вправа “Ознаки краси” Учні отримують зображення чоловіків та жінок з різних історичних епох. Об'єднавшись в групи за епохами, складають перелік ознак зовнішньої та внутрішньої краси, які притаманні цьому часу. Серед зображень, які стосуються сучасності, є зображення з татуюванням. Вчитель демонструє власне татуювання (заздалегідь під сорочку з довгим рукавом одягається рукав-тату). Далі проводиться батл “Красивим бути модно, красивим бути небезпечно”
Подив освітнім середовищем	Незвичайне обладнання	Краса і здоров'я. 8 клас Батл “Красивим бути модно, красивим бути небезпечно” Учні об'єднуються у дві групи. Одна група називає аргументи за сучасну красу, а інша група – проти. Кожен аргумент – камінчик на терези. Перемагає та команда, яка наведе більше аргументів і її шалька терезів переважить
Подив освітнім середовищем	Раптова (запланована) помилка	Поняття про ризик. Виправдані й невинуваті ризики. Оцінка ризиків у щоденному житті. 6 клас <i>(Попередньо біля входу в клас чіпляється “оголений” дріт)</i> Розповідь вчителя з елементами бесіди: – Щоденне життя наше переважно безпечне і водночас комфортне. Ми користуємося багатьма приладами. Якими приладами користуєтеся ви та ваші рідні? Але ризики і небезпеки є частиною нашого життя. Хто з вас помітив небезпеку, заходячи до класу? (Вчитель пропонує одному з учнів прибрати оголений дріт. Залежно від реакції учня вчитель далі пояснює матеріал)

Продовження таблиці 2.

Подив методом	Сюрприз	Чарівна скринька Вчитель відкриває скриньку і учні отримують сюрприз залежно від теми та етапу уроку. Наприклад, цікаве завдання, передбачення для учнів, побажання, предмет, пов'язаний з темою уроку тощо
Подив методом	Оригінальна ідея	Конфлікти і здоров'я. Розпалювання конфліктів. Способи конструктивного розв'язання конфліктів. 7 клас Заздалегідь вчитель кілька сірників до половини зафарбовує чорним маркером і кладе у коробку з сірниками. Під час пояснення з коробки дістається звичайний сірник і демонструється як спалахає і згасне конфлікт. Потім учитель акцентує увагу на тому, що конфлікт може виникнути повторно. Для цього використовує зафарбований "згорілий" сірник
Подив методом	Спільник	Конфлікти і здоров'я. Розпалювання конфліктів. Способи конструктивного розв'язання конфліктів. 7 клас Перед wow-ефектом проводиться руханка. У цей час "спільник" непомітно з класу прибирає один стілець. Отже, на початку роботи у класі не вистачатиме одного стільця. Це привід для початку конфлікту (учні, яким "не вистачить стільця", попереджені заздалегідь). На прикладі цієї конфліктної ситуації надається визначення поняттю "конфлікт" та розглядаються стадії його розвитку
Подив власним потенціалом учня	Незвичайна дія	Уміння вчитися. Умови успішного навчання. Розвиток сприйняття, уваги, пам'яті, творчих здібностей. 7 клас Вчитель пропонує вправи асиметричної гімнастики для мозку, спрямовані на синхронізацію роботи півкуль (наприклад, "Лезгінка", "Вуха – ніс", "Ріжки та ніжки" тощо). Вправи на перший погляд прості, але виконати правильно відразу зможе не кожен учень

допомагає сконцентрувати їхню увагу, викликати позитивні емоції до процесу навчання активізувати їхню пізнавальну активність. Уточнення та подальшої розробки потребують методичні особливості впровадження wow-ефекту. Також є потреба у підвищенні кваліфікації педагогів щодо розробки та впровадження цього методичного прийому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беднова О. Педагогика удивления. URL: <https://skyteach.ru/2019/08/29/pedagogika-udivleniya/> (дата обращения: 31.08.2021).
2. Выготский Л. С. Мышление и речь. Москва: Лабиринт, 1999. 352 с.
3. Люфанов М. Словарь маркетинговых и психологических терминов. URL: <http://salesportal.ru/abc/v/> (дата обращения: 30.08.2020).
4. Наказ Міністерства освіти і науки України № 405 від 20.04.2018 Про затвердження типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти II ступеня. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-tipovoyi-osvitnoyi-programi-zakladiv-zagalnovi-serednoyi-osviti-ii-stupenya> (дата звернення: 09.06.2020).
5. Цавалюк Т. Особливості формування

інтелектуальних почуттів у старшому дошкільному віці та у молодшому шкільному віці в процесі навчальної діяльності. *Молодь і ринок*. № 9(128) 2015. С. 153–157.

6. Швадчак Н. WOW-ефект і уроки смішного читання – як зацікавити дітей книжками. *Нова українська школа*. URL: <https://nus.org.ua/articles/wow-efekt-i-uroky-smishnogo-chytannya-yak-zatsikavyty-ditej-knyzhkam/> (дата звернення: 30.08.2021).

7. Daschmann C. Elena, Goetzl Thomas, Stupnisky H. Robert Testing the predictors of boredom at school: Development and validation of the precursors to boredom scales. URL: <https://d-nb.info/1095485350/34> (дата звернення: 30.08.2021).

8. Gutierrez Karla Use the Psychology of Surprise to Grab Your Learner's Attention. URL: <https://www.shiftelearning.com/blog/use-the-psychology-of-surprise-in-elearning> (дата звернення: 30.08.2021).

9. Kamstrupp Katrine Anne The wow-effect in science teacher education. URL: <https://www.researchgate.net/publication/311245983> The wow-effect in science teacher education (дата звернення: 28.08.2021)

10. Silvia P. Knowledge emotions: feelings that foster learning, exploring, and reflecting. In R. Biswas-

Diener & E. Diener (Eds), Noba textbook series: Psychology. Champaign, IL: DEF publishers. URL: <http://noba.to/f7rvqp54> (дата звернення: 30.08.2021).

11. Stachowiak Bonni Surprises in the classroom. URL: <https://teachinginhighered.com/2018/03/05/surprises-in-the-classroom/> (дата звернення: 30.08.2021).

REFERENCES

1. Bednova, O. (2019). Pedagogika udivleniya [The Pedagogy of Surprise]. Available at: <https://skyteach.ru/2019/08/29/pedagogika-udivleniya/> (Accessed 25 August 2021). [in Russian].

2. Vygotskiy, L. S. (1999). Myshlenie i rech [Thinking and speech]. Moscow, 352 p. [in Russian].

3. Lyufanov, M. Slovar marketingovykh i psikhologicheskikh terminov [Dictionary of marketing and psychological terms]. Available at: <http://salesportal.ru/abc/v/> (Accessed 30 August 2021). [in Russian].

4. Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy №405 vid 20.04.2018 "Pro zatverdzhennia tipovoi osvitoi prohramy zakladiv zahalnoi serednoi osvity II stupenia" [Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated April 20, 2018 No.405 "On approval of the standard educational program of general secondary education of the II degree"]. Available at: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-tipovoyi-osvitnoyi-programi-zakladiv-zagalnoyi-serednoyi-osviti-ii-stupenya> (Accessed 07 August 2021). [in Ukrainian].

5. Tsavaliuk, T. (2015). Osoblyvosti formuvannia intelektualnykh pochuttiv u starshomu doshkilnomu vitsi ta u molodshomu shkilnomu vitsi v protsesi navchalnoi diialnosti [Features of the formation of intellectual feelings in the senior preschool age and

in the primary school age in the process of educational activity]. *Youth & market*. Vol. 2(188). pp. 38–41. [in Ukrainian].

6. Shvadchak, N. (2020). WOW-efekt i uroky smishnoho chytannia – yak zatsikavyty ditei knyzhkamy [WOW-effect and lessons of funny reading – how to interest children in books]. Available at: <https://nus.org.ua/articles/wow-efekt-i-uroky-smishnogo-chytannya-yak-zatsikavyty-ditej-knyzhkamy/> (Accessed 3. Aug. 2021). [in Ukrainian].

7. Daschmann C. Elena, Goetzl Thomas & Stupnisky H. Robert Testing the predictors of boredom at school: Development and validation of the precursors to boredom scales. Available at: <https://d-nb.info/1095485350/34> (Accessed 30 August 2021). [in English].

8. Gutierrez Karla (2014). Use the Psychology of Surprise to Grab Your Learner's Attention. Available at: <https://www.shiftelearning.com/blog/use-the-psychology-of-surprise-in-elearning> (Accessed 30 August 2021). [in English].

9. Kamstrupp Katrine Anne (2016). The wow-effect in science teacher education. Available at: https://www.researchgate.net/publication/311245983_The_wow-effect_in_science_teacher_education (Accessed 28 August 2021). [in English].

10. Silvia, P. (2021). Knowledge emotions: feelings that foster learning, exploring, and reflecting. In R. Biswas-Diener & E. Diener (Eds), *Noba textbook series: Psychology*. Champaign, IL: DEF publishers. Available at: <http://noba.to/f7rvqp54> (Accessed 30 August 2021). [in English].

11. Stachowiak, B. (2018). Surprises in the classroom. Available at: <https://teachinginhighered.com/2018/03/05/surprises-in-the-classroom/> (Accessed 30 August 2021). [in English].

Стаття надійшла до редакції 11.08.2021

"І я дійшов переконання: треба опанувати одну справу, одну ділянку життя – і знати її досконало. Поді станеш справді кимось помітним у ній".

*Петро Яцик,
президент "Ліги українських меценатів", підприємець і філантроп*

"Про свої здібності людина може дізнатися, тільки спробувавши прикласти їх".

*Луцій Аней Сенека
давньоримський філософ, поет*

"Два основні надбання людської природи – це розум і міркування".

*Плутарх
давньогрецький письменник*

УДК 378.147: 316.422

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.242608>

Євгенія Гончарова, кандидат педагогічних наук, викладач
кафедри іноземних мов з латинською мовою та медичною термінологією
Полтавського державного медичного університету

Олена Беляєва, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач
кафедри іноземних мов з латинською мовою та медичною термінологією
Полтавського державного медичного університету

ЗАСТОСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ЗАСОБІВ НАВЧАННЯ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

У статті розглядається проблема оптимальної організації освітнього процесу, спрямованого на підготовку фахівців, мотиваційно-орієнтованих на безперервний процес активної пізнавальної діяльності. Аргументується закономірність комплексного застосування традиційних та інноваційних засобів навчання з метою отримання якісних змін у засвоєнні навчального матеріалу студентами, формуванні їх фахових компетентностей та стимулюванні пізнавальної активності.

Аналізується місце особистості викладача у процесі творчого поєднання традиційних та інноваційних засобів навчання з метою модернізації й інтенсифікації навчального процесу у сучасних ЗВО України.

Ключові слова: засоби навчання; пізнавальна активність; інноваційна діяльність; професійно-ціннісна інформація.

Лім. 11.

Yevheniya Honcharova, Ph.D.(Pedagogy), Lecturer of the Foreign Languages
with Latin and Medical Terminology Department
Poltava State Medical University

Olena Bieliaieva, Ph.D.(Pedagogy), Associate Professor, Head of the
Foreign Languages with Latin and Medical Terminology Department
Poltava State Medical University

CURRENT USE OF THE ADVANCED TEACHING AIDS IN THE ACADEMIC PROCESS

The article considers the problem of optimal organization of the academic process aimed at training professionals motivated to continuous process of active cognitive activity. The pattern of integrated use of traditional and advanced teaching aids to obtain qualitative changes in the acquisition of learning material by the students, the formation of their professional competencies and stimulation of cognitive activity has been discussed.

The role of the teacher's personality in the process of creative combination of traditional and advanced teaching aids aimed at modernization and intensification of the educational process in the modern HEIs of Ukraine has been analyzed. It has been determined that the basis for the effectiveness of innovative activities of educators at HEIs should be both the level of expertise and experience, readiness for self-improvement, ability to flexibly adapt to current socio-historical conditions, adequate perception of the need for the state-of-the-art innovations for further successful modernization of the academic process. Based on the analysis of the recent research works by domestic scientists, the feasibility of integrated use of the advanced teaching aids in current conditions of informatization of the society to obtain qualitative changes in the acquisition of learning material by students and the formation of their professional competencies has been proved. The system of classification of teaching aids has been proposed. The ways of implementation of the creative potential of the teacher's personality as a motive power capable of consistent actions focused on the improvement and modernization of the educational process have been analyzed. It has been shown that educators are tending to adjust their approaches to the academic process to qualitatively select modern teaching aids that will provide students with the advanced methods of cognition and increase their level of information awareness. It has been asserted that in the dynamic development of the modern society, the successful implementation of innovation-oriented pedagogical activities of the educator should be a fundamental factor in the formation of psychological readiness of students to use the state-of-the-art information and communication technologies and the formation of their information culture.

Keywords: teaching aids; cognitive activity; innovation; profession-oriented information.

Постановка проблеми. Проблема оптимальної організації навчального процесу, спрямованого на підготовку фахівців, мотиваційно орієнтованих на безперервний процес активної пізнавальної

діяльності, завжди була першочерговою для викладачів закладів вищої освіти усього світу. Застосування традиційних та інноваційних засобів навчання з метою інтенсифікації засвоєння знань здобувачами вищої освіти усебічно досліджувалося

як зарубіжними, так і вітчизняними науковцями.

В останні роки викладачі ЗВО України значну увагу приділяли упровадженню в освітній процес інформаційно-комунікаційних технологій як інноваційного засобу навчання, що має реальні передумови для плідного використання у процесі навчання. У практичній діяльності потенційні можливості інноваційних засобів навчання викладачами спрямовувалися як на забезпечення здобувачів вищої освіти необхідним обсягом професійно-значущих знань, так і на підвищення рівня їх інформаційної культури, ознайомлення з сьогочасними методами пізнання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Дослідженню проблеми упровадження у навчальний процес традиційних та інноваційних засобів навчання присвячено роботи О. Арбузової [1], В. Бикова [3], І. Малафійка [6, 7], О. Малихіна [8] Т. Туркот [11] та інших. За визначенням О. Арбузової, саме доцільне використання засобів навчання гарантує реалізацію дидактичного принципу наочності, який вважається “золотим правилом дидактики” [1, 27], І. Малафійк стверджує, що засоби навчання як “елемент дидактичної системи, який відповідає на запитання “Чим, за допомогою чого вчити?”, допомагає учителеві виділити і пред’явити для засвоєння предмет вивчення” [7, 355].

Мета статті: на підґрунті аналізу останніх досліджень вітчизняних та зарубіжних науковців аргументувати закономірність комплексного застосування традиційних та інноваційних засобів навчання з метою отримання якісних змін у засвоєнні навчального матеріалу здобувачами вищої освіти, формуванні їх фахових компетентностей та стимулюванні пізнавальної активності.

Виклад основного матеріалу. На тлі бурхливих соціально-економічних перетворень сучасного суспільства освітні інновації розглядаються як “комплексний, цілеспрямований процес втілення, засвоєння, використання та поширення в освітній діяльності нових ідей, порядків, звичаїв, методів, прийомів, технологій, механізмів, систем, структур, явищ тощо” [5, 131], стратегічно спрямований на оптимальну трансформацію системи вищої освіти в Україні з метою повсякчасного підвищення рівня її ефективності та, одночасно, забезпечення стабільності її функціонування.

В епіцентрі процесу втілення у навчальний процес освітніх інновацій завжди залишається творча особистість викладача. Саме вона є рушійною силою, здатною на послідовні дії,

зорієнтовані на поліпшення та осучаснення навчального процесу. Базисом результативності інноваційної діяльності викладачів закладів вищої освіти має бути не тільки рівень кваліфікації та досвіду, але й готовність до самовдосконалення, здатність гнучко адаптуватися до сучасних суспільно-історичних умов, адекватне сприйняття необхідності упровадження актуальних нововведень задля подальшої успішної модернізації освітнього процесу. Узагальнення та аналіз педагогічного досвіду доводять значимість застосування засобів навчання як у ході репродуктивної навчальної діяльності, так і у дослідницько-пізнавальних діях здобувачів вищої освіти.

Наведені нижче формулювання науковців визначають засоби навчання як дієвий інструмент для оптимального досягнення дидактичних цілей навчання:

- засоби навчання – це джерело отримання знань, формування вмінь [4, 122].
- засоби для оптимізації викладання та навчання [9, 293];
- засоби, що дають змогу описати об’єкт вивчення або одержати його замітник (модель), виділити предмет вивчення та пред’явити його для засвоєння [6, 250];

Свою систему класифікації засобів навчання пропонує В. Биков:

Окремі засоби навчання, або просто засоби навчання – це матеріальні об’єкти (елементи) навчального середовища, які призначені для використання учасниками освітнього процесу при здійсненні ними окремих навчальних дій.

Комплекти засобів навчання – структурно упорядковані сукупності засобів навчання, які призначені для забезпечення навчальної діяльності за однією структурою.

Комплекс засобів навчання – структурно упорядкована сукупність засобів навчання, яка призначена для забезпечення навчальної діяльності за декількома структурами.

Система засобів навчання – підсистема навчального середовища, склад якої утворюють інтегровані засоби навчання, а структура визначається множиною навчальних цілей їх використання учасниками освітнього процесу [3, 184].

Адекватна оцінка місця і значення кожного окремого засобу навчання у загальній структурі навчального процесу дає змогу повноцінно використовувати їх вплив на продуктивність засвоєння загальнонаукових та професійно-значущих знань здобувачами вищої освіти.

Стратегічний підхід до запровадження і подальшого використання традиційних та інноваційних засобів навчання має бути

комплексним та зваженим. Спираючись на узагальнення свого педагогічного досвіду та аналіз досліджень вітчизняних і зарубіжних науковців, викладач інтегрує у навчальному процесі усі наявні різновиди засобів навчання так, щоб кожен із них доповнював інший.

Маючи на меті стимулювання діяльнісно-комунікативної активності студентів та продуктивності їх запам'ятовування, викладачі зазвичай на основі системного аналізу та ґрунтовно спланованого добору, застосовують у навчальному процесі як традиційні, так і інноваційні засоби навчання, що відповідають поставленим дидактичним цілям [2]. Зважаючи на стрімкий розвиток сучасних технологій, їх упровадження та поширення, проблема інноваційних змін в освітній системі обумовлює тенденцію коригування викладачами підходів до навчального процесу з метою якісного добору саме тих сучасних засобів навчання, які забезпечать ознайомлення здобувачів вищої освіти з новітніми методами пізнання і підвищать рівень їх інформаційної обізнаності та інформаційної культури. “Сьогодні надії щодо ефективності та продуктивності організації навчального процесу пов’язуються з використанням і впровадженням в освітній процес інформаційних технологій” [8, 201]. Ефективне упровадження у процесі навчання досягнень інформаційних та комп’ютерних технологій надає допомогу здобувачам вищої освіти у засвоєнні та сприйнятті значних обсягів навчального матеріалу, розвиває здатність упевнено орієнтуватися в інформаційному просторі [2]. “Сучасний навчальний процес важко уявити без їх (сучасних засобів навчання) застосування, оскільки вони дають можливість показати динаміку, рух, зміну, процес перебігу явища вивчення, виділити предмет вивчення і пред’явити його для засвоєння” [7, 359], а конкретно комп’ютер, використовуваний як засіб навчання, відрізняється тим, що “дає можливість вести своєрідний діалог “учень-комп’ютер”, що є безцінним в організації та сприйманні навчальної інформації та здійсненні контролю і оцінювання знань” [7, 359].

Використання інноваційних засобів навчання на сучасному етапі соціально-економічних змін у незалежній Україні орієнтується на усебічну ґрунтовну підготовку плеяди конкурентоспроможних, здатних до творчої самоосвіти та використання отриманих знань у подальшій практичній діяльності фахівців. “Основна стратегія навчання повинна складатися, таким чином, у створенні психолого-педагогічних умов стимулювання інтелектуальної активності й ініціативи,

самостійності мислення під час здійснення усіх видів навчальної діяльності” [8, 201].

Застосування нововведень в освітньому просторі спрямовується на модернізацію організації навчального процесу, його адаптацію до сучасних реалій соціально-економічних трансформацій, потреб сьогоденного суспільного буття і розглядається сучасними українськими науковцями в аспекті стимулювання пізнавальної активності студентів, формування і розвитку їх навичок самостійної навчальної діяльності, уміння орієнтуватися в останніх здобутках сучасної науки та здатності до системного пошуку, опрацювання і використання професійно-ціннісної інформації.

Використання сучасних інформаційних технологій набуває особливої значущості з точки зору “не лише засвоєння визначеного навчальною програмою обсягу знань, але й опанування методом добування нових знань” [7, 360], “формування вмінь самостійно здійснювати пізнавальну й навчальну діяльність” [8, 201]. Як показує практика, оптимальне поєднання у педагогічній діяльності викладачів закладів вищої освіти новітніх інформаційних технологій та традиційних засобів навчання допомагає досягти якісної організації навчальної діяльності здобувачів вищої освіти, сприяє становленню та розвитку їх пізнавальної активності, результативність якої “виявляється в знаннях, отриманих особистістю, у тих змінах у системі поглядів, переконань, учинків, які відбуваються в людині завдяки розвитку його пізнавальної діяльності” [10, 223].

До останнього часу функціональні можливості інформаційно-комунікаційних технологій досить широко використовувалися з метою пошуку додаткових джерел інформації, в організації активного діалогу викладача зі здобувачами вищої освіти, у налагодженні діалогічної взаємодії здобувачів вищої освіти тощо. Цей засіб навчання вважався багатообіцяючим у майбутньому, але у розв’язанні поточних проблем виконував тільки допоміжну роль. Перехід на дистанційну форму навчання, пов’язаний з епідемією COVID-19, змусив переглянути статус інноваційних засобів навчання у загальній ієрархії засобів навчання.

Упровадження нововведень у навчальний процес не означає відмови від традиційних засобів навчання, таких, як підручник чи виклад нового матеріалу викладачем, а також засобів наочності – натуральних (реальні предмети, явища, процеси і т. ін.), зображувальних (картини, муляжі), знаково-символічних (схеми, графіки, діаграми) [7, 358].

Підручник – це “особлива дидактична

система, яка розкриває зміст навчання, що передбачається навчальною програмою” [7, 355], “ядро системи засобів навчання” [7, 356], він “повинен виконувати функцію “проєкту” процесу навчання” [7, 357]. Підручник доповнюють такі засоби навчання, як довідники, словники, посібники, засоби візуалізації, що поглиблюють та конкретизують інформацію, отриману при опрацюванні підручника. Т. Туркот зазначає, що читання навчальних текстів забезпечує 10 % засвоєння, а використання відео та аудіоматеріалів – 20 % [11, 287].

За переконанням І. Малафійка, слово вчителя є винятково значущим засобом навчання. “Слово учителя можна поставити в один ряд із підручником за системоутворюючим значенням системи засобів навчання” [7, 357].

Виняткова значущість слова вчителя полягає у спроможності “крім інформаційної і комунікативної функції виконувати ще й функцію організаційну” [7, 357]. Сутність останньої полягає у можливості цілеспрямованого використання педагогічного впливу задля формування уявлень і переконань суб’єктів навчання, організації їх мисленевих процесів, розвитку емоцій і почуттів [7].

Комунікативна діяльність викладача зосереджується на організації дієвої суб’єкт-суб’єктної взаємодії зі здобувачами вищої освіти. Вищевказані відносини вибудовуються на засадах взаєморозуміння, емпатії та довіри і допомагають сформувати сприятливе педагогічне середовище, надають змогу викладачеві визначити, аналізувати й оцінювати особисті інтелектуальні, поведінкові, мотиваційні якості суб’єктів навчання з метою знаходження оптимальних рішень стосовно способу спілкування з кожним індивідом у подальшому процесі навчання.

Слово викладача розкриває суть нового навчального матеріалу, акцентує увагу на ключових моментах теми, що розглядається, створює позитивну мотивацію стосовно подальшої роботи з підручниками та посібниками. Т. Туркот, посилаючись на дослідження американських та європейських науковців, відзначає, що прослухана лекція забезпечує лише близько 5 % засвоєння, [11, 287]. Однак саме вищевказані 5 % становлять основу для подальшого ґрунтовного осмислення і формування нових знань, умінь та навичок.

Аналіз показує, що успішне розв’язання проблем навчання, розкриття його змісту і цілей можливе тільки у процесі інтеграційного використання усіх функцій, притаманних слову викладача

Сучасний здобувач вищої освіти зазвичай ще

до вступу до ЗВО, володіє основами користування комп’ютерною технікою, впевнено орієнтується у можливостях інтернету. Завдання викладача полягає у роз’ясненні майбутнім фахівцям перспектив та потенційних шляхів застосування інформаційно-технологічних засобів навчання з метою інтенсифікації засвоєння нового навчального матеріалу, успішного виконання самостійної роботи, отримання професійно-значущої інформації, що повсякденно оновлюється.

Творчо використовуючи здатність інформаційно-технологічних засобів навчання, надавати безмежний обсяг інформації, викладач отримує можливість ініціювати та культивувати фахову спрямованість навчально-пізнавальної діяльності здобувачів вищої освіти, завдяки чому закладає основу формування їх фахових компетентностей.

Висновки. Узагальнюючи вищевказане, можемо зробити висновок, що в умовах динамічного розвитку сучасного суспільства, успішна реалізація інноваційної спрямованості педагогічної діяльності викладача має стати основоположним фактором становлення психологічної готовності суб’єктів навчання до використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій та формування їх інформаційної культури. Раціональне застосування традиційних та інноваційних засобів навчання вважаємо невід’ємною складовою загальної системи модернізації вищої освіти в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арбузова Е. Н., Усольцева Л. В. Конструирование и применение комплексов средств обучения для методической подготовки студентов-биологов в условиях информационно-предметной среды вуза. Омск, 2010. 162 с.
2. Беляева О. М., Гончарова Є. Є. Роль традиційних та інноваційних засобів навчання в модернізації вищої освіти. *Актуальні питання лінгвістики, професійної лінгводидактики, психології і педагогіки вищої школи: матер. IV міжнар. наук.-практичної конф.: (м. Полтава, 7-8 листопада 2019 року)*. Полтава, 2019. С. 18–21.
3. Биков В. Ю. Теоретико-методологічні засади створення і розвитку сучасних засобів та е-технологій навчання. *Збірник наукових праць до 10-річчя АПН України / Академія педагогічних наук України*. Ч. 2. Харків, 2002. С. 182–189.
4. Воронов В. В. Педагогика школы в двух словах. Москва, 2002. 144 с.
5. Гончар Л. Інновації у формуванні професійної культури майбутніх менеджерів. *Молодь і ринок*. 2019. № 10 (177). С. 130–134.

6. Малафіїк І. В. Дидактика : навчальний посібник. Київ, 2005. 397 с.

7. Малафіїк І. В. Дидактика новітньої школи : навчальний посібник. Київ, 2014. 632 с.

8. Малихін О. В. Організація самостійної навчальної діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів: теоретико-методологічний аспект : монографія. Кривий Ріг, 2009. 307 с.

9. Оконь Винценты Введение в общую дидактику; пер. с пол. Л. Г. Кашкурович, Н. Г. Горин. Москва, 1990. 382 с.

10. Ситаров В. А. Дидактика: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. Москва, 2004. 368 с.

11. Туркот Т. І. Педагогіка вищої школи : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ, 2011. 628 с.

REFERENCES

1. Arbutova, Ye. N. & Usoltseva, L. V. (2010). Konstruirovaniye i primeneniye kompleksov sredstv obucheniya dlya metodicheskoy podgotovki studentov-biologov v usloviyakh informatsionno-predmetnoy sredy vuza [Design and use of complexes of teaching aids for the methodological training of biology students in the information-subject environment of the university]. Omsk, 162 p. [in Russian].

2. Bieliaieva, O. M. & Honcharova, Ye. Ye. (2019). Rol tradytsiinykh ta innovatsiinykh zasobiv navchannia v modernizatsii vyshchoi osvity [The role of traditional and innovative teaching aids in the modernization of higher education]. Aktualni pytannia lnhvistyky, profesiinoi livnhvodydaktyky, psykholohii i pedahohiky vyshchoi shkoly: mater. IV mizhnar. nauk.-praktychnoi konf. : (m. Poltava, 7-8 lystopada 2019 roku). – *Current issues of linguistics, professional language didactics, psychology and pedagogy of higher education: Proceedings of the IV International Scientific-Practical Conference : (Poltava, November 7-8, 2019)*. Poltava, pp. 18–21. [in Ukrainian].

3. Bykov, V. Yu. (2002). Teoretyko-metodolohichni

zasady stvorennia i rozvytku suchasnykh zasobiv ta e-tekhnolohii navchannia [The theoretical and methodological principles of creation and development of modern tools and e-technologies of teaching]. *Collection of scientific works to the 10th anniversary of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine / Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. Part. 2. Kharkiv*, pp. 182–189. [in Ukrainian].

4. Voronov, V. V. (2002). Pedagogika shkoly v dvukh slovakh [School pedagogy in a nutshell]. Moscow, 144 p. [in Russian].

5. Honchar, L. (2019). Innovatsii u formuvanni profesiinoi kultury maibutnikh menedzheriv [Innovations in the formation of professional culture of future managers]. *Youth & market*. No. 10 (177). pp. 130–134. [in Ukrainian].

6. Malafiiik, I. V. (2005). Dydaktyka : navchalnyi posibnyk [Didactics: a textbook]. Kyiv, 397 p. [in Ukrainian].

7. Malafiiik, I. V. (2014). Dydaktyka novitnoi shkoly : navchalnyi posibnyk [Didactics of the newest school: a textbook]. Kyiv, 632 p. [in Ukrainian].

8. Malykhin, O. V. (2009). Orhanizatsiia samostiinoi navchalnoi diialnosti studentiv vyshchykh pedahohichnykh navchalnykh zakladiv: teoretyko-metodolohichni aspekt : monohrafiia [An organization of independent educational activity of students of higher pedagogical educational institutions: theoretical and methodological aspect: monograph]. Kryvyi Rih, 307 p. [in Ukrainian].

9. Okon Vintsenty (1990). Vvedenie v obshchuyu didaktiku [Introduction to general didactics]. Translation from Polish L. G. Kashkurevich, N. G. Gorin. Moscow, 382 p. [in Russian].

10. Sitarov, V. A. (2004). Didaktika: ucheb. posobie dlya stud. vyssh. ped. ucheb. Zavedeniy [Didactics: textbook. manual for stud. higher. ped. study. Establishments]. Moscow, 368 p. [in Russian].

11. Turkot, T. I. (2011). Pedahohika vyshchoi shkoly : navchalnyi posibnyk dlia studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv [Higher school pedagogy: a textbook for students of higher educational institutions]. Kyiv, 628 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 07.07.2021

“Найскладніше почати діяти, все інше залежить тільки від наполегливості”.

Амелія Ергарт
американська авіаторка

UDC 378.14:004

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.238501>

Sergii Sharov, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor of the Computer Science Department
Dmytro Motornyi Tavria State Agrotechnological University

Hanna Gladkykh, Lecturer of the Foreign Languages Department
Dmytro Motornyi Tavria State Agrotechnological University

THE IMPORTANCE OF COMMUNICATIVE COMPETENCE FOR THE PROFESSIONAL FORMATION OF FUTURE COMPUTER SCIENCE SPECIALISTS

The article is devoted to the analysis of the features of communicative competence of future specialists in computer science. It is noted that nowadays the profession of IT specialist is one of the most popular and highly paid in the labor market. A modern computer science specialist should have a professional and key competencies complex. Communicative competence occupies an important place among soft skills. For a future computer science specialist, it is relevant for some reasons: teamwork, communication with customers and clients, networking among non-specialists. It has been found that a lot of attention in the training of future specialists in computer science is paid to foreign language communicative competence and the state language proficiency. The reasons for the importance of foreign language communicative competence for future IT specialists have been identified. These include English-language syntax of programming languages, English-language software interface, employment opportunities abroad, and others. Some examples of word formation in computer terminology have been considered. It is noted that a large part of computer terms contains structural units of the English language. In addition, computer slang, that has specific forming words ways, is often used by IT specialists. It has been revealed that the development of communicative competence of future specialists in computer science occurs in the process of studying professional disciplines, disciplines in English and Ukrainian in the professional field. The means of developing communicative competence include interactive teaching methods, business games, creative work, information and communication technologies, etc. Further research that analyzes more detailed the means of developing foreign language communicative competence of future computer science specialists is planned.

Keywords: programmer; communicative competence; high school; professional vocabulary; computer slang.
Ref. 14.

Сергій Шаров, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри комп'ютерних наук
Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного

Ганна Гладких, викладач кафедри іноземних мов
Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного

ЗНАЧЕННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДЛЯ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З КОМП'ЮТЕРНИХ НАУК

Стаття присвячена аналізу особливостей комунікативної компетентності майбутніх фахівців з комп'ютерних наук. Зазначається, що на сьогодні професія IT-фахівця є однією з найбільш затребуваних та високооплачуваних на ринку праці. Сучасний фахівець з комп'ютерних наук повинен володіти комплексом фахових і ключових компетентностей. Важливе місце серед навичок soft skills займає комунікативна компетентність. Для майбутнього фахівця з комп'ютерних наук вона актуалізується низкою причин: робота в команді, спілкування з клієнтами та замовниками, налагодження зв'язків серед нефаківців. З'ясовано, що велика увага при підготовці майбутніх фахівців з комп'ютерних наук приділяється іншомовній комунікативній компетентності, володінню державною мовою. Виявлені причини важливості іншомовної комунікативної компетентності для майбутніх IT-фахівців. До них належать англійський синтаксис мов програмування, англійський інтерфейс програмного забезпечення, можливість працевлаштування за кордоном та ін. Розглянуті окремі приклади словотворення комп'ютерної термінології. Зазначається, що значна частина комп'ютерних термінів містить структурні одиниці англійської мови. Крім того, часто вживаним серед IT-фахівців є комп'ютерний сленг, який має специфічні способи формування слів. Виявлено, що розвиток комунікативної компетентності майбутніх фахівців з комп'ютерних наук відбувається під час вивчення фахових дисциплін, дисциплін з англійської та української мови за професійним спрямуванням. До засобів розвитку комунікативної компетентності відносять інтерактивні методи навчання, ділові ігри, творчі роботи, інформаційно-комунікаційні технології тощо. У подальших дослідженнях передбачається більш детально проаналізувати засоби розвитку іншомовної комунікативної компетентності майбутніх фахівців з комп'ютерних наук.

Ключові слова: програміст; комунікативна компетентність; вища школа; професійна лексика; комп'ютерний сленг.

Introduction. The rapid development of the information society and radical changes in the educational paradigm have led to increased training requirements for future professionals. In terms of implementing a competency-based approach, the competitiveness of the specialist is achieved not

only by the accumulation of knowledge, but also by a general competencies and personal qualities complex. In particular, this applies to soft skills, including leadership skills, conflict avoidance, social comfort and more.

These requirements are also applied in the training of future computer science specialists. The activity of creating software in itself involves a systematic and creative approach to solving the problem. In addition to subject knowledge, the professional activities of IT professionals are often associated with teamwork, communication with customers and other programmers.

Most of the tasks related to communication and interaction are solved with the help of developed communicative competence. At the same time, the communication peculiarities of computer science specialists are related to the use of English syntax of programming languages, special computer terms and abbreviations, etc. As a result, the development of professionally-oriented communicative competence is one of the important components of training future IT professionals.

Analysis of key studies and publications. In the works of L. Ivanova, E. Skomyakova, V. Kotsedailo, attention is paid to the soft skill importance in the process of training a competitive specialist in information technology. The works of N. Kolotiy, I. Nazarenko, S. Symonenko are devoted to foreign language education of IT specialists. The lexical competence structure of IT specialists as a component of foreign language communicative competence is reflected in the work of N. Shandra. The works of M. Matviichuk, V. Myrosnychenko, I. Shishkova reflect the issues related to the use and translation of computer slang. The application of information and communication technologies for the development of future programmers communicative competence is reflected in the works of S. Ruda. At the same time, the analysis of the communicative competence peculiarities of future specialists in computer science and the directions of its formation need attention.

The article aims are to analyze the directions of communicative competence formation of future specialists in computer science, to identify the features of verbal and written communication of IT specialists.

Presentation of the main research material. Today, the profession of IT-specialist is one of the most popular and highly paid in the labor market. This is due to the rapid technological development, constant creation and updating of software, the entry of digital technologies into the lives of almost every person. At the same time, in order to ensure their own competitiveness, computer science specialists should improve constantly their professional level, taking into

account modern technologies of data processing, transmission, storage and protection.

The introduction of a competency-based approach to the educational process has led to the separation of general and professional competencies for each higher education graduate, including a specialist in computer science. They should be able to think abstractly and logically, self-learn, be resistant to stress [2, 85], generate new ideas, know different programming paradigms, modeling technologies [9, 109], be able to use the acquired knowledge in professional activities and more.

In addition to professional competencies, future IT professionals should have developed communication skills that involve the conscious transfer of ideas among interlocutors and understanding of each other [8, 137]. At the same time, within the Internet development, the spread of virtual social networks, some means of nonverbal communication in the online communication process become unavailable [10, 13].

Communicative competence is responsible for effective communication of people. This is an integral characteristic, which is based on the individual's life experience [12, 34], allows overcoming communication barriers between interlocutors, use a variety of communication situations [3, 89] in accordance with the situation. In combination with social competence, communicative competence allows to feel comfortably in a society, to solve the arisen problems, to reach understanding among people and social groups, in particular in the virtual space conditions. At the same time, a lot of attention in the training process of future specialist should be paid to professionally-oriented communication and the development of appropriate motivation [3, 90].

For future computer science specialists, communicative competence is important for several reasons. The first is a change in the way software is developed. In the past, local computer programs were often developed by a single programmer. Now the software development provides for the collective work of several IT specialists [14, 181] (designer, planner, programmer, content manager, etc.). In turn, working together by default involves the need for communication between group members. In addition, a significant number of professions in the IT area are associated with communication with customers, which also involves the communicative competence development, the ability to use verbal and nonverbal means of communication.

Successful training of future specialists in the IT field is based on the practical orientation of the educational process, its proximity to the conditions of professional activity [2, 84]. In this case, the future

specialist in computer science after graduating from higher education will be able to immerse themselves immediately in the professional environment and perform their professional functions effectively. If we mean the development of professional communicative competence, then future software engineers should learn clearly to form ideas in writing and oral form, convey information orally to everyone, including non-computer scientists, listen to colleagues, customers, managers carefully, ask relevant issues of a clarifying nature [4, 246]. In addition, a future IT professional should use a variety of communication electronic means (e-mail, instant messaging, etc.) and means of information visualization (spreadsheet, presentations, etc.) to bring information to the interlocutors, even online.

The important role for software engineers' professional growth plays English [8, 134]. This can be linked with the English syntax of modern programming languages and databases [5], network technologies, etc. Moreover, lots of software (application, system, tool) have an English-language user interface. As a result, the ignorance of the IT specialist in English leads to a decrease in his professional productivity.

Within professional communication in the IT field, specialized and technical vocabulary, neologisms, abbreviations, professional idioms are often used [11, 191]. Computer terms have certain specific features that are not typical for the Ukrainian language. The signs of English vocabulary remain for such terms: features of the language structure; word abbreviations, or a combination of Ukrainian tokens with English; spelling rules; features of words-names with a combination of words, letters, and numbers. An example of Ukrainian and English combination is the term "*file server*". An example of a combination of words, numbers and letters is the term "*3D-format*". When it comes to the use of abbreviations in English (eg, URL, LAN, DNS), then for non-professionals, these terms may also be incomprehensible.

In addition to a certain level of English proficiency, future computer science specialists should be proficient of course in the state language. This is quite logical, as a significant part of graduates are employed in Ukraine. Ukrainian language skills are a mandatory requirement for professionals working in institutions of various forms of ownership. They should speak Ukrainian, serve the population, provide information about goods and services, and so on. At the same time, information may be duplicated in other languages.

Computer science specialists need to be able to exchange messages that are professionally oriented.

Written communication, including in English, is used in business and private correspondence, during participation in professional forums, chats and conferences, in the process of creating posts on bulletin boards [11, 191], etc. IT professionals often use computer slang. It is usually used to adapt the English term to Ukrainian use. Unlike jargon, computer slang has its own written form and is characterized by the multifunctionality of lexical units. In addition, due to the deep penetration of computer slang into the conversation of non-specialists, it gradually loses its narrow special character and becomes part of the common vocabulary [7, 90].

Methods of computer slang formation should include reduction, univerbation, phonetic mimicry, borrowing from other professional slang, metaphorization [6, 98] and others. Productive types of word formation in computer vocabulary include word formation (combining two or more bases); conversion (transition from one part of speech to another); affixation (addition an affix to the base); reversion (cutting off affixes); contamination (combining the features of several words into one); reduction (truncation of the word) [7, 90]. It should be noted that slang cannot be used during official correspondence. In this case, it is appropriate to use the forms of treatment, terms and concepts that correspond to the corporate ethics of a particular enterprise.

The communicative competence of a computer science specialist goes in different directions and involves oral and written communication. For this purpose, the relevant academic disciplines are integrated into the curricula. For example, the educational program "Computer Science" of the first (bachelor's) level, which trains future specialists at Dmytro Motorny Tavria State Agrotechnological University, provides students with the ability to communicate in Ukrainian (orally and in writing) and foreign languages. For this purpose, the curriculum of the educational program contains the disciplines "Ukrainian language (for professional purposes)" and "Foreign language (for professional purposes)". Additionally, within professional disciplines studying (for example, programming), students are introduced to English terms of professional orientation. At the same time, communication in the state language between students and teachers takes place at all levels of the educational process.

The level of communicative competence development depends on the topic of communication, interlocutors [1, 72] and their number, purpose of communication, etc. In the process of communication, the appropriate communicative experience is accumulated, communicative patterns, verbal and

visual means of communication are mastered. In this case, future computer science specialists are encouraged to expand the circle of interlocutors, establish contact with employees and classmates [14, 182], participate in discussions of professional topics on forums and social networks, and so on.

The development of communicative competence occurs indirectly during any communication and specifically through interactive teaching methods (business games, modeling and solving life and professional situations) [13, 165], trainings and master classes. Means of formation of communicative competence can be creative works, use of educational communicative situations, etc. The application of the communicative-cognitive approach has proved itself well during the formation of foreign language communicative competence. In this case, future software engineers master specific strategies, authentic examples of a foreign computer language, form critical thinking and reflection [8, 135]. In the case of creative work, students learn to express their own opinions, defend their own work in front of classmates [12, 33], develop skills of consistent presentation of the material.

Great opportunities are offered for language learning by information and communication technologies (ICT). ICT tools include automated test systems, mobile applications, electronic educational resources, electronic dictionaries of computer terms, computer translation programs [10, 14], etc. Such variety allows you to use the powerful potential of ICT effectively to develop communicative and social competence both in the classroom and independent work at home.

Conclusions and prospects for further research. Thus, the training of modern specialists involves the formation and development of relevant general and professional competencies. Communicative competence occupies an important place among soft skills. It allows people to understand each other and transfer the information between them. The communicative competence of future computer science specialists has its own characteristics due to the profession's specificity. Future software engineers should be able to communicate on professional topics, work in a team, transfer information to non-specialists. A lot of attention in the training of future specialists in computer science is paid to foreign language communicative competence and state language proficiency. For this purpose, the curricula for the relevant disciplines are provided. Such means of communicative competence development of future specialists in computer sciences as game teaching methods, business games, creative works, information

and communication technologies, and others could be applied. Further research that analyzes the means of developing foreign language communicative competence of future computer science specialists is planned.

REFERENCES

1. Gladkykh, H. & Sharov, S. (2019). Napriamy formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti studentiv [Directions of the formation of the communicative competence of students]. *Innovative pedagogy*. No. 1(11). pp. 70–74. [in Ukrainian].
2. Ivanova, L. & Skornyakova, E. (2018) Soft skills yak vazhlyva skladova konkurentospromozhnosti fakhivtsia z informatsiinykh tekhnolohii [Soft skills – important component of competitiveness of specialists on information technologies]. *Young Scientist*. No. 12(64). pp. 83–87. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2018-12-64-22> [in Ukrainian].
3. Kolotiy, N. (2018). Stvorennia motyvatsii do profesiino-orientovanoi komunikatsii inozemnoiu movoiu u maibutnikh IT-fakhivtsiv [Creation of motivation to professionally oriented foreign language communication for future IT-professionals]. *Scientific works. Pedagogy*. No. 307(319). pp. 88–91. [in Ukrainian].
4. Kontsedailo, V. (2017). Klasyfikatsiia netekhnichnykh kompetentnosti maibutnikh inzheneriv-prohramistiv [Classification of non-technical competencies of future software engineers]. *Scientific Bulletin Melitopol State Pedagogical University. Series: Pedagogy*. No. 1. pp. 238–250. [in Ukrainian].
5. Korotun, O.V., Vakaliuk, T.A. & Oleshko, V.A. (2019). Development of a web-based system of automatic content retrieval database. Proceedings of the 2nd Student Workshop on Computer Science & Software Engineering. Kryvyi Rih, November 29, 2019. pp. 182–197. Available at: <http://ceur-ws.org/Vol-2546/paper13.pdf> (Accessed 26 Jul 2021). [in Ukrainian].
6. Matviichuk, M. (2012). Osoblyvosti kompiuternoho slenhu: vzhlyvannia, formuvannia, pereklad [Features of computer slang: use, formation, translation]. *Scientific Bulletin of the UNESCO Department of Kyiv National Linguistic University. Philology, pedagogy, psychology*. No. 24. pp. 97–101. [in Ukrainian].
7. Myrosnychenko, V. & Shishkova, I. (2019). Anhliiski leksychni novoutvorennia u sferi kompiuternykh tekhnolohii ta osoblyvosti yikh perekladu ukrainskoiu movoiu [English lexical innovations in the field of computer technologies and their translation features in Ukrainian language]. *Bulletin of the National Technical University "KPI". Series: Actual problems of Ukrainian society development*. No. 1. pp. 87–92. DOI: <https://doi.org/10.20998/2227-6890.2019.01.15> [in Ukrainian].
8. Nazarenko, I. (2018). Komunikatyvno-kohnityvnyi pidkhid u protsesi navchannia hovorinnia maibutnikh prohramistiv [Communicative cognitive approach to teaching professionally oriented English speaking to future programmers]. *Pedagogical sciences*. No. 1(85). pp. 134–138. [in Ukrainian].
9. Proskura, S. (2019). Model formuvannia profesiinoi

**МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ
УЧИТЕЛІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ (у контексті “Загальноєвропейських рекомендацій”)**

kompetentnosti maibutnixh bakalavriv kompiuternykh nauk [The model of professional competency formation for future bachelors of computer sciences]. *Physical and Mathematical Education*. No. 3(21). pp. 104–112. DOI: <https://doi.org/10.31110/2413-1571-2019-021-3-016> [in Ukrainian].

10. Ruda, S. (2011). Vykorystannia merezhi Internet dlia formuvannia profesiinoi komunikativnoi kompetentnosti maibutnixh prohramistiv u vyshchomu tekhnichnomu navchalnomu zakladi [The usage of the Internet network for the formation of professional communicative competence of the future programmers at higher educational technical institution]. *Bulletin of Taras Shevchenko Lviv National University*. No. 21(232). pp. 11–17. [in Ukrainian].

11. Shandra, N. (2018). Struktura leksychnoi kompetentnosti v dilovomu pysemnomu spilkuvanni maibutnixh IT-fakhivtsiv [The structure of lexical competence in formal written communication of it specialists]. *Pedagogical almanac*. No. 40. pp. 188–193. [in Ukrainian].

12. Sharova, T. & Sharov, S. (2018). Formuvannia komunikativnoi kompetentnosti maibutnixh uchyteliv informatyky zasobamy tvorchykh robit [Formation of communicative competence of future teachers of computer sciences by means of creative works]. *Youth & market*. No. 9(164). pp. 33–38. DOI: [https://doi.org/10.24919/2617-0825.9\(164\).2018](https://doi.org/10.24919/2617-0825.9(164).2018) [in Ukrainian].

13. Suprun, O. (2019). Vykorystannia interaktyvnykh metodiv navchannia pry vykladanni inozemnoi movy studentam nemovnykh spetsialnostei [The use of interactive methods of teaching foreign languages for students of nonlinguistic specialties]. *Scientific Bulletin Melitopol State Pedagogical University*. Series: Pedagogy. No. 1(22). pp. 162–169. [in Ukrainian].

14. Symonenko, S. (2018). Model formuvannia komunikativnoi kompetentnosti fakhivtsiv iz prohramnoi inzhenerii [Model of formation of the communicative competence of software engineering specialists]. *Pedagogy of creative personality formation in higher and general academic schools*. No. 2(61). pp. 181–185. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 18.08.2021

УДК 378:37.011.3

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.242609>

Світлана Яців, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри англійської філології
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

**МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ
(у контексті “Загальноєвропейських рекомендацій”)**

Стаття присвячена методичним аспектам процесу формування інішомовної компетентності майбутніх учителів англійської мови (у контексті “Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти”). Наголошено, що провідне місце в професійній підготовці вчителів іноземної мови повинно бути відведено комунікативній підготовці, позаяк саме комунікативні вміння допоможуть учителеві англійської мови, окрім іншого, ефективно організувати педагогічний процес, будувати переконливу комунікацію з дітьми, їхніми батьками, а також своїми колегами, громадськістю тощо. Виокремлено положення Загальноєвропейських Рекомендацій з мовної освіти, основним завданням яких є формування у майбутнього фахівця комунікативної компетенції, тобто здатності і готовності здійснювати інішомовне міжособистісне, міжкультурне і професійне спілкування з носіями мови. Проаналізовано власний досвід з формування інішомовної компетентності майбутніх учителів англійської мови.

Ключові слова: формування інішомовної компетентності; майбутні вчителі англійської мови; професійно-комунікативна компетентність; заклад вищої освіти; Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти.

Табл. 1. Літ. 8.

Svitlana Yatsiv, Ph.D.(Pedagogy), Associate Professor of the English Philology Department of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

**METHODOLOGICAL ASPECTS OF THE PROCESS OF FORMATION OF FOREIGN
LANGUAGE COMPETENCE OF FUTURE ENGLISH TEACHERS
(in the context of “European recommendations on language education”)**

The article devoted to methodological aspects of the process of formation of foreign language competence of future English teachers in the context of European recommendations on language education. It is emphasized, that the leading place in the professional training of foreign language teachers is given to communicative training, because it is communicative skills that will help an English teacher to effectively organize the pedagogical process, build convincing communication with children, parents and colleagues. It is highlighted the provisions of the

European recommendations for language education, the main task of which is forming a future specialist of communicative competence, the ability and willingness to carry out foreign interpersonal, intercultural and professional communication with native speakers. The own experience on formation of foreign language competence of future teachers of English language is analyzed. It is concluded that learning to speak is one of the most important areas of teaching English in higher education, it is defined communicative competence as primarily professional-communicative and interpreted this concept as the ability of a foreign language to carry out language activities, based on implementation professional and pedagogical functions. Emphasis is placed on the competencies of future English language specialists, such as linguistic, communicative and social. The process of their formation in the course of studying the discipline “Second foreign language” by bachelor students is analyzed. It is stated that a foreign language teacher must have a formed professional and communicative competence, which is responsible for the implementation of basic pedagogical function, so in English language teacher training programs, language training should have a clear professional orientation.

Keywords: formation of foreign language competence; future teachers of English language; professional-communicative competence; institution of higher education; “European recommendations on language education”.

Постановка проблеми. В Україні триває процес оновлення змісту навчання іноземних мов у загальноосвітніх навчальних закладах, що пов’язано з низкою викликів, перед якими стоїть сьогодні вітчизняна система освіти. Ідеться насамперед про впровадження Концепції Нової української школи, де підкреслено, що освітню діяльність у державі буде організовано з урахуванням навичок ХХІ ст. відповідно до індивідуальних стилів, темпу, складності та навчальних траєкторій учнів. З-поміж 10 ключових компетентностей стратегічний освітній документ виокремлює спілкування іноземними мовами. Це, зокрема, уміння належно розуміти висловлене іноземною мовою, усно і письмово висловлювати і тлумачити поняття, думки, почуття, факти та погляди (через слухання, говоріння, читання і письмо) у широкому діапазоні соціальних і культурних контекстів. Актуалізовано вміння посередницької діяльності та міжкультурного спілкування [2].

Відповідно провідне місце в професійній підготовці вчителів іноземної мови відведено комунікативній підготовці, позаяк саме комунікативні вміння допоможуть учителям англійської мови, окрім іншого, ефективно організувати педагогічний процес, будувати переконливу комунікацію з дітьми, їхніми батьками, а також своїми колегами, громадськістю тощо [5; 6; 7]. Ці професійні вміння необхідні педагогові, оскільки спілкування, слово – це його основні інструменти в діяльності.

З іншого боку, проблема підготовки вчителя іноземної мови актуалізується ще й тому, що нинішня доба характеризується активними інтеграційними процесами, у конструктивний міжнародний діалог культур, регіонів і континентів вступають не тільки держави, а й учнівство, студентство, педагоги, молоді люди для розв’язання різних проблем, зокрема й освітніх. З огляду на це зростають вимоги до іноземної підготовки дітей та юнацтва, виникає потреба

підвищення філологічного рівня підготовки вчителів іноземних мов і необхідність удосконалення способів їхньої професійної освіти, зокрема у вимірі іноземної комунікативної компетентності [7]. Відповідно до моделі, яка окреслена у вимогах Загальноєвропейських Рекомендацій з мовної освіти (1997) [1], а також ключового документа “План дій щодо створення єдиного європейського індикатора провідних компетентностей” (The European Indicator of Language Competence) [8], майбутні фахівці повинні володіти низкою компетентностей, провідною з яких є саме іноземна комунікативна обізнаність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема підготовки до професійної діяльності добре досліджена вченими (О. Абдуліна, Ф. Гоноболін, М. Євтух, В. Крутецький, З. Курлянд, Н. Талізін та ін.); особливий інтерес науковці приділяють питанням підготовки майбутніх учителів англійської мови (О. Бігич, О. Бондаренко, І. Максак, С. Ніколаєва, В. Плахотник, С. Роман та ін.), однак комунікативний аспект їхньої мовної компетентності, модернізація іноземної освіти у вимірі Загальноєвропейських Рекомендацій з мовної освіти залишаються недостатньо висвітленими в науковій літературі.

Мета статті – проаналізувати особливості підготовки майбутнього вчителя англійської мови в контексті Загальноєвропейських Рекомендацій з мовної освіти.

Виклад основного матеріалу. Результати здійсненого аналізу психолого-педагогічної, лінгводидактичної, методичної літератури з проблеми формування іноземної компетентності майбутніх учителів іноземної мови [3; 5; 7], власний багаторічний практичний досвід навчання студентів англійської мови в закладі вищої освіти (ЗВО), спостереження за організацією процесу мовної та методичної підготовки майбутніх учителів іноземної мови дають підстави в контексті вищої іноземної освіти порушити

питання про недостатню розробленість проблеми формування професійно-комунікативної компетенції студентів – майбутніх учителів англійської мови – та виокремити низку суперечностей між: потребою ЗВО в теоретичному обґрунтуванні й науково-методичному забезпеченні процесу підготовки компетентних учителів англійської мови й низьким ступенем розробленості цієї проблеми в теорії і практиці; усвідомленням у сучасному суспільстві потреби в компетентних, висококваліфікованих учителях англійської мови, здатних забезпечити юне покоління українців затребуваними і якісними знаннями та комунікативними вміннями для розв’язання практичних питань з представниками різних народів і культур, та не завжди високим рівнем розвитку їхньої професійно-комунікативної компетенції; потребою в ефективних інноваційних методиках професійно-орієнтованого навчання англійської мови на бакалавраті та їх недостатній кількості в методичній системі іншомовної освіти; необхідністю комунікативно-діяльнісного підходу в процесі вивчення англійської мови та недостатній кількості навчального часу, який відводиться на усну комунікацію, говоріння тощо.

Зазвичай модернізація змісту навчання іноземної мови в закладах вищої та середньої освіти пов’язується зі змінами в стратегічних напрямках розвитку сучасної освіти, насамперед зі спрямуванням навчальної діяльності на випрацювання у студентів та учнів необхідних життєвих компетентностей, які в майбутньому мають сприяти випускникам школи та вишу комфортно почуватися в сучасному світовому мультинаціональному та полікультурному просторі. Це об’єктивно зумовлено низкою чинників, пріоритетними з-поміж яких є тенденція на постійну глобалізацію й інтенсифікацію розвитку міжнародних контактів у різноманітних сферах життєдіяльності. Закономірно, що ці складні процеси насамперед забезпечуються активною переорієнтацією шкільної іншомовної освіти на комунікативно-діялісне, особистісно орієнтоване та культурологічне спрямування навчального процесу [3, 5–6].

З огляду на це та у вимірі положень Загальноєвропейських Рекомендацій з мовної освіти основне завдання вивчення іноземної мови майбутніми вчителями англійської мови у ЗВО є формування в майбутнього фахівця комунікативної компетенції, тобто здатності та готовності здійснювати іншомовне міжособистісне, міжкультурне і професійне спілкування з носіями мови. Звідси випливає, що навчання говоріння є одним з найважливіших напрямів викладання.

Тому ми визначаємо комунікативну компетенцію як насамперед професійно комунікативну і трактуємо це поняття як здатність засобами іноземної мови здійснювати мовну діяльність, спрямовану на навчання учнів / студентів іноземної мови на основі реалізації визначених нами професійно-педагогічних функцій.

У контексті Загальноєвропейських Рекомендацій з мовної освіти в процесі викладання англійської мови доречно орієнтуватися на вимоги, чітко окреслені “Планом дій щодо створення єдиного європейського індикатора провідних компетентностей” (The European Indicator of Language Competence) [1], де, зокрема, наголошено на таких компетентностях, як лінгвістичній (система внутрішньо засвоєних комунікантом знань щодо функціонування іноземної мови, що виявляється у їх використанні в мовленнєвій діяльності), комунікативній (володіння властивими кожному висловлюванню правилами, які підпорядковуються загальним правилам граматики, що забезпечує здатність використання мови в процесі комунікації) і соціальній (охоплює соціокультурний, соціолінгвістичний і професійний складники, які сприяють реалізації основної мети сучасної освіти, коли іноземна мова постає засобом соціокультурного розвитку особистості, збагачення знаннями нової культури) [8].

Сучасна педагогічна наука, лінгвістика у своєму арсеналі мають низку моделей формування іншомовної комунікативної компетенції. Учені по-різному описують граматичну та мовну, предметну, професійну, стратегічну, країнознавчу, прагматичну й інші компетенції як складники комунікативної обізнаності. У своїй практичній діяльності в університеті ми прагнемо навчати студентів англійської мови, постійно адаптовуючи чинні методики з її вивчення до тієї моделі, яка запропонована в документі Ради Європи (1997) (див. вище), формуючи комунікативну компетенцію в трьох її вимірах: лінгвістичному, соціолінгвістичному, комунікативному (прагматичному).

Проілюструємо сказане окремими прикладами. Так, 2017 р. на прохання здобувачів вищої освіти до освітньо-професійної програми “Англійська мова і література” першого (бакалаврського) рівня, галузі знань 03 Гуманітарні науки, спеціальності 035 Філологія внесено низку змін, зокрема розширено перелік вибіркових дисциплін “Теорія мовленнєвої комунікації”, “Лінгвістичний аналіз медіа текстів”, “Термінознавство”. Наступного року на прохання стейкхолдерів у циклі вибіркових дисциплін запропоновано для вивчення студентам предмети “Інформаційні технології в

освіті” та “Академічне публічне мовлення”. Освітньо-професійну програму 2019 р. приведено у відповідність до Стандарту вищої освіти України зі спеціальності 035 Філологія для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, а наступних років істотно розширено перелік вибіркових дисциплін циклу професійної підготовки такими дисциплінами, як “Вступний фонетично-корективний курс друга іноземна мова (ДІМ)”, “Практична фонетика ДІМ”, “Комунікативна граматика”, “Практика перекладу з другої іноземної мови”, “Переклад комп’ютерної термінології”, “Порівняльна фразеологія”, “Бізнес комунікація”, “Інфомедійна грамотність”, “Переклад економічних текстів”, “Переклад у міжлітературній взаємодії”, “Комунікативна компетентність”, “Порівняльне літературознавство”, “Мультикультуралізм в англійській літературі”, “Теорія інтермедіальності”, “Третя іноземна мова (німецька, французька, іспанська, італійська)”, “Інформаційно-комунікативні технології у навчанні та викладанні іноземної мови”, “Вступ до предметно-мовного інтегрованого навчання”, введено до циклу професійної підготовки нормативних навчальних предметів дисципліну “Вступ до спеціальності (академічна доброчесність та критичне мислення)”, у межах якої здобувачі вищої освіти матимуть змогу опанувати принципи академічної доброчесності, навички критичного мислення [4].

У процесі викладання курсу “Друга іноземна мова”, яка належить до циклу дисциплін професійної і практичної підготовки, акцентуємо студентам на усній та письмовій комунікації в академічному й професійному середовищах, а також етикетних особливостях спілкування в полікультурному просторі за умов глобалізації та формуємо здатність розвивати мовні знання, лінгвокомунікативні уміння, необхідні для ефективної роботи в закладах освіти, планування і творчого конструювання навчально-виховного процесу загалом і процесу навчання конкретного матеріалу з урахуванням особливостей ступеня навчання зокрема; здатність розпізнавати основні перекладознавчі поняття, оперувати концепціями та терміносистемою контрастивної лінгвістики, використовувати ці знання для створення стратегії усного й письмового перекладу; здатність застосовувати сучасні принципи, методи, прийоми і засоби навчання іношомовного спілкування; аналізувати свою професійну діяльність, добирати підручники та посібники, вивчати й узагальнювати досвід інших викладачів у галузі навчання іноземних мов; здатність знаходити конкретну інформацію, пов’язану з процесом або предметом

навчання, користуючись бібліотечним каталогом, сторінкою змісту або покажчиком, довідниками, словниками та Інтернетом; запитувати з метою отримання суттєво важливої інформації, пов’язаної з навчанням або спеціальністю; здатність виступати з презентаціями чи доповідями з питань, пов’язаних з навчанням, урахувати аудиторію і мету висловлювання; користуватися невербальним мовленням, відповідними правилами презентації, мовою жестів; коментувати таблиці, графіки і схеми; користуватися адекватними стратегіями під час дискусій, семінарів та консультацій, інших інноваційних методів та форм навчання; правильно будувати публічний виступ, урахувати різні точки зору; фіксувати й письмово викладати результати досліджень; робити адекватні та придатні для користування конспекти з різноманітних інформаційних джерел; написати звіт (напр., згідно з проектом); стисло викладати зміст тексту, логічно структурувати ідеї; писати вступ / висновки; організовувати текст як послідовність абзаців із заголовками та підзаголовками; користуватися логічними сполучниками для поєднання абзаців в єдиний текст; редагувати роботу; здатність визначати тему тексту; розуміти загальний зміст прочитаного тексту; членувати тексти на смислові частини, визначати факти; установлювати логічні зв’язки між елементами тексту; розуміти різноманітні складні тексти великого обсягу й розкривати імпліцитну інформацію, що міститься в них; виводити судження щодо прочитаного; оцінювати текст; здійснювати інтерпретацію тексту; здатність розуміти літературно-розмовне мовлення носія мови в ситуаціях повсякденного спілкування; відокремлювати головну інформацію тексту від другорядної; виділяти експліцитно висловлену головну думку почутого тексту; розуміти імпліцитно висловлену інформацію тексту; виділяти імпліцитно висловлену головну думку почутого тексту тощо.

Формуванню іношомовної комунікативної компетентності слугують практичні завдання, де ключове місце з-поміж комунікативної діяльності відведено говорінню. Підсумковий контроль (іспит) включає як усні, так і письмові види роботи (до прикладу, переклад українською мовою оригінального художнього тексту (письмовий вид роботи), створення анотації англійською мовою статті з українського періодичного видання (усний вид роботи), переклад з української мови англійською п’яти речень на основі матеріалу підрозділу “Vocabulary” та додаткових лексичних / фразеологічних одиниць відповідних розділів

Таблиця 1.

Професійно-орієнтований комунікативний підхід до вивчення теми “Home from Home”
на заняттях з курсу “Друга іноземна мова”

Тема для вивчення	Професійно-орієнтована підтема	Навчально-мовні ситуації
“Home from Home”	Знайомство із системою та традиціями виховання дітей у сім’ях Великої Британії та України. Порівняння етновиховних традицій, ролі сім’ї в розвитку особистості дитини. Народнопедагогічні засоби у вихованні дітей в українських та англійських сім’ях. Проблеми сучасної молоді в Україні та Великій Британії. Система шкільної та післяшкільної освіти у двох державах. Взаємини в сім’ї. Вікові особливості дітей. Дитячі бестселери. Молодіжні субкультури. Відомі письменники про своє дитинство. Проблема інклюзії в українській а англійській літературі.	Твір-роздум “Моя сім’я для мене – це...”, “Моя сім’я – моя фортеця”. Дискусія “Яку сім’ю можна назвати щасливою?” Диспут “Я мешкаю окремо від батьків”. Дискусія: “Ми одружилися на 1 курсі”, “Багатодітна сім’я. За і проти”. Ток-шоу “Перше кохання”, “Шлюб: громадянський чи офіційний (церковний) крізь призму думок студентства України та Великої Британії”. Проект/презентація. “Система освіти України та Великобританії: порівняльний аспект”. Круглий стіл. “Булінг в українській та англійській системі освіти”. Написання есе. “Проблеми булінгу в романі Дж. Роллінг “Несподівана вакансія”. Проект/презентація “Дитячі письменники – автори світових бестселерів”, “Інклюзія на сторінках української та англійської літератури”.

базового підручника (письмовий вид роботи), непідготовлене мовлення (тематика базового підручника) та ін.

Оскільки англійська мова для студентів є другою іноземною, майбутні фахівці в процесі вивчення ДІМ мають можливість зіставити наукові підходи до рідної та іноземної мов; зміст дисципліни охоплює специфіку фахової термінології, методи дослідження явищ сучасної англійської мови, аналіз сучасних поглядів на дискусійні мовознавчі проблеми тощо. Вивченню цього курсу ми надаємо професійно-спрямованого значення. Табл. 1 відображає професійно-орієнтований підхід до вивчення теми “Home from Home”.

Кожна навчально-методична розробка у вигляді продуманих навчально-мовних ситуацій містить велику кількість лінгвокраєзнавчого матеріалу, що відображає культуру сучасної Великої Британії та України, позначає факти і явища в житті англійців та українців, що стали історією, висвітлює їхні погляди на освіту й виховання дітей тощо. Отже, у цих підтемах (табл. 1) присутні тематично зумовлені матеріали, що є насамперед професійно спрямовані, пов’язані з англійською та українською дійсністю, відображають актуальні освітні проблеми

сучасності. На нашу думку, такий зміст навчання, що відображають реальні ситуації, які виникають у повсякденній професійній діяльності вчителя іноземної мови, викликають у студентів емоційний відгук і є найбільш ефективними, оскільки в процесі розроблення навчально-мовних ситуацій береться до уваги адресат, у нашому випадку учень, студент, у процесі спілкування з яким будуть реалізовані запропоновані ситуації.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Умови підготовки фахівців нового типу, орієнтованих на інноваційну діяльність, здатних до самовдосконалення і саморозвитку, відображені в освітніх стандартах вищої професійної освіти. Важливо при цьому пам’ятати, що основою стандартів третього покоління є компетентнісний підхід і становлення рівневого навчання. Саме в міжнародних матеріалах, які регламентують розвиток іноземної освіти (до прикладу, Загальноєвропейських Рекомендацій з мовної освіти (1997), компетентнісний підхід проголошується як одне з важливих концептуальних положень оновлення змісту освіти, у нашому контексті – як провідна стратегія модернізації шкільної та університетської іноземної освіти, яка визначає якість кінцевого

продукту – компетенції випускника освітнього закладу. На нашу думку, учитель іноземної мови повинен володіти сформованою професійно-комунікативною компетенцією, яка відповідає за реалізацію основних педагогічних функцій, тому вважаємо, що в програмах підготовки вчителів англійської мови мовна підготовка повинна мати виразну професійну спрямованість на основі загального поняття – професійно-комунікативна компетенція. Подальшого розгляду вимагає проблема засобів і форм формування іншомовної комунікативної компетентності на основі професійно-діяльнісного підходу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання наук. ред. укр. видання д-р пед. наук, проф. С. Ніколаєва. Київ, 2003. 273 с.
2. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти “Нова українська школа” на період до 2029 року. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/54258/
3. Лінгводидактичні засади навчання іноземних мов у закладах вищої педагогічної та загальної середньої освіти: монографія / відп. за вип. М. Сідун, Т. Полонська. Мукачево: МДУ, 2018. 342 с.
4. Освітні програми та забезпечення спеціальностей. URL: <https://kaf.pnu.edu.ua/>
5. Фролова Н. А., Алещанова И. В. К вопросу о способах формирования навыков говорения на иностранном языке у студентов ВПО. *Успехи современного естествознания*. 2014. № 11–1. С. 108–110.
6. Яців С., Веляник Ю. Комунікативно-риторичний аспект підготовки майбутнього вчителя англійської мови. *Молодь і ринок*. 2021. № 3 (189). С. 41–45.
7. Canal, M. (1983). From communicative competence to communicative language pedagogy. *Richards J. and Schmidt R., (eds.) Language and Communication*. London: Longman, pp. 2–27.
8. The European Indicator of Language Competence. Report from the Educational Council to the European Council. (2002). Barcelona. Available at: <http://www.edu.languagelearning.com.ua>.

REFERENCES

1. Zahalnoievropeiski Rekomendatsii z movnoi osvity: vyvchennia, vykladannia, otsiniuvannia (2003). [Pan-European Recommendations for language education: study, teaching, assessment]. (Ed.). S. Nikolaieva. Kyiv, 273 p. [in Ukrainian].
2. Kontseptsiiia realizatsii derzhavnoi polityky u sferireformuvannia zahalnoi serednoi osvity “Nova ukrainska shkola” na period do 2029 roku [The concept of implementation of state policy in the field of reforming general secondary education “New Ukrainian School” for the period up to 2029]. Available at: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/54258/ [in Ukrainian].
3. Lnhvodydaktychni zasady navchannia inozemnykh mov u zakladakh vyshchoi pedahohichnoi ta zahalnoi serednoi osvity : monohrafiia (2018). [Linguodidactic principles of teaching foreign languages in institutions of higher pedagogical and general secondary education: monograph]. Mukachevo, 342 p. [in Ukrainian].
4. Osvitni prohramy ta zabezpechennia spetsialnestei [Educational programs and specialties]. Available at: <https://kaf.pnu.edu.ua/> [in Ukrainian].
5. Frolova, N. A., & Aleshchanova, Y. V. (2014). K voprosu o sposobakh formirovaniya navykov govoreniya na inostrannom yazyke u studentov VPO [On the question of ways to form speaking skills in a foreign language in IDP students]. *Successes of modern natural science*, no. 11–12, pp. 108–110. [in Russian].
6. Yatsiv, S., & Vellanyk, Ju. (2021). Komunikatyvno rytorychnyi aspekt pidhotovky maibutnoho vchytelia anhliiskoi movy [Communicative and rhetorical aspect of a future english teacher training]. *Youth & market*, no. 3 (189), pp. 41–45. [in Ukrainian].
7. Canal, M. (1983). From communicative competence to communicative language pedagogy. *Richards J. and Schmidt R., (eds.) Language and Communication*. London : Longman, pp. 2–27. [in English].
8. The European Indicator of Language Competence. Report from the Educational Council to the European Council. (2002). Barcelona. Available at: <http://www.edu.languagelearning.com.ua>. [in English].

Стаття надійшла до редакції 06.07.2021

“Наука – це організовані знання, мудрість – це організоване життя”.

Іммануїл Кант
німецький філософ

УДК 37.026.6

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.242613>

Неля Сірант, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри початкової та дошкільної освіти
Львівського національного університету імені Івана Франка
Ольга Мисик, студентка V курсу факультету педагогічної освіти
Львівського національного університету імені Івана Франка

АКТУАЛЬНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ ДІЛОВОЇ ГРИ У ЗАКЛАДАХ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Стаття містить аналіз можливих способів використання ділової гри на уроках для вивчення різних галузей знань здобувачами початкової освіти. Автори провели аналіз ключових умов проведення ділової гри, котрі сприяють ефективному засвоєнню знань і забезпечують здобувачам початкової освіти оволодіння ключовими компетентностями, які передбачені освітньою типовою програмою. Результативність проведеної гри залежить від методики її організації та проведення. Звернено увагу на механізми підготовки та проведення ефективної ділової гри. Розглянуто етапи організації навчальної діяльності здобувачів початкової освіти під час реалізації цього ігрового методу. За результатами анкетування виявлено, що не всі учителі початкових класів практикують застосування ігрового методу "Ділова гра", а лише меншість усвідомлюють позитивний результат його використання у закладах початкової освіти.

Ключові слова: ключові компетенції; ігровий метод; ділова гра; методи навчання; методика проведення гри.

Лім. 10.

Nelya Sirant, Ph.D.(Pedagogy), Associate Professor of the Primary and Preschool Education Department of Ivan Franko National University of Lviv
Olga Mysyk, 5th year student, Faculty of Pedagogical Education
Ivan Franko National University of Lviv

RELEVANCE OF APPLICATION OF BUSINESS GAME IN PRIMARY EDUCATION INSTITUTIONS

The article contains an analysis of possible ways to use the business game in lessons to study different areas of knowledge by primary school students. The authors analyzed the key conditions of the business game that promote the effective assimilation of knowledge and provide primary school students with the mastering key competencies provided by the standard educational program. The effectiveness of the game depends on the method of its organization and conduct. Attention is paid to the mechanisms of preparation and conduct of an effective business game. The stages of organization of educational activity of primary school students during the implementation of this game method are considered. According to the results of the survey, not all primary school teachers use the game method "Business Game", and only a minority are aware of the positive results of using this method in primary schools.

Today, the business game is becoming an institution of public relations for any individual. During the business game the child learns large ranges of human feelings and relationships, learns to recognize good and evil. According to the business game, the ability to emphasize one's inclinations, to determine how they are accepted by others is created, and there is a demand to build personal behavior taking into account the feasible reaction of the opposite.

Creating an enterprising, thoughtful, independent individual will be successful when the teacher takes care of it from the main lesson. The main one of the most promising areas of education of avid applicants, equipping them with the necessary skills and abilities is the introduction of active forms and methods of teaching, among which the defining place belongs to educational business games.

In childhood, business play is the main type of child's work. Without play, children's lives become uninteresting, boring. In the game, children and teenagers test their own strength and agility, they have the will to fantasize, discover secrets and strive for something beautiful. Under skillful guidance, the game becomes an indispensable assistant teacher.

Arranging the play activities of children and adults, it is important to remember that it is not in the form of the game or its game result, but in what relationship and with whom the player enters it, what qualities he acquires, what he learns, what he gets to know, what discovers in itself how it expresses itself, affects the world around it.

But in order to successfully conduct business games, it is necessary to follow the mandatory rules that make the game space safe. These include clearly defined deadlines that should not be violated, a well-defined day of the

week, stability and regularity. It is also very important to follow the agreements that were accepted by all children during the business game.

Thus built a reliable play leisure in turn becomes a "figurative educational leisure", where the child will improve and overcome the difficulties between fantasy and reality.

Keywords: *key competencies; game method; business game; teaching methods; game methods.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку людства ми маємо можливість спостерігати стрімкий розвиток і видозміну системи освіти, зокрема це стосується загальної початкової освіти. Сучасна освіта має на меті не лише зробити освітній процес максимально ефективним та результативним, а ще й спрямовувати його під потреби й особливості здобувачів початкової освіти. Відповідно до вимог Державного стандарту початкової освіти і Нової української школи, маємо певну низку компетентностей, які вчителі початкової освіти повинні розвинути у здобувачів [3]. Головне завдання педагогів полягає у тому, щоб вміло реалізувати передбачені вимоги, знайти і застосувати сучасний підхід до організації освітнього процесу.

Проте сучасне покоління здобувачів початкової освіти вимагає сучасних методів навчання. Унаслідок цього маємо справу із таким явищем, як гейміфікація (ігрофікація) у навчальному процесі. На сучасному етапі гейміфікації актуальною проблемою є недосконале знання та неповне вміння вдало і повною мірою застосовувати всі форми та методи ігрової діяльності на уроках у закладі початкової освіти [9, 156].

Здобувачі початкової освіти не проявляють активного зацікавлення у процесі навчання, до якого звикло попереднє покоління. Тому сучасному вчителю важливо вміти підібрати такі форми, засоби та методи навчання, які забезпечать не лише набуття необхідних знань, умінь та навичок, але й зацікавлять і мотивують здобувачів до активної участі у освітньому процесі.

Опираючись на аналіз численних наукових праць психологів та педагогів, з'ясовано, що одним з найефективніших у закладі початкової освіти є метод гри. Ділова гра здатна зробити перехід до навчальної діяльності плавним і більш комфортним для дітей. Вона підвищує емоційну складову освітнього процесу і передусім кожного уроку, здатна істотно підвищити ефективність засвоєння знань здобувачами, а також їхню працездатність [7, 43]. Зокрема, опираючись на Нову українську школу бачимо, що одним із головних умінь у розвитку здобувача освіти є критичне мислення. І саме ділова гра є тим методом який допоможе якнайкраще реалізувати

й розвинути цю життєво-необхідну та освітньо-наскрізну компетентність.

Ми провели онлайн опитування, у якому взяли участь 20 учителів початкової освіти СЗШ № 54 Львова. Аналіз отриманих результатів засвідчив, що лише 6 учасників використовують ділову гру на своїх уроках. На запитання: чи варто використовувати такий ігровий метод у процесі вивчення у закладі початкової освіти, усі респонденти відповіли ствердно. Це говорить про готовність вчителів до використання нових для них ігрових методів. З огляду на це вважаємо за необхідне здійснити аналіз можливих способів використання ділової гри у процесі навчання здобувачів початкової освіти.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Вивченню теорії гри загалом наукові роботи присвятили знані педагоги: Г. Ващенко, Я. Коменський, С. Лісова, А. Макаренко, С. Русова, М. Тименко та психологи Б. Ананьєва, Л. Виготський, О. Киричука та С. Рубінштейн. Вони визначили функції гри, її види, класифікації ділових ігор, їх типи та пояснили, задля чого і за яких умов використовувати рольову гру, а також наголошували, що освітній процес має якісний результат за умови активної діяльності.

Проблеми застосування ділової гри у закладі освіти студіювали А. Вербицький, М. Касьяненко, М. Крюков та інші, а психолого-педагогічні аспекти використання ділових ігор у навчальному і виховному процесах, Н. Анікеєва, О. Булигіна, Д. Ельконін, Н. Кудикіна, М. Кларін, Т. Марчій-Дмитраш, О. Мицик, В. Паламарчук, О. Савченко та ін.

Мета статті – висвітлити теоретичну сторону сутності методу "Ділова гра" та її застосування на уроках у Новій українській школі.

Виклад основного матеріалу. Ділова гра – метод пошуку рішень в умовній проблемній ситуації, форма відтворення предметного і соціального змісту професійної діяльності, моделювання систем відношень, характерних для певного виду практики [8, 2–5].

У контексті знань та механізму процесу виховання Л. Артемова вважає що "психологічним об'єктом виховання є смислова сфера особистості особистісні смисли та особистісні смислові установки, що виявляються у поведінці особистості" [1, 383]. Тому ділова гра – це метод який, власне, має усі підстави стати інструментом у педагогічній діяльності для корекції смислів та смислових установок особистості.

Л. Артемова вважає: “Гра – потреба зростаючої дитини, свобода саморозкриття, головна сфера спілкування дітей” [1, 3].

Використання ділової гри на уроках Нової української школи є фундаментом для формування у здобувачів початкової освіти позитивної мотивації до навчання, тобто природно продукує бажання дитини до пізнання нового та роботи над собою. Цей метод дає можливість працювати над інтелектуальною складовою, бачити дитину у різних ситуаціях, зрозуміти її спосіб мислення, сильні та слабкі сторони.

Проведення ділової гри – це розгортання особливої (ігрової) діяльності учасників на моделі імітаційної, що відтворює умови й динаміку виробництва. Залежно від того, який тип людської практики відтворюється у грі й яка мета в учасників, розрізняються ігри ділові, навчальні, дослідні, управлінські, атестаційні. Мотивація, інтерес та емоційний статус учасників ділової гри зумовлюється широкими можливостями для цілепокладання і досягнення цілей, для діалогічного спілкування на матеріалі проблемного змісту ділової гри [5, 3–9].

Ділові ігри насправді не є інновацією. Учений М. Бирштейн у 1932 р. створив першу ділову гру. Але активно застосовувати цей вид дидактичної гри в освітньому процесі почали у середині 1950 р. у США на базі Американської асоціації керування.

Досить поширеним явищем сьогодення в освіті є використання ділової гри у навчальному процесі.

Фактично, ділова гра має дві складові: формальну (мета, спосіб оцінювання результату, формальні правила гри, мета конкретної ситуації) та неформальну (учасники, неформальні правила, коло гри).

Періоди побудови ділової гри:

1. Підготовка – розробка й організація гри (складання сценарію і плану ділової гри, підготовка її загального опису, матеріального забезпечення, постановка проблеми, розподіл ролей, формування груп, консультації, визначення змісту інструктажу і його проведення).

2. Проведення – групова робота над завданням і міжгрупова дискусія (опрацювання інформації, тренінг, мозковий штурм, презентація і захист результатів).

3. Аналіз і узагальнення (вихід із гри, рефлексія, аналіз, оцінювання роботи, висновки й узагальнення, рекомендації) [2, 2–14]. Якщо дотримуватись відповідної структури при організації ділової гри, вчитель побачить результат та рівень учнівської навченості.

А головне – реалізувати основну мету

навчання, тобто формування ключових компетентностей:

1. Спілкування державною мовою (здобувачі вчаться формулювати свої думки, аргументувати їх та вдало, переконливо висловлювати, швидко підбирати правильну ділову гру у непередбачуваних ситуаціях, збільшують словниковий запас).

2. Спілкування іноземними мовами (за умов використання ділової гри на уроках іноземної мови, поповнюють словниковий запас, вчаться пояснювати речі чи проблеми різносторонньо, долаючи мовні бар’єри).

3. Математична компетентність (розвиток логічного мислення, встановлення причинно-наслідкових зв’язків, визначення раціонального шляху розв’язання проблеми).

4. Основні компетентності у природничих науках (засвоюють базові знання з природничих наук, можуть вступати в бесіди та бути нарівні зі спеціалістами, здатність самостійно робити висновки з певних питань).

5. Інформаційно-цифрова компетентність (формують навички роботи з цифровими даними, також вміння їх розуміти та розшифровувати, використовують числові та цифрові дані відповідно до своєї мети).

6. Уміння вчитися протягом життя (усвідомлюють важливість процесу навчання упродовж життя, оскільки прослідковуються зміни у суспільстві, які вимагають нових навичок; вчаться самостійно знаходити інформацію та здобувати нові знання).

7. Ініціативність і підприємливість (не бояться висловлювати свою думку, проявляють ініціативу стосовно питань та подій, які їх зацікавлюють, здатні приймати правильні та корисні рішення, виховувати в собі риси підприємливої людини).

8. Суспільна та громадянська компетентність (відчувають свою значущість та важливість обгрунтованого висловлення особистої думки, усвідомлюють власну роль у суспільстві, важливість свого впливу на глобальні події, вчаться поводитись у суспільстві та співіснувати з іншими людьми).

9. Обізнаність та самовираження у сфері культури (збагачують знання, розширюють свій світогляд, вчаться розуміти твори мистецтва та культуру загалом).

10. Екологічна грамотність і здорове життя (у процесі гри учні діляться думками та роздумами, аргументують їх, роблять спільні висновки, переконують одне одного, спільно шукають позитивні та негативні риси) [6, 14–17].

Як уважає І. Джелялова, визначальними домовленостями результативності застосування ділової гри є органічне залучення здобувачів до

ходу навчання, наявність стопроцентних ігрових деталей, неухильні правила, котрі ніяк неможливо порушувати; захоплюючі назви, емоційність учителя в часі проведення гри, використання лічилок [4, 52]. Ефективність ділової гри залежить від методики її проведення та організації. Бо значимість ігрового методу полягає у тому, що це добре знайома, цікава та улюблена дітьми діяльність. У ході ігрового моменту набагато простіше долати труднощі, страхи тощо, бо атмосфера навчання стає вільною і невимушеною. У силу цього психологічні та психічні реакції не блокуються, і вчитель бачить здобувача, як розгорнуту книгу. Таке вільне відчуття у процесі навчання спонукає дітям не боятися проявити ініціативу, вони розуміють своє право на помилку і не бояться помилятися, ділова гра допомагає набувати нового досвіду, відчуття своєї індивідуальності та важливості, вчить знаходити спільну мову, аргументовано доводити свою думку. Навчання у такому процесі допомагає зберегти самодостатність кожного здобувача початкової освіти, розвиває творчість та впевненість у собі. А найголовніше, що ділова гра має кінцевий результат і це чудово для здобувачів початкової освіти, оскільки працювати на перспективу вони ще не здатні з огляду на вікові особливості, а видимість результату тут і зараз – це додатковий стимул працювати далі [10, 368].

Висновки. Тож як підсумок можемо стверджувати, що використання ділової гри на уроках Нової української школи має безліч плюсів. Якщо застосовувати його грамотно та систематично можна забезпечити здорове інтелектуальне, емоційне та психологічне піднесення у здобувачів початкової освіти, а основне – створити ефективний і продуктивний освітній процес.

ЛІТЕРАТУРА

1. Артемова Л.В. Вчися граючись. Київ : Томіріс, 1990. 170 с.
2. Булигіна О. Ігрові технології: шляхи забезпечення умов для інтелектуального, соціального, морального розвитку молодших школярів. *Початкове навчання та виховання*. 2009. № 19–21. С. 2–14.
3. Державний стандарт початкової освіти (Міністерство освіти і науки України). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення 24.07.2021).
4. Дзелялова І. Гра як один з методів виховання учнів початкових класів. *Початкова школа*. 2016. № 10. С. 52–53.
5. Кукушин В. Ігрові технології на уроках. *Відкритий урок*. 2006. № 11/12. С. 3–9.
6. Любченко О. Дидактичні ігри в навчально-виховному процесі. *Методичний порадник*. 2015. № 8. С. 14–17.

7. Мицик О. Гра як метод навчання іншомовного спілкування учнів початкової школи. *Англійська мова та література*. 2013. № 22–23 (392–393). С. 40–49.

8. Пищик О. Ділова гра як інноваційний метод педагогічної діяльності. *Педагогічна майстерня*. 2013. № 6. С. 2–5.

9. Платов В.Я. Ділові ігри: розробка, організація та проведення: Підручник. Київ: 1991. 156 с.

10. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи : підруч. для студ. пед. факульт. Київ : Генеза, 2002. 368 с.

REFERENCES

1. Artemova, L.V. (1990). Vchysia hraiuchys [Learn by playing]. Kyiv, p.170. [in Ukrainian].
2. Bulyhina, O. (2009). Ihrovi tekhnolohii: shliakhy zabezpechennia umov dlia intelektualnoho, sotsialnoho, moralnoho rozvytku molodshykh shkoliariv [Game technologies: ways to provide conditions for intellectual, social, moral development of junior schoolchildren]. *Primary education and upbringing*. No. 19–21. pp. 2–14. [in Ukrainian].
3. Derzhavnyi standart pochatkovoї zahalnoi osvity (Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy) (2021). [State standard of primary general education (Ministry of Education and Science of Ukraine)]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text> (Accessed 24 July 2021). [in Ukrainian].
4. Dzheljalova, I. (2016). Hra yak odyń z metodiv vykhovannia uchniv pochatkovykh klasiv [Game as one of the methods of educating primary school students]. *Elementary School*. No. 10. pp. 52–53. [in Ukrainian].
5. Kukushyn, V. (2006). Ihrovi tekhnolohii na urokakh [Game technologies in lessons]. *Open lesson*. No. 11/12. pp. 3–9. [in Ukrainian].
6. Liubchenko, O. (2015). Dydaktychni ihry v navchalno-vykhovnomu protsesi [Didactic games in the educational process]. *Methodical guide*. No. 8. pp. 14–17. [in Ukrainian].
7. Mytskyk, O. (2013). Hra yak metod navchannia inshomovnoho spilkuvannia uchniv pochatkovoї shkoly [Game as a method of teaching foreign language communication to primary school students]. *English language and literature*. No. 22–23 (392–393). pp. 40–49. [in Ukrainian].
8. Pyschchyk, O. (2013). Dilova hra yak innovatsiinyi metod pedahohichnoi diialnosti [Business game as an innovative method of pedagogical activity]. *Pedagogical workshop*. No. 6. pp. 2–5. [in Ukrainian].
9. Platov, V.Ia. (1991). Dilovi ihry: rozrobka, orhanizatsiia ta provedennia [Business games: development, organization and conduct]. *Textbook*. Kyiv, 156 p. [in Ukrainian].
10. Savchenko, O.Ia. (2002). Dydaktyka pochatkovoї shkoly : pidruch. [Primary school didactics: textbook]. Kyiv, 368 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 16.07.2021

УДК 378.147

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.232129>

Світлана Яцюк, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри загальної математики та методики навчання інформатики
Волинського національного університету імені Лесі Українки
Марія Хомяк, кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри загальної
математики та методики навчання інформатики
Волинського національного університету імені Лесі Українки
Валентина Юнчик, старший викладач кафедри
загальної математики та методики навчання інформатики
Волинського національного університету імені Лесі Українки
Тетяна Чепрасова, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри загальної математики та методики навчання інформатики
Волинського національного університету імені Лесі Українки

ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ ВЕБ-ТЕХНОЛОГІЙ РОЗРОБКИ НАВЧАЛЬНИХ СИСТЕМ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ІНФОРМАТИКИ ТА МЕТОДИКА СТВОРЕННЯ НА ЇХ ОСНОВІ ВЛАСНИХ ОСВІТНІХ РЕСУРСІВ

У статті розглянуто та теоретично обґрунтовано використання сучасних веб-технологій розробки навчальних систем, таких як Bootstrap, Yii2, JavaScript, HTML5 та CSS3. Розроблено методику створення власної веб-орієнтованої навчальної системи. Проведено аналіз теоретичних праць вітчизняних та зарубіжних фахівців, який свідчить, що у контексті дослідження якості освіти не існує однозначної методики розробки веб-орієнтованих навчальних систем. Проте можна відзначити, що технології створення веб-сайтів навчального призначення уже стають важливими складовими єдиного освітнього простору.

Ключові слова: система освіти; інформаційні технології; вчитель інформатики; веб-технології; освітній ресурс; навчальна система.

Рис. 1. Літ.10.

Svitlana Yatsiuk, Ph.D.(Pedagogy), Associate Professor of the General Mathematics and Methods of Teaching Computer Science Department
Volyn Lesya Ukrayinka National University
Maria Khomyak, Ph.D.(Physical and Mathematical), Associate Professor of the
General Mathematics and Methods of Teaching Computer Science Department
Volyn Lesya Ukrayinka National University
Valentyna Yunchik, Senior Lecturer of the
General Mathematics and Methods of Teaching Computer Science Department
Volyn Lesya Ukrayinka National University
Tatiana Cheprasova, Ph.D.(Pedagogy), Associate Professor of the
General Mathematics and Methods of Teaching Computer Science Department
Volyn Lesya Ukrayinka National University

FEATURES OF TEACHING WEB-TECHNOLOGIES DEVELOPMENT OF EDUCATIONAL SYSTEMS FOR FUTURE TEACHERS OF INFORMATICS AND METHODS OF CREATION ON THE BASIS OF OWN EDUCATIONAL RESOURCES

The article considers and theoretically substantiates the use of modern web technologies for training systems development, such as Bootstrap, Yii2, JavaScript, HTML5 and CSS3, as well as features and benefits of selected technologies: ASP, ASP.NET (Active Server Pages); JSP technologies (Java Server Pages); Sun called JSF (Java Server Faces); Common Gateway Interface (CGI); PHP (Personal Home Pages) technology. A method of creating your own web-based educational system has been developed. The analysis of theoretical works of domestic and foreign specialists is carried out, which shows that in the context of research of quality of education there is no unambiguous technique of development of web-oriented educational systems. However, it can be noted that the technology of creating web-sites for educational purposes is already becoming an important component of a single educational space. The method of creating an educational system on the example of the course "Workshop on school computer science course", which includes separate modules are divided into levels, namely: 1–2 classes, 3–4 classes, 5–6 classes, 7–9 classes and 10–11 classes. Emphasis is placed on the understanding of the future teacher

ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ ВЕБ-ТЕХНОЛОГІЙ РОЗРОБКИ НАВЧАЛЬНИХ СИСТЕМ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ІНФОРМАТИКИ ТА МЕТОДИКА СТВОРЕННЯ НА ЇХ ОСНОВІ ВЛАСНИХ ОСВІТНІХ РЕСУРСІВ

the peculiarities of the methods of teaching computer science in each class and the implementation of the appropriate selection of tasks for each level. The developed Web model of the educational system consists of a number of modules authorizations; news; to work with students; methodical materials and recommendations (free access of registered users to all materials and recommendations, which are considered in the current lesson, assessment logs); mailing module. The Laravel framework is used, which specifies the name of the table to which the model belongs. When establishing external table relationships (foreign keys), we recommend prescribing them in models. They will allow you to easily query related models that match other tables and retrieve all the necessary data. At the next stage, the Restful API was developed, which will ensure the interaction of system components on a larger scale.

Keywords: a system of education; information technologies; computer science teacher; web technologies; educational resource; educational system.

Постановка проблеми. Система освіти на сучасному етапі неможлива без створення єдиного інформаційного простору. У законі України щодо національної програми інформатизації йде мова про інформатизацію кожної структурної ланки держави. Це стосується, зокрема, і системи освіти. А саме, повинні постійно вдосконалюватись і оновлюватись освітні програми, при проектуванні яких необхідно враховувати сучасні форми, зміст навчання з впровадженням комп'ютерно-орієнтованих методичних систем навчання. Наразі гостро стоїть питання щодо здатності випускників закладів вищої освіти самостійно вивчати, розробляти, впроваджувати в освітню діяльність інформаційні продукти та методику їх використання [1]. Розвиток інформаційних технологій стрімко рухається вгору, кількість програмних продуктів постійно зростає. І щоб підготувати молоде покоління до життя в інформатизованому суспільстві, заклади вищої освіти повинні підготувати професіоналів своєї справи, якими є і будуть вчителі інформатики.

Сучасний вчитель інформатики повинен самостійно приймати рішення щодо розв'язання тієї чи тієї педагогічної ситуації, використовуючи при цьому набуті знання з сучасних інформаційних технологій та засобами доступу до інформаційних ресурсів. Важливо, щоб майбутні вчителі інформатики володіли умінням самостійно створювати інформаційні ресурси, а також технології створення web-сайтів навчального призначення, які стають важливими складовими єдиного освітнього простору [1; 2].

Аналіз останніх публікацій. Питання підготовки майбутніх вчителів інформатики досліджували такі науковці, як В. Биков, А. Верлань, О. Гончарова, Ю. Горошка, А. Єршов, М. Жалдак, В. Клочко, Е. Кузнецов, О. Кузнецов, Ю. Машбиця, В. Монахов, Н. Морзе, С. Раков, Ю. Рамський, І. Роберт, З. Сейдаметова, С. Семеріков, Є. Смірнова-Трибульська, О. Спірін, Ю. Триус та ін. Психолого-педагогічні аспекти використання сучасних інформаційних ресурсів в навчальному процесі висвітлено в роботах В. Ледньова, О. Леонтьева,

Ю. Машбиця, В. Паламарчук, І. Роберт, В. Розумовського, Н. Талізної та інших.

Однак у цих дослідженнях недостатньо розкрита проблема Веб-технологій розробки навчальних систем та методика створення на їх основі власних освітніх ресурсів. На цю соціально-значущу проблему спрямоване пропонуване дослідження.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування і особливості навчання Веб-технологій розробки навчальних систем майбутніх вчителів інформатики та розробка методики створення веб-орієнтованої навчальної системи.

Виклад основного матеріалу. Для розробки навчальних систем вважаємо доцільним використання мови розмітки HTML, PHP, каскадних таблиць стилів CSS, фреймворку Bootstrap та мови програмування JavaScript [3; 4; 5]. Ці технології легкі у використанні та не мають аналогів, за винятком фреймворку Bootstrap, який є простим і зручним у користуванні. Для розробки використовуємо мову програмування PHP. Вона має повноцінну документацію і популярна серед веб-програмістів завдяки продуманій структурі [2; 7; 8; 10]. Як базу даних будемо використовуємо MySQL[2].

У дослідженні ми розглянули основні особливості та переваги обраних технологій. А саме:

- ASP, ASP.NET (Active Server Pages) [2]. При використанні цієї технології, розробленої Microsoft, веб-майстер самостійно формує динамічно поновлювальні веб-сторінки.

- Технологія JSP (Java Server Pages) – використовується для створення серверних сторінок Java.

- Sun за назвою JSF (Java Server Faces) реалізує технологію серверних сторінок Java.

- Common Gateway Interface (CGI) – технологія створення веб-додатків, які виконуються сервером.

- Технологія PHP (Personal Home Pages) [7; 10]. Інтерпретує впроваджений у HTML-сторінку код на скриптовій мові.

PHP надає програмісту інструмент для швидкого й ефективного розв'язання поставлених

завдань. Вона є простою у використанні і гнучкою до потреб розробника. Технологію PHP використовують у поєднанні з HTML-кодом та JavaScript та іншими мовами Інтернет-програмування [10]. Підтверджуємо високу продуктивність, відкритість коду, багатоплатформенність, наявність програмних бібліотек технології PHP. Для створення веб-додатків рекомендуємо використовувати PHP фреймворки, які є їх основою. Використання цих систем, дає змогу економити велику кількість часу, зменшити навантаження на процес розробки навчальних систем, позбавляючи від проблеми повторюваного коду, і швидко створювати якісні проекти. З проведеного нами аналізу, для створення веб-орієнтованих навчальних систем рекомендуємо використовувати такі фреймворки, як Bootstrap та Yii [6]. Означені системи не потребують додаткового налаштування, мають вбудовану можливість підтримки багатомовності, зручні у використанні та надають високий рівень захищеності навчальних продуктів, розроблених на їх базі. При розробці навчальних систем рекомендуємо також використовувати мову розмітки гіпертекстових документів HTML5 та каскадну таблицю стилів CSS3, які є найкращими у побудові веб-сторінок навчального призначення [2; 3; 4]. Для інтерактивної та активної взаємодії користувача з веб-додатком (навчальною системою) використовується мова програмування java script. Java script – це динамічна, об'єктно-орієнтована мова програмування [3; 5].

Отже, дослідження показує, що для створення навчальних систем, найкраще користуватися такими веб-технологіями, як Bootstrap, Yii2, JavaScript, HTML5 та CSS3. Майбутні вчителі інформатики повинні уміти розробляти власну навчальну систему. Розглянемо методику створення такої системи на прикладі курсу "Практикум зі шкільного курсу інформатики".

Модель навчальної системи включає окремі модулі, які поділені за рівнями, а саме: 1–2 класи, 3–4 класи, 5–6 класи, 7–9 класи та 10–11 класи. Майбутній учитель має чітко розуміти особливості методики викладання інформатики у кожному класі і здійснити відповідний підбір задач для кожного рівня. Кожен такий модуль матиме таку структуру (рис. 1.).

Правильність виконання кожного завдання можна перевірити за допомогою кнопки ПЕРЕВІРИТИ і оцінити рівень своїх знань з тієї чи тієї теми. Після закінчення вивчення теми учням пропонується виконати спільний проект. Веб-модель навчальної системи повинна містити авторизацію та реєстрацію учнів. Це забезпечить

додавання нових учнів у систему, відновлення поштової скриньки користувачів та їх авторизацію у системі, відновлення паролю, можливість створення даних в браузері для постійної авторизації користувача. Реєстрація учнів відбувається адміністратором системи. Учні не можуть самі зареєструватися в системі. Окрім авторизації, існують наступні модулі навчальної системи:

- новин;
- для роботи з учнями;
- методичних матеріалів та рекомендацій (вільний доступ зареєстрованих користувачів до усіх матеріалів та рекомендацій, які розглянуті на поточному уроці, журнали оцінок);
- розсилки.

Навчальна система містить базу даних – таблиці, які відповідають за збереження тих чи тих даних. Рекомендуємо створити певну кількість моделей для роботи з кожною таблицею.

Використаємо фреймворк *Laravel*, який буде визначати назву таблиці, до якої належить модель за допомогою такої логіки – назва таблиці в базі даних є назвою моделі в однині [8]. При встановленні зовнішніх зв'язків таблиці (зовнішні ключі) рекомендуємо прописувати їх в моделях. Вони допоможуть у зручний спосіб виконувати запити до пов'язаних моделей, які відповідають іншим таблицям та витягувати всі потрібні дані.

На наступному етапі було проведено розробку Restful API. З цієї оболонкою компоненти систем взаємодіють в набагато більшому масштабі; використовуються всі інтерфейси загальні; частини можна впроваджувати незалежно одна від одної; є проміжні елементи, які знижують відсоток затримки і посилюють безпеку з'єднання. Ми розробили закриту систему, доступ до якої здійснюється через авторизацію в системі. Тому якщо користувач має недостатньо прав, система видає про це повідомлення.

У розробленій навчальній системі прослідковується чітка валідація даних, що дасть змогу уникати помилок через некоректність даних. Окрім того, система використовує методологію MVC, яка розподіляє дані, подання та обробку дій користувача на такі компоненти:

1. Модель / Model – надає собою об'єктну модель якоїсь предметної області, включає в себе дані і методи роботи з цими даними, реагує на запити з контролера, повертаючи дані і / або змінюючи свій стан. При цьому модель не містить в собі інформації про способи візуалізації даних або форматах їх подання, а також не взаємодіє з користувачем безпосередньо.

2. Подання / View – відповідає за відображення

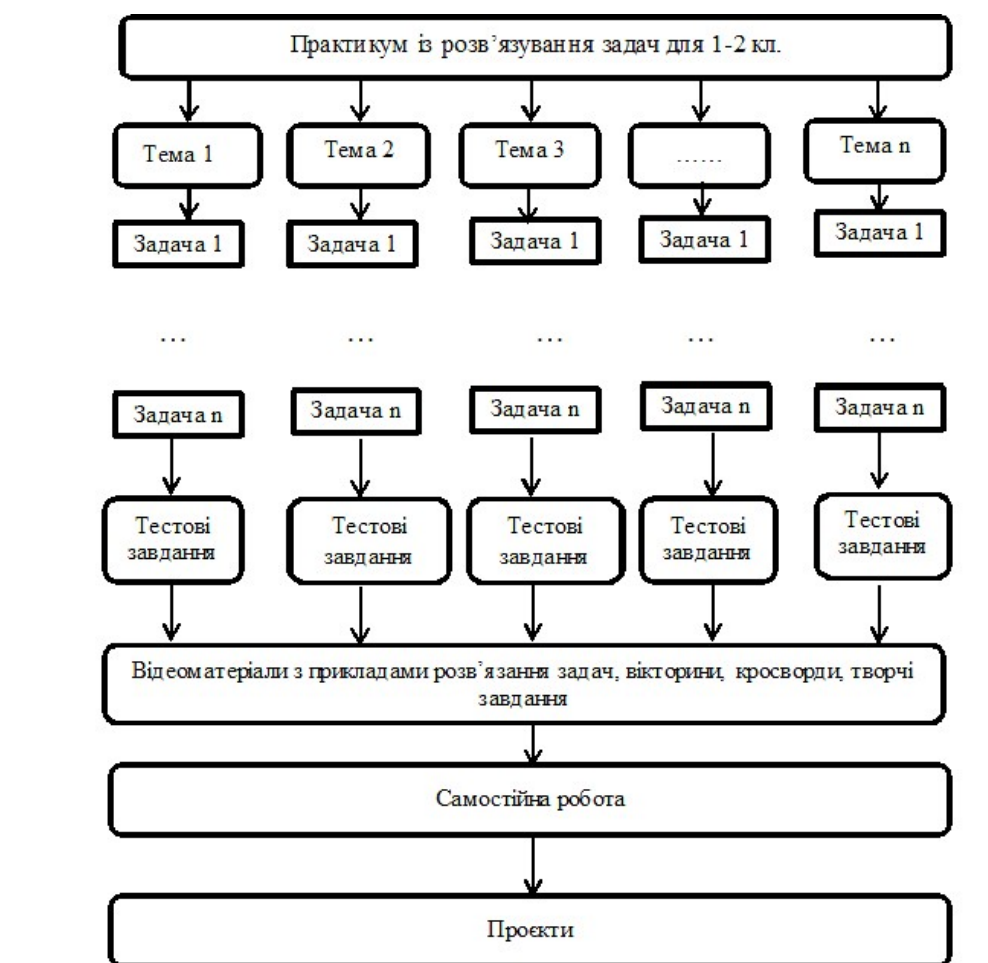

Рис 1. Фрагмент моделі навчальної системи зі шкільного курсу Інформатики

інформації (візуалізацію). Одні і ті самі дані можуть представлятися різними способами і в різних форматах. Наприклад, колекцію об'єктів за допомогою різних уявлень можна уявити на рівні користувача інтерфейсу як у табличному вигляді, так і за списком; на рівні API можна експортувати дані як в JSON, так в XML або XSLX.

3. Контролер / Controller – забезпечує зв'язок між користувачем і системою, використовує модель і уявлення для реалізації необхідної реакції на дії користувача.

Більшість фреймворків для розробки веб-додатків побудовані на парадигмі MVC, тому досить просто зрозуміти принцип роботи будь-якого нового фреймворка. За допомогою фреймворків здійснюється пошуку шляхів та виклик відповідного методу. Отже, після введення певного шляху в URL, відбувається виклик певного методу із параметрами. Значення цих параметрів ми визначаємо самостійно. Якщо допустимі значення параметра задовольняють

систему, вони будуть зберігатися і передаватися на виконання.

Дані в системі зберігаються у вигляді ключа за допомогою системи кешування, яка дає змогу здійснювати пошук даних за відомим ключем. Дані зберігаються в оперативній пам'яті і завдяки цьому досягається швидкість їх пошуку. Але при перезавантаженні серверу, всі дані з оперативної пам'яті видаляються, тому доцільно розміщувати цю систему на окремому сервері. Далі слід здійснити налаштування його для веб-додатку. Бачимо, що найбільше в кешуванні даних потребує таблиця з даними про користувачів. Логічно, що кешувати будемо дані для таблиці учнів.

Щоб уникнути помилок програми, ми використовували unit тестування. При виборі певного методу класу тепер ми знаємо, які повинні бути вхідні та вихідні дані. Потім unit тест потрібно запустити на виконання і отримаємо результат, який покаже чи збігається очікуваний результат з дійсним.

ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ ВЕБ-ТЕХНОЛОГІЙ РОЗРОБКИ НАВЧАЛЬНИХ СИСТЕМ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ІНФОРМАТИКИ ТА МЕТОДИКА СТВОРЕННЯ НА ЇХ ОСНОВІ ВЛАСНИХ ОСВІТНІХ РЕСУРСІВ

Для налаштування серверів використаємо Amazon EC2, який має наперед підготовлені типи серверів. Вони мають певну кількість оперативної пам'яті, різні типи процесорів, величину оперативної та звичайної пам'яті, інші параметри. Це і дозволяє створити потрібний веб-сервер, для якого потрібно налаштувати групу безпеки. Було обрано програмне забезпечення з використанням ОС CentOS. Тип сервера можна вибрати серед типів Amazon EC2. Створена нова група безпеки не буде дозволяти підключатись з невідомих IP-адрес. Через протокол передачі даних HTTPS можна отримати доступ до сервера. Щоб забезпечити масштабування серверів, зі створеного сервера зроблено копію. Її було додано в групу масштабування та систему, які здійснює балансування навантаження. Виставлено правило, що при зростанні навантаження на сервер більш ніж на 75%, виконується автоматичне підняття ще одного сервера для розподілу навантаження.

Висновки. Серед різноманітності інформаційно-комунікаційних технологій, випускники закладів вищої освіти повинні самостійно досліджувати й вивчати необхідність і можливості їх застосування у своїй професійній діяльності. Зокрема, створювати власні веб-орієнтовані навчальні системи. Інтеграція веб-технологій створення навчальних систем, методів професійного навчання майбутніх учителів інформатики дозволить більш якісно їх підготувати до майбутньої фахової діяльності.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у розширенні функційності веб-орієнтованої навчальної системи та співпраці із більш масштабними освітніми навчальними програмами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Овчаров С. Актуальні проблеми професійної підготовки учителів інформатики. *Педагогічні науки. Збірник наукових праць*. Полтава, 2011. С. 73 – 78.
2. Никонс Р. Создаем динамические веб-сайты с помощью PHP, MySQL, JavaScript, CSS и HTML5. 3-е изд. Санкт-Петербург, 2015. 688 с.
3. Мова розмітки HTML. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/HTML>.
4. Мова стилів CSS. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/CSS>

5. Мова програмування Javascript. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/JavaScript>
6. Документація Bootstrap. URL: <http://getbootstrap.com/>
7. Мова програмування PHP. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/PHP>
8. Офіційна документація по фреймворку Laravel. URL: <https://laravel.com/>
9. Опис технології RESTfull. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/REST>.
10. Стандарти мови програмування PHP щодо написання коду. URL: <http://www.php-fig.org/psr/>

REFERENCES

1. Ovcharov, S. (2011). Aktualni problemu profesiynoi pidgotovku uchuteliv informatuku [Actual problems of professional training of computer science teachers]. *Pedagogical sciences. Collection of scientific works*. Poltava, pp. 73 – 78. [in Ukrainian].
2. Nikons, R. (2015). Sozdaem dinamicheskie veb-saytu s pomoshchyu PHP, MySQL, JavaScript, CSS i HTML5 [Building dynamic websites with PHP, MySQL, JavaScript, CSS и HTML5]. 3rd ed. St.Petersburg, 688 p. [in Russian].
3. Mova rozmitki HTML [HTML markup language]. Available at: <https://uk.wikipedia.org/wiki/HTML>. [in Ukrainian].
4. Mova stiliv CSS [CSS style language]. Available at: <https://uk.wikipedia.org/wiki/CSS> [in Ukrainian].
5. Mova programuvannya Javascript [Javascript programming language]. Available at: <https://uk.wikipedia.org/wiki/JavaScript> [in Ukrainian].
6. Dokumentatsiya Bootstrap [Bootstrap documentation]. Available at: <http://getbootstrap.com/> [in Ukrainian].
7. Mova programuvannya PHP [PHP programming language]. Available at: <https://uk.wikipedia.org/wiki/PHP> [in Ukrainian].
8. Ofitsiyna dokumentatsiya po freymvorky Laravel [Official documentation for the Laravel framework]. Available at: <https://laravel.com/> [in Ukrainian].
9. Opus tekhnologii RESTfull [Description of RESTfull technology]. Available at: <https://uk.wikipedia.org/wiki/REST> [in Ukrainian].
10. Standartu movu programuvannya PHP shchodo napisannya kody [PHP programming language standards for writing code]. Available at: <http://www.php-fig.org/psr/>

Стаття надійшла до редакції 16.08.2021

УДК 378.147

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.242614>

Ірина Гуменюк, кандидат філологічних наук,
доцент кафедри педагогіки початкової освіти
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

ДОСЛІДНИЦЬКИЙ ПІДХІД У МЕТОДИЦІ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ

Стаття присвячена розкриттю алгоритму реалізації дослідницького підходу в методиці навчання української мови за професійним спрямуванням студентів педагогічних закладів вищої освіти. Обґрунтовано потенціал науково-дослідницької діяльності здобувачів освіти в контексті компетентнісної парадигми навчання. Визначено об'єктивні чинники, що впливають на результативність опанування курсу "Українська мова за професійним спрямуванням" на засадах дослідницького підходу та з'ясовано специфіку його поетапної реалізації.

Ключові слова: дослідницький підхід; інформаційний проєкт; компетентнісна парадигма; компетентність; моделювання комунікативних ситуацій.

Рис. 1. Літ. 6.

Iryna Humeniuk, Ph.D. (Philology), Associate Professor of the
Pedagogy of Primary Education Department,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

THE RESEARCH APPROACH IN THE CONTEXT OF TEACHING UKRAINIAN LANGUAGE FOR PROFESSIONAL PURPOSES

In the context of the competence-based educational paradigm, the research approach increases the effectiveness of teaching through mastering the methodology of research activity, formation of necessary competences, motivational influence, and increasing the level of interpersonal communication in the educational environment. The aim of the article is elaboration of the algorithm of implementation of the research approach in the context of teaching Ukrainian Language for Professional Purposes to future pedagogues.

The article emphasizes the fact that the use of the research approach in the context of any educational course has a long-term potential and cannot be limited to a single subject. The specificity of the future pedagogical activity of students causes extension of the content of their scientific and research work: from learning the algorithms and methodology of scientific creativity to independent scientific inquiry and formation of the creative personality of a teacher who is ready to develop the research skills of primary school students.

The research has determined a set of objective factors that have an impact on the effectiveness of mastering the Ukrainian Language for Professional Purposes course. On their basis, an algorithm of phased implementation of the research approach in the context of teaching the analysed discipline has been developed. The efficiency of using different kinds of research tasks with modern job-oriented high-quality scientific works is emphasized. The author stresses the necessity of development of the skills in working with information and critical thinking and provides samples of communicative situations for modelling. Partial application of scientific elements during task completion envisages the use of a template for creation of one's own product and forms the basis for independent scientific activity of students. Forms of implementation of the research approach to studying Ukrainian Language for Professional Purposes in the extracurricular activity have been proposed.

Keywords: research approach; information project; competence paradigm; competence; modelling of communicative situations.

Постановка проблеми. Дослідницька діяльність студентів закладів вищої освіти (ЗВО) є одним зі шляхів реалізації синергетики в освіті, оскільки через неї транслюються принципи спостережуваності, нелінійності, відкритості цього способу пізнання [2]. Компетентнісна парадигма навчання орієнтована на розкриття творчого потенціалу здобувачів освіти, формування самостійності мислення, усвідомлення можливостей самореалізації в умовах надлишку інформації та

жорсткої конкуренції на ринку праці. У цьому контексті дослідницький підхід – не тільки спосіб отримання очікуваного навчального результату, але й шлях до опанування методології дослідницької діяльності, формування необхідних компетентностей, мотиваційний чинник, вищий рівень міжособистісного спілкування в освітньому середовищі.

Мета статті – розкриття алгоритму реалізації дослідницького підходу в методиці навчання української мови за професійним спрямуванням майбутніх педагогів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідницький підхід до навчання у ЗВО реалізується через науково-дослідницьку діяльність, яка відповідно до Закону України “Про вищу освіту” сприяє забезпеченню “органічного поєднання в освітньому процесі освітньої, наукової та інноваційної діяльності” [4]. Суб’єктами науково-дослідницької діяльності, крім науково-педагогічних працівників і наукових співробітників, виступають також здобувачі освіти [1, 7].

У наукових розвідках доведено дуальний характер науково-дослідницької діяльності студентів ЗВО, що виявляється у засвоєнні елементів дослідницької роботи, алгоритмів і методології наукової творчості, а також у здійсненні відносно самостійних наукових досліджень під керівництвом викладачів [1, 342]. Н. Щербакова виділяє навчально-дослідницьку, науково-дослідницьку роботу й організаційно-масові заходи як напрями втілення системи студентської науково-дослідницької роботи [6, 378].

Активна самостійна діяльність студентів у пошуку шляхів і способів отримання нових знань, вироблення власних прийомів дослідження, оволодіння інформаційними технологіями та комунікативними стратегіями співпраці лежить в основі дослідницького підходу до навчання у ЗВО. Однак специфіка майбутньої педагогічної діяльності студентів відкриває ще один напрям його реалізації: формування творчої особистості вчителя, готового до методичних пошуків та втілення нових ідей у професійній діяльності, тобто розвитку дослідницьких умінь у школярів. Така структура, на думку П. Середенко, обов’язково включає психологічну готовність до використання дослідницького навчання, усвідомлення його необхідності й доцільності [5, 4]. На основі зазначеного вважаємо, що використання дослідницького підходу в контексті будь-якого навчального курсу має довгостроковий потенціал і не може бути предметно обмежене.

Вклад основного матеріалу. Реалізація дослідницького підходу під час навчання української мови за професійним спрямуванням (УМзаПС) визначається кількома об’єктивними чинниками:

1) курсом і семестром, в якому вивчається дисципліна: у більшості ЗВО це 1-й семестр – стресовий період адаптації колишніх учнів до університетської системи навчання, що знижує ефективність навчання через дослідження, не дає змоги максимально розкрити його потенціал;

2) кількістю аудиторних годин, відведених на виконання програми курсу: завдання дослідницького спрямування дають необхідний ефект лише за

належної методичної підготовки, консультаційної допомоги, презентації і аналізу результатів;

3) рівнем сформованості лінгвістичної компетентності студентів, від якого залежить якість виконання дослідницьких завдань, правильність трактування результатів, а відповідно – адекватність самооцінки, що виступає одним із мотиваційних елементів освітнього процесу;

4) розвитком комунікативних навичок здобувачів освіти, що стають підґрунтям для формування професійно-мовленнєвої компетентності майбутніх фахівців.

З урахуванням названих чинників можливості реалізації дослідницького підходу в курсі “УМзаПС” вбачаємо за кількома етапами. Стартовим, необхідним для введення студентів у науково-професійний дискурс етапом вважаємо ознайомлення із якісними сучасними науковими публікаціями фахового спрямування. Така робота внесена до програми дисципліни “УМзаПС” ОП “Початкова освіта” і “Дошкільна освіта” Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника. Вона передбачає пошук статей у фахових періодичних виданнях за встановлений період і на окреслену тематику. Наприклад: “Формування комунікативних умінь молодших школярів”, “Розвиток діалогічного мовлення учнів початкових класів”, “Стилістична робота в початковій школі”, “Шкільна документація”, “Редагування наукових текстів: найпоширеніші недоліки” та ін. Результативність дослідницького завдання такого типу полягає в ознайомленні студентів із новою для них сферою наукових досліджень, вивченні наукового інформаційного простору щодо наявності періодичних видань майбутньої сфери професійної діяльності, формуванні уявлення про практичну реалізацію писемної форми наукового стилю української мови, структуру наукової статті, збагаченні активного термінологічного запасу, поповненні теоретичних знань з конкретного питання тощо.

Крім того, форма виконання дослідницького завдання на цьому етапі допомагає поглибити й систематизувати знання з усіх без винятку програмових питань курсу, оскільки зміст такої роботи легко адаптується і спрямовується на формування необхідної компетентності. Зокрема, тематична підбірка публікацій може служити інформаційною базою для реферування наукових текстів, матеріалом для закріплення практичних навичок бібліографічного опису джерел, оформлення покликань, пошуку недоліків і редагування, поглибленого опрацювання одного з питань курсу та презентації результатів.

Продуктом дослідницької діяльності у цьому напрямі стають інформаційний проєкт (як ілюстрація змістового опрацювання теми); укладений бібліографічний покажчик праць за визначений період (як структурне оформлення наукових публікацій); графічна організація результатів вивчення інформаційного простору у вигляді таблиць, схем, збірки ілюстрацій тощо.

Як показує практика, початковий етап дослідницької діяльності в межах курсу “УМзаПС” доцільно реалізовувати у формі командної роботи. Це сприяє налагодженню співпраці в межах групи, сприяє міжособистісному спілкуванню, координації дій, визначенню конкретних обов’язків і відповідальності, оскільки оцінка командної роботи залежить від продуктивності кожного учасника. Елемент змагальності стимулює до досягнення максимального результату. Оприлюднення виконаних робіт вважаємо обов’язковим у межах аудиторних годин чи позааудиторної діяльності.

Другий етап реалізації дослідницького підходу до навчання УМзаПС вбачаємо у розвитку навичок роботи з інформацією та критичного мислення. Оскільки сучасний інформаційний простір пропонує необмежений обсяг різноманітного матеріалу з будь-якого питання, вміння аналізувати, синтезувати, систематизувати, узагальнювати, згортати інформацію, аргументувати, доводити свою позицію, визначати достовірність джерел, логічну невідповідність чи двозначність твердження стають визначальними у підготовці фахівця педагогічної сфери. Завдання з анотування наукових текстів, складання плану, створення тезового конспекту спрямовані на формування навичок перетворення інформації. Побудова конструкцій усного професійного мовлення у контексті навчання УМзаПС реалізується через моделювання комунікативних ситуацій (на зразок: “Згода / незгода з думкою співрозмовника”, “Коректна відмова у проханні”, “Ситуація запізнення на роботу”, “Співбесіда з працедавцем”), організацію дискусій (“Чи впливає інтернет на соціальну активність студентів?”), “Мова і мовлення у професії вчителя”, “Чи впливають результати навчання на професійну успішність людини?”, “Мобільний телефон під час спілкування: за і проти”, “Новий правопис” та ін.). У такому контексті чітко окреслюються міжпредметні зв’язки, що дозволяє розширити термінологічну базу, створити професійний дискурс на занятті.

Наступним етапом реалізації дослідницького підходу в межах УМзаПС є часткове застосування наукових елементів під час

виконання завдань (робота за зразком). Цей вид діяльності передбачає використання шаблону для створення власного продукту. Зокрема, стилістичне оформлення текстів як вид самостійної роботи студентів передбачає опис одного і того ж поняття в усіх стилях української літературної мови. Для цього необхідно використати один зі стилістичних жанрів, врахувавши особливості використання мовних засобів і структури тексту кожного стилю. У результаті отримуємо змістовно самостійний текст, створений на основі зразка кожного стилю.

Такий підхід застосовуємо під час опрацювання змістового модуля “Норми українського професійного мовлення та мови ділових паперів”. Робота з реквізитами передбачає врахування вимог чинного ДСТУ 4163-2003 щодо їх структури та розташування. Редагування документів як вид самостійної роботи здійснюється відповідно до встановленої форми документа й вимог до реквізитів. Створення індивідуальної папки зі зразками ділової документації є продуктом, що ілюструє рівень засвоєння матеріалу з екстраполяцією на інший контекст (зміст документації стосується педагогічної сфери та безпосередньо автора документа).

За зразком виконується також бібліографічний опис джерел та оформлення покликань, що є одним із питань третього змістового модуля УМзаПС “Наукова комунікація як складова фахової діяльності”. Як показує практика викладання дисципліни, у першокурсників виникають труднощі з дотриманням стандарту, диференціацією назви журналу, рубрики, найменування статті. Однак виконання 2–3-х завдань у цьому контексті допомагає їх подолати.

Самостійна творча наукова діяльність становить четвертий, завершальний етап реалізації дослідницького підходу під час навчання УМзаПС. Своє втілення вона знаходить в індивідуальній роботі обдарованих студентів з написання наукової статті, її апробації на студентській конференції та публікації у збірнику студентських наукових праць. Вибір теми дослідження може бути проєкцією курсової чи бакалаврської роботи. Спостереження за навчальними результатами в курсі “УМзаПС” показали, що, незважаючи на теоретичне підґрунтя (вивчення питання “Стаття як самостійний науковий твір. Вимоги до наукової статті”), практичне застосування елементів дослідницької діяльності під час навчання, аналізований етап досяжний для незначної кількості студентів. Однак це не знижує загальної

Рис. 1. Етапи реалізації дослідницького підходу в контексті УМЗаПС

Джерело: розроблено автором.

ефективності дослідницького підходу, оскільки дає можливість диференціації та індивідуалізації навчання, дозволяє підвищити активність студентів, змістити акцент з передачі знань на безпосереднє діяльнісне їх засвоєння.

Таким чином, авторське бачення поетапної реалізації дослідницького підходу в контексті навчання УМЗаПС візуалізовано схематично на рис. 1.

Необхідно зазначити, що дослідницький підхід до навчання УМЗаПС реалізовується не тільки в межах аудиторних (лекційних, практичних) занять, але й в позааудиторній роботі, зокрема гуртковій. Створена студентська наукова проблемна група “Стилістика наукового тексту” служить платформою для вдосконалення умінь передачі думки в науковому стилі, консультування, перевірки й апробації студентських робіт, підготовки до участі в конференціях, проведення тренінгів і дискусій, зустрічей з відомими науковцями та інших заходів, здійснення яких неможливе під час аудиторної роботи.

Висновки. Таким чином, поетапна реалізація дослідницького підходу в контексті навчання української мови за професійним спрямуванням можлива за умови врахування об’єктивних чинників навчального процесу, початкового рівня підготовки студентів, а також педагогічно виваженої організації проектної діяльності.

Перспективи подальших наукових розвідок убачаємо в дослідженні процесу реалізації інших концептуальних підходів до мовної освіти в методиці навчання названого курсу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бульвінська О. І., Дівінська Н. О., Дяченко Н. О., Жабенко О. В., Линьова І. О., Скиба Ю. А., Чорнойван Г. П., Ярошенко О. Г. Концепція та

методологія реалізації науково-дослідницької діяльності суб’єктів навчально-виховного процесу університетів: монографія. Київ, 2016. 178 с.

2. Гуменюк І. М. Сучасні підходи до навчання української мови за професійним спрямуванням: перспективні вектори досліджень. *Молодь і ринок*. 2021. № 4. С. 92–99.

3. Счина Ю. С. Науково-дослідницька діяльність студентів як підґрунтя науково-технічного розвитку. *Вісник Київського національного університету технологій та дизайну*. 2012. №5. С. 341–347.

4. Про вищу освіту. Закон України. Редакція від 26.02.2021. *Відомості Верховної Ради України*, 2014, № 37–38, ст. 2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 30.08.2021).

5. Середенко П. В. Формирование готовности будущих педагогов к обучению учащихся исследовательским умениям и навыкам: автореф. дисс. ... д-ра пед. наук. Москва, 2008. 34 с.

6. Щербакова Н. Науково-дослідна діяльність магістрантів як важлива складова професійної підготовки майбутніх педагогів. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції “Розвиток дослідницьких здібностей обдарованих дітей та молоді”*, 11–12 травня 2011 р., м. Житомир. Київ, 2011. С. 375–379.

REFERENCES

1. Bulvinska, O. I., Divinska, N. O., Diachenko, N. O., Zhabenko, O. V., Lynova, I. O., Skyba, Yu. A., Chornoivan, H. P. & Yaroshenko, O. H. (2016). *Kontseptsiia ta metodolohiia realizatsii naukovodoslidnytskoi diialnosti subiektiv navchalno-vykhovnoho protsesu universytetiv: monohrafiia* [The concept and methodology of implementation of

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ДІЯЛЬНОСТІ ПЕДАГОГА-ДОРАДНИКА

research activities of the subjects of the educational process of universities: a monograph]. Kyiv, 178 p. [in Ukrainian].

2. Humeniuk, I. M. (2021). Suchasni pidkhody do navchannia ukrainskoi movy za profesiinym spriamuvanniam: perspektyvni vektory doslidzhen. [Modern approaches to teaching Ukrainian language for professional purposes: prospective vectors of research]. *Youth & market*, No. 4, pp. 92–99. [in Ukrainian].

3. Iechyna, Yu. S. (2012). Naukovo-doslidnytska diialnist studentiv yak pidhruntia naukovo-tekhnichnoho rozvytku. [Research and development of students as background technological development]. *Bulletin of the Kyiv National University of Technologies and Design*, No. 5, pp. 341–347. [in Ukrainian].

4. Pro vyshchu osvitu. Zakon Ukrainy. Redaktsiia vid 26.02.2021. (2014). [About higher education. Law of Ukraine. Edited on 02/26/2021]. *Gazette of*

Ukraine's Supreme Council, No. 37–38, art. 2004. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> [in Ukrainian].

5. Seredenko, P.V. (2008). Formirovanie gotovnosti budushchikh pedagogov k obucheniyu uchashchikhsya issledovatel'skim umeniyam i navykam [Formation of the readiness of future teachers to teach students research skills and abilities]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Moscow, 34 p. [in Russian].

6. Shcherbakova, N. (2011). Naukovo-doslidna diialnist mahistrantiv yak vazhlyva skladova profesiinoi pidhotovky maibutnikh pedahohiv [Research activities of undergraduates as an important component of professional training of future teachers]. *Proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference "Development of research abilities of gifted children and youth"*, May 11–12, 2011, m. Zhytomyr. Kyiv, pp. 375–379. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 09.08.2021

УДК 808.5

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.242615>

Ірина Дубровіна, кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри педагогіки і психології вищої школи
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
Діана Оболонник, магістр освітньо-професійної програми
“Педагогічне дорадництво” факультету менеджменту освіти та науки
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ДІЯЛЬНОСТІ ПЕДАГОГА-ДОРАДНИКА

У статті проаналізовані роль та місце використання інформаційно-комунікаційних технологій педагогом-дорадником у освітньому процесі. Розглянуто доцільність використання інформаційно-комунікаційних технологій у діяльності педагога-дорадника. З'ясовано основні причини зміни ролі педагога в інформаційному просторі. Визначено функції педагога-дорадника, які ефективно буде реалізовувати на основі ІКТ-технологій. Проаналізовано доцільність умотивованого використання інформаційних технологій з метою підвищення ефективності формування професійних знань, умінь та навичок педагогів-дорадників.

Ключові слова: інформаційно-комунікаційні технології; освітній процес; засоби навчання; інформаційне середовище; інтерактивні інструменти.

Літ. 6.

Iryna Dubrovina, Ph.D.(Pedagogy), Associate Professor of the Pedagogy and Psychology of High School Department, Mykhaylo Drahomanov National Pedagogical University
Diana Obolonnyk, Master of Educational and Professional Program “Pedagogical Advice” of the Faculty of Education and Science Management Mykhaylo Drahomanov National Pedagogical University

USE OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN THE ACTIVITY OF TEACHER-ADVISOR

The article analyzes the role and place of use of information and communication technologies by teachers-advisors in the educational process. The expediency of using information and communication technologies in the activity of a teacher-advisor is considered. The main reasons for the change in the role of the teacher in the

information space are found out. The functions of a teacher-advisor have been identified, which will be effectively implemented on the basis of ICT technologies. The expediency of motivated use of information technologies in order to increase the efficiency of formation of professional knowledge, skills and abilities of teachers-advisors is analyzed. The introduction of modern information and communication technologies of education justifies the radical changes in the educational activities of the teacher-advisor as a methodologist, education consultant, affects the role and quality of methodical educational space. An urgent problem today is the use of information and communication technologies in the teaching of academic disciplines in higher education. European integration processes justify the need for active partnerships between participants in the pedagogical process to reveal the potential use of information and communication technologies in higher education.

Modern works (V. Afanasyev, Y. Baturyn, D. Bell, V. Bykov, N. Vienna, R. Hurevich, Y. Zhuk, V. Sholokhovych) focus on the significant opportunities of information and communication technologies in students' education. The use of information and communication technologies in the educational process is actively studied by O. Bondarenko, J. Bulakhova, V. Zabolotny, A. Zubov, G. Kozlakova, O. Mishchenko, O. Pinchuk, O. Shestopal and others.

Keywords: *information and communication technologies; educational process; teaching aids; information environment; interactive tools.*

Постановка проблеми. Упровадження сучасних інформаційно-комунікативних технологій освіти обґрунтовує кардинальні зміни у підготовці педагога-дорадника як методиста, консультанта, експерта освіти, впливає на роль та якість методичної роботи з педагогічним персоналом. Євроінтеграційні процеси обґрунтовують необхідність активних партнерських взаємин учасників педагогічного процесу для розкриття потенціалу використання інформаційно-комунікативних технологій у вищій школі та неперервній освіті.

Аналіз актуальних досліджень. Сучасні праці (В. Афанасьєва, Ю. Батурина, Д. Белл, В. Бикова, Н. Відень, Р. Гуревича, Ю. Жука, В. Шолоховича) зосереджують увагу на значних можливостях інформаційно-комунікативних технологій в підготовці студентів педагогічних факультетів. Активно досліджують цю проблему такі вчені, як: О. Бондаренко, Я. Булахова, В. Заболотний, А. Зубов, Г. Козлакова, О. Міщенко, О. Пінчук, О. Шестопал та ін. Серед іноземних фахівців, які займаються розкриттям проблематики упровадження інформаційно-комунікативних технологій, можна відзначити таких, як Е. Венгер, С. Патаракін, К. Свон, В. Тінію, О. Рон, М. Фенгчун, А. Хуторський.

Мета статті – визначити місце та роль інформаційно-комунікативних технологій у освітній діяльності педагога-дорадника.

Виклад основного матеріалу дослідження. Упровадження інформаційно-комунікативних технологій стало вимогою часу і затребуваністю стратегії ЗВО у реалізації освітньо-кваліфікаційних програм бакалаврського та магістерського рівнів. Студенти університетів мають можливість використовувати сучасні комп'ютерні засоби і методи навчання під навчання, а саме: програмоване навчання, мережеву систему взаємодії, системи перекладу; комп'ютерну діагностику, розвивальні ігри, інтерактивні інструменти тощо. Поява інтерактивних методів

навчання відкрила нові можливості для викладання навчальних матеріалів, курсів, нових форм роботи студентів, підготовки презентацій наукових досліджень та проєктів, створення відеозустрічей [3, 316].

Інтеграція сучасних досягнень технічної науки у галузь інформаційно-комунікативних технологій освіти сприяє систематизації документації педагогів-дорадників, підвищує мотивацію до навчання, оптимізує якість освітнього процесу. Посилення інформаційного навантаження на заняттях дистанційної та змішаної форм спонукає студентів оволодіти необхідним інформаційним інструментарієм, здійснює підготовку методичного інструментарію (тестові та різнорівневі вправи, анкети, діаграми під час роботи над науковим дослідженням тощо). Адже ІКТ-середовище стимулює інтерес та цікавість студентів як здобувачів вищої освіти до навчання, розкриває вільний доступ до інформації, вчить вільно й мобільно оперувати інформаційними поняттями в освіті та інформаційними основами функціонування методичної роботи закладу освіти.

Сучасні інформаційно-комунікативні технології орієнтують педагогів-дорадників на впровадження нових методів навчання для підвищення рівня викладання й взаємодії з колегами у майбутньому. Адже інформаційно-комунікативні технології – це сукупність методів, виробничих процесів і програмно-технічних засобів, інтегрованих з метою збирання, опрацювання, зберігання, розповсюдження інформації [5, 47–53].

Необхідність використання інформаційно-комунікативних технологій в університетській освіті визначає використання відповідних засобів відповідно до освітньо-професійних програм підготовки фахівців. Нині педагоги-дорадники оволодівають ІКТ- засобами у різних видах методичної діяльності: підготовці до практичних занять з педагогічним персоналом; проведенні

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ДІЯЛЬНОСТІ ПЕДАГОГА-ДОРАДНИКА

методичних зібрань, консультацій, педагогічних читань; при роботі над конференціями та семінарами з вивчення та впровадження передового педагогічного досвіду. Підготовка педагогів-дорадників вимагає розширення професійної підготовки, нових методів та підходів щодо впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, залучення інформатиків-консультантів, що сприятиме формуванню загальних, інтегральних та фахових компетентностей спеціалістів дорадчої сфери. Використання інформаційно-комунікаційних технологій посилює освітній вплив консультації педагога-дорадника, якість його супервізії за рахунок доступного й сучасного програмного забезпечення інформаційних мереж усередині закладу освіти, які містять широкі потенційні можливості для співпраці у педагогічному колективі.

У зв'язку з цим особливого значення набуває переорієнтація професійного мислення сучасного педагога-дорадника на усвідомлення принципово нових вимог до педагогічної майстерності та творчості, готовність використовувати інформаційно-комунікаційні технології як допоміжний методичний засіб і ресурс у дорадчій роботі з педагогами [6, 194–196].

П. Кінелєв визначив, що використання інформаційно-комунікаційних технологій у діяльності педагога-методиста змінює його функції та коло професійного впливу. Основними причинами таких змін є:

- роль педагога-методиста не може бути обмежена передачею інформації. Він повинен підтримувати та стимулювати здатність освітян до критичного і творчого мислення, поліпшувати комп'ютерну грамотність, розвивати спільні навички, навчити їх ефективно спілкуватися та успішно діяти в різних життєвих ситуаціях вибору, комунікації та самовияву;

- використання інформаційно-комунікаційних технологій зробить непотрібними деякі системи оцінки знань спеціалістів. Тестова система допоможе повністю оцінити рівень знань фахівців;

- завдяки втручанню інформаційно-комунікаційних технологій в освітній процес деякі традиційні освітні ресурси будуть вичерпані і їх змінять більш прогресивні системи подачі та засвоєння навчальної інформації [3, 316].

Інформаційно-комунікаційні технології відкрили шлях провадженню студентських ініціатив в освіту на основі сучасних альтернативних методів навчання та виховання, міжнародних проєктів, які потребують ІКТ-підготовки. Сучасні педагоги-дорадники повинні вміти не лише обробляти цифрову інформацію, а й розуміти наявні програмні

продукти, самостійно ними користуватися [4, 23].

Таким чином, ІКТ-технології допомагають педагогу-дораднику здійснювати такі функції професійної діяльності:

- опрацьовувати текст, цифри, графіку й аудіоінформацію за допомогою відповідних програм та редакторів для підготовки навчальних матеріалів (варіанти завдань, таблиці, схеми, малюнки, креслення тощо);

- використовувати редактор презентацій Microsoft Power Point для створення слайдів із навчальних матеріалів та презентації на занятті;

- моделювати наявні готові програмні продукти в межах своєї дисципліни, електронні підручники для організації роботи в аудиторії;

- застосувати освітнє програмне забезпечення; готові програми-оболонки для розробки тестів або створювати власні програми-оболонки для комп'ютерного тестування, опитування;

- оволодіти навичками проведення відеозустрічей та консультацій на інформаційних платформах.

Під час фахової (виробничої) практики обов'язковими є заняття із використанням інформаційно-комунікаційних технологій для студентів, які вимагають від педагогів-дорадників спеціальної підготовки: вміння користуватися різними програмами: графікою, анімацією, веб-редакторами, створювати презентації, аудіо та відео тощо. Це дає змогу подавати інформацію у вигляді відео, презентацій, веб-сторінок, що містять різноманітний контент. Педагоги-дорадники можуть використовувати інтернет-ресурси для унаочнення навчальних матеріалів, ділитися методичними новинками на інтернет-блогах та освітніх сайтах (демонстрація власних вправ-моделей відповідно до знань студентів, лекції, практичні та семінарські заняття, лабораторні завдання тощо).

Сучасні фахівці педагогічного дорадництва для реалізації консалтингових завдань в освіті потребують як теоретичної, так і практичної підготовки використання інформаційно-комунікаційних засобів навчання для роботи з педагогічним персоналом.

Як доводить практика підготовки педагогів-дорадників, якщо педагог почне відігравати активну роль у процесі професійного навчання – стане не об'єктом навчання, а суб'єктом підготовки, тоді його якості як особистості та професіонала будуть гармонійно синтезованими. Однак, підготовка педагогів-дорадників принципово відрізняється від підготовки будь-яких інших експертів тим, що рівень освоєння

інформаційно-комунікаційних технологій орієнтований передовсім на користувача та консультанта освітніх послуг. Ступінь впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у професійну діяльність педагогів-дорадників також різна, що залежить від креативності та систематичності підготовки спеціалістів до використання інформаційно-комунікаційних технологій у навчанні. Для того, щоб визначити рівень володіння педагогом-дорадником інформаційно-комунікаційними технологіями, необхідне проведення діагностики, результат якої допоможе визначити рівень підготовки фахівця [2, 8–11].

В освітньому процесі педагоги-дорадники не завжди готові опановувати інформаційно-комунікаційні технології. Нерідко педагог-дорадник боїться усвідомлювати, що швидкість розвитку інформаційних технологій надто відрізняється від його власних можливостей; йому важко оволодіти базовими знаннями комп'ютерних знань самостійно, застосувати навчальне програмне забезпечення безпосередньо на занятті; у процесі викладання предмета відсутній метод використання інформаційно-комунікаційних технологій [1, 5–8]. Однак незважаючи на всі проблеми, кількість педагогів-дорадників, які прагнуть оволодіти ІКТ-технологіями, постійно збільшується. Реалізація завдань методичної роботи потребує гнучкості для розвитку професійних компетенцій, навичок аналізу отриманої інформації, вміння знаходити та адаптувати необхідні психолого-педагогічні знання як освітній продукт, синтезувати педагогічні знахідки та створювати методичні рекомендації для працівників з певного педагогічного фаху, вміти оперувати й ефективно застосовувати педагогічну інноватику в методичній роботі закладів освіти.

Висновки. Отже, використання інформаційно-комунікаційних технологій у діяльності педагога-дорадника набуває домінуючої ролі. В умовах постійного використання інформаційно-комунікаційних технологій в дистанційній та змішаній формах навчання у ЗВО, професійний розвиток експертів-методистів залежить від рівня їхньої творчої активності в оволодінні інформаційно-освітнім програмним забезпеченням, адаптацією до вимог інформаційного суспільства в педагогічній галузі. Високий рівень медіа-грамотності педагогів на кожному етапі діяльності підвищує їхній професійний розвиток та проектує траєкторію інформаційного самоосвітнього досвіду, який є важливим для самостійного оволодіння базовими основами ІКТ та створення

авторських навчальних медіа-матеріалів для освітян, обмін педагогічними здобутками. Подальших досліджень потребує освоєння інтерактивних форм та методів ІКТ-навчання педагогів-дорадників у системі неперервної освіти на досвіді країн ЄС.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кинелев В., Коммерс П., Коцик Б. Использование информационных и коммуникационных технологий в среднем образовании. *Информационный меморандум*. Москва, 2005. 24 с.

2. Корсакова О., Трубачова С. До проблеми змісту сучасної шкільної освіти. Біологія і хімія в школі. 2002. № 6. С. 8–11.

3. Скрипник С. В. Теорія та практика впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у загальноосвітніх навчальних закладах. Обмін практичним досвідом та технологіями. Вимірювальна та обчислювальна техніка в технологічних процесах. *Міжнародний науково-технічний журнал*. Хмельницьк, 2011. № 1. 316 с.

4. Тимошук Н.М., Довгань Л.І. Використання інформаційно-комунікаційних засобів навчання на заняттях з іноземної мови у аграрних ВНЗ. *Наука і методика : зб. наук.-метод. праць*. Мін-во аграрної політики України, Департамент аграрної освіти, науки та дорадництва, Науково-методичний центр аграрної освіти ; ред. кол. : Т. Д. Іщенко (гол.) та ін. Київ, 2011. Вип. 22. 96 с.

5. Хуторской А. Практикум по дидактике и современным методикам обучения. Санкт-Петербург, 2004. 541 с.

6. Сухобок О. Психолого-педагогічні аспекти застосування інформаційно-комунікаційних технологій у процесі професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту : науковий журнал. Харків, 2010. № 12. 182 с.

REFERENCE

1. Kinelev, V., Kommers, P. & Kocik, B. (2005). Ispolzovanie informacionnyh i kommunikacionnyh tehnologij v srednem obrazovanii [The use of information and communication technologies in secondary education]. *Information memorandum*. Moscow, 24 p. [in Russian].

2. Korsakova, O. & Trubachova, S. (2002). Do problemy zmistu suchasnoi shkilnoi osvity [To the problem of the content of modern school education]. *Biology and chemistry at school*, no.6, pp.8–11. [in Ukrainian].

ВПЛИВ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ УЧНІВ НА РОЗВИТОК ДОСЛІДНИЦЬКИХ УМІНЬ УЧНІВ НА УРОКАХ ПРИРОДНИЧО-МАТЕМАТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН У ПЕРІОД КІНЦЯ 50 – ПОЧАТКУ 90-Х РР. XX СТ.

3. Skrypnyk, S. V. (2011). Teoriia ta praktyka vprovadzhennia informatsiinokomunikatsiinykh tekhnolohii u zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh. Obmin praktychnym dosvidom ta tekhnolohiiamy. Vymiriuvalna ta obchysliuvalna tekhnika v tekhnolohichnykh protsesakh [Theory and practice of introduction of information and communication technologies in general educational institutions. Exchange of practical experience and technologies. Measuring and computing equipment in technological processes]. *International scientific and technical journal*. Khmelnytskyi, no.1, 316 p. [in Ukrainian].

4. Tymoshchuk, N.M. & Dovhan, L.I. (2011). Vykorystannia informatsiino-komunikatsiinykh zasobiv navchannia na zaniattiakh z inozemnoi movy u ahrarnykh VNZ [The use of information and communication tools in foreign language classes in agricultural universities]. Ministry of Agrarian Policy

of Ukraine, Department of Agrarian Education, Science and Advisory, Scientific and Methodological Center for Agrarian Education; (Ed). T.D. Ishchenko and others. Kyiv, vol.22, 96 p. [in Ukrainian].

5. Hutorskoj, A. (2004). Praktikum po didaktike i sovremennym metodikam obuchenija [Workshop on didactics and modern teaching methods]. St. Petersburg, 541p. [in Russian].

6. Sukhobok, O. (2010). Psykholoho-pedahohichni aspekty zastosuvannia informatsiinokomunikatsiinykh tekhnolohii u protsesi profesiinoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv fizychnoi kultury [Psychological and pedagogical aspects of the application of information and communication technologies in the process of professional training of future teachers of physical culture]. *Pedagogy, psychology and medical and biological problems of physical education and sports: a scientific journal*. Kharkiv, no.12, 182 p.[in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 25.06.2021

УДК 373.5.016:5-047.37(073)

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.242617>

**Наталія Галицька, аспірантка, кафедри педагогіки й менеджменту освіти
КВНЗ “Херсонська академія неперервної освіти”**

ВПЛИВ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ УЧНІВ НА РОЗВИТОК ДОСЛІДНИЦЬКИХ УМІНЬ УЧНІВ НА УРОКАХ ПРИРОДНИЧО-МАТЕМАТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН У ПЕРІОД КІНЦЯ 50 – ПОЧАТКУ 90-Х РР. XX СТ.

Інноваційні умови, в яких перебуває сучасний заклад середньої освіти, передбачає від здобувачів освіти все більше самостійної роботи. Самостійна робота, як система навчальної діяльності, кінця 50 – початку 90-х рр. XX ст. виступала підґрунтям для розвитку дослідницьких умінь учнів на уроках природничо-математичних дисциплін. Для поступового формування кожного компонента структури дослідницьких умінь: операційно-базових, інформаційно-комунікативних, практично-технічних та узагальновано-оцінювальних умінь, самостійна робота функціонувала в єдності з різними формами та методами навчання, що забезпечувала гармонійний світоглядний розвиток учня як особистості.

Ключові слова: урок; шкільна освіта; самостійна робота; дослідницькі уміння; освітнє середовище; природничо-математичні дисципліни; природничо-математична компетентність.

Лім. 5.

**Natalia Halytska, Postgraduate Student of the Pedagogy and Management of Education Department,
Municipal Higher Education Institution “Kherson Academy of Continuing Education”**

THE INFLUENCE OF STUDENTS’ INDEPENDENT WORK ON THE DEVELOPMENT OF STUDENTS’ RESEARCH SKILLS IN THE LESSONS OF NATURAL AND MATHEMATICAL DISCIPLINES IN THE PERIOD LATE 50’S – EARLY 90’S OF THE XX CENTURY

The innovative conditions in which the modern secondary education institution is located provide more and more independent work for students. Independent work, as a system of active activity, in the late 50’s – early 90’s of the XX century served as a foundation for the development of research skills of students in the lessons of natural sciences and mathematics. In this historical period, independent work determined the development of students’ cognitive abilities: observation, logical thinking, memory, creative activity. The organization of independent work was aimed at the development of student self-education. The relationship between the concepts of “activity” and “independence” was determined. For the gradual formation of each component of the structure of research skills

ВПЛИВ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ УЧНІВ НА РОЗВИТОК ДОСЛІДНИЦЬКИХ УМІНЬ УЧНІВ НА УРОКАХ ПРИРОДНИЧО-МАТЕМАТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН У ПЕРІОД КІНЦЯ 50 – ПОЧАТКУ 90-Х РР. XX СТ.

(operational-basic, information-communication skills, practical-technical and generalizing-evaluative skills), independent work functioned in unity with different forms and methods of teaching, providing a harmonious worldview of the student as a person.

In the first period (semantic and ideological, 1958 – 1964 of the XX century) of the development of research skills, independent work was characterized by activation in the plane of development of practical skills. In the second period (educational and polytechnic, 1965 – 1972 of the XX century) the development of research skills is introduced independent work with the textbook, but at the same time there is an overload of students. In the third period (transformational research, 1973 – 1993 of the XX century), the development of research skills identified two subperiods. In the first subperiod “intellectual search” (1973 – 1983), independent work played a major role in the formation of intellectual skills (in terms of the theory of the gradual formation of mental actions); in the second subperiod “interdisciplinary research” (1984 – 1993) independent work with the textbook is widely used in the teaching of subjects, which is reflected in the curriculum. Varieties of independent works are determined: algorithmic, variable, creative, aimed at search work. There is an attempt to classify methods, including problem-solving method (separated from research); self-search method; the research method goes from search to productive-cognitive. Research skills in the period of transformation are supplemented by interdisciplinary skills (as the transfer of skills to a new situation of another subject); cognitive skills, as combining generalized and practical; from practical skills distinguish measuring, computing, design.

Keywords: a lesson; school education; individual work; research skills; educational environment; natural and mathematical disciplines; natural and mathematical competence.

Постановка проблеми. Швидкоплинність подій у сучасному інформаційному суспільстві вимагає від конкурентоспроможної молоді мобільності дій. Українська школа повинна забезпечити учнів такими компетентностями, які вони змогли б розширити у процесі самоосвіти протягом життя. Система педагогічних та науково-методичних заходів освіти спрямована на розвиток здобувачів освіти дослідницьких умінь засобами самостійної роботи. Самостійна робота як засіб розвитку умінь у процесі історичного розвитку освіти впливала на формування творчої роботи учнів й сприяла конгломерації компонентів дослідницьких умінь у загальній їх структурі. Самостійна робота учнів сприяла формуванню вміння логічно мислити та накопичувати досвід творчої діяльності, що, зі свого боку й визначило вектор сучасного розвитку дослідницьких умінь на уроках природничо-математичних дисциплін у закладах загальної середньої освіти України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Погляд на формування та застосування самостійної роботи не залишився поза увагою й у сучасних науковців. Серед вітчизняних дослідників слід відзначити О. Палеху, яка визначила сутність поняття “самостійна позааудиторна робота” у британському науковому дискурсі; І. Свірепчака, який звернув увагу на модель самостійної роботи, визначивши такі компоненти: контакт викладача та студента, формування умінь у різних середовищах, контроль за діяльністю; В. Броннікова вказує на організацію самостійної роботи учнів; Л. Северинчук, акцентує увагу на ефективних формах та методах виховної роботи зі старшокласниками, серед яких є самостійна робота; натомість О. Молчанюк виокремлює самостійну роботу як засіб

формування та розвитку креативності майбутніх учителів.

З-поміж зарубіжних авторів виокремлюємо Ю. Францеву, яка звертає увагу на умови організації самостійної роботи; А. Павлінов розглядає сучасні комп’ютерні технології як засіб самостійної роботи учнів; К. Іскіндірова визначає розвиток наукового географічного мислення та формування практичних навичок під час виконання самостійних робіт [4].

Формування дослідницьких умінь проходить складний шлях розвитку: I період (1958–1964) – змістово-ідеологічний; II період (1965–1972) – освітньо-політехнічний; III період (1973–1993) – трансформаційно-дослідницький [1].

Мета статті: окреслити вплив самостійної роботи учнів на розвиток дослідницьких умінь учнів у період кінця 50 – початку 90-х рр. XX ст.

Виклад основного матеріалу. Самостійна робота завжди розглядалася методистами та дидактами як один із пріоритетних напрямів розвитку та формування умінь учнів. Так, Л. Виготський (1926) звертав увагу на взаємозв’язок навчання та розвитку. П. Блонський вивчав питання залежності засвоєння навчального матеріалу від характеру пам’яті та мислення (1935). Р. Мікельсон визначав самостійну роботу як виконання учнем завдання без допомоги вчителя, але під його наглядом (1940) [5, 28].

Перший досліджуваний період (1958–1964) змістово-ідеологічний характеризувався реформуванням школи. Створювалися виробничі учнівські бригади та зростала увага до навчально-матеріальної бази кабінетів природничо-математичних дисциплін. Частково уроки біології проводилися на навчально-дослідній ділянці. Приділялася увага екскурсіям на виробництво, але відсутньою була її чітка

організація. Практичний метод набував широкого поширення: демонстрація дослідів; виготовлення наочності; самостійне виконання лабораторних та практичних робіт; експеримент став складовою дослідницького методу. У 1962 р. з'явилися перші публікації про диференційоване навчання у середній школі (праці Д. Мельникова, М. Гончаров), метою яких виступав розвиток індивідуальних особливостей та інтересів учнів на основі самостійної роботи. На уроках природничо-математичних дисциплін переважало використання методу фронтального експерименту. Самостійні роботи мали реконструктивний характер на уроках фізики та варіативний – на уроках математики. Зміст задач був доволі широкий: це і задачі, що пов'язані із життям, задачі, що мають неповні дані, та задачі практичного характеру. Приверталася увага до методики закладання дослідів на уроках біології та сільського господарства. Відбувалася активізація самостійної роботи, але більшою мірою надавалася увага у цей період розвитку практичних умінь і навичок на уроках природничо-математичних дисциплін. Самостійна робота виступала засобом розвитку в учнів пізнавальних здібностей: спостереження, логічного мислення, пам'яті, уяви, творчої активності [2, 8].

Дослідницькі вміння у змістово-ідеологічному періоді тільки-но почали виокремлюватися на уроках, як такі: практичні уміння, політехнічні уміння, “уміння вчитися”, загальні уміння сільськогосподарської праці, експериментальні уміння. Причому було зазначено їхню особливу рису – перехід одних умінь в інші.

Другий досліджуваний період (1965–1972) освітньо-політехнічний характеризувався завершенням переходу до загальної середньої освіти. Проблемне навчання було у пріоритеті. Дослідницько-практична робота у сільському господарстві набувала масового поширення; підвищувався методичний рівень викладання природничо-математичних дисциплін: використовувалися проблемні ситуації; виконувалися практичні роботи за інструкцією; активізувалася пізнавальна діяльність; поширювалося диференційоване навчання; набували поширення міжпредметні зв'язки. Б. Єсіпов зазначав, що “самостійну роботу не можна вважати тільки як самостійне виконання висновків учнем, оскільки вони ґрунтуються на матеріалі, що подав вчитель” [2, 15]. Посилювалася увага до агробіологічних основ сільськогосподарського дослідництва; відбувалося поєднання лабораторних і практичних робіт із сучасними обчислювальними приладами. В освітньому процесі запроваджувалася

самостійна робота з підручниками, але водночас спостерігалось перенавантаження учнів. Дослідницький метод, у формі проблемних ситуацій, пошукової самостійної роботи, набував широкого використання в організації уроку, за рахунок чого реалізувався дослідницький підхід.

Крім того, відбувався й розвиток дослідницьких умінь у другому досліджуваному періоді: до умінь періоду змістово-ідеологічного додавалися загальношкільні політехнічні вміння, інтелектуальні, навчальні, узагальненні, вперше почали виокремлюватися дослідницькі уміння як такі, але це тільки у форматі конгломерації практичних та інтелектуальних умінь.

Третій період (1973–1993) трансформаційно-дослідницький охарактеризувався трансформацією низки умінь у дослідницькі. Для означеної досліджуваної доби характерні два субперіоди – перший (1973 – 1983) “інтелектуально-пошуковий”, оскільки, у цей час набуває широкого застосування дослідницький підхід. Практичні вміння у своєму вигляді залишаються, але вони ж виступають і підґрунтям для інтелектуальних умінь, основу яких складають прийоми розумової діяльності й узагальнені вміння, що виходять на вищій щабель і стають міжпредметними основою, що є вмінням самостійно здобувати знання. Теорія поетапного формування розумових дій (поєднання практичної та пізнавальної діяльності) набуває вдосконалення. Визначено рівні засвоєння знань: рівень засвоєння фактів, що відповідає елементарній пізнавальній активності учнів; другий рівень – розмірковування, коли учень обирає та застосовує прийоми мислення; третій рівень пізнавальної діяльності – учні самостійно визначають спосіб розв'язку завдань. Психологині Н. Менчинська та З. Калмикова вказували, що “мислення учнів у процесі такого навчання є глибоким, а дії є самостійними” [3]. У цей період виокремлюються рівні сформованості умінь, але класифікація їх ще відсутня.

Для другого субперіоду (1984–1993) “міжпредметно-дослідницький”, характерне відкриття профільних класів, що підвищувало якість природничо-математичної освіти, проводилася науково-дослідницька та експериментальна робота, що висвітлювалися у формі Малої академії наук. Реформа школи у цей період прагнула виконати соціальне замовлення: забезпечити учнів глибокими знаннями, уміннями застосовувати їх на практиці, формувати науковий світогляд, трудове виховання та політехнічну освіту учнів. Частина уроків проходила на навчально-дослідній ділянці. У навчальних програмах приділялася увага вмінням самостійно працювати з підручником.

Для третього означеного періоду характерна трансформація практичних, інтелектуальних умінь та умінь навчальної праці у дослідницькі вміння. Відбувається спроба їх класифікації.

Натомість у змісті освіти відбуваються зміни у діяльнісному компоненті: додаються пошукова, творча та дослідницька діяльність. Серед форм навчання залишаються аудиторні уроки, а уроки на природі реалізуються у “зелений клас”, де простежується екологічний аспект розвитку дослідницьких умінь. Серед методів певного вдосконалення набули різновиди самостійних робіт: алгоритмічні, варіативні, творчі, що спрямовані на пошукову роботу. Відбувається спроба класифікації методів, серед яких проблемно-пошуковий метод (відокремлюється від дослідницького); самостійно-пошуковий метод; дослідницький метод проходить шлях від пошукового до продуктивно-пізнавального. Дослідницькі вміння у період трансформації доповнюються міжпредметними вміннями (як перенесення умінь у нову ситуацію, або перенесення умінь в межі іншого предмета); пізнавальні вміння, як такі, що поєднують узагальнені та практичні; із практичних умінь виокремлюють вимірвальні, обчислювальні, конструкторські.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Самостійна робота учнів мала вагомий вплив на розвиток дослідницьких умінь учнів на уроках природничо-математичних дисциплін у період кінця 50-х – початку 90-х рр. XX ст. Прийняття Закону СРСР “Про зміцнення зв’язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в УРСР” визначило активізацію самостійної роботи в кінці 50 – середини 60-х рр., що сприяла розвитку практичних умінь, та виступала засобом пізнавальних здібностей учнів. У кінці 60 – середини 70-х рр. XX ст. у зв’язку з переходом шкіл до загальної середньої освіти, поширення набуває пошукова самостійна робота, підґрунтям якої є вміння “самостійної роботи з підручником”, наслідком виступає розвиток інтелектуальних умінь. У кінці 70-х і до початку 90-х рр. означеного століття у зв’язку з прийняттям Закону “Про освіту” та реформуванням школи у середині 80-х р., пріоритетним напрямом виступає експериментальна робота, що має на меті самостійне здобуття знань. Всі означені засади сприяли поступовій

трансформації різних видів умінь на уроках природничо-математичних дисциплін у дослідницькі.

Проведене дослідження не претендує на повне і всебічне розкриття всіх аспектів проблеми. Перспективними напрямками подальших наукових педагогічних студій вважаємо: характеристику реконструктивних, варіативних самостійних робіт; порівняльний аналіз самостійної роботи на уроках природничо-математичних дисциплін в Україні та зарубіжних країнах; аналіз використання різних типів самостійних робіт у системі шкільної освіти на сучасному етапі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Галицька Н. С. Дослідницькі вміння учнів у період освітніх реформ радянської школи. *Педагогічні науки*. Херсон: ХДУ, 2019. Вип. 87. С. 16–20.
2. Есипов Б. П. Самостоятельная работа учащихся на уроках. Москва: Учпедгиз, 1961. 239 с.
3. Зуева М. В. Развитие учащихся при обучении химии. Москва: Просвещение, 1978. 190 с.
4. Искиндинова К. К. Организация самостоятельной работы учащихся на уроках географии. *Педагогическая наука и практика*. 2013. №1 (1). С. 47–51. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/organizatsiya-samostoyatelnoy-raboty-uchashchih-sya-na-urokah-geografii> (дата звернення: 28.08.2020).
5. Микельсон Р. М. О самостоятельной работе учащихся в процессе обучения. Москва: Учпедгиз, 1940. 96 с.

REFERENCES

1. Halytska, N. (2019). Doslidnytski uminnia uchniv u period osvitykh reform radianskoi shkoly [Research skills of students during the educational reforms of the Soviet school]. *Pedagogical sciences*. Vol. 87. Kherson, pp. 16–20. [in Ukrainian].
2. Esipov, B. (1961). Samostoyatel'naya rabota uchashchih-sya na urokah [Independent work of students in the classroom]. Moscow, p. 239. [in Russian].
3. Zueva, M. (1978). Razvitie uchashchih-sya pri obuchenii himii [Student Development in Teaching Chemistry]. Moscow, p. 190. [in Russian].
4. Iskindirova, K. (2013). Organizatsiya samostoyatel'noj raboty uchashchih-sya na urokah geografii [Organization of students' independent work in geography lessons]. *Pedagogical Science and Practice*. No.1, St.Petersburg, pp. 47–51. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/organizatsiya-samostoyatelnoy-raboty-uchashchih-sya-na-urokah-geografii> (accessed 28 Aug.2020). [in Russian].
5. Mikelson, R. (1940). O samostoyatel'noj rabote uchashchih-sya v processe obucheniya [On the independent work of students in the learning]. Moscow, p. 96. [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 10.08.2021

**ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ
ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ЗАСОБАМИ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ
ТЕХНОЛОГІЙ (методичний аспект)**

У статті розкрито сутність і зміст ключових понять “моральна культура”, “інформаційно-комунікаційні технології”, “принципи”, “закономірності” та ін. дефініції, які безпосередньо пов’язані із формуванням моральної культури майбутнього вчителя початкових класів засобами ІКТ. Доведено, що дослідження науковців переважно спрямовані на набуття учителями початкових класів суто інструментальних компетентностей, здобуття знань у царині методів та правил роботи з комп’ютером, збиранням, обробкою й аналізом необхідного матеріалу тощо. Автор акцентує, що питання виховного впливу ІКТ, зокрема в аспекті гуманітарному, культурному й етичному, значною мірою залишаються поза увагою науковців, що є не зовсім доречним.

Ключові слова: моральна культура; майбутній вчитель початкових класів; інформаційно-комунікаційні технології; закономірності; принципи.

Лит. 10.

Kateryna Latyshevska, Postgraduate Student,

Lviv State University of Life Safety

**FORMATION OF MORAL CULTURE OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS BY
MEANS OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES
(methodic aspect)**

This article provides insight into the essence and content of the key notions ‘moral culture’, ‘information and communication technologies’, ‘principles’, ‘patterns’ and other definitions, which are directly related to the formation of the moral culture of future primary school teachers with the means of ICT. It is proved that the research of the scientists is mostly directed for the acquisition by the primary school teachers of instrumental competencies, knowledge in the sphere of the methods and rules of the work with computers, collection, process and analysis of necessary material, etc. The author points out that the issue of the educational impact of ICT, particularly in the humanitarian, cultural and ethnic aspects, is outside the scientists’ attention to a great extent, which is not quite appropriate.

The analysis of the given issue shows that the formation of the moral culture of future primary school teachers with the means of ICT requires following in this process of some patterns. Taking it into account, the author analyses both general and specific patterns. Their dialectic interaction actively affects the quality of the educational process, information literacy of students, effectiveness of education in the spiritual aspect. The formation of the moral culture of future primary school teachers is viewed from the perspective of the following basic components: worldview, cognitive, motivational, communicative, organizational, activity and technological, and moral and aesthetic. They are all closely interrelated, create necessary integrity and actively promote the formation of the moral culture of future primary school teachers. The abovementioned components are reflected in the author’s structural and functional model, which is presented in detail in the thesis research.

Development of the method of formation of the moral culture of future primary school teachers is focused, on the one hand, on the preservation of the spiritual potential of the nation, and on the other hand, on the ability to work under the conditions of dynamic changes, which take place in the sphere of education and in society in general. Thus, we are talking about the development of creativity to generate new educational ideas. That is why, taking into account the provisions and requirements of the concept of the New Ukrainian School, the author has developed and recommends to implement into the educational process a separate module for ethics and aesthetics, which allows higher education students to learn about the spiritual and moral education in modern conditions, where attention is paid to the search for active application of ICT in this process.

Keywords: moral culture; future primary school teacher; information and communication technologies; regularities; principles.

Постановка проблеми. Аналіз професійної підготовки майбутніх учителів початкових особливостей застосування інформаційно- класів є актуальною педагогічною проблемою. Особливо це стосується аспекту формування у комунікаційних технологій із метою

них моральної культури. Натомість аналіз значного комплексу наукових джерел дає підставу констатувати, що дослідження науковців переважно спрямовані на набуття майбутніми вчителями початкових класів суто інструментальних компетентностей, здобуттям знань про методи та правила роботи за комп'ютером, робота в мережі Інтернет, спілкування і застосування соціальних мереж, можливості пошуку, збору й обробки інформації [3, 39 – 45]. Отже, виховний аспект: включення до цікавого, пізнавального світу медіа, позитивний вплив інформаційно-комунікаційних технологій на формування моральної культури майбутніх учителів початкових класів часто-густо розглядається фрагментарно, поверхнево, а іноді й зовсім ігнорується. У цьому сенсі нам імпонують погляди О. Посильної, яка доводить: ІКТ є додатковою наочністю, сприяє індивідуалізації процесу духовного вдосконалення та набуття моральних цінностей, доступу до інформаційних джерел, що висвітлюють проблеми духовно-морального характеру [10, 138–143]. Такий підхід спонукає нас до аналізу окресленої проблеми в методичному аспекті.

Метою статті є з'ясування впливу інформаційно-комунікаційних технологій на формування моральної культури у майбутніх вчителів початкових класів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему моральної культури педагога науковці досліджують в різних аспектах: а) теоретико-методологічному (В. Андрущенко, І. Бех, В. Біблер, Г. Васянович, І. Зязюн, В. Красевський, В. Кремень, С. Кримський, В. Кудін, П. Саух та ін.); б) функціональному (О. Дубасенюк, Н. Заячківська, Н. Капітан, В. Петлева та ін.); в) морально-культурологічному (М. Бахтін, І. Огієнко, В. Жуковський, Л. Москальова, О. Отич, О. Рудницька, М. Савчин, В. Сухомлинський, Г. Філіпчук та ін.); технологічному (А. Адамс, Х. Борнет, В. Биков, Р. Гуревич, А. Коломієць, А. Литвин та ін.). У публікаціях цих та інших вчених розкриваються сутність і зміст моральної культури педагога, визначаються провідні підходи щодо формування моральної культури у майбутніх учителів початкових класів традиційними й інноваційними педагогічними методами та технологіями.

Виклад основного матеріалу. Формування моральної культури у майбутніх фахівців освітнього профілю підлягає певним закономірностям. Закономірності навчання – це об'єктивні, істотні зв'язки між складовими частинами, компонентами процесу навчання, які повторюються.

Загалом у педагогіці виділяють такі

закономірності навчання: загальні, які охоплюють весь процес навчання (мета, мотивація, зміст, методи навчання, форми і засоби навчання, управління навчанням, результати навчання) та конкретні, дія яких поширюється на окремий аспект процесу навчання: дидактичні, гносеологічні, психологічні, управлінські, організаційні тощо [9]. Серед перерахованих закономірностей в основу проектування авторської моделі були покладені:

- результативність виховання з використанням інформаційно-комунікаційних технологій зумовлюється: а) внутрішніми мотивами (стимулами) навчання (прагнення до оволодіння улюбленою професією, пізнавальні потреби та інтерес до застосування інформаційно-комунікаційних технологій з метою зацікавлення, урізноманітнення способів подання інформації, формування моральної культури учнів початкових класів); б) зовнішніми (суспільними, економічними, виховними, педагогічними, інформаційними) умовами і стимуляторами (швидкий розвиток інформаційного суспільства, насичення сучасного медіапростору негативною інформацією, спонукає до формування в особистості критичного мислення, ставлення до інформації, отриманої з різних медіа, навчання на педагогічному рівні відсіювати негативну інформацію, відбирати та використовувати інформаційно-пізнавальну, морально-етичну інформацію виховного спрямування);

- зміст навчання залежить від: нормативно-правової бази щодо реалізації Концепції Нової української школи [7], Концепції впровадження медіаосвіти в Україні [8], рівня сформованості моральної культури майбутніх вчителів початкових класів, рівня інформаційної обізнаності викладачів, розроблення та обґрунтування методики формування моральної культури майбутніх учителів засобами ІКТ, усвідомлення важливості духовно-морального виховання викладачами, вчителями, здобувачами вищої освіти, учнями, батьками, розуміння негативного, антиморального впливу сучасного медіаконтенту на підростаюче покоління; матеріально-технічних можливостей закладів освіти, рівня підготовки викладачів до впровадження ІКТ у процес навчання, економічних можливостей країни;

- інформаційна грамотність студентів прямо пропорційна мотивації навчання, бажанню вчитися, наявній матеріальній базі, змісту засвоєння взаємопов'язаних знань, умінь і навичок у галузі інформаційних та медіаосвітніх технологій, досвіду творчої взаємодії;

- якість навчання залежить від компетентних

ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ЗАСОБАМИ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ (методичний аспект)

організаторів, керівників, викладачів, спеціалістів у галузі медіа.

Посилаючись на дослідження О. Будник, нами визначено такі компоненти освітнього процесу, які спрямовані на організацію навчання із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій та з метою формування моральної культури майбутніх учителів початкових класів: світоглядний, когнітивний, мотиваційний, комунікативний, організаційно-змістовий, діяльнісно-технологічний та морально-естетичний [4].

Розглянемо загальну характеристику визначених компонентів:

- *світоглядний* – передбачає сформованість світогляду у здобувачів вищої освіти, характеризує морально-естетичну зрілість і цілісність особистості, що закладається ще в процесі сімейного виховання;

- *когнітивний* – сприяє пізнанню здобувачами вищої освіти можливостей застосування інформаційно-комунікаційних технологій у професійній діяльності та з метою особистісного зростання. Академік І. Бех, акцентує увагу на тому що “Знання і пізнання є гуманістично орієнтована сила” [1, 265]. Сьогодні, в епоху інформаційно-комунікаційних технологій, як ніколи актуально постає проблема духовного пізнання та становлення особистості. Набуття знань у галузі моральної культури, духовного розвитку особистості є імперативом саморозвитку, самовиховання майбутнього вчителя початкових класів;

- *мотиваційний* – включає мотиви та спрямованість здобувачів вищої освіти на формування моральної культури засобами ІКТ, передбачає зацікавлення студентів шляхом урізноманітнення форм та методів проведення навчальних занять з використанням новітніх інформаційних та медіаосвітніх технологій;

- *комунікативний* – передбачає наявність у здобувачів вищої освіти комунікативних та організаторських здібностей, вміння самостійно й активно вступати в контакти із студентами, викладачами, учнями, батьками в реальному світі та через активне використання новітніх інформаційних технологій;

- *організаційно-змістовий* – включає організаційно-педагогічні умови застосування медіаосвітніх технологій у професійній підготовці майбутніх учителів, алгоритмізацію викладачами освітнього процесу у педагогічних закладах вищої освіти на основі системного використання інформаційно-комунікаційних технологій; охоплює медіазнання, вміння, навички, здатності здібності,

якими має оволодіти студент для подальшої роботи з інформаційними та медіаосвітніми технологіями;

- *діяльнісно-технологічний* – передбачає основні етапи застосування інформаційно-комунікаційних технологій, які реалізуються за допомогою форм, методів та засобів організації навчально-виховного процесу.

У час динамічного розвитку інформаційних технологій змінилася людина, морально-культурний світ, духовні цінності, що спонукало до визначення *морально-естетичного компоненту*, який полягає у контролі за якістю та кількістю знань набутих, суб'єктами навчання із широким застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій, враховує критерії і рівні сформованості моральної культури майбутнього вчителя початкових класів; характеризує форми й вимоги до підсумкового контролю знань, умінь і навичок, виявлення причин неуспішності студентів відповідної корекції для їх усунення [6, 35].

Названі компоненти відображені в структурно-функціональній моделі формування моральної культури майбутніх учителів початкових класів засобами ІКТ, яка детально представлена у нашому науковому дослідженні.

Розробка методики формування моральної культури майбутніх учителів початкових класів була зорієнтована, з одного боку, на збереження духовного потенціалу нації, з іншого, на вміння працювати в умовах динамічних змін у суспільстві, до практики, праці, отже, активного життя. Тобто мова йде про розвиток креативності з метою генерування нових ідей, до вирішення, в майбутньому, проблем про які ми сьогодні ще недостатньо знаємо. Уся система освіти повинна готувати здобувачів освіти до життя у сучасному суспільстві, із збереженням справді людського, духовного начала, моральних витоків.

Проаналізовані дослідження міжнародною школою “Академія педагогічної творчості” дають підставу констатувати, що у випускників закладів освіти недостатньо розвинені професійні навички, вміння швидко приймати рішення, знаходити вихід у будь-якій ситуації, слабко розвинений емоційний інтелект. Із метою формування життєвих навичок, здорового глузду ми рекомендуємо проводити систему тренінгів, майстер-класів, квестів, залучати здобувачів вищої освіти до пізнання самих себе і як наслідок, сформованого розвитку необхідності вдосконалення як особистісних, так і професійних якостей, передусім емоційного інтелекту.

Саме тому нами запропоновано зміни до оцінювання результатів навчання відповідно до

ключових моментів концепції Нової української школи, реальних покликів професійної підготовки вчителів, розвитку інформаційного суспільства. Ми рекомендуємо впровадження в освітній процес окремого обов'язкового змістового модуля з етики та естетики, що уможливує ознайомлення здобувачів вищої освіти із духовно-моральним вихованням у сучасних умовах, де велика увага звертається на пошук інформаційно-комунікаційних технологій етичного та духовного спрямування. Програмою вивчення навчальних дисциплін передбачено гру смислів, здобувачам вищої освіти було запропоновано перелік цінностей життя, які є для них пріоритетними. При цьому важливо навчити грамотно виділяти негативні й позитивні цінності та здійснювати їх рейтинг. Наприклад, для більшості майбутніх учителів початкових класів на першому місці є життя, радість, щастя, сім'я, любов, на другому місці – доброта, молитва, турбота, довіра, чесність, нижче в рейтингу спостерігалось – праця, чесність, довіра, освіта. Негативними якостями для здобуття вищої освіти виявилися: лінощі, залежність, заздрість, неорганізованість, брак дисципліни тощо.

Варто, на нашу думку, урізноманітнити форми навчання, проводити нетрадиційні лекції, а застосовувати різні форми фасилітації, лекції насичені ІКТ інформацією. Науково-педагогічні працівники проводять постійний фітбек, отримують зворотний зв'язок від здобувачів вищої освіти, кожен має бути почутим, що сприяє удосконаленню форм, методів та засобів викладання відповідно до отриманої інформації від майбутніх учителів. Викладач повинен дозволити молоді виражати себе. Для встановлення контакту використовувати вправи "айсберги", для відновлення енергії – "енерджайзери". Доцільно заохочувати студентів виходити із зони комфорту, для чого рекомендуємо використовувати вправу "чорна скринька" та ін.

Окрім зазначеного, у закладах вищої педагогічної освіти, де відбувається підготовка вчителів спеціальності 013 "Початкова освіта", ми рекомендуємо впроваджувати спецкурс "Моральне виховання засобами ІКТ", окремі теми із запропонованого спецкурсу розглядалися під час вивчення зазначених вище дисциплін педагогічного спрямування.

Нами розроблено, структурно-функціональну модель підготовки майбутніх учителів початкових класів засобами ІКТ, яка включає: етапи, напрями, зміст, педагогічні умови, форми, методи, засоби формування моральної культури майбутнього вчителя початкових класів засобами

ІКТ. Модель відображається у професіограмі вчителя початкових класів, який здатний застосовувати ІКТ у майбутній професійній діяльності, з метою формування цілісної духовно-моральної особистості учня. Професіограма розглядається як головний орієнтир при оцінюванні професійної придатності здобувача вищої освіти до обраної професії.

Відповідно до потреб сучасного інформаційного суспільства, професіограма вчителя, на нашу думку, повинна відображати основні його функції та відповідні вимоги до нього. Таке розв'язання поставленої проблеми визначає розширення кола теоретичних знань і переліку професійно-педагогічних, інформаційно-комунікаційних умінь і навичок, духовно-моральних цінностей, почуттів, становлення моральної волі, спонукання до моральної поведінки. На основі проаналізованих професійних якостей учителя; формування моральної культури майбутнього вчителя початкових класів, духовно-морального смислу використання ІКТ в освітньому процесі; узагальнення результатів наукових досліджень Т. Бешок [2], власного дисертаційного дослідження ми структурували авторську професійну карту вчителя початкових класів.

Професіограма включає: загальні риси особистості (інтелектуальні, емоційні стабільність, комунікативність, креативність); спеціальні здібності: - організаційні (здатність до роботи з інформаційно-комунікаційними технологіями) та прогностичні (прогнозування впливів ІКТ на духовно-моральне виховання особистості); професійні риси – високий рівень інформаційної грамотності, здатність до самовдосконалення за допомогою сучасних ІКТ, професійна та інформаційна компетентність, швидке пристосування до розвитку інформаційного суспільства, орієнтування у створеному інформаційно-комунікаційному освітньому процесі; духовно-моральні якості – залучення майбутніх учителів, використовуючи ІКТ, до духовно-моральних цінностей, пробудження і розвинення моральних почуттів, становлення моральної волі, спонукання до моральної поведінки.

Нами проаналізовано цінності особистості майбутнього вчителя початкових класів: громадська спрямованість (світоглядна переконаність, цілеспрямованість, обов'язок, відповідальність, гуманізм, патріотизм); моральні якості, які забезпечують досягнення поставлених цілей (ініціативність, енергійність, наполегливість, самостійність, обов'язковість); цінності, які допомагають контролювати і гальмувати

ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ЗАСОБАМИ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ (методичний аспект)

негативні прояви у поведінці (витримка, стриманість, ввічливість, володіння собою); цінності які допомагають швидше досягати мети (діловитість, навички і звички у поведінці, уміння її організувати, моральний досвід особистості); якості, які сприяють самовдосконаленню і створенню позитивної моральної сфери подальшого розвитку особистості (здатність до самооцінки, самокритичність, вимогливість з себе, справедливе ставлення до інших). На основі зазначеного розроблено професіограму вчителя початкових класів, яка містить:

I. Загальні риси особистості: інтелектуальні (пильність, педагогічна інтуїція, ерудиція, спостережливість, інформаційна компетентність, вміння орієнтуватися у сучасних медіа); емоційна стабільність (впевненість у собі, самоконтроль, самовладання, самоорганізація свого часу, саморегуляція емоційного стану стосовно інформації, отриманої з різних медіа, інтерес до навчання з використанням сучасних ІКТ); комунікативність (уміння легко вступати в контакт самостійно та з використанням ІКТ, викликати позитивні емоції у співрозмовника); креативність (здатність до творчого продукування нових ідей і схем навчальної діяльності, створення інформаційно- комунікаційних та навчально-піднавчальних медіатекстів), спрямованість, адаптація, педагогічне мислення [6, 34].

II. Спеціальні здібності: організаційні (уміння організувати освітній процес, широко впроваджуючи ІКТ); здатність до роботи з медіатекстами; передбачуваність (прогнозування впливів ІКТ на розвиток особистості).

III. Професійні риси: високий рівень інформаційної культури та інформаційно-комунікаційної грамотності; здатність до самонавчання, самовдосконалення за допомогою сучасних ІКТ; професійна і медіакомпетентність; здатність швидкого пристосування в умовах зміни, розвитку, варіювання інформаційного простору, впровадження ІКТ; орієнтування у створеному інформаційно-комунікаційному освітньому середовищі.

IV. Духовно-моральні якості: цілісність і морально-етична зрілість, залучення майбутніх учителів, використовуючи ІКТ, до духовно-моральних цінностей (віра, любов, свобода, вдячність, милосердя); пробудження і розвиток моральних почуттів (сорому, співчуття, душевності, толерантості); становлення моральної волі (здатності служіння добру і протистоянню злу, готовності до подолання життєвих випробувань і протистоянню спокусам, прагненню до духовного самовдосконалення); спонуканню до моральної

поведінки (емпатія, служіння ближньому, родині і Батьківщині) [5, 47].

V. Головною метою використання ІКТ у професійній підготовці майбутніх учителів, на нашу думку, є становлення духовно-моральної особистості.

Методика передбачає професійну готовність майбутнього вчителя початкових класів застосовувати ІКТ з метою формування моральної культури учнів. Формування духовних цінностей, стійких моральних якостей у майбутніх учителів, сприятиме становленню не лише цілісної особистості, а й захисту її від маніпуляції з боку сучасних ЗМІ. На думку Г. Васяновича, “духовно-моральний смисл використання мультимедіа полягає в спеціально організованому, керованому й контрольованому процесі спільної творчості, особистісно значущої діяльності вихователів і вихованців, що має за мету досягнення ними абсолютного ідеалу” [5, 49].

На основі викладеного можна зробити такі висновки:

1. Формування моральної культури майбутнього учителя початкових класів засобами інформаційно-комунікаційних технологій є актуальною проблемою як у теоретичному, так і практичному педагогічному сенсі.

2. Методика формування моральної культури майбутніх учителів початкових класів засобами ІКТ спрямована на підготовку сучасного, інформативно збагаченого вчителя із духовно-моральними якостями, критичним мисленням, креативними підходами до організації навчальної діяльності у Новій українській школі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І. Д. Виховання особистості: сходження до духовності. Київ: Либідь, 2006. С. 265–268.

2. Бешок Т. В. Педагогічні умови застосування медіаосвітніх технологій у професійній підготовці майбутніх учителів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук, Інститут професійно-технічної освіти. Київ: 2014. 20 с.

3. Бойчук В., Уманець В. Застосування електронних освітніх ресурсів як інноваційний чинник удосконалення підготовки майбутніх педагогів. *Щомісячний науково-педагогічний журнал “Молодь і ринок”*. 2019. №5 (172). С. 39–45.

4. Будник О. Б. Теоретичні і методичні засади професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів до соціально-педагогічної діяльності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктор. пед. наук, Житомирський держ. університет імені Івана Франка. Житомир, 2015. 44 с.

5. Васянович Г. П. Духовно-моральний смисл використання мультимедіа у навчально-виховному процесі. *Інформаційно-комунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи. Збірник матеріалів третьої міжнарод. наук.-практ. конф. у 2. ч.* Львів. ЛДУ БЖД, 2012. Випуск 3. Ч. 1. С. 46–51.

6. Іваницький О. І. Теоретичні і методичні основи підготовки майбутнього вчителя фізики до впровадження інноваційних технологій навчання в середній школі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : Нац. пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова. Київ, 2005. 43 с.

7. Концепція Нової української школи. URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalnaserednya/uasch2016/konczepczyia.html>. (дата звернення: 21.06.2021).

8. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні (нова редакція). URL: https://ms.detector.media/mediaprosvita/mediaosvita/kontseptsiya_vprovadzheniya_mediaosviti_v_ukraini_nova_redaktsiya. (дата звернення: 23.07.2021).

9. Класифікація закономірностей навчання. URL: <http://readbookz.com/book/172/5446.html>.

10. Постильна О. Сутність та зміст підготовки майбутніх учителів до використання інформаційно-комунікаційних технологій у процесі духовно-морального виховання учнів. *Проблеми підготовки сучасного вчителя. Зб. наук. праць.* № 5 (Ч. 2), 2012. С. 138–143.

REFERENCES

1. Bekh, I. D. (2006). *Vykhovannia osobystosti: kkhodzhennia do dukhovnosti* [Education of personality: ascent to spirituality]. Kyiv, pp. 265–268. [in Ukrainian].

2. Beshok, T. V. (2014). *Pedahohichni umovy zastosuvannia mediaosvitnikh tekhnolohii u profesiinii pidhotovtsi maibutnikh uchyteliv* [Pedagogical conditions of application of media educational technologies in professional training of future teachers]. *Extended abstract of candidate's thesis.* Kyiv, 20 p. [in Ukrainian].

3. Boichuk, V. & Umanets, V. (2019). *Zastosuvannia elektronnykh osvitnikh resursiv yak innovatsiinyi chynnyk udoskonalennia pidhotovky maibutnikh pedahohiv* [The use of electronic educational resources as an innovative factor in improving the training of future teachers]. *Yoth & market.* No.5 (172). pp. 39–45. [in Ukrainian].

4. Budnyk, O. B. (2015). *Teoretychni i metodychni zasady profesiinnoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv*

pochatkovykh klasiv do sotsialno-pedahohichnoi diialnosti [The theoretical and methodological principles of professional training of future primary school teachers for socio-pedagogical activities]. *Extended abstract of Doctor's thesis.* Zhytomyr, 44 p. [in Ukrainian].

5. Vasianovych, H. P. (2012). *Dukhovno-moralnyi smysl vykorystannia multymedia u navchalno-vykhovnomu protsesi* [Spiritual and moral meaning of using multimedia in the educational process]. *Informatsiino-komunikatsiini tekhnolohii v suchasniy osviti: dosvid, problemy, perspektyvy. Zbirnyk materialiv trettoi mizhnarod. nauk.-prakt. konf. u 2. ch.* – Information and communication technologies in modern education: experience, problems, prospects. Collection of Proceedings of the third international. Scientific-Practical Conf. in 2 parts. Lviv, Vol 3. part. 1. pp. 46–51. [in Ukrainian].

6. Ivanytskyi, O. I. (2005). *Teoretychni i metodychni osnovy pidhotovky maibutnoho vchytelia fizyky do vprovadzhenia innovatsiinykh tekhnolohii navchannia v seredniy shkoli* [The theoretical and methodical bases of preparation of the future teacher of physics for introduction of innovative technologies of training in high school]. *Extended abstract of Doctor's thesis.* Kyiv, 43 p. [in Ukrainian].

7. *Kontseptsiia Novoi ukrainskoi shkoly* [The concept of the New Ukrainian School]. Available at: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalnaserednya/uasch2016/konczepczyia.html>. (Accessed 21 June 2021). [in Ukrainian].

8. *Kontseptsiia vprovadzhenia mediaosvity v Ukraini (nova redaktsiia)*. [The concept of introducing media education in Ukraine (new edition)]. Available at: https://ms.detector.media/mediaprosvita/mediaosvita/kontseptsiya_vprovadzheniya_mediaosviti_v_ukraini_nova_redaktsiya. (Accessed 23 July 2021). [in Ukrainian].

9. *Klasyfikatsiia zakonominrostei navchannia* [Classification of patterns of learning]. Available at: <http://readbookz.com/book/172/5446.html>. [in Ukrainian].

10. Postylina, O. (2012). *Sutnist ta zmist pidhotovky maibutnikh uchyteliv do vykorystannia informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii u protsesi dukhovno-moralnoho vykhovannia uchniv* [The essence and content of training of future teachers to use information and communication technologies in the process of spiritual and moral education of students]. *Problems of modern teacher training. Coll. of Science. works.* No.5 (part. 2), pp. 138–143. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 04.08.2021

УДК 37.015.3:004.67:80:37.091.212-047.22
DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.242620>

Оксана Сухомлин, аспірантка
Інститут педагогіки НАПН України

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ МОТИВАЦІЇ ПІДВИЩЕННЯ ЦИФРОВОЇ ГРАМОТНОСТІ ДЛЯ НАВЧАННЯ ПРОТЯГОМ ЖИТТЯ

У статті акцентується увага на формуванні мотивації у студентів філологічних спеціальностей до підвищення цифрової грамотності для навчання протягом життя. Проаналізовано й узагальнено поняття "Мотивація". Описано важелі мотивації і класифікацію мотивів. Розглядається проблема зовнішньої та внутрішньої мотивації у процесі формування цифрової компетентності. Фактори мотивації і задоволення майбутніх фахівців-філологів. Етапи формування мотивації студентів до підвищення цифрової грамотності. Джерела формування позитивної мотивації.

Науково-теоретичний базис, представлений у статті, передбачає напрям подальших досліджень, що зумовлено постійним розвитком суспільства, інформаційними технологіями та інтересом до майбутньої професійної діяльності студентів філологічних спеціальностей.

Ключові слова: процес формування; мотивація; студенти; професія; іноземна мова.

Лит. 10.

Oksana Sukhomlyn, Postgraduate Student of the Institute of Pedagogy of the
National Academy of Educational Sciences of Ukraine

FORMATION SYSTEMS OF MOTIVATION FOR IMPROVING DIGITAL LITERACY FOR LIFELONG LEARNING

To understand how to work with motivation throughout the entire learning path of philological students, it is important to pay attention to what is happening from the point of view of the student: what they have at any given time starts the process of engaging in learning on an emotional level. The article reflects the formation of motivation of students of philological specialties to improve digital literacy. The concept of "motivation" is analyzed and generalized. Motivation levers and classification of motives are described. The problem of external and internal motivation in the process of improve digital literacy is considered. The concepts "internal" and "external" motivation have been clarified. Factors of motivation and satisfaction for future philologists to improve digital literacy are described as well as the stages of forming the students' motivation to improve digital literacy. The sources of positive motivation formation are given. In the course of research, we came to the conclusion that motivation of improving the digital literacy should be a personal desire, without any external circumstances, since as a result it contributes to easier assimilation of theoretical material, success and effectiveness of training, and should also increase respect and self-esteem of the individual.

Nowadays, the process of obtaining information for training takes place not only within the walls of educational institutions, but also during the use of social networks and other electronic resources. Future philologists should constantly follow the trends in the development of digital technologies and apply them as much as possible in their own work. The rapid informatization of society and the emergence of the latest technologies encourages the constant search and implementation of the latest forms, methods and means of teaching, which in turn require the development and constant improvement of the individual. That is why the scientific and theoretical basis presented in the article provides for the direction of further research, which is due to the constant development of society, information technologies and interest in the future professional activities of students of philological specialties.

Keywords: formation process; motivation; students; profession; foreign language.

Постановка проблеми. Сучасне суспільство живе у розпал цифрової революції. У наш час кількість людей під'єднаних до мережі Інтернет незрівнянно більше, ніж будь-коли раніше. Люди користуються цифровими пристроями і послугами для роботи та обслуговування різних аспектів власного життя, одним з яких є знання цифрової грамотності. Цифрова грамотність стає одним з пріоритетів сучасної освіти, позаяк навчання цифрових навичках не тільки сприяє більш

міцному і вільному практичному знанні їх, але і несе в собі великий інтелектуальний та моральний потенціал розвитку особистості.

Сучасний філолог є суб'єктом визнання об'єктивно наявної соціальної зацікавленості у вивченні цифрової грамотності, а також підтверджує значимість спеціальності для реалізації майбутніх завдань у суспільстві.

Результатом підготовки сучасного фахівця стає оволодіння навичками критичного мислення, самостійного дослідження і поглибленого аналізу.

Отже, одним з найважливіших факторів досягнення всіх цих цілей є формування мотивації до вивчення цифрової грамотності. Що краще студент розуміє, які проблеми особисто йому допоможе розв'язати навчання, які у нього в результаті будуть переваги, з чим він буде справлятися краще на майбутньому робочому місці, то більше він буде готовий вкладати власний ресурс і час у процес вивчення цифрової грамотності.

Мотивація – це той імпульс, який запускає й утримує стан залученості. У довгостроковій перспективі ніщо не мотивує краще, ніж розуміння того, як навчання допоможе розвинути критично важливі компетентності, які сприятимуть успішному становленню студента в його майбутній професійній діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз наукової літератури, різноманітних інтернет-ресурсів з досліджуваної проблеми показує, що змістовних теоретико-педагогічних досліджень щодо розвитку та формування мотивації до вивчення цифрової грамотності у студентів філологічних спеціальностей є недостатньо, однак деякі аспекти висвітлено. Зокрема, О. Гуцан, В. Кучинський, Д. Крамський здійснили наукометричну систематизацію теоретичних підходів до формування мотивації [2]. О. Новікова досліджувала формування мотивації учіння засобами інформаційно-комунікаційних технологій [7]. Р. Сопівник розробив методіку формування мотивації учіння студентів в закладах вищої освіти [8]. Л. Халявка розглядала проблеми мотивації до вивчення іноземної мови у закладах вищої освіти [9]. В. Заровецький В. Грабовська розглядали сучасні методи вивчення іноземної мови в закладах вищої освіти [3]. Т. Савицька, Є. Горбенко розглядали аспекти підвищення мотивації студентів до вивчення мови [9]. Загальні проблеми підготовки студентів філологічних спеціальностей відображено у працях Н. Арістової [1], Л. Козуб [4], О. Малихіна, Т. Ярмольчука [6].

Формулювання цілей статті. Сутнісний аналіз процесу формування мотивації студентів філологічних спеціальностей до підвищення цифрової грамотності протягом життя.

Виклад основного матеріалу. Сучасні науковці, педагоги та психологи переконані у тому, що якість професійної діяльності фахівців та їхні результати значною мірою залежать від вибору засобів, методів, потреб особистості та її мотивації. Саме мотивація є головною рушійною силою, тим механізмом, який спрямовує працівника на якісну роботу.

Мотивація, згідно з низкою наукових праць [1],

[2], [7], – це широкий спектр явищ, що спонукає особистість до якісної праці.

Мотивація у педагогіці – це загальна назва процесів, методів та засобів стимулювання студентів до продуктивної пізнавальної діяльності, активного освоєння змісту освіти [6].

У наш час є чимала кількість визначень поняття мотивації, що часто ускладнює однозначне його тлумачення. Узгодивши низку визначень поняття “Мотивація” та здійснивши його аналіз і узагальнення, під його значенням будемо розуміти все те, що спонукає особистість до діяльності: потреби, інстинкти, імпульси, емоції, установки, ідеали.

Деякі з науковців вважають, що мотивація є найважливішим чинником, що впливає на успішність розвитку цифрової грамотності та здебільшого виділяють три основні потреби: досягати, домінувати і підпорядковуватись [2], [3], [8].

Інші науковці акцентують свою увагу на важелях мотивації, на загальних та на тих, що стосуються до формування цифрової грамотності: соціальні потреби (біологічні потреби у воді, їжі, грошей); потреба в залежності; потреби у спілкуванні, контактах, дружбі та любові; потреба в домінуванні; потреба в самоповазі, самоідентифікації [6], [7], [9].

У теорії мотивації Маслоу відзначається прагнення індивіда до безперервного розвитку як провідний мотив. Мотиви визначаються потребами, які мають кілька рівнів: від біологічних до потреб самоактуалізації. Поведінка залежить від потреб і здібностей та визначається внутрішніми й зовнішніми впливами. Згідно з класифікацією мотивів Маслоу, у людини від народження та в дорослому житті послідовно з'являються такі сім класів потреб: потреби (органічні); потреба в безпеці; потреба в приналежності і любові; вимоги пошани (поваги); когнітивні потреби; естетичні потреби; потреба в самоактуалізації [6], [10].

Низка науковців щодо дослідження проблем мотивації у процесі підвищення цифрової грамотності виділяють дві групи мотивації: інструментальну й інтегративну [7], [8], [9].

Інструментальна мотивація передбачає бажання підвищувати цифрову грамотність для будь-яких практичних цілей, наприклад, для отримання роботи, перегляду іноземного контенту, преси, літератури, аудіо, відео, складання іспитів чи просування кар'єрними сходами. Інтегративна мотивація, її ще можна назвати внутрішньою, – це бажання постійно підвищувати рівень цифрової компетентності відповідно до змін у суспільстві,

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ МОТИВАЦІЇ ПІДВИЩЕННЯ ЦИФРОВОЇ ГРАМОТНОСТІ ДЛЯ НАВЧАННЯ ПРОТЯГОМ ЖИТТЯ

розуміти, як змінюються інформаційні технології та спосіб їх інтеграції у свою професійну діяльність та повсякденне життя.

Таким чином, здатність не є єдиною характеристикою підвищення цифрової грамотності, тим більш важливу роль відіграє афективний аспект, тобто мотивація і ставлення до цифрової компетентності, що означають щось більше, ніж просто бажання підвищити цифрову грамотність.

У сучасних наукових джерелах виділяють два типи мотивації – зовнішню і внутрішню.

Зовнішня мотивація залежить від взаємодії людини з навколишнім середовищем. Вона заснована на стимулах, покараннях та інших видах стимуляції, які є або прямими, або гальмують поведінку. Зовнішня мотивація під час діяльності викликає збудження, емоційне напруження, а іноді і бажання чинити опір. Емоційне напруження з дезорганізуючою діяльністю призводить до зниження уваги, ослаблення контролю над помилками, погіршення пам'яті і загального самопочуття.

Внутрішня мотивація пов'язана з процесом діяльності і не залежить від зовнішніх обставин, тобто є системою ініціативності і внутрішнього контролю завдань і напруги пошуку, за яким ідуть інтерес та ентузіазм. В основі внутрішньої мотивації лежать фактори, що виходять з внутрішнього почуття ідентичності їх поведінки, вони залежать не від стимулів, а від власної активності. Внутрішня мотивація сприяє одержанню задоволення від навчання, це інтерес, хвилювання, підвищення самооцінки особистості. Вона сприяє більш легкому засвоєнню теоретичного матеріалу, успіху й ефективності навчання, підвищує самооцінку та повагу до особистості.

Мотивація і задоволення майбутніх фахівців можуть бути пояснені кількома факторами.

1. Розвиток навичок та навчання як важіль мотивації і продуктивності. Навчання – це реальний актив для підтримки власної конкурентоспроможності. Бажання пройти навчання безпосередньо пов'язане з бажанням чи необхідністю прогресувати і рости у навичках. Навчання надає змогу освоїти нові концепції, отримання нових знань або підтвердження своїх досягнень. Це позитивно впливає на продуктивність студентів та їхнє задоволення, оскільки вони мають змогу більше контролювати власну діяльність.

2. Цифрове навчання як актив для навчання студентів. Цифрове навчання надає три основних переваги для розвитку навчання майбутніх філологів:

- масове поширення: цифрові технології мають здатність широко розповсюджуватися, не обмежуючись географічним положенням. Студенти змушені постійно навчатися нових технологій.

- доступність: завдяки новому стандарту HTML5 рішення цифрового навчання доступне на різних девайсах (комп'ютер, планшет, смартфон);

- навчання приносить багато навичок і знань студентам, які користуються інформаційними технологіями. Це надає їм змогу швидше розвиватися, сприяє задоволеності та прихильності до обраної професії. Цифрове навчання має змогу запропонувати веселі та інтерактивні рішення для розвитку цифрової грамотності.

3. Управління стресом має першорядне значення. Навчання, щоденна робота кожного педагога, який здатний бути генератором стресу, тривоги і напруги у всіх видах її прояву. Спрямовуючи власний стрес на іншу особистість, педагоги здатні впливати на власну мотивацію і мотивацію інших, а отже, на чинники, що викликають демотивацію. Щоб впоратися зі стресом, викладачі мають насамперед навчитися розпізнавати його та визначати джерела його прояву.

Практичні спостереження та дані наукових джерел [1], [2], [3] свідчать про те, що педагогам у низці випадків важко визначити істинну мотивацію студентів, специфічні особливості мотивації, властиві тій чи тій віковій групі. Саме тому науковці пропонують дотримуватися чотирьох етапів навчання

Перший етап. Зміст навчання – це внутрішнє упереджене ставлення студентів до навчання, прояв прихильності до самих себе, до власного досвіду і до свого життя. Психологічні спостереження свідчать, що за наявності стимулу до навчання, у студентів зростає успішність та якість навчальної діяльності, краще засвоюється навчальний матеріал, поліпшується усвідомленість процесу навчання, ефективніше фокусується увага. Зміст навчання та його значущість для студентів становлять основу мотиваційної сфери.

Мотиваційний етап – це повідомлення, навіщо і для чого студентам потрібно знати цю частину програми, яка основна мета навчальної операції. Встановлення проблемної ситуації, вводить в зміст майбутніх тем. Перш ніж приступити до викладання, студенти мають засвоїти (зрозуміти, прийняти для себе, поставити перед собою) навчальну задачу. Це досягається за допомогою таких прийомів: постановка перед студентами завдань, які можуть бути розв'язані тільки

завдяки вивченню предмету; розповіді викладача про теоретичну та практичну значущість запропонованої теми; розповіді про те, як розв'язувалася проблема в історії науки.

Операціонально-виховний етап – це такі дії, коли педагог змушує студентів чимось себе зайняти, створюючи для цього різні навчальні ситуації: інтелектуальні; ігрові; емоційні.

Рефлексивно-оціночний етап. На ньому студенти вчать аналізувати власну навчальну діяльність, оцінювати її, порівнювати результати з поставленими навчальними цілями.

Важливо, щоб оцінка та моніторинг не тільки встановлювали рівень засвоєння програмного матеріалу для кожного студента, але й використовувалися для їхнього заохочення продовжувати роботу.

Важливо звернути увагу на підбиття підсумків так, щоб студенти були задоволені виконаною роботою, пройденими труднощами, що виникли та новими знаннями, які приведуть до формування очікувань тих же емоційних переживань і в майбутньому. Тому цей крок має служити підкріпленням мотивації, що сприяє формуванню її стійкості.

Таким чином, у формуванні навчальної мотивації важливу роль відіграє навчальний матеріал. Слід розуміти, що зміст кожного заняття має бути мотивованим тільки за таких умов: облік характеру потреб студентів; бути доступним, але також дуже складним і важким; ґрунтуватися на попередніх знаннях та привносити нову інформацію; звертатися до проблем пізнання явищ і об'єктів світу.

Інше джерело формування мотивації лежить у ставленні педагогів до студентів. Основна їх діяльність у цьому випадку полягає у створенні атмосфери емоційного комфорту, забезпечення дружніх стосунків у колективі, у прояві студентами педагогічного оптимізму, який полягає в тому, що викладач очікує від кожного з них високої успішності, вселяє у них надію і віру у власні здібності.

Педагог у своїй діяльності має враховувати не тільки основні способи формування мотивації до розвитку цифрової компетентності, але й активно використовувати різні прийоми і методи стимулювання студентів.

Висновки та перспективи подальший досліджень. Науково-теоретичний аналіз та узагальнення проблеми формування мотивації студентів філологічних спеціальностей до підвищення цифрової грамотності дало підстави для таких висновків.

Мотивація студентів визначається як

особливий вид мотивації, включений до педагогічної діяльності кожного викладача. У контексті мотивації студентів до підвищення цифрової грамотності становить сукупність, систему психологічно різноманітних факторів, що визначають поведінку і діяльність студентів.

Мотивація у навчанні – це загальна назва процесів, методів та засобів стимулювання студентів до продуктивної пізнавальної діяльності, активного освоєння змісту освіти. У сучасній психолого-педагогічній літературі виділяються два типи мотивації: внутрішню і зовнішню. Мотивація навчання студентів до підвищення цифрової грамотності має бути самосвідомою, без будь-яких зовнішніх обставин, позаяк це сприяє отриманню кращих результатів, більш легкому засвоєнню навчального матеріалу, успіху та ефективності навчання, підвищенню власної самооцінки. Необхідно, щоб у студентів було бажання щось робити, тому фокус у процесі навчання має бути прив'язаний не до зовнішніх речей, таких як: поради, підказки, вимоги, вказівки, підштовхування чи примусу, а до внутрішніх мотивуючих сил. Внутрішня мотивація спрямована на якісне та творче виконання завдання. Студенти мають занурюватися у діяльність заради неї самої, а не для досягнення яких-небудь зовнішніх нагород. Ця діяльність є самоціллю, а не засобом для досягнення інших цілей.

Отримані результати дослідження спонукають до подальшого розгляду означеної проблеми та передбачають перспективи подальших досліджень, а саме створення моделі формування мотивації у студентів філологічних спеціальностей до підвищення цифрової грамотності і перевірки її дієвості на практиці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арістова Н. О. Формування професійної суб'єктності майбутніх філологів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти”. Київ, 2017. 41 с.
2. Гуцан О. М. Наукометрична систематизація теоретичних підходів до формування мотивації. *Вісник Національного технічного університету “ХПІ”. Економічні науки. Bulletin of the National Technical University “KhPI”. Economic sciences.* зб. наук. пр. Харків, 2019. № 23. С. 106–110.
3. Заровецький В., Грабовська В. Методи вивчення іноземної мови в закладах вищої освіти. *Іншомовна підготовка працівників правоохоронних органів та фахівців із права.* Матеріали XI міжвузівської науково-практичної інтернет-

конференції (Київ, 23 квітня 2021 року). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 38–41.

4. Козуб Л. С., Валигура О. Р., Васько Р. В. Сучасні лінгвістичні дослідження. Хрестоматія. Тернопіль: Вектор, 2016. 528 с.

5. Малихін О. В. Компетентнісно-орієнтована парадигма підготовки майбутнього філолога : монографія / за ред. проф. О. В. Малихін. Київ : ТОВ НВО “Інтерсервіс”, 2016. с. 558

6. Малихін О. В., Ярмольчук Т. М. Фахова підготовка майбутніх фахівців-філологів засобами інформаційного середовища. *Суб’єктивізація процесу фахової підготовки майбутнього філолога: теоретичні і практичні аспекти : монографія* / за ред. проф. О. В. Малихіна. Київ: НУБіП України, 2017. Ч. 1. С. 202–229.

7. Новікова, О. В. Формування мотивації учіння молодших школярів засобами інформаційно-комунікаційних технологій. Херсонський держ. Херсон : ХДУ, 2020. 70 с.

8. Сопівник Р. В. Методика формування мотивації учіння студентів в аграрних закладах вищої освіти. Науковий журнал “Гуманітарні студії: педагогіка, психологія, філософія” 2020. Вип. 11(4), С. 31–39. URL: <http://journals.nubip.edu.ua/index.php/Pedagogica/article/view/14622> (дата звернення: 03.06.2021)

9. Халявка Л. В., Савицька Т. В., Горбенко Є. В. Деякі аспекти підвищення мотивації іноземних студентів до вивчення української мови. 2021. С. 224–226. URL: 2021 <http://elib.umsa.edu.ua/jspui/bitstream/umsa/15969/1/Savicka.pdf> (дата звернення: 03.06.2021)

10. Ярмольчук Т. М. Реалізація компетентнісно-орієнтована парадигма організації освітнього процесу у вищій школі, *Молодь і ринок*, №9, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Дрогобич, 2017. С. 164–168.

REFERENCES

1. Aristova, N. (2017). Formuvannya profesiinoyi subiektnosti maibutnikh filolohiv [Formation of professional subjectivity of future philologists]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kyiv, p. 41 [in Ukrainian].

2. Hutsan, O. (2019). Naukometrychna systematyzatsiia teoretychnykh pidkhodiv do formuvannya motyvatsii [Scientometric systematization of theoretical approaches to motivation formation]. *Bulletin of the National Technical University “KhPI”. Economic sciences*. Kharkiv, No. 23. pp. 106–110. [in Ukrainian].

3. Zarovetskyi, V. & Hrabovska, V. (2021). Metody vyvchennia inozemnoi movy v zakladakh

vyshchoi osvity [Methods of learning a foreign language in higher education institutions]. *Foreign language training of law enforcement officers and legal specialists*. Proceedings of the 5th Interuniversity Scientific and Internet Conference. Kyiv: National Academy of internal affairs of Ukraine, pp. 38–41. [in Ukrainian].

4. Kozub, L. (2016). Suchasni linhvistychni doslidzhennia [Modern linguistic research]. *Anthology*. Ternopil, p. 528. [in Ukrainian].

5. Malykhin, O. (2016). Kompetentnisno-orientovana paradyhma pidhotovky maibutnoho filoloha [The competence-centered paradigm of training of future philologist]. Kyiv, 558 p. [in Ukrainian].

6. Malykhin, O. V. & Yarmolchuk, T. M. (2017). Fakhova pidhotovka maibutnikh fakhivtsiv-filolohiv zasobamy informatsiinoho seredovyscha [Professional training of future specialists-philologists by means of information environment]. *Subjectivation of the process of professional training of the future philologist: theoretical and practical aspects: monograph*. Part 1. Kyiv, pp. 202–229 [in Ukrainian].

7. Novikova, O. (2020). Formuvannya motyvatsii uchinnia molodshykh shkoliariv zasobamy informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii [Formation of motivation for teaching primary school students by means of information and communication technologies]. Kherson State University. Kherson, 70 p. [in Ukrainian].

8. Sopivnyk, R. Metodyka formuvannya motyvatsii uchinnia studentiv v ahrarynykh zakladakh vyshchoi osvity [Methods of forming the motivation of students' teaching in agricultural institutions of Higher Education]. *Scientific journal “Humanitarian Studios: Pedagogy, Psychology, Philosophy”*. Vol. 11(4), pp. 31–39. Available at: <http://journals.nubip.edu.ua/index.php/Pedagogica/article/view/14622> (Accessed 03 June 2021) [in Ukrainian].

9. Khaliavka, L., Savytska, T. & Horbenko, Ye. (2021). Deiaki aspekty pidvyshchennia motyvatsii inozemnykh studentiv do vyvchennia ukraïnskoi movy [Some aspects of increasing the motivation of foreign students to learn the Ukrainian language]. pp 224–226. Available at: <http://elib.umsa.edu.ua/jspui/bitstream/umsa/15969/1/Savicka.pdf> (Accessed 03 June 2021) [in Ukrainian].

10. Yarmolchuk, T. M. (2017). Realizatsiia kompetentnisno-orientovana paradyhma orhanizatsii osvithnoho protsesu u vyshchii shkoli [Implementation of competence-oriented paradigm of the educational process in higher education]. *Youth and market*, no. 9. Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Drohobych, pp. 164–168. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 29.07.2021

Юлія Ляховська, аспірантка Уманського державного педагогічного університету
імені Павла Тичини

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ В МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті розкрито основні компоненти реалізації методологічних підходів як стратегії дослідження і побудови педагогічної концепції розвитку громадянської культури майбутнього вчителя іноземної мови: системного, особистісноорієнтованого, культурологічного, полікультурного, діяльнісного. Встановлено, що схарактеризовані підходи забезпечують на достатньому, з погляду визначених суспільством вимог, рівні розв'язання проблеми формування громадянської культури майбутнього вчителя іноземної мови.

Ключові слова: методологічні підходи; формування; громадянська культура; майбутні учителі; іноземна мова.

Табл. 6. Літ. 22.

Yuliia Liakhovska, Postgraduate Student,
Uman Pavlo Tychyna State Pedagogical University

METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE FORMATION OF CIVIC CULTURE OF FUTURE FOREIGN LANGUAGE TEACHERS

The main components of realization of methodological approaches as strategy of research and construction of pedagogical concept of development of civic culture of the future teacher of a foreign language are revealed in the article: system, personality-oriented, culturological, multicultural, activity. The relevance, essence, manufacturability of each approach are revealed. Their effectiveness is proved: the system approach allows to analyze, investigate, develop the studied object as a holistic, unified system of interconnected structures: semantic, procedural and effective; the result of the axiological approach: the formation of value principles of relations between people as citizens (value principles of civil relations), the development of civic position; the implementation of a personality-oriented approach helps to reveal the individuality of each applicant, assumes that the focus is on the student's personality. The system of civil, legal, moral norms and measures of the educational process are addressed to it; culturological approach in teaching a foreign language is as follows: the essential features of socio-cultural structures are revealed in the comparative study of languages and national pictures of the world; the contrast of English and Ukrainian socio-cultural situations is manifested in the comparison of the national mentality of both cultures. Solving the problems of intercultural communication is associated with understanding the need to teach a foreign language based on the native language and culture; the result of applying a multicultural approach: a person of culture, a creative person with an active civic position, capable of active and productive life in a multicultural environment; the implementation of the activity approach awakens the creative potential of applicants, as well as stimulates them to solve various problems independently.

It is established that the characterized approaches provide sufficient, from the point of view of the requirements determined by the society, levels of the decision of a problem of formation of civic culture of the future teacher of a foreign language.

Keywords: methodological approaches; formation; civic culture; future teachers; foreign language.

Постановка проблеми. Трансформаційні процеси, що відбуваються у світовому співтоваристві, проявляються у взаємозалежності суспільного прогресу та освіти, що надає його досягненням і проблемам особливої актуальності. Проблема ця набуває особливої значущості у зв'язку з поширенням ідей гуманізації і гуманітаризації освіти, перебудови освітнього процесу.

Важливе місце в означеному процесі займають вчителі-практики, покликані забезпечувати ефективну діяльність закладів загальної середньої освіти. Це гарантує успішність виконання соціального замовлення держави і потреб

суспільства з підготовки гуманних, компетентних, конкурентоспроможних фахівців.

Система підготовки майбутніх учителів, зокрема вчителів іноземної мови, – це складний, цілісний процес, показником результативності якого є здатність грамотно розв'язувати професійні завдання.

Аналіз основних досліджень. Аналіз літератури з досліджуваної проблеми дозволяє намітити підходи, необхідні до практичної реалізації поставлених завдань: системний (О. Рогульська [18], Н. Дерев'яноко [4], Л. Огородник [15]); особистісноорієнтований (Т. Мироненко [12], М. Михайліченко [13]);

**МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ
В МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ**

Таблиця 1.

**Реалізація системного підходу у процесі формування громадянської культури
майбутнього вчителя іноземної мови**

Трактування	Системний підхід до формування громадянської культури майбутніх педагогів дозволив розглядати цей процес як єдину систему і зосередити увагу на виявленні різноманітних зв'язків і відносин, що мають місце як усередині досліджуваного об'єкта, так і в його взаєминах із зовнішнім оточенням і зовнішнім середовищем.
Актуальність	Системний підхід відображає загальний зв'язок і взаємообумовленість явищ і процесів навколишньої дійсності і дозволяє розглядати будь-яке явище як систему, в якій відносно самостійні компоненти не ізольовані, знаходяться у взаємозв'язку і розвитку, їх взаємодія обумовлює наявність таких інтеграційних системних властивостей і якісних характеристик, які відсутні у складових системи елементів.
Мета	За допомогою системного підходу можна розглядати не тільки об'єкт як систему, а й процеси його функціонування і розвитку, а також процеси управління компонентами, або всією системою. У зв'язку з цим, системний підхід має найважливішу якість – універсальність, що дозволяє цю якість зіставити з цілісністю об'єкта дослідження
Технології	Системний підхід дозволяє проаналізувати, дослідити, розвинути певний об'єкт як цілісну, єдину систему. Він орієнтує на розкриття цілісності об'єкта, на виявлення істотних зв'язків і відносин між елементами об'єкта, які забезпечують його внутрішню організацію, функціонування і розвиток.
Результат	Системний підхід є надійною методологічною основою вдосконалення педагогічної теорії і практики формування громадянської культури майбутніх учителів іноземної мови, дозволяє проаналізувати, дослідити, розвинути досліджуваний об'єкт як цілісну, єдину систему взаємопов'язаних структур: змістову, процесуальну та результативну.

культурологічний, (Г. Ерме [19], Л. Вармер [20]); полікультурний (Р. Кравець [8], Д. Демченко [3], І. Жадан [5], Н. Подковирова [16], С. Радул [17], N. Bilbeny [21], D. Gollnick [22]); діяльнісний (А. Асмолов [1], Е. Макарова [9], С. Москаленко [14]). Виокремлені науковцями методологічні підходи є базовими для формування громадянської культури в майбутніх учителів іноземної мови.

Мета дослідження – розкрити основні компоненти реалізації методологічних підходів (актуальність, сутність, технологічність, результат) як стратегії дослідження і побудови педагогічної концепції розвитку громадянської культури майбутнього вчителя іноземної мови: системного, особистісноорієнтованого, культурологічного, полікультурного, діяльнісного.

Вклад основного матеріалу. Доцільність застосування системного підходу в освітньому процесі полягає у тому, що: а) він сприяє не тільки розвитку в цілісному освітньому процесі, а й формуванню глибинних професійних знань і на цій основі міцних особистісних якостей здобувача вищої освіти як особистості: внутрішнє професійне переконання, науковий світогляд, моральна цілісність, особистісний морально-психологічний, моральний стрижень фахівця; б) системний підхід дає змогу моделювати умови для самореалізації і самовираження здобувача [10, 119].

Детальна характеристика основних аспектів системного підходу подана у таблиці 1.

У світлі ідей системного підходу індивідуальна діяльність вчителя іноземної мови як педагогічна система становить взаємозв'язок структурних і функціональних елементів, підпорядкування цілям формування кваліфікованого фахівця, здатного продуктивно розв'язувати освітні завдання і нести відповідальність за якість цих рішень в умовах самостійної діяльності [11, 59].

Системний підхід у процесі формування цінностей громадянськості і патріотизму обумовлений самою природою означеного соціально-педагогічного явища, яке, як і інше будь-яке соціальне явище, існує як взаємозалежна цілісна сукупність елементів [9, 106].

Використовуючи системний підхід, можна припустити чітку постановку проблеми, визначити засоби для її вирішення, що сприятиме поліпшенню організації дослідження, розробити педагогічну модель формування громадянської культури майбутніх учителів іноземної мови.

Розгляд освітнього процесу з погляду реалізації аксіологічного підходу дав змогу виявити напрями у застосуванні аксіологічного підходу: 1) вивчення, проектування і організація освітнього процесу, орієнтованого на розвиток здобувача як цілісності; 2) вивчення, проектування і організація освітнього процесу, орієнтованого на виникнення у майбутнього вчителя певних особистісних цінностей і розвиток їх ціннісного світу; 3) підготовка майбутнього вчителя в системі професійної освіти,

**МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ
В МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ**

що передбачає включення нормативно заданих ціннісних засад професійної педагогічної діяльності до системи особистісних цінностей майбутнього педагога.

Знання про цінності необхідні при вирішенні таких педагогічних проблем: 1) визначення ціннісних засад професійної педагогічної діяльності, спрямованої на побудову полікультурної освіти, орієнтованих на розвиток громадянських якостей людини; 2) розробка механізмів включення нормативно заданих ціннісних засад професійної педагогічної діяльності в систему особистісних цінностей педагогів; 3) визначення цілей, змісту і способів організації громадянської освіти, орієнтованих на виникнення громадянсько-політичних цінностей майбутнього вчителя і розвиток їх громадянської позиції [7, 131].

Орієнтація освіти на розвиток особистісно значущих цінностей майбутніх фахівців, що характеризується як процес їх універсалізації, передбачає, що реалізація цієї функції освіти може бути здійснена тільки в цілісному освітньому процесі, що забезпечує взаємопов'язаний і взаємозумовлений розвиток як основних сторін

розвитку людини, так і розвиток всіх елементів її особистісного і професійного досвіду.

Характеристика основних аспектів аксіологічного підходу подана у таблиці 2.

В. Журова вважає за необхідне спиратися на аксіологічний підхід, який дає можливість підійти до процесу становлення громадянської компетентності студентської молоді через ствердження основоположних громадянських цінностей, усвідомлення і оцінку себе як громадянина [6, 46].

Аксіологічний (ціннісний) підхід визначає оновлення ціннісних орієнтацій соціуму і спрямованість на формування суспільного ідеалу особистості [14, 125].

І. Вахрушева розглядає аксіологічний підхід в освітньому процесі як сукупність педагогічних прийомів, що мають на меті актуалізувати ціннісне ставлення до досліджуваного матеріалу [2, 39].

Аналіз наукової літератури допоміг розуміти під аксіологічним підходом таке бачення майбутнього вчителя через призму цінностей, яке дозволяє розглядати його в освітньому процесі як складну інтегративну особистість, детерміновану

Таблиця 2.

**Реалізація аксіологічного підходу у процесі формування громадянської культури
майбутніх учителів іноземної мови**

Трактування	Аксіологічний підхід до розвитку громадянської культури майбутнього вчителя на конкретно-науковому рівні дозволяє уточнити цілі педагогічної концепції розвитку громадянської позиції майбутнього вчителя, її зміст, ряд принципів громадянської освіти, а також вказує на закономірності вибору технології розвитку досліджуваного феномена
Актуальність	Актуальність застосування підходу обґрунтована зміненими вимогами до якісних характеристик соціальної позиції майбутнього вчителя, новим підходом до змісту громадянської освіти, а також розробкою і послідовною реалізацією полікультурної концепції в сучасній вищій школі
Мета	Мета застосування аксіологічного підходу: становлення складної інтегративної особистості, детермінованої віковими і психологічними особливостями, що обирає суспільно значущі і професійні цінності як особисті, що визначають активність її (особистості) громадянської позиції
Термінологія	Понятійно-термінологічний апарат аксіологічного підходу: 1) розглядається як те, що людиною переживається як значуще саме по собі і як те, що визначає спрямованість її активності; 2) інтеріоризація – становлення форми психіки, завдяки освоєнню індивідом людських цінностей; 3) аксіологічний онтологізм – теорія, яка розуміє свідомість людини, що сприймає світ як цілісність, як джерело виникнення цінностей; 4) аксіологічний компонент змісту освіти – обов'язковий компонент змісту вищої освіти, імпліцитно міститься у всіх дисциплінах
Технології	Аксіологічні засади технологій громадянської освіти 1) з позицій даного підходу педагогічні технології формування громадянської культури майбутнього фахівця не будуть нав'язуватися “зверху”, а забезпечать свободу вибору і будуть зорієнтовані на соціальне самовизначення студентів, озброєних вміннями співвідносити отримані знання з фактами і подіями реального життя, правильно їх використовувати і самостійно поповнювати; 2) технології громадянської освіти в ЗВО базуються на соціокультурній діагностиці
Результат	Результат застосування аксіологічного підходу: формування ціннісних засад відносин між людьми як громадянами (ціннісних засад громадянських відносин), розвиток громадянської позиції.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ В МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

віковими і психологічними особливостями, яка обирає суспільно значущі і професійно-педагогічні цінності як особисті, що визначають активність його громадянської позиції.

Особистісноорієнтований підхід має на увазі розкриття можливостей індивіда, становлення самосвідомості; саморозвиток особистості визначається соціальною значимістю, оскільки ідея формування соціально-політично активного громадянина будується на взаємозв'язку громадського та індивідуального благополуччя.

Характеристика основних аспектів особистісноорієнтованого підходу подана у таблиці 3.

Практична реалізація означеного підходу в організації процесу формування громадянської культури здобувачів у сучасному педагогічному ЗВО передбачає передовсім: постійне вивчення і добре знання індивідуальних особливостей здобувача, його поглядів та ін.; вміння діагностувати реальний рівень сформованості особистісних якостей майбутнього педагога; організацію діяльності, що забезпечує особистісний розвиток людини; створення умов для самовиховання і саморозвитку особистості здобувача; розвиток самостійності, ініціативності, вміння спрямовувати діяльність, що призводить до успіху.

Використання культурологічного підходу

передбачає опору в освітньому процесі ЗВО на національні традиції народу, вивчення здобувачами вищих досягнень національних культур і всієї світової культури, що є вищим проявом творчих сил і здібностей людини.

Характеристика основних аспектів культурологічного підходу подана у таблиці 4.

Культурологічний підхід може успішно інтегруватися з іншими варіантами реалізації громадянської освіти, насамперед це стосується формування правової і політичної культури.

Звернення до потенціалу полікультурного підходу в процесі формування громадянської культури майбутнього вчителя іноземної мови пояснюється тим, що процес професійної підготовки, який є методологічною базою формування громадянської позиції, системи особистісних пріоритетів і цінностей майбутнього вчителя, готового до професійної діяльності в полікультурному освітньому просторі, а також програми громадянської освіти здобувачів ЗВО, весь методичний супровід до них розроблений без урахування полікультурного простору життєдіяльності особистості [7, 120].

Основні компоненти реалізації полікультурного підходу як стратегії дослідження і побудови педагогічної концепції розвитку громадянської культури майбутнього вчителя представлені в таблиці 5.

Таблиця 3.

Реалізація особистісно-орієнтованого підходу у процесі формування громадянської культури майбутнього вчителя іноземної мови

Трактування	Особистісно-орієнтований підхід застосовується як комплексне утворення, що складається з понять, принципів і способів педагогічних (виховних) дій, як методологічна орієнтація педагогічної діяльності викладача, яка за допомогою опори на систему взаємопов'язаних понять, ідей і способів дій забезпечує і підтримує процеси самопізнання, самореалізації особистості учня, розвиток його індивідуальності і прояву суб'єктних якостей здобувача
Актуальність	Особистісно-орієнтований підхід потребує побудови навчального процесу з урахуванням особистісних диспозицій і мотиваційних конструктів суб'єктів навчання.
Мета	Особистісно-орієнтований підхід дозволяє розкрити потенційні можливості здійснення особистісно значущого та суспільно прийнятого самовизначення, самореалізації та самоутвердження особистості майбутніх учителів
Технології	Особистісно-орієнтована спрямованість освітнього процесу на формування громадянської культури здобувачів передбачає диференціацію структурування змісту навчального матеріалу. Це обумовлює використання варіативних навчальних програм з урахуванням характеру майбутньої професійної діяльності майбутніх учителів іноземної мови. Особистісно-орієнтована спрямованість навчання передбачає максимальну інтеграцію матеріалу різних навчальних предметів, використання органічної єдності аудиторної і позааудиторної роботи з індивідуалізацією формування громадянської культури здобувачів.
Результат	Реалізація особистісно-орієнтованого підходу сприяє розкриттю індивідуальності кожного здобувача, передбачає, що в центрі уваги знаходиться особистість студента. Саме до неї адресована система громадянських, правових, моральних норм і заходів освітнього процесу.

**МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ
В МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ**

Таблиця 4.

**Реалізація культурологічного підходу до формування громадянської культури
майбутнього вчителя іноземної мови**

Трактування	Культурологічний підхід передбачає вивчення на порівняльній основі способу життя і варіативності стилів життя країн в культурних спільнотах і співвіднесених з ними соціальних цінностей, норм, ціннісно-сміслових аспектів духовної та матеріальної культури спільнот, культурної спадщини, культурної ідентичності та ментальності народів, соціокультурних норм поведінки.
Актуальність	Культурологічний підхід набуває особливого значення для формування громадянської культури, оскільки визначає розуміння життєдіяльності людини як суб'єкта культури, сформованої в процесі історичного розвитку соціуму, що відображає духовність, моральність, ідеали, властиві спільності людей
Мета	Метою культурологічного підходу є розуміння як своєї, так і іншої культури. Установка на розуміння як своєї, так і іншої культури, міжкультурне спілкування є основною пізнавальною установкою при реалізації культурологічної функції іноземної мови, в рамках якої культура виступає як сукупність звичаїв, традицій, звичок, як природна система, мова
Технології	Акцент робиться на порівняльному аналізі культур різних народів світу, вивченні досвіду становлення сучасної цивілізації, пошуку загальнолюдських цінностей і виділення культурних особливостей. Це сприяє формуванню толерантного ставлення до представників інших народів і культур, розуміння і поваги культурного розмаїття.
Результат	Культурологічний підхід в навчанні іноземної мови становить наступне: суттєві особливості соціокультурних структур розкриваються при порівняльному вивченні мов і національних картин світу; контрастність англійської та української соціокультурних ситуацій проявляється при порівнянні національної ментальності обох культур. Вирішення проблем міжкультурної комунікації пов'язано з розумінням необхідності викладання іноземної мови з опорою на рідну мову і культуру. Культурологічний підхід сприяє збагаченню соціального досвіду майбутнього вчителя, розвитку у нього розуміння, толерантності, прийняття, поваги та солідарності по відношенню до конструктивних культурних відмінностей.

Отже, суть полікультурного підходу до формування громадянської культури майбутнього вчителя іноземної мови полягає у побудові громадянської освіти в ЗВО з урахуванням соціально-культурних норм, громадянсько-демократичних цінностей, домінування культурно

значущої взаємодії між суб'єктами освітнього процесу.

Діяльнісний підхід у формуванні громадянської культури майбутнього вчителя іноземної мови в сукупності компонентів виходить з уявлень про єдність особистості з її діяльністю. Ця єдність

Таблиця 5.

**Реалізація полікультурного підходу до формування громадянської культури майбутнього
вчителя іноземної мови**

Трактування	Полікультурний підхід до формування громадянської культури майбутнього вчителя – сукупність дослідницьких методів і засобів, що забезпечують створення полікультурного середовища ЗВО за рахунок наповнення його цінностями загальнолюдської, національної та індивідуальної культури, яка включає майбутнього вчителя в активний процес її пізнання і творення шляхом діалогового спілкування, співпраці та самореалізації сутнісних сил і здібностей особистості в її культурній та громадянській ідентифікації.
Актуальність	Актуальність застосування детермінована змінами, які відбуваються в соціально-політичній системі країни, наростаючим обсягом інформації, ускладненням ситуації в міжетнічних відносинах, між різними соціальними системами, які диктують необхідність вирішення проблеми формування майбутнього вчителя, здатного жити і здійснювати професійну діяльність
Мета	Мета застосування полікультурного підходу полягає в побудові громадянської освіти в ЗВО з урахуванням соціально-культурних норм, громадянсько-демократичних цінностей, домінування культурно значущої взаємодії між суб'єктами освітнього процесу.

**МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ
В МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ**

Продовження таблиці 5.

Термінологія	Понятійно-термінологічний апарат полікультурного підходу: культура – багатовимірне, багатофункціональне і багатоаспектне явище, яке впливає на розвиток особистості в цілому, становлення її в загальнолюдському та професійному плані; полікультурність – збереження та інтеграція культурної самобутності особистості в умовах демократичного багатонаціонального суспільства, що дозволяє формувати громадянськість і толерантні відносини між різними національностями, виховувати культуру міжнаціонального спілкування; полікультурна освіта – процес підготовки індивіда до соціальної, політичної та економічної реальності, в якому використовуються мовні, культурні та суспільно-політичні ресурси, розвивається інтерактивне міжкультурне порозуміння, громадянська позиція.
Технології	Полікультурні критерії відбору змісту освіти: а) відображення гуманістичних ідей, ідей свободи і ненасильства; б) характеристика унікальних етнічних, національних самобутніх рис в культурах народу України і світу; в) розкриття в культурі українського народу загальних елементів традицій, що дозволяють жити в мирі, злагоді, терпимості, гармонії; г) залучення майбутніх вчителів до світової культури, розкриття процесу глобалізації, взаємозалежності країн і народів в сучасних умовах; д) гуманізм; е) демократизм; є) толерантність; ж) компетентність
Результат	Результат застосування полікультурного підходу: людина культури, творча особистість, що володіє активною громадянською позицією, здатна до активного і продуктивного життя в полікультурному середовищі

виявляється у тому, що діяльність в її різноманітних формах безпосередньо і опосередковано здійснює зміни в структурах особистості; особистість, зі свого боку, одночасно безпосередньо і опосередковано здійснює вибір

адекватних видів і форм діяльності і перетворення діяльності, що задовольняють потреби особистісного розвитку.

Характеристика основних аспектів діяльнісного підходу подана у таблиці 6.

**Таблиця 6.
Реалізація діяльнісного підходу до формування громадянської культури майбутнього вчителя іноземної мови**

Трактування	Діяльнісний підхід в сукупності його компонентів означає з позиції навчальної організації і управління цілеспрямованою навчальною діяльністю студентів в загальному контексті їх життєдіяльності спрямованості інтересів, життєвих планів, ціннісних орієнтацій розуміння сенсу навчання для розвитку творчого потенціалу
Актуальність	Важливість застосування діяльнісного підходу визначається тим, що становлення громадянської культури особистості можливе тільки в діяльності. Активно включаючись в соціально значущу громадську діяльність, здобувач розвиває в собі вміння критично мислити, відстоювати свою точку зору, аналізувати соціальні проблеми, обирати самостійні рішення, користуватися своїми громадянськими правами. Даний підхід дає можливість перевірити громадянські якості здобувачів в реальній громадянській діяльності.
Мета	Найважливішою особливістю діяльнісного підходу є його націленість на розвиток особистості, формування громадянської ідентичності, можливість формування ціннісних орієнтирів
Технології	Освітня сутність даного підходу полягає в тому, що в центрі уваги стоїть не просто діяльність, а спільна діяльність студентів і викладача з реалізації спільно вироблених цілей і завдань засвоєння досліджуваного навчального матеріалу. Освітній процес в цьому аспекті виходить з необхідності проектування, конструювання та створення ситуацій спільної діяльності.
Результат	Діяльність особистості і є тим механізмом, який дозволяє перетворювати сукупність зовнішніх впливів у власне розвиваючі зміни, в новоутворення особистості як продукти розвитку. Реалізація діяльнісного підходу пробуджує творчий потенціал здобувачів, а також стимулює їх до самостійного вирішення різних проблем.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ В МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Отже, діяльнісний підхід до формування громадянської культури майбутнього вчителя іноземної мови вимагає спеціальної роботи з включення майбутнього педагога в діяльність, з переведення його в позицію суб'єкта. Що різноманітніше і продуктивніше значуща для особистості здобувача діяльність, то ефективніше відбувається оволодіння загальнолюдською і вітчизняною культурою, успішніше розвивається і соціалізується особистість, стаючи суб'єктом власної життєтворчості.

Реалізація означеного підходу зумовлює орієнтацію системи професійної підготовки майбутнього педагога на діяльність як на умову і засіб формування громадянської культури і передбачає включення здобувачів у максимально можливі види діяльності, що забезпечують засвоєння позитивного досвіду професійної діяльності.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Отже, методико-технологічний аспект проблеми розвитку громадянської культури майбутнього вчителя розв'язується з позицій різних підходів. У процесі вивчення проблеми стає зрозуміло, що громадянська освіта не може обмежуватися передачею знань від викладача студенту. Розвиток громадянської культури пов'язаний зі спонуканням до вдосконалення, розвитку не тільки професійних, але й особистісних якостей, властивих вчителю іноземної мови. Незважаючи на це, найбільш часто методико-технологічна основа пропонуються системний, особистісноорієнтований, культурологічний, полікультурний, діяльнісний підходи, які забезпечують на достатньому, з погляду визначених суспільством вимог, рівні розв'язання проблеми формування громадянської культури майбутнього вчителя іноземної мови.

Перспективним напрямом подальших досліджень вбачаємо побудову моделі формування громадянської культури майбутнього вчителя іноземної мови з використанням запропонованих методологічних підходів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Асмолов А. Г. Стратегия и методология социокультурной модернизации образования. Москва : Федеральный институт развития образования, 2011. 74 с.
2. Вахрушева И. В. Формирование гражданских ценностных ориентации старшеклассников в образовательном процессе : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Киров, 2005. 200 с.
3. Демченко Д. І. Формування професійної іншомовної компетентності майбутніх юристів засобами іноземної мови у фаховій підготовці : монографія. Харків : Видавець Іванченко І. С., 2014. 213 с.
4. Дерев'янюк Н. Теоретичні основи системного

підходу до формування громадянської культури особистості. *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного інституту. Серія : Педагогіка*. 2001. № 4. С. 7–13.

5. Жадан І., Кисельов С., Кисельова О., Рябов С. Політична культура та проблеми громадянської освіти в Україні : метод. посіб. Київ : Тандем, 2004. 80 с.

6. Журова В. Г. Становление гражданской компетентности студенческой молодежи в вузе : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Смоленск, 2010. 209 с.

7. Казаева Е. А. Педагогическая концепция развития гражданской позиции будущего учителя : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.08. Челябинск, 2010. 461 с.

8. Кравець Р. А. Реалізація полікультурної освіти майбутніх фахівців аграрної галузі на заняттях іноземної мови. *Сучасні тенденції та фактори розвитку педагогічних та психологічних наук : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 3–4 лют. 2017 р.)*. Київ : ГО "Київська наукова організація педагогіки та психології", 2017. С. 90–93.

9. Макарова Е. А. Формирование гражданско-патриотических ценностей у будущих педагогов средствами проектной деятельности : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Брянск, 2014. 232 с.

10. Перепеча Н. Н. Формирование гражданской позиции студентов высших учебных заведений : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Москва, 2012. 200 с.

11. Попова Т. Н. Педагогические условия формирования профессионально важных качеств у будущих учителей (на материале изучения иностранных языков) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Саратов, 2001. 233 с.

12. Мироненко Т. П. Залучення студентів до громадянських цінностей свого народу. *Наукові праці. Серія : Педагогіка*. 2000. Т. 7. С. 42–45.

13. Михайліченко М. В. Особистісно зорієнтоване навчання як умова формування громадянськості майбутнього вчителя. *Наукові записки : зб. наук. статей Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. 2002. Вип. 47. С. 147–151.

14. Москаленко С. В. Педагогическая организация воспитания гражданственности в общеобразовательной школе (на материале преподавания литературы в старших классах) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Москва, 2007. 210 с.

15. Огородник Л. Становлення системи громадянського виховання в умовах розвитку української державності. *Проблеми освіти*. 2001. Вип. 26. С. 59–64.

16. Подковиров Н. Т. Міжкультурна освіта в європейських країнах та Україні : монографія / за ред. О. С. Цюкур. Одеса : ВМВ, 2017. 72 с.

17. Радул С. Г. Експериментальне дослідження особливостей міжкультурної компетентності у майбутніх вчителів іноземної мови. *Освіта та розвиток обдарованої особистості. Серія : Педагогіка*. 2013. № 12. С. 56–60.

18. Рогульська О. Модель системи підготовки майбутніх учителів іноземної мови до професійної діяльності в умовах інформаційно-освітнього середовища закладів вищої освіти. *Молодь і ринок*. 2018. № 11. С. 86–91.

19. Эрмэ Г. Культура и демократия / пер. с фр. Москва : Прогресс : ЮНЕСКО, 1994. 190 с.

20. Barmer L. Culture and Communication Intercultural

**МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ
В МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ**

Communication in the Global workplace. *Journal of business communication*. 2018. No. 11. P. 141–161.

21. Bilbeny N. Attica intercultural. La razyn practica frente a los retos de la diversidad cultural. Madrid : Plaza y Valdes, 2012. 204 p.

22. Gollnick D., Chinn P. Multicultural Education in a Pluralistic Society. 10th ed. London : Pearson, 2016. 352 p.

REFERENCES

1. Asmolov, A.G. (2011). Strategiya i metodologiya sotsiokulturnoy modernizatsii obrazovaniya [Strategy and methodology of socio-cultural modernization of education]. Moscow, 74 p. [in Russian].

2. Vakhrusheva, I.V. (2005). Formirovaniye grazhdanskikh tsennostnykh orientatsii starsheklassnikov v obrazovatel'nom protsesse [Formation of civil value orientations of senior pupils in the educational process]. *Candidate's thesis*. Kirov, 200 p. [in Russian].

3. Demchenko, D.I. (2014). Formuvannya profesiinoi inshomovnoi kompetentnosti maibutnikh yurystiv zasobamy inozemnoi movy u fakhovii pidhotovtsi [Formation of professional and professional competence of maybut lawyers with the help of earthly language in industrial production]. Kharkiv, 213 p. [in Ukrainian].

4. Derevyanko, N. (2001). Teoretychni osnovy systemnoho pidkhodu do formuvannya hromadianskoi kultury osobystosti [Theoretical foundations of the systemic approach to the formation of community culture of particularity]. *Scientific Notes*. No. 4. pp. 7–13. [in Ukrainian]

5. Zhadan, I., Kiselov, S., Kiselova, O. & Ryabov, S. (2004). Politychna kultura ta problemy hromadianskoi osvity v Ukraini [Political culture and problems of community education in Ukraine]. Kyiv, 80 p. [in Ukrainian].

6. Zhurova, V.G. (2010). Stanovlenye hrazhdanskoi kompetentnosti studencheskoi molodezhy v vuze [Formation of civil competence of student youth in the university]. *Candidate's thesis*. Smolensk, 209 p. [in Russian].

7. Kazaeva, E.A. (2010). Pedagogicheskaya kontseptsiya razvitiya hrazhdanskoi pozytsyy budushcheho uchytel'ya [Pedagogical concept of development of the future teacher's civic position]. *Doctor's thesis*. Chelyabinsk, 461 p. [in Russian].

8. Kravets, R.A. (2017). Realizatsiya polikulturnoi osvity maibutnikh fakhivtsiv ahrarnoi haluzi na zaniattiakh inozemnoi movy [Current trends and factors in the development of pedagogical and psychological sciences]. *Suchasni tendentsii ta faktory rozvytku pedahohichnykh ta psykhohichnykh nauk : materialy Mizhnar. nauk.-practical. conf. (Kyiv, 3-4 years. 2017)*. – Modern tendencies and factors of development of pedagogical and psychological sciences: Proceedings Intern. Scientific-Practical Conf. (Kyiv, February 3-4, 2017). Kyiv, pp. 90–93. [in Ukrainian].

9. Makarova, E.A. (2014). Formirovaniye hrazhdansko-patryoticheskikh tsennostei u budushchykh pedahohov sredstvamy proektnoi deiatelnosti [Formation of civil-patriotic values among future teachers by means of project activities]. *Candidate's thesis*. Bryansk, 232 p. [in Russian].

10. Perepecha, N.N. (2012). Formirovaniye grazhdanskoy pozitsii studentov vysshikh uchebnykh zavedeniy [Formation of civil position of students of higher educational institutions]. *Candidate's thesis*. Moscow, 200 p. [in Russian].

11. Popova, T.N. (2001). Pedagogicheskie usloviya formirovaniya professionalno vazhnykh kachestv u

budushchikh uchiteley (na materiale izucheniya inostrannykh yazykov [Pedagogical conditions for the formation of professionally important qualities in future teachers (based on the study of foreign languages)]. *Candidate's thesis*. Saratov, 233 p. [in Russian].

12. Mironenko, T.P. (2000). Zaluchenniya studentiv do hromadianskykh tsinnostei svoho narodu [Involving students in the civic values of their nation]. *Scientific works. Series: Pedagogy*. Vol. 7, pp. 42–45. [in Ukrainian].

13. Mikhailichenko, M.V. (2002). Osobystisno zoriientovane navchannya yak umova formuvannya hromadianskosti maibutnoho vchytel'ya [Personally oriented education as a condition for the formation of citizenship of the future teacher]. *Scientific notes: coll. Science. articles of the National Pedagogical University named after Mykhaylo Drahomanov*. Vol. 47. pp. 147–151. [in Ukrainian].

14. Moskalenko, S.V. (2007). Pedagogicheskaya organizatsiya vospitaniya grazhdanstvennosti v obshcheobrazovatel'noy shkole (na materiale prepodavaniya literatury v starshikh klassakh [Pedagogical organization of civic education in general education school (based on teaching literature in senior grades)]. *Candidate's thesis*. Moscow, 210 p. [in Russian].

15. Ogorodnik, L. (2001). Stanovlennia systemy hromadianskoho vykhovanniya v umovakh rozvytku ukrainskoi derzhavnosti [Establishment of the system of the community of the community in the minds of the development of the Ukrainian statehood]. *Problems of education*. Vol. 26. pp. 59–64. [in Ukrainian].

16. Podkoviroff, N.T. (2017). Mizhkulturna osvita v yevropeiskykh krainakh ta Ukraini [Intercultural education in European countries and Ukraine]. Odessa, 72 p. [in Ukrainian].

17. Radul, S.G. (2013). Eksperymentalne doslidzhennia osoblyvostei mizhkulturnoi kompetentnosti u maibutnikh vchyteliv inozemnoi movy [Experimental study of the features of the cultural competence of future foreign language teachers]. *Education and development of a gifted personality. Series: Pedagogy*. No. 12. pp. 56–60. [in Ukrainian].

18. Rogulska, O. (2018). Model systemy pidhotovky maibutnikh uchyteliv inozemnoi movy do profesiinoi diialnosti v umovakh informatsiino-osvitnoho seredovyscha zakladiv vyshchoi osvity [The model of the system of preparation of future foreign language teachers for professional activity in the conditions of information and educational environment of higher education institutions]. *Youth & market*. No. 11. pp. 86–91. [in Ukrainian].

19. Erme, G. (1994). Kultura y demokratiya [Culture and Democracy]. Moscow, 190 p. [in Russian].

20. Barmer, L. (2018). Culture and Communication Intercultural Communication in the Global workplace. *Journal of business communication*. No. 11. pp. 141–161. [in English].

21. Bilbeny, N. (2012). Attica intercultural. La razyn practica frente a los retos de la diversidad cultural. Madrid, 204 p. [in English].

22. Gollnick, D. & Chinn, P. (2016). Multicultural Education in a Pluralistic Society. 10th ed. London, 352 p. [in English].

Стаття надійшла до редакції 11.08.2021

УДК: 377.3:687]:[37.091.279.7:37.091.12-057.86]
DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.239131>

Галина Однорог, аспірантка Інституту професійно-технічної освіти
Національної академії педагогічних наук України

ЕКСПЕРТНЕ ОЦІНЮВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ДЛЯ ПРОФЕСІЙ ШВЕЙНОГО ПРОФІЛЮ

Стаття присвячена висвітленню результатів експертного оцінювання ключових компетентностей майбутніх кваліфікованих робітників швейного профілю. Здійснено теоретичний аналіз законодавчих документів і нормативно-правових актів з проблеми дослідження. Виконано статистичні розрахунки з метою визначення ступеня узгодженості думок експертів та достовірності даних. Представлено перелік найбільш затребуваних здібностей для майбутніх кравців і закрійників.

Ключові слова: ключові компетентності; експертне оцінювання; кваліфікований робітник; кравець; закрійник; професійно-технічна освіта.

Рис. 2. Табл. 10. Літ. 10.

**Halyna Odnoroh, Postgraduate Student of the Institute for Vocational Education
of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine**

EXPERT EVALUATION OF KEY COMPETENCIES FOR SEWING PROFESSIONS

Purpose: based on expert assessment of the content of key competencies necessary for the formation of professionalism of future skilled workers in the sewing profile, to determine a professionally oriented set of personality qualities for their further development by means of interactive technologies.

Methods: the theoretical analysis of domestic educational legislation to form a general list of key competencies; comparison and generalization – to highlight in the content of the described key competencies the most in demand qualities and abilities of specialists in the labor market in the garment industry; empirical (expert evaluation) – for the formation of a professionally oriented set of qualities and abilities of specialists in the garment industry, the development of which is sensitive to the use of interactive technologies; mathematical and statistical (concordance coefficient of opinion agreement, Pearson's agreement criterion, Microsoft Excel program, Google Form application) – for the formation and conduct of expert evaluation, processing of the obtained data.

Results: on the basis of the analysis of the domestic educational legislation the general list of key competences of experts of a sewing profile is formed; based on the results of the expert assessment of their content, the most demanded qualities and abilities of future skilled workers by the labor market in the garment industry are compiled, the development of which is sensitive to the use of interactive technologies; the definition of the concept “key competencies of future skilled sewing workers” is formulated.

Conclusions: it was found that the key competencies of future skilled workers in the sewing profile is a specially structured professionally oriented set of qualities and abilities of the individual needed to achieve professional success, to increase competitiveness, to form professional mobility and adaptiveness in the labor market for tailors and cutters: ability to communicate orally and in writing; ability to apply mathematical knowledge and methods to solve problems in everyday life; responsibility for the consequences of human activity; ability to respond to change and overcome difficulties; understanding the importance of nature conservation to ensure sustainable development of society; ability to confidently, critically and responsibly use digital technologies; ability to find opportunities for learning and self-development; ability to show tolerance, be able to cooperate constructively, overcome stress and act in conflict situations; the desire to develop and express their own ideas, feelings through culture and art; willingness to take responsibility for decisions made; ability to work in a team to plan and implement projects.

Keywords: key competencies; expert evaluation; skilled worker; tailor; cutter; vocational education.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Україна продовжує рухатися у напрямі змін, спрямованих на розвиток економіки та промисловості. Це впливає і на вимоги ринку праці до рівня кваліфікації робітничих кадрів. Тому, особливого значення набуває оновлення змісту професійної освіти. Реформа професійної освіти спрямована на випереджувальний розвиток системи професійної

освіти і навчання; на задоволення потреб “особистості, суспільства і держави” у сфері професійної освіти, враховуючи світовий досвід та потреби вітчизняного ринку праці; “на забезпечення рівного доступу до якісної професійної освіти і навчання впродовж життя” [5]. З метою наближення національної професійної освіти до високих показників якості світової професійної освіти під час визначення переліку та

ЕКСПЕРТНЕ ОЦІНЮВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ДЛЯ ПРОФЕСІЙ ШВЕЙНОГО ПРОФІЛЮ

змісту ключових компетентностей майбутніх кваліфікованих робітників, необхідно також спиратися на досвід зарубіжних країн [6, 65].

У змісті “Методики розроблення професійних стандартів” [7], затверджених 22. 01. 2018 р., відсутній термін “ключові компетентності”, але використовується поняття “загальні компетентності”, що визначається як “універсальні компетентності (соціальні, комунікативні, особистісні, екологічні, етичні тощо), що не залежать від предметної сфери, є важливими для успішної професійної та соціальної діяльності особи”. Вони формуються для кожної професії залежно від специфіки. У даній Методики наведений приклад загальних компетентностей, а саме: уважність; розвинена зорова та слухова пам’ять; емоційна стійкість; стресостійкість; відповідальність; розвинена орієнтація в просторі; здатність до адаптації; здатність діяти в нестандартних ситуаціях; здатність працювати в команді; запобігання конфліктним ситуаціям; володіння професійною термінологією; дотримуватись професійної етики; здатність прогнозувати результати діяльності тощо.

Вивчаючи ДСПТО для професій “Швачка” (код 7436), “Кравець” (код 7433), “Закрійник” (код 7435) [4, 3; 3, 3–4; 2, 3], розроблені у 2016 р., відзначаємо, що за даними стандартами компетентності поділяються на професійні (професійні базові та професійні профільні) і загальні, (формується у процесі загальнопрофесійної, професійно-теоретичної і професійно-практичної підготовки). Для даних професій загальні компетентності є однаковими і визначаються у стандартах наступним чином: оперативність у прийнятті правильних рішень у позаштатних ситуаціях під час роботи; здатність відповідально ставитися до професійної діяльності; знання професійної лексики та термінології; здатність діяти в нестандартних ситуаціях; здатність працювати в команді; дотримання професійної етики; запобігання конфліктних ситуацій [3, 13; 2, 14].

Варто зауважити, що в переліку даних компетентностей не зазначені знання, уміння й навички, що охоплюють всі ключові компетентності, передбачені Законом України “Про освіту”. Уміння оперативно ухвалювати правильні рішення у позаштатних робочих ситуаціях та здатність діяти в нестандартних ситуаціях – вважаємо синонімічними, оскільки позаштатні ситуації передбачають наявність уміння фахівця за обмежений час вирішувати нестандартні задачі.

Затверджені “Методичні рекомендації щодо розроблення стандартів професійної (професійно-

технічної) освіти за компетентнісним підходом” (від 17 лютого 2021 року) [8] містять перелік ключових компетентностей за професією: грамотність; мовна компетентність; математична компетентність та компетентність у науці, технологіях та інженерії; цифрова компетентність; особистісна, соціальна й навчальна компетентність; громадянська компетентність; підприємницька компетентність; усвідомлення та вираження культури; екологічна та енергоефективна компетентність. У даному документі зазначено, що ключові компетентності “є наскрізними і набуваються здобувачами на всіх рівнях освіти”. Документ орієнтований на оновлені ключові компетентності, визначені Рамковою програмою ЄС. У даних Методичних рекомендаціях зазначається також, що перелік ключових компетентностей формується з урахуванням “їх значущості для конкретної професії чи кваліфікації відповідно до професійного стандарту / кваліфікаційної характеристики”.

Виходячи з вищевикладеного, можна узагальнити, що:

1. Дефініції “ключові компетентності” та “загальні компетентності” у законодавчо-нормативних документах вживаються у синонімічних значеннях;

2. Існуючий перелік ключових компетентностей майбутніх фахівців швейної промисловості є неповним, оскільки не відображає всі напрями діяльності майбутніх фахівців швейного профілю та враховує не всі ключові компетентності, визначені законодавством.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню формування та розвитку ключових компетентностей присвячені роботи вітчизняних і зарубіжних науковців, зокрема: В. Байденко, Е. Зеєра, І. Зимньої, О. Овчарук, Н. Бібік, В. Ягупов, В. Радкевич, Дж. Равен, А. Хуторський та ін. Серед дисертаційних досліджень, спрямованих на вирішення питань розвитку ключових компетентностей, виділяємо ті, що присвячені формуванню ключових компетентностей у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців ресторанного сервісу (С. Кравець), вивченню значення ключових компетентностей у створенні професійних стандартів (Л. Короткова), створенню психологічних умов формування професійної компетентності учнів ЗП(ПТ)О сфери обслуговування (І. Матійків) та ін.

Мета статті – на основі експертного оцінювання змісту ключових компетентностей, необхідних для становлення професіоналізму майбутніх кваліфікованих робітників швейного

ЕКСПЕРТНЕ ОЦІНЮВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ДЛЯ ПРОФЕСІЙ ШВЕЙНОГО ПРОФІЛЮ

профілю, визначити професійно орієнтований комплекс якостей особистості для подальшого їхнього розвитку засобами інтерактивних технологій.

Виклад основного матеріалу. Для визначення переліку затребуваних сучасним ринком праці (значущих) особистісних якостей і здібностей кравців і закрійників було проведено експертне оцінювання вагомості якостей і здібностей на основі переліку ключових компетентностей, визначених Законом України “Про освіту”.

Для експертизи було залучено три групи експертів по п’ять осіб із наукової, педагогічної та виробничої сфер (рис. 1, 2), що дало змогу врахувати різні точки зору.

Для визначення вагомості здібностей експертам пропонувалося заповнити форму ([https://](https://forms.gle/Vf6eQNArWL8PhoMGA)

[/forms.gle/Vf6eQNArWL8PhoMGA](https://forms.gle/Vf6eQNArWL8PhoMGA)) та проранжувати складові змісту (якості, здібності) кожної з 11 ключових компетентностей, визначених Законом України “Про освіту”, орієнтуючись на їх суттєвість для професій “Кравець” і “Закрійник”. Такі ключові компетентності як “вільне володіння державною мовою” та “здатність спілкуватися рідною та іноземною мовами” ми об’єднали в одну “мовну” компетентність, оскільки зміст даних компетентностей тісно переплітається і повторюється.

Результати ранжування експертами затребуваних здібностей подано у таблицях 1-10 та результатах гугл-форми (<https://cutt.ly/IQZLBPD>).

З метою перевірки гіпотези про наявність узгодження думок для кожної групи здібностей розраховано множинний коефіцієнт конкордації, за формулою 1. Даний коефіцієнт розраховується для

Сфера діяльності
15 відповідей

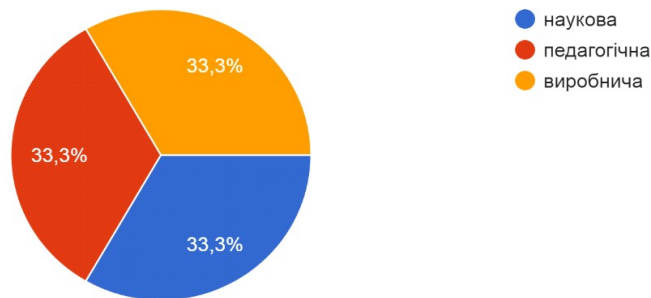

Рис.1. Кількісний показник сфери діяльності експертів

Стаж роботи
15 відповідей

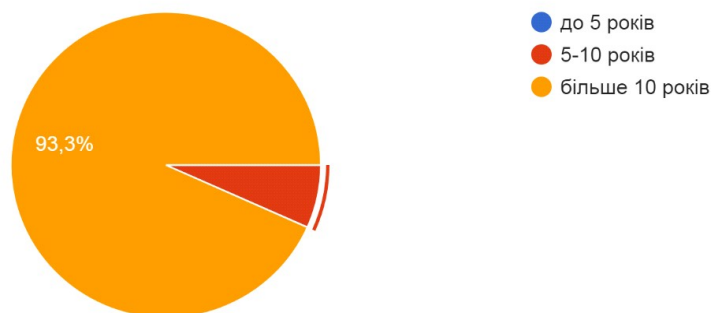

Рис. 2. Кількісний показник експертів за стажем роботи

**ЕКСПЕРТНЕ ОЦІНЮВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ
ДЛЯ ПРОФЕСІЙ ШВЕЙНОГО ПРОФІЛЮ**

вимірювання ступеня узгодження двох або декількох рядів ранжованих значень змінних [9, 124]. Значення цього коефіцієнту повинно знаходитися в діапазоні $0 \leq W \leq 1$, чим більше він наближений до 1, тим вищою є узгодженість думок [10, 20].

$$W = \frac{12 \times S}{m^2 (n^3 - n)}, \quad 1$$

де W – коефіцієнт конкордації;
 m – кількість експертів;
 n – кількість педагогічних умов;

$$S = \sum_{j=1}^n \left(\sum_{i=1}^m R_{ij} \right)^2 - \frac{(\sum_{j=1}^n \sum_{i=1}^m R_{ij})^2}{n}, \quad 2$$

S – сума квадратів різниць рангів, яка розраховується за формулами 2.

Для перевірки значущості коефіцієнта конкордації обчислюємо значення критичної точки за допомогою критерію Пірсона χ^2 , за формулою 3. За рівнем значущості α (0,05) і числом ступенів свободи $f = n - 1$ в таблицях Пірсона знаходимо критичне значення $\chi_{кр}^2$. Якщо $\chi_{\phi}^2 > \chi_{кр}^2$, то коефіцієнту конкордації

$$\chi_{\phi}^2 = m(n - 1)W, \quad 3$$

можна довіряти й отримані на його основі висновки є достовірними.

За результатами ранжування **мовної компетентності** (табл. 1) визначено затребувану для кравців та закрійників “здатність здійснювати комунікацію в усній та письмовій формі”.

$\chi_{\phi}^2 = 33,2 > 7,8$, отже з ймовірністю 95 % можемо стверджувати, що значення коефіцієнта конкордації є не випадковим.

У випадку, коли при ранжуванні експерт не може надати перевагу одному з двох і більше об’єктів, необхідно присвоїти стандартизовані ранги [1, 89]. Розрахунок стандартизованого рангу виконується наступним чином: якщо експерт присвоїв два 1-их ранги, то вони займають 1 і 2 місце в загальній системі ранжування, тому кожному з них присвоюється ранг $1,5$, розрахований наступним чином: $(1+2) \div 2 = 1,5$. Якщо експерт присвоїв три 2-их ранги, то вони займають 2, 3 і 4 місце в загальній системі ранжування, тому кожному з них присвоюється ранг 3, розрахований наступним чином: $(2+3+4) \div 3 = 3$. Сума рангів $\sum_{j=1}^n R_{ij}$ по кожному експерту повинна бути однаковою, оскільки є контрольною, за нею перевіряється правильність уточнення рангів. Сума рангів за експертами та здібностями повинна співпадати, що також є контрольною величиною.

Таблиця 1.

**Експертне оцінювання здібностей мовної компетентності
 (“вільне володіння державною мовою”, “здатність спілкуватися рідною та іноземними мовами”)**

Здатності (n)	Експерти (m)															$\sum_{j=1}^m R_{ij}$	Місце
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15		
здатність здійснювати комунікацію в усній та письмовій	1	1,5	1,5	1	1	1,5	2	1	1	1,5	1	1	1	1,5	1	18,5	1
здатність здобувати та опрацювати інформацію з різних джерел	2	1,5	1,5	2	2	1,5	4	2	2	1,5	2	2	2	1,5	2	29,5	2
здатність використовувати мовні засоби для досягнення особистих і суспільних цілей	4	3,5	3,5	4	4	3,5	2	4	4	3,5	4	4	4	3,5	4	55,5	4
здатність виражати ідеї, почуття, пояснювати та обґрунтовувати факти, свої погляди та переконання	3	3,5	3,5	3	3	3,5	2	3	3	3,5	3	3	3	3,5	3	46,5	3
$\sum_{j=1}^n R_{ij}$	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	150	
S																	830
W																	0,74

**ЕКСПЕРТНЕ ОЦІНЮВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ
ДЛЯ ПРОФЕСІЙ ШВЕЙНОГО ПРОФІЛЮ**

Таблиця 2.

Експертне оцінювання здібностей математичної компетентності

Здатності (n)	Експерти (m)															$\sum_{j=1}^m R_{ij}$	Місце
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15		
здатність застосовувати математичні знання та методи для розв'язання проблем у повсякденному житті	2	1	1	1	2	1	2	1	1	1	2	1	1	2	1	20	1
здатність моделювати процеси та ситуації із застосуванням математичного апарату	1	2,5	2	2	1	2,5	1	2,5	2	2	1	2	2,5	1	2	27	2
усвідомлення ролі математичних знань і вмінь в особистому та суспільному житті	3	2,5	3	3	3	2,5	3	2,5	3	3	3	3	2,5	3	3	43	3
$\sum_{j=1}^n R_{ij}$	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	90	
S																	278
W																	0,62

Таблиця 3.

**Експертне оцінювання здібностей компетентності
в галузі природничих наук, техніки і технологій**

Здатності (n)	Експерти (m)															$\sum_{j=1}^m R_{ij}$	Місце
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15		
формування наукового світогляду	6	5	3	6	5	5	6	6	5	6	5	6	5,5	6	6	81,5	6
здатність і готовність застосовувати комплекс знань для пояснення світу природи	5	5	5	4	6	5	5	5	6	4	6	4	2,5	5	5	72,5	5
набуття досвіду дослідження природи	4	5	4	4	4	5	4	4	4	5	4	5	2,5	4	4	62,5	4
формування доказових висновків на основі отриманої інформації	2	3	6	4	1	3	3	3	3	2	3	3	5,5	3	3	47,5	3
розуміння змін, зумовлених людською діяльністю	3	2	2	2	3	1,5	1	2	2	3	2	2	2,5	1	2	31	2
відповідальність за наслідки людської діяльності	1	1	1	1	2	1,5	2	1	1	1	1	1	2,5	2	1	20	1
$\sum_{j=1}^n R_{ij}$	21	21	21	21	21	21	21	21	21	21	21	21	21	21	21	315	
S																	2884,5
W																	0,73

**ЕКСПЕРТНЕ ОЦІНЮВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ
ДЛЯ ПРОФЕСІЙ ШВЕЙНОГО ПРОФІЛЮ**

Таблиця 4.
Експертне оцінювання здібностей компетентності “інноваційність”

Здатності (n)	Експерти (m)															$\sum_{j=1}^m R_{ij}$	Місце
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15		
спроможність визначати і ставити перед собою цілі, мотивувати і розвивати себе	1	1	1,5	1,5	2	1	1	3	1,5	2	1,5	1	2	2	2	24	1
відкритість до нових ідей	2	2	3	3	1	2	2	1	3	1	1,5	2,5	1	1	1	27	2
ініціювання змін у групі, закладі освіти, родині, громаді	4	3	4	4	3	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	58	4
здатність реагувати на зміни та долати труднощі	3	4	1,5	1,5	4	3	3	2	1,5	3	3	2,5	3	3	3	41	3
$\sum_{j=1}^n R_{ij}$	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	150	
S																	725
W																	0,64

За результатами ранжування **математичної компетентності** (табл. 2) визначено затребуваною для кравців та закрійників “здатність застосовувати математичні знання та методи для розв’язання проблем у повсякденному житті”.

$\chi_{\Phi}^2 = 18,5 > 6$, отже з імовірністю 95 % можемо стверджувати про не випадковість отримання такого значення коефіцієнта конкордації.

За результатами ранжування **компетентності в галузі природничих наук, техніки і технологій** (табл. 3) визначено затребуваною для кравців та закрійників “відповідальність за наслідки людської діяльності”.

$\chi_{\Phi}^2 = 54,9 > 11,1$, отже з імовірністю 95 % можемо стверджувати про не випадковість отримання такого значення коефіцієнта конкордації.

За результатами ранжування **компетентності**

Таблиця 5.
Експертне оцінювання здібностей екологічної компетентності

Здатності (n)	Експерти (m)															$\sum_{j=1}^m R_{ij}$	Місце
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15		
розуміння важливості збереження природи для забезпечення сталого розвитку суспільства	3	3	3	3	3	2,5	3	3	3	3	3	3	3	3	3	44,5	3
усвідомлення ощадливого використання природних ресурсів	2	1,5	1	2	2	1	2	1	2	2	1,5	1	2	2	2	25	2
усвідомлення екологічних основ природокористування	1	1,5	2	1	1	2,5	1	2	1	1	1,5	2	1	1	1	20,5	1
$\sum_{j=1}^n R_{ij}$	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	90	
S																	325,5
W																	0,72

**ЕКСПЕРТНЕ ОЦІНЮВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ
ДЛЯ ПРОФЕСІЙ ШВЕЙНОГО ПРОФЛЮ**

Таблиця 6.

**Експертне оцінювання здібностей
інформаційно-комунікаційної компетентності**

Здатності (n)	Експерти (m)															$\sum_{j=1}^m R_{ij}$	Місце
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15		
здатність до впевненого, критичного і відповідального використання цифрових технологій	1	1,5	1	1,5	1	1	2	1	1	1	1	1	1	1	1	17	1
здатність безпечно застосовувати інформаційно-комунікаційні засоби	2	1,5	2	1,5	2	2	1	2	2	2	2	2	2	2	2	28	2
$\sum_{j=1}^n R_{ij}$	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	45	
S																	60,5
W																	0,54

Таблиця 7.

**Експертне оцінювання здібностей
компетентності “навчання впродовж життя”**

Здатності (n)	Експерти (m)															$\sum_{j=1}^m R_{ij}$	Місце
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15		
здатність знаходити можливості для навчання і саморозвитку	1	1,5	1	1	2	1	1	1	1	1	1	1	1	2	1	17,5	1
здатність навчатися і працювати в колективі та самостійно	3	3	3	3	1	2,5	3	3	3	3	2,5	3	3	2	3	41	3
здатність організувати та оцінювати своє навчання	2	1,5	2	2	3	2,5	2	2	2	2	2,5	2	2	2	2	31,5	2
$\sum_{j=1}^n R_{ij}$	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	90	
S																	279,5
W																	0,62

“інноваційність” (табл. 4) визначено затребуваною для кравців та закрійників “спроможність визначати і ставити цілі, мотивувати себе”.

$\chi^2_{\Phi} = 29 > 7,8$, отже з ймовірністю 95% можемо стверджувати, що значення коефіцієнта конкордації є не випадковим.

За результатами ранжування **екологічної**

компетентності (табл. 5) визначено значущим для кравців і закрійників “усвідомлення екологічних основ природокористування”.

$\chi^2_{\Phi} = 21,7 > 6$, отже з ймовірністю 95 % можемо стверджувати про не випадковість отримання такого значення коефіцієнта конкордації.

За результатами ранжування **інформаційно-**

**ЕКСПЕРТНЕ ОЦІНЮВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ
ДЛЯ ПРОФЕСІЙ ШВЕЙНОГО ПРОФІЛЮ**

Таблиця 8.

**Експертне оцінювання здібностей
громадянської та соціальної компетентностей**

Здатності (n)	Експерти (m)															$\sum_{j=1}^m R_{ij}$	Місце
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15		
спроможність діяти як відповідальних громадян, брати участь у громадському та суспільному житті	5	6	5	5	6	6	6	5	6	6	6	6	5	6	6	85	6
виявляти толерантність, уміти конструктивно співпрацювати, долати стрес і діяти в конфліктних ситуаціях	2	1,5	1	1,5	3,5	1,5	1,5	2	1	1	1,5	1	1	1,5	2	23,5	1
дбайливо ставитися до особистого і соціального здоров'я	4	1,5	3	3	1	5	5	3	5	5	5	5	6	5	5	61,5	5
дотримуватися здорового способу життя	6	5	6	1,5	2	3,5	4	4	3	3	3	3	3	3	3	53	3
розуміння правил поведінки та спілкування	1	3	4	5	3,5	1,5	1,5	1	2	2	1,5	2	2	1,5	1	32,5	2
спроможність діяти в умовах невизначеності та багатозадачності	3	4	2	5	5	3,5	3	6	4	4	4	4	4	4	4	59,5	4
$\sum_{j=1}^n R_{ij}$	21	21	21	21	21	21	21	21	21	21	21	21	21	21	21	315	
S																	2427,5
W																	0,62

Таблиця 9.

Експертне оцінювання здібностей культурної компетентності

Здатності (n)	Експерти (m)															$\sum_{j=1}^m R_{ij}$	Місце
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15		
наявність стійкого інтересу до опанування культурних і мистецьких здобутків України та світу	3	4	2,5	4	4	4	4	4	4	4	3	4	4	4	4	56,5	4
шанобливе ставлення до культурних традицій українців та інших держав та народів	4	3	4	1,5	3	1,5	2	3	3	3	1,5	3	1,5	3	3	40	3
здатність розуміти і цінувати творчі способи вираження та передачі ідей у різних культурах	2	1,5	2,5	3	1,5	3	3	2	2	2	4	2	3	2	2	35,5	2

**ЕКСПЕРТНЕ ОЦІНЮВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ
ДЛЯ ПРОФЕСІЙ ШВЕЙНОГО ПРОФІЛЮ**

Продовження таблиці 9.

прагнення до розвитку і вираження власних ідей, почуттів засобами культури і мистецтва	1	1,5	1	1,5	1,5	1,5	1	1	1	1	1,5	1	1,5	1	1	18	1
$\sum_{j=1}^n R_{ij}$	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	150	
S																	751,5
w																	0,67

комунікаційної компетентності (табл. 6) визначено найбільш важливою “здатність до впевненого, критичного і відповідального використання цифрових технологій”.

$\chi^2_{\Phi} = 8,1 > 3,8$, отже з ймовірністю 95 % можемо говорити про не випадковість отримання такого значення коефіцієнта конкордації.

За результатами ранжування компетентності “навчання впродовж життя” (табл. 7) визначена як необхідна для кравців і закрійників “здатність знаходити можливість для навчання і саморозвитку”.

$\chi^2_{\Phi} = 18,6 > 6$, отже з ймовірністю в 95 % можна констатувати не випадковість отримання такого значення коефіцієнта конкордації.

За результатами ранжування громадянської і соціальної компетентностей (табл. 8) для кравців та закрійників найбільш актуальним визначено уміння “виявляти толерантність, уміти конструктивно співпрацювати, долати стрес і діяти в конфліктних ситуаціях”.

$\chi^2_{\Phi} = 46,2 > 11,1$, тобто 95 % імовірності свідчать про не випадковість отримання такого значення коефіцієнта конкордації.

За результатами ранжування культурної компетентності (табл. 9) визначено найбільш затребуваним “прагнення до розвитку і вираження власних ідей і почуттів засобами культури й мистецтва”.

$\chi^2_{\Phi} = 30,1 > 7,8$, що з ймовірністю 95 % дає змогу говорити про не випадковість отримання даного значення коефіцієнта конкордації.

За результатами ранжування компетентності “підприємливість і фінансова грамотність” (табл. 10) визначено здібності, найбільш затребувані для кравців та закрійників – “здатність до керування власним життям та кар’єрою” та “здатність працювати в команді для планування і реалізації проєктів”. Дані

здібності отримали однакову суму рангів – 30,5, тому по мірі своєї затребуваності посідають у рангу два перших місця.

$\chi^2_{\Phi} = 46 > 11,1$, що з ймовірністю 95% свідчить про не випадковість отримання такого значення коефіцієнта конкордації.

Отримані дані дають змогу конкретизувати суть поняття “ключові компетентності майбутніх кваліфікованих робітників швейного профілю”, визначаючи його як інтегроване утворення, спеціально структурований професійно орієнтований комплекс якостей і здібностей кравців і закрійників, необхідний для досягнення ними професійного успіху, підвищення конкурентоспроможності, формування професійної мобільності й адаптації на ринку праці, що включає: здатність здійснювати комунікацію в усній та письмовій формах (мовна компетентність); здатність застосовувати математичні знання та методи для розв’язування проблем у повсякденному житті (математична компетентність); відповідальність за наслідки людської діяльності (компетентність у галузі природничих наук), спроможність визначати і ставити перед собою цілі, мотивувати себе і розвивати (інноваційність), усвідомлення екологічних основ природокористування (екологічна компетентність), здатність до впевненого, критичного і відповідального використання цифрових технологій (інформаційно-комунікаційна компетентність), здатність знаходити можливості для навчання й саморозвитку (навчання впродовж життя), здатність виявляти толерантність, уміти конструктивно співпрацювати, долати стрес і діяти в конфліктних ситуаціях (громадянські та соціальні компетентності), прагнення до розвитку й вираження власних ідей і почуттів засобами культури й мистецтва (культурна компетентність); здатність керувати власним життям і кар’єрою, здатність працювати в команді для планування й

**ЕКСПЕРТНЕ ОЦІНЮВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ
ДЛЯ ПРОФЕСІЙ ШВЕЙНОГО ПРОФІЛЮ**

Таблиця 10.

**Експертне оцінювання здібностей компетентності
“підприємливість і фінансова грамотність”**

Здатності (n)	Експерти (m)															$\sum_{j=1}^m R_{ij}$	Місце
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15		
ініціативність, спроможність використовувати можливості та реалізувати ідеї	3	5	4	5	5	6	6	3	5	5	5	5	5	5	5	72	4
здатність до активної участі у житті суспільства	6	6	6	6	4	5	3	6	6	6	6	6	6	6	6	84	5
готовність брати відповідальність за прийняті рішення	1	4	2,5	4	6	1,5	2	5	4	4	4	4	4	4	4	54	3
уміння розв'язувати проблеми	2	3	5	3	1	4	1	4	3	3	3	3	3	3	3	44	2
здатність до керування власним життям та кар'єрою	4	1,5	2,5	1,5	3	3	4	1,5	1,5	1,5	1	1,5	1	1,5	1,5	30,5	1
здатність працювати в команді для планування і реалізації проєктів	5	1,5	1	1,5	2	1,5	5	1,5	1,5	1,5	2	1,5	2	1,5	1,5	30,5	1
$\sum_{j=1}^n R_{ij}$	21	21	21	21	21	21	21	21	21	21	21	21	21	21	21	315	
S																	2415
W																	0,61

реалізації проєктів (підприємливість і фінансова грамотність). Формування у фахівців швейної галузі даних якостей і здібностей, як найбільш затребуваних сучасним ринком праці складових ключових компетентностей, сприятиме досягненню кравцями і закрійниками професійного успіху, особистісній реалізації, забезпеченню професійної мобільності та ефективної міжособистісної взаємодії в умовах швейного виробництва, формуванню адаптивності на ринку праці.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Експертне оцінювання ключових компетентностей дало можливість обрати найбільш затребувані здібності для професій “Кравець” і “Закрійник”, які в подальшому будуть формуватися завдяки цілеспрямованому використанню спеціально підібраних інтерактивних технологій навчання. Результати даного дослідження можна враховувати при формуванні переліку ключових компетентностей для професій швейного профілю під час розробки/

оновлення стандартів професійної (професійно-технічної) освіти за компетентнісним підходом та професійних стандартів. Важливим напрямом подальших досліджень є висвітлення експериментальної перевірки розвитку висвітлених ключових компетентностей засобами інтерактивних технологій в процесі професійної підготовки кваліфікованих робітників швейного профілю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грабовецький Б. Є. *Методи експертних оцінок: теорія, методологія, напрямки використання*. Вінниця, 2010. 171 с.
2. Державний стандарт професійно-технічної освіти “Закрійник” (2016). URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/profesijno-tehnichna-osvita/derzhavni-standarti-navchalni-plani-ta-programi/zatverdzeni-standarti-profesijno-tehnichnoyi-osviti-2006-2016> (дата звернення: 15.04.2021).
3. Державний стандарт професійно-технічної освіти “Кравець” (2016). URL: <https://mon.gov.ua/>

**ЕКСПЕРТНЕ ОЦІНЮВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ
ДЛЯ ПРОФЕСІЙ ШВЕЙНОГО ПРОФІЛЮ**

[ua/osvita/profesiyno-tehnichna-osvita/derzhavni-standarti-navchalni-plani-ta-programi/zatverdzheni-standarti-profesiyno-tehnichnoyi-osviti-2006-2016](https://mon.gov.ua/ua/osvita/profesiyno-tehnichna-osvita/derzhavni-standarti-navchalni-plani-ta-programi/zatverdzheni-standarti-profesiyno-tehnichnoyi-osviti-2006-2016) (дата звернення: 15.04.2021).

4. Державний стандарт професійно-технічної освіти “Швачка” (2016). URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/profesiyno-tehnichna-osvita/derzhavni-standarti-navchalni-plani-ta-programi/zatverdzheni-standarti-profesiyno-tehnichnoyi-osviti-2006-2016> (дата звернення: 15.04.2021).

5. Концепція реалізації державної політики у сфер професійної (професійно-технічної) освіти “Сучасна професійна (професійно-технічна) освіта” на період до 2027 року. (2019). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/419-2019-%D1%80#Text> (дата звернення: 15.04.2021).

6. Кравець С. Трансформація ключових компетентностей майбутніх фахівців готельно-ресторанного сервісу в умовах інтернаціоналізації. *Молодь і ринок*. 2018. № 1 (156). С. 61–66.

7. Методика розроблення професійних стандартів. (2018) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0165-18#Text> (дата звернення: 04.05.2021).

8. Наказ “Про затвердження методичних рекомендацій щодо розроблення стандартів професійної (професійно-технічної) освіти за компетентнісним підходом”. (2021). URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-metodichnih-rekomendacij-shodo-rozroblennya-standartiv-profesijnoyi-profesiyno-tehnichnoyi-osviti-za-kompetentnishim-pidhodom> (дата звернення: 20.04.2021).

9. Осипов Г. В. Рабочая книга социолога. Москва, 2006. 480 с.

10. Ярошук Л. Д. Интеллектуальные системы управления. Київ, 2017. 40 с.

REFERENCES

1. Hrabovetsky, B. Ye. (2010). Metody ekspertnykh otsinok: teoriya, metodolohiya, napryamky vykorystannya [Methods of expert assessments: theory, methodology, areas of use]. Vinnitsa, 171 p. [in Ukrainian].

2. Derzhavnyy standart profesiyno-tehnichnoyi osvity “Kravets” (2016). [State standard of vocational education “Tailor”]. Available at: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/profesiyno-tehnichna-osvita/derzhavni-standarti-navchalni-plani-ta-programi/zatverdzheni-standarti-profesiyno-tehnichnoyi-osviti-2006-2016> (Accessed 15 Apr 2021) [in Ukrainian].

3. Derzhavnyy standart profesiyno-tehnichnoyi osvity “Zakriynyk” (2016). [State standard of vocational education “Cutter”]. Available at: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/profesiyno-tehnichna-osvita/>

[derzhavni-standarti-navchalni-plani-ta-programi/zatverdzheni-standarti-profesiyno-tehnichnoyi-osviti-2006-2016](https://mon.gov.ua/ua/osvita/profesiyno-tehnichna-osvita/derzhavni-standarti-navchalni-plani-ta-programi/zatverdzheni-standarti-profesiyno-tehnichnoyi-osviti-2006-2016) (Accessed 15 Apr 2021) [in Ukrainian].

4. Derzhavnyy standart profesiyno-tehnichnoyi osvity “shvachka” (2016). [State standard of vocational education “Seamstress”]. Available at: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/profesiyno-tehnichna-osvita/derzhavni-standarti-navchalni-plani-ta-programi/zatverdzheni-standarti-profesiyno-tehnichnoyi-osviti-2006-2016> (Accessed 15 Apr 2021) [in Ukrainian].

5. Kontseptsiya realizatsiyi derzhavnoyi polityky u sfer profesiynoyi (profesiyno-tehnichnoyi) osvity “Suchasna profesiyna (profesiyno-tehnichna) osvita” na period do 2027 roku (2019). [The concept of implementation of state policy in the field of vocational (vocational) education “Modern vocational (vocational) education” for the period up to 2027]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/419-2019-%D1%80#Text> (Accessed 15 Apr 2021) [in Ukrainian].

6. Kravets, S. (2018). Transformatsiya klyuchovykh kompetentnostey maybutnikh fakhivtsiv hotelno-restorannoho servisu v umovakh internatsionalizatsiyi [Transformation of key competencies of future specialists of hotel and restaurant service in the conditions of internationalization]. *Youth & market*. No. 1 (156). pp. 61–66. [in Ukrainian].

7. Metodyka rozroblennya profesiynykh standartiv (2018). [Methods of developing professional standards.]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0165-18#Text> (Accessed 04 May 2021) [in Ukrainian].

8. Nakaz “Pro zatverdzhennya metodichnykh rekomendatsiy shchodo rozroblennya standartiv profesiynoyi (profesiyno-tehnichnoyi) osvity za kompetentnisnym pidkhodom” (2021). [Order “On approval of methodological recommendations for the development of standards of professional (vocational) education according to the competence approach”]. Available at: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-metodichnih-rekomendacij-shodo-rozroblennya-standartiv-profesijnoyi-profesiyno-tehnichnoyi-osviti-za-kompetentnishim-pidhodom> (Accessed 20 Apr 2021) [in Ukrainian].

9. Osipov, G. V. (2006). Rabochaya kniga sotsiologa [Working book of a sociologist]. Moscow, 480 p. [in Russian].

10. Yaroshchuk, L. D. (2017). Intelektualni systemy upravlinnya [Intelligent control systems]. Kyiv, 40 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 29.07.2021

ВИМОГИ ДО ЗМІСТУ ТА ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ У ЩОМІСЯЧНИЙ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ЖУРНАЛ “МОЛОДЬ І РИНОК”

1. Приймаються одноосібні статті (співавтори). Текст обсягом 8 – 12 друкованих сторінок із ілюстраціями (рисуноками, таблицями). У статтях повинно бути чітко і стисло, без зайвих математичних формул, викладено те нове та оригінальне, що досягнуто авторами в їх практичній діяльності. Потрібно уникати повторів, зайвих подробиць та загальновідомих положень, на які можна посилатися, вказуючи відповідний номер у списку літератури, що додається.

2. Електронний варіант статті виконується в редакторі Microsoft Word, причому файл має бути збережений в форматі *.doc. Формат сторінки А4, шрифт Times New Roman, розмір шрифту – 14 кегль. Розмір полів: ліве – 3,0 см; праве – 1,5 см; верхнє – 2,0 см; нижнє – 2,0 см; інтервал – 1,5.

ДО РУКОПISУ ДОДАЮТЬСЯ:

- УДК;
 - анотація українською мовою 500 друкованих знаків, анотація англійською мовою розширена, обсяг 1800-2000 друкованих знаків, до англійської анотації додається в окремому файлі український переклад;
 - ключові слова (українською, англійською мовами), перелік ключових слів від 5 до 10;
 - рисунки, таблиці з підписаними підписами;
 - оформлення списку літератури – за міжнародним бібліографічним стандартом АРА; кількість літературних джерел має складати не менше 5 та не більше 15. Цитувати необхідно як класичні, так і найновіші публікації (останніх 3-5 років) опублікованих у провідних профільних виданнях. У кінці статті подається транслітерований список літератури (references).
 - відомості про автора (авторська карточка: прізвище, ім'я та по-батькові, посада, місце праці, вчений ступінь, наукове звання, адреса (службова, домашня), телефони.
3. До статей додається рекомендація кафедри (відділу) установи, де автор працює, і рецензія доктора чи кандидата наук; для статей докторів та кандидатів наук рецензій не потрібно.
4. Таблиці повинні мати назви та порядковий номер. Одночасне використання таблиць та графіків для пояснення одних і тих же положень не рекомендується.
5. Статті підписуються всіма авторами із зазначенням домашньої адреси, номерів домашнього та службового телефонів автора, який буде листуватися з редакцією з приводу цієї статті.

Редколегія відхиляє статті з порушенням цих вимог:

Відповідно до вимог Атестаційної колегії МОН України до фахових видань та публікацій необхідно дотримуватися таких елементів написання статей: постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями, аналіз основних досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується дана стаття; формування мети статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Сфера розповсюдження та категорія читачів:

- загальнодержавна, зарубіжна;
- викладачі університетів, ЗВО всіх рівнів акредитації, студенти, аспіранти, науковці, фахівці освітньої діяльності, які підвищують свої професійні компетенції в галузі освіти та педагогічних наук.

Програмні цілі (основні принципи) або тематична спрямованість:

Ознайомлення із питаннями наукових досліджень із загальної педагогіки, історії педагогіки, теорії та методики навчання, корекційної педагогіки, теорії та методики професійної освіти, соціальної педагогіки, теорії та методики управління освітою, теорії та методики виховання, дошкільної педагогіки, інформаційно-комунікаційних технологій в освіті та науці.

Комп'ютерний набір та верстка

Наталія Примаченко, к.пед.н., член Національної спілки журналістів України
Іван Василиків, к.пед.н., член Національної спілки журналістів України